Zadarski sud Curia maior ciuilium i njegovo djelovanje

Popić, Tomislav

Doctoral thesis / Disertacija

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:992718

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SAŽETAK

Cilj ovoga doktorskoga rada pokazati je kako je izgledalo djelovanje jedne sudbene instance u hrvatskom srednjovjekovlju, s kojim su se problemima i zadaćama parnične stranke i sudski službenici tijekom sudskoga postupka susretali, kako su im u svakodnevnoj praksi pristupali te na koji su na čin pravne procedure, između ostaloga, pridonosile stvaranju društvenoga znanja o tome da se sudske odluke moraju smatrati legitimnima i obvezujućima. Istraživanje je provedeno na primjeru zadarskoga građanskoga suda u drugoj polovici 14. stoljeća. Kako bi se cilj rada mogao ispuniti, najprije je bilo potrebno sistematizirati ključnu izvornu građu sadržanu u arhivskom fondu *Curia maior ciuilium* u Državnom arhivu u Zadru. Po obavljanju arhivskih istraživanja u radu su se koristile kvalitativna i manjim dijelom kvantitativna analiza, zatim interpretacija izvorne građe te povijesna i komparativna metoda.

Provedeno istraživanje pokazuje da se sustav srednjovjekovne zadarske sudske administracije mijenjao ovisno o potrebama društva te kao rezultat promjena u političkoj vlasti i sudbenom sustavu grada. On nije nastajao temeljem nekoga planskoga i unaprijed određenoga nacrta već se oblikovao kroz praksu i reprodukciju sustava. Nadalje, istraživanje je omogućilo da se u potpunosti rekonstruira zadarski sudbeni sustav druge polovice 14. stoljeća te da se u njemu prate promjene koje su nastajale kao rezultat konsolidacije vlasti u gradu nakon Zadarskoga mira 1358. Politička vlast i sudbeni sustav u Zadru stabilizirali su se tako tek od početka 1361. kada je implementacijom svojevrsnoga dvojnoga sustava vlasti na čelu s knezom i tri rektora postignut kompromis između kralja i lokalne elite. Promjene pak u sudbenom sustavu najjasnije se od 1361. očituju u pojavi sudaca za građanske sporove koji su bili izuzeti iz izvršne vlasti. Na kraju, usporedba sudskih zapisnika s gradskim pravnim normama pokazuje da je zadarska *Curia maior ciuilium* djelovala u potpunosti u skladu s propisanim odredbama statuta i raznih kapitulara, što znači da nisu postojala značajnija odstupanja sudske prakse od uobičajenih pravila postavljenih u tim pravnim zbirkama.

Keywords: *Curia maior ciuilium*, srednjovjekovni građanski sud, Zadar, sudski zapisnici, sudbeni sustav, sudske procedure

SUMMARY

Croatian historiography has not devoted special attention to the functioning of civil courts in the Middle Ages. In addition, since the time of shaping professional Croatian historiography in the 19th century, a lot of studies have been written about the history of medieval Zadar using various sources: statute, notarial records, records of the Venetian councils, narrative sources and recently the records of Zadar's chapter. However, the judicial records of medieval Zadar somehow always stayed outside the interest of historians. To this very day these records remain unattended and unused despite their great potential for research of not only legal but also various aspects of social, economic and daily life history of medieval Zadar and Dalmatian towns in general. The reason for such a treatment could probably be traced in the fact that these records completely lost their original structural and chronological layout in the course of time. The aim of this doctoral thesis is therefore to outline the functioning of one Croatian medieval civil court, that of Zadar's *Curia maior ciuilium*, and indirectly to reconstruct the original series of Zadar's judicial records kept in Zadar State Archives which served as the main source for this doctoral thesis.

For several reasons this thesis limits itself on the period between 1358 and 1409, that is to say from making the Peace treaty of Zadar to the time when Angevin Ladislaus of Naples sold Dalmatia to Venetians. This is the period during which Zadar managed to stay out of Venetian dominion and remain under supreme rule of Hungaro-Croatian king, giving it greater autonomy and more unrestrained development of governmental and judicial institutions. Another reason for constraining to the above mentioned period is of practical nature – the most relevant source material found in the archival collection of *Curia maior ciuilium* originate exactly from this period.

Since there is no complete study in Croatian historiography dealing comprehensively with the functioning of medieval courts in Dalmatian towns, which could serve as a sort of a methodological model, the structure of the thesis is imposed by preserved judicial records. Therefore, it was necessary to reconstruct the original series of these judicial records. The first chapter of this doctoral thesis deals with the system of judicial administration of Zadar's *Curia maior ciuilium* and its transformations that occurred as a result of increasing volume of judicial activity and changes in the judicial system after the Peace treaty of Zadar.

Reconstruction of the Zadar's *Curia maior ciuilium* system of administration, along with the former knowledge in Croatian historiography, has provided answers to how judicial

system itself looked like under the auspices of the Hungaro-Croatian king after the Peace treaty of Zadar in 1358. The second chapter is thus dedicated to the issue of consolidating government and judicial system of the commune of Zadar after 1358 (with a brief reference to earlier periods), when the town authorities tried to establish a system that would reflect their aspirations for greater autonomy in relation to the king. The second chapter also establishes the position of Zadar's *Curia maior ciuilium* in the overall town system of judicial authority along with organization and jurisdiction of that civil court.

The third chapter focuses on the functioning of the Zadar's *Curia maior ciuilium* in everyday town's life. In this chapter the common procedures regulating the activity of the court, its officers, litigants and their legal representatives are depicted. The following questions are answered: how litigants could or ought to behave in court, which options were available to them, what were the obligations of the judges towards litigants, how judges and other court officials acted according to certain circumstances, who was responsible for implementing various legal actions in court proceedings, etc. At the beginning of the chapter certain provisions of the Zadar capitularies (*capitularia*) were also reconstructed because they did not survive to this day and were the main law collections used in Zadar along with the town's statute.

The conclusions derived from the research for this doctoral thesis can be summarized as follows: first of all, the reconstruction of the original series of the surviving medieval Zadar judicial records made it possible to delineate a system of judicial administration in the considered period, along with the changes that occurred in it. The system of administration in question shows that it changed depending on the needs of the society and as a result of changes in political authority and judicial organization. It did not emerge as a result of some elaborate and predetermined plan but it was shaped through practice and reproduction of the system. The structure of the Zadar judicial administration also shows that notaries kept track on how to maintain judicial books which was extremely important in the situation of constantly increasing volume of judicial activity.

Secondly, our knowledge of Zadar judicial system in the second half of the 14th century was incomplete due to the lack of sources. Insight into the medieval judicial records of Zadar changed that and enabled us not only to completely delineate the system but also to track the changes that were the result of consolidating power in town after the Zadar peace treaty. Research has shown that government and judicial system in Zadar stabilized only from the beginning of 1361 when a compromise between the interests of the king and local community was reached by implementing a sort of a dual system of governance led by a

count and three rectors. Changes in judicial system at that time are very well noticable in the appearance of the judges for civil disputes (*iudices ad civilia deputati*) that acted within *Curia maior ciuilium* and were excluded from the executive power.

Thirdly, despite the changes, Zadar's *Curia maior ciuilium* did not act completely independently, but as a part of a collective authorities working under *Curia maior*. What this meant in practice was that *Curia maior ciuilium* had its own judges authorized to adress and solve civil disputes, but not other officials as well (tribunes, examinators, heralds) who worked for all town's courts simultaneously.

Also, Zadar's *Curia maior ciuilium* had jurisdiction in solving the great majority of civil disputes, such as those related to real-estate and movable properties, inheritance, auctions, monetary claims, testamentary legacies, dowry, etc. However, certain privileges in dealing with civil matters were also in the hands of the rectors, which had to do not so much with judging as with giving different orders. The most important obligation of the rectors concerning their civil judicial power was to give approvals for the execution of sentences of all the town's courts, including the sentences of *Curia maior ciuilium*. On the other hand, research reveals that *Curia maior ciuilium* was also authorized to handle tasks from the rectors' scope when rectors were busy dealing with political affairs or were absent from the town. In such circumstances, the Great Council could cede rector's powers to the judges of *Curia maior ciuilium* and such decisions were always compiled in written orders.

Finally, the functioning of the *Curia maior ciuilium* in everyday life situations shows a great respect for provisions of town's statute and various capitularies, that is to say there was no significant departure in practice of the court from the usual rules set forth in these legal collections of Zadar.

Keywords: *Curia maior ciuilium*, medieval civil court, Zadar, judicial records, judicial system, judicial procedures

POPIS ČEŠĆIH KRATICA

CCM	*Curia consulum et maris*
CD	*Codex diplomaticus*
CDR	*Curia dominorum rectorum*
CMb	*Curia mobilium*
CMC	*Curia maior ciuilium*
CMS	*Curia mobilium et stabilium*
ZS	Zadarski statut

SADRŽAJ

UVOD ... 1

IZVORNE CJELINE I SUSTAV ADMINISTRACIJE ZADARSKE CMC ... 10

ARHIVSKO STANJE I FIZIČKA OBILJEŽJA FONDA CMC ... 10
NOTARI ZADARSKE CMC ... 12
IZVORNE CJELINE I SUSTAV ADMINISTRACIJE ... 17
Knjige zadarske CMC ... 18
Procesi ... 18
Iskazi svjedoka ... 24
Presude ... 25
Knjige zadarske CDR ... 26
Knjiga izvršenja presuda ... 26
Knjiga ponuda za otkup zaloga ... 28
Knjiga institucija i supstitucija ... 29
Acta civilia extraordinaria ... 30
Izvan ustaljena sustava administracije ... 31
Transformacije u sustavu administracije ... 32

ZADARSKI SUDBENI SUSTAV I *CURIA MAIOR CIUILIUM* ... 39

ZADARSKI SUDBENI SUSTAV U DRUGOJ POLOVICI 14. STOLJEĆA ... 39
USTROJ ZADARSKE CMC ... 56
Suci ... 57
Tribuni ... 66
Egzaminatori ... 68
Gradski glasnici ... 72
Odvjetnici ... 75
NADLEŽNOST ZADARSKE CMC ... 79

DJELOVANJE ZADARSKE CMC ... 95

TEORIJSKI OKVIR ... 95
PRAVNI OKVIR ... 102
DJELOVANJE ZADARSKE CMC ... 120
Sudbeni dani ... 120
Pravna sposobnost za sudjelovanje u parnicama ... 125
Tužbeni zahtjevi i sudski pozivi ... 130
Ogluha i njezine posljedice ... 135
Dokazivanje parnične sposobnosti ... 140
Izjašnjavanje stranaka o predmetu spora ... 143
Dokazna sredstva ... 145
Rokovi ... 155
Donošenje i izdavanje presuda ... 160
Izvršenja presuda ... 166
Sporovi oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke ... 176
Sporovi u vezi s prigovorima na javne dražbe ... 179
Prizivni postupak ... 183

ZAKLJUČAK ... 196

POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE ... 202

NEOBJAVLJENI IZVORI ... 202
OBJAVLJENI IZVORI ... 202
LITERATURA ... 203

PRILOZI ... 208

PRILOG 1: NOTARI ZADARSKE CMC ... 208
PRILOG 2: IZVORNE CJELINE SPISA U ARHIVSKOM FONDU CMC ... 211

ŽIVOTOPIS AUTORA ... 222

UVOD

Iako su se u arhaičnim društvima kao što je bilo srednjovjekovno primjenjivali različiti mehanizmi zadovoljenja pravde, ljudi su se tijekom vremena počeli više obraćati sudovima pokušavajući pravdu istjerati od ovlaštenih institucija vlasti.[1] Zadaća tih sudbenih ustanova, kako prije tako i danas, nije bila samo donositi pravorijeke u sporovima za čije su rješavanje bili nadležni, već implementacijom određenih procedura to učiniti tako da svi sudionici u sudskom sporu te čitava društvena zajednica njihove odluke smatra legitimnima i u skladu s tim obvezujućima za parnične stranke. Osim što donose presude sudbene ustanove su tako istodobno i društvene institucije koje donošenjem pravomoćnih i za sve sudionike obvezujućih odluka legitimiraju postojeći sustav vlasti.

U skladu s tim ovaj doktorski rad ima za cilj pokazati način na koji je djelovala jedna sudbena ustanova u hrvatskom srednjovjekovlju, s kojim su se problemima i zadaćama parnične stranke i sudski službenici tijekom sudskoga postupka susretali, kako su im u svakodnevnoj praksi pristupali ili ih rješavali te na koji su način pravne procedure između ostaloga pridonosile stvaranju društvenoga znanja o tome da se sudske odluke moraju smatrati legitimnima i obvezujućima.

Istraživanje je provedeno na primjeru zadarskoga građanskoga suda (*Curia maior ciuilium*) u drugoj polovici 14. stoljeća, a razloga tomu ima više. Prvo, u Državnom arhivu u Zadru čuva se najbrojnija skupina sačuvanih sudskih spisa bilo kojega dalmatinskoga građanskoga suda iz 14. stoljeća. Za razliku od sačuvanih sudskih spisa u drugim dalmatinskim gradovima, od kojih su neki i objavljeni[2], oni zadarski su ostali zanemareni i izuzev jednoga sveščića nisu objavljeni.[3] Taj izvorni materijal uklopljen u arhivski fond *Curia maior ciuilium* (dalje CMC) do danas uopće nije istražen ni znanstveno valoriziran iako pruža brojne mogućnosti istraživanja različitih aspekata društvenoga i gospodarskoga života Zadra, obiteljskih i imovinskih odnosa te hrvatske srednjovjekovne povijesti uopće. Razlog zasigurno treba tražiti u činjenici da su ti sudski spisi tijekom vremena u potpunosti izgubili izvorni strukturni i kronološki red pa je svaki pokušaj pristupa tim spisima u startu bio otežan.

[1] O mehanizmima zadovoljenja pravde u srednjem vijeku vidi: Nella LONZA, Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002.), str. 57-104 i literaturu koja je tamo navedena.

[2] Vidi primjerice: Miho BARADA, *Trogirski spomenici II - Zapisnici sudbenog dvora općine trogirske I*, Zagreb 1951.; *Trogirski spomenici,* prepisao Miho BARADA, Split 1988.; Nella LONZA – Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, Dubrovački "Liber de maleficiis" iz 1312-1313. godine, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 25 (1992.), str. 173-228.

[3] Jedini objavljeni sveščić sudskih spisa iz arhivskoga fonda CMC vidi u: Gordan RAVANČIĆ, *Curia maior ciuilium* – najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351.-1353.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001.), str. 85-160.

Jedan od ciljeva stoga je svakako bio izmijeniti sudbinu tih sudskih spisa, izvaditi to vrijedno povijesno vrelo s arhivskih polica i rekonstruirati izvorne cjeline sačuvanih sudskih zapisnika kako bi se povjesničarima omogućio lakši pristup spisima i brže snalaženje u različitim vrstama tadašnje sudske dokumentacije.

Drugo, pokušaju rekonstrukcije djelovanja neke sudbene instance u srednjem vijeku nije moguće pristupiti samo na temelju normativnih vrela, kao što su za taj period primjerice gradski statuti, a u Zadru i kapitulari. Koliko je poznato kapitulari su također sadržavali pojedine odredbe postupovnoga prava, pri čemu je jako teško reći u kojoj je mjeri to bio rezultat sustavnoga uređivanja. Naime, u razmatranju pravnih sustava srednjovjekovnih društava može se krenuti od postavke o pluralizmu vlasti i prava u srednjem vijeku koji u osnovi podrazumijeva koegzistenciju više pravnih sustava na istom području i pod istom političkom vlašću. U skladu s tim načelom svaka je lokalna zajednica na svom teritoriju mogla urediti društvene odnose onako kako joj se činilo da je najbolje, a izvor iz kojega su te zajednice crpile norme za uređenje društvenih odnosa bili su pritom običaji prisutni u toj lokalnoj zajednici. Dakle, u srednjem je vijeku to bilo moguće upravo zato što nije postojala takva centralna politička moć koja bi bila u stanju u svojim rukama koncentrirati svu vlast na čitavu području vladanja.[4] Na teorijskoj razini to znači da srednjovjekovni vladari u osnovi nisu mogli ostvariti punu kontrolu nad zbivanjima u lokalnim zajednicama, a najviše što su mogli postići bilo je osigurati suradnju lokalne elite postizanjem kompromisa između centralne i lokalnih struktura vlasti.[5] U praksi je to značilo prepustiti lokalnoj eliti uređenje društvenih odnosa na svom teritoriju koje se temeljilo na lokalnom pravu, tj. onom koje je potjecalo iz lokalnih običaja. Lokalno pravo u tom je pogledu bilo praktične naravi, ono je nastajalo iz realnih potreba lokalnih zajednica za definiranjem društvenih i drugih odnosa na svom teritoriju.

U takav okvir onda ulazi i postupovno pravo koje se primjenjivalo u rješavanju sudskih sporova i koje se također oblikovalo kroz lokalne običaje. Upravo iz toga razloga postupovno pravo u srednjem vijeku se rijetko kodificiralo. Ono se reproduciralo kroz sudsku praksu, bilo je svima poznato i stoga jednostavno nije postojala potreba da ga se pismeno zabilježi. Ustaljena sudska praksa u lokalnim zajednicama tako se otkriva kao običajno vrelo

[4] Opširnije o konceptu pluralizma prava u srednjem vijeku vidi: Paolo GROSSI, *A History of European Law*, Oxford 2010., str. 1-5, 33-35.; Paolo GROSSI, *L'ordine giuridico medievale*, Rim – Bari 1999., str. 52-56, 223-235.

[5] Opširnije o tome vidi: Patricia CRONE, *Pre-Industrial Societies*, Oxford – Cambridge 1989., str. 45.

postupovnoga prava.[6] Iz toga razloga vrlo je važno djelovanje sudova u srednjem vijeku proučavati na temelju sudske prakse, a ne normativnih vrela jer nas tako može u određenoj mjeri približiti realnosti i stvarnim društvenim odnosima u nekoj lokalnoj zajednici.

S druge strane, razvijeni srednji vijek obilježile su brojne promjene u gospodarskim, osobito trgovačkim odnosima.[7] Procvat trgovačke djelatnosti pridonosi usložnjavanju društvenih odnosa iz kojih se počinju rađati novi problemi koji do tada nisu bili prisutni. U skladu s tim javlja se i potreba da im se posveti pozornost i na neki način regulira. Stoga nije slučajnost da se usporedno s tim procesima razvijaju i sveučilišta na kojima glavni studiji postaju oni pravne znanosti, na kojima se o tim pitanjima počinje raspravljati i na kojima se stvara opće pravo (*ius commune*). To pravo pružalo je opća načela, koncepte i principe za rješavanje određenih problema koji su se javljali u složenim društveno-ekonomskim odnosima razvijenoga srednjega vijeka.[8] Iz njega su svi mogli crpiti ono što im je trebalo pri čemu ostaje pitanje jesu li i u kojoj mjeri lokalne zajednice to činile jer je običajno pravo i dalje igralo jednu od najvažnijih uloga u reguliranju društvenih odnosa tih zajednica. U kontekstu ovoga rada otkriva se tako prvorazredno značenje sačuvanih zadarskih sudskih zapisnika koji zrcale sudsku praksu druge polovice 14. stoljeća, a kroz nju i načela postupovnoga prava koja su se primjenjivala na teritoriju zadarske komune u rješavanju građanskih sporova.

U razmatranju djelovanja zadarske CMC rad će se ograničiti na razdoblje od 1358. do 1409. godine. Taj period predstavlja svojevrsnu cjelinu u razvojnoj putanji svih dalmatinskih komunalnih društava, pa tako i Zadra. Utjecaj Venecije na Zadar prisutan je još od 12. stoljeća i tijekom vremena sve je više rastao. Istočna obala Jadrana imala je za Veneciju stratešku važnost zbog trgovačkih interesa na istočnom Mediteranu. Budući da je glavni pomorski put od Venecije prema Levantu vodio upravo razvedenom istočnojadranskom

[6] Opširnije o tome vidi: Nella LONZA, Uvod, u: *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik 2002., str. 14.; Vidi i: Nella LONZA, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Dubrovnik 1997., str. 35-36.

[7] Opširnije o tome vidi primjerice: Roberto S. LOPEZ, *Commercial Revolution in the Middle Ages*, Cambridge 1976.; Derek KEENE, Towns and the growth of trade, u: *The New Cambridge Medieval History*, vol. 4, part. 1, Cambridge 2008., str. 47-85.; Henri PIRENNE, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade*, Princeton 1946.

[8] Opširnije o razvoju pravne znanosti u sklopu srednjovjekovnih sveučilišta na kojima se razvija *ius commune* vidi primjerice: GROSSI, *A History*, str. 19-38.; Manlio BELLOMO, *The Common Legal Past of Europe 1000-1800*, Washington 1995., str. 55-77, 112-125.; Mario ASCHERI, *I diritti del Medioevo italiano: Secoli XI-XV*, Rim 2003.; Peter STEIN, *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Zagreb 2007., str. 47-79.; Ennio CORTESE, *Il diritto nella storia medievale*, vol. 2, Rim 1996.; Harold J. BERMAN, *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge (Massachusetts) – London 1983., str. 120-164.; Mario CARAVALE, *Ordinamenti giuridici dell'Europa medievale*, Bologna 1994., str. 285-322.; Hilde de RIDDER-SYMOENS (ur.), *A History of the University in Europe, vol. 1, Universities in the Middle Ages*, Cambridge 1994., str. 388-408. i literaturu koja je tamo navedena.

obalom, Mlečani su nastojali stvoriti i pod svojom kontrolom držati određene punktove koji su im mogli pružiti utočište, omogućiti nesmetanu plovidbu, razmjenu dobara i konačno ostvarivanje profita. Zadar je u tom pogledu bio izrazito važan Veneciji jer je njegov smještaj na istočnojadranskoj obali te status svojevrsnoga glavnoga i najrazvijenijega dalmatinskoga grada u to vrijeme omogućavao kontrolu nad širim područjem.[9] Interesi Zadrana za što većom autonomijom gradske vlasti i vlastitom trgovačkom djelatnošću u tom su se pogledu razmimoilazili s mletačkim interesima što je tijekom tri stoljeća vodilo čestim sukobima i pobunama Zadrana protiv mletačke vlasti nad gradom. Ipak, grad je sve do 1358. najčešće bio u rukama Mlečana, a povremene zadarske pobune protiv mletačke vlasti obično nisu rezultirale nekim većim uspjehom.[10]

Zadarski mir 1358. takvo je stanje promijenio. Njegovim sklapanjem okončani su višegodišnji sukobi između ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika I. Anžuvinca i Mletačke Republike oko dalmatinskih gradova.[11] Dalmatinski su se gradovi tada oslobodili mletačke vlasti i došli pod okrilje ugarsko-hrvatskoga kralja što im je uvelike omogućilo slobodniji i brži razvoj na svim poljima. Pozicija Zadra u sklopu novoga vrhovništva i dalje je bila ponešto specifična u odnosu na druge dalmatinske gradove zbog njegova položaja dalmatinske metropole i uloge koju je imao u Ludovikovoj jadranskoj politici. Za razliku od Arpadovića koji u 13. stoljeću nisu pokazivali veći interes za dalmatinske gradove, Ludovik I. zbog rodbinskih veza u južnoj Italiji i prava na Napuljsko kraljevstvo koje mu je oteo stric Robert II. Mudri itekako je nastojao proširiti utjecaj na dalmatinske gradove i izravnim pomorskim putem povezati posjede s obje strane Jadrana.[12] U skladu s takvim težnjama koje su ostale konstanta tijekom čitave Ludovikove vladavine kralj je pokušavao čvršće vezati grad

[9] O tome vidi: Tomislav RAUKAR, *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977., str 25-33.

[10] Zadar je pod vlast Venecije prvi put došao još 1115. Od tada pa sve do 1358. mletačka vlast nad gradom prekidala se samo od 1182. do 1202., 1203. do 1204., 1242. do 1247. i 1345. do 1346. kada je grad priznavao vlast ugarsko-hrvatskoga kralja, te od 1311. do 1313. kada je došao pod vlast Šubića Bribirskih. Opširnije o tome i zadarskim pobunama protiv Mlečana vidi: Ferdo ŠIŠIĆ, Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247., *Rad JAZU* 142 (1902.), str. 219-274., Nada KLAIĆ – Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976., str. 161-184, 189-195, 206-215, 297-315.; Miroslav KURELAC – Damir KARBIĆ, Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", njegovo historiografsko i povijesno značenje, u: *Obsidio Iadrensis – Opsada Zadra*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. 54, Zagreb 2007., str. 4-9.

[11] Opširnije o kronologiji zbivanja koja su dovela do potpisivanja Zadarskoga mira 18. veljače 1358. vidi: Dane GRUBER, Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358), *Rad JAZU* 152 (1903.), str. 32-161.; Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, knj. 2, Zagreb 1975., str. 99-110, 142-149.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 315-322.; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*, Zagreb 2003., str. 61-69.

[12] O zbivanjima u Napuljskom kraljevstvu za vrijeme Anžuvinaca na ugarsko-hrvatskom prijestolju vidi: David ABULAFIA, The Italian south, u: *The New Cambridge Medieval History*, sv. 6, Cambridge 2000., str. 508-514.; V. KLAIĆ, *Povijest*, str. 110-115, 123-124, 212-214. O važnosti dalmatinskih gradova u anžuvinskoj politici vidi: ABULAFIA, The Italian south, str. 508-514.; Nada KLAIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., str. 505-506.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 325-326.

Zadar uz sebe i držati zbivanja u njemu pod kontrolom tako što je postavljao svoje ljude na čelo grada i stvarao oslonac u lokalnoj eliti čije je zaslužne pojedince imenovao kraljevskim vitezovima.[13] Zadar je tako jedini dalmatinski grad u kojem se nakon 1358. očituje svojevrsna dvojnost vlasti. Gradskoga kneza kao osobu od kraljeva povjerenja postavljao je kralj, a najčešće je to bila osoba koja je istodobno s tom obavljala i funkciju hrvatsko-dalmatinskoga bana. Međutim, zadarski knez nakon mira 1358. nije bio jedini predstavnik zadarske izvršne vlasti. Novi položaj Zadra pod okriljem ugarsko-hrvatskoga kralja i mogućnost slobodnijega izražavanja težnji za gradskom autonomijom, za razliku od perioda kada je grad bio pod vrhovništvom Venecije, očituje se već i u tome što se, osim u rukama kneza, izvršna vlast nalazila i u rukama zadarskih rektora kao lokalnih predstavnika. Usprkos ili upravo zahvaljujući dvojnosti zadarske izvršne vlasti Zadar je nakon mira 1358. počeo naglo razvijati svoju gospodarsku djelatnost pa nije slučajnost da ona upravo tijekom druge polovice 14. stoljeća doživljava svoj vrhunac. Patriciji i rastući sloj trgovaca počinju sve više ulagati u zemljišta na području gradskoga kotara, brodove i trgovinu raznoraznim proizvodima od kojih je još uvijek najvažnija bila sol.[14] Sve veći kapital ulaže se i u novčarske poslove pri čemu se ostvarivanje prihoda od kamata pokušavalo prikriti fiktivnim kupoprodajnim ugovorima. U grad se slijeva sve više stranaca koji donose kapital i također ga ulažu u trgovinu i novčarske poslove.[15] Povećanjem gradske autonomije nakon Zadarskoga mira promjene se počinju odražavati i u institucijama vlasti koje se sve više prilagođavaju interesima i potrebama lokalnoga stanovništva. Rast trgovine i usložnjavanje društvenih odnosa pridonose povećanju obima poslova gradskih notara, pa pisana riječ odnosi potpunu prevagu nad usmenom kulturom. Pisani ugovori postaju temelj trgovačke i općenito gospodarske djelatnosti, sredstvo kojim se pojedinci osiguravaju i eventualno dokazuju svoja prava i tuđe obveze. Porast trgovačke djelatnosti utječe na ostvarivanje većih profita, ali i veću mogućnost razmirica i

[13] O kraljevskim vitezovima u doba vladavine Ludovika I. vidi: Branka GRBAVAC, Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca, *Acta Histriae* 16 (2008.), br. 1-2, str. 89-116.

[14] O zadarskom gospodarstvu, trgovini i trgovcima tijekom druge polovice 14. stoljeća vidi: Tomislav RAUKAR, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik* 33-34 (1980.-1981.), str. 160-164.; Tomislav RAUKAR, Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta Zagreb* 7-8 (1969.-1970.), str. 19-79.; Šime PERIČIĆ, *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*, Zagreb – Zadar 1999., str. 40-48. i literaturu koja je tamo navedena.; Antonio TEJA, *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*, Zadar 1936.; Sabine Florence FABIJANEC, Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 17 (1999.), str. 31-60.; Sabine Florence FABIJANEC, Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 22 (2004.), str. 55-120.

[15] O stranim trgovcima u Zadru vidi: Tomislav RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split 2007., str. 53-67, 332-334.; Sabine Florence FABIJANEC, Pojava profesije mercator i podrijetlo trgovaca u Zadru u XIV. i početkom XV. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 19 (2001.), str. 99-104.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 435-438.

sukoba. U takvim okolnostima raste i obim djelatnosti gradskih sudova, a promjene u političkoj vlasti i veća uloga lokalne elite u donošenju odluka omogućuju implementaciju određenih novosti u gradskom sudbenom sustavu i vođenju sudske administracije.

S druge strane, 1409. godine Mlečani su ponovno uspostavili vlast nad Zadrom. U složenim političkim okolnostima nakon smrti kralja Ludovika I. 1382. i krunidbe Sigismunda za ugarsko-hrvatskoga kralja 1387., koji je Zadranima 1396. oduzeo otok Pag, Zadrani su pristali uz Ladislava Napuljskoga.[16] Međutim, kada se 1408. bosanski vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, također pristaša Ladislava Napuljskoga, izmirio s kraljem Sigismundom, a 1409. Ladislav povukao iz utrke za prijestolje prodavši pritom Dalmaciju Mlečanima, Zadrani su ostali u procjepu između dvije mogućnosti: Sigismunda i Venecije. Procijenivši da će sa Sigismundom proći gore, Zadrani su se priklonili Veneciji koja im je obećala priznati prava na sve posjede koje im je u međuvremenu podijelio Ladislav na štetu kralja Sigismunda, a od kojih su ostvarivali znatnu materijalnu korist.[17] Naučena prijašnjim iskustvima u ophođenju sa Zadranima Venecija ovaj put nije naglo dokinula određene institucije, primjerice gradske sudove, iako su najvažnije prerogative vlasti predane u ruke novoga mletačkoga kneza, a funkcija rektora je ukinuta. Od te godine Zadar ponovno nastavlja svoju razvojnu putanju pod okriljem mletačkoga lava, a gradski sudovi doživljavaju nove transformacije. Te promjene zahtijevale bi daljnja istraživanja čiji domet uvelike nadilaze okvire ovoga rada pa je tako upravo u 1409. postavljena granica ovoga istraživanja.

Drugi razlog ograničavanju rada na razdoblje između 1358. i 1409. praktične je prirode. Sačuvani sudski spisi srednjovjekovnoga Zadra najbrojniji su upravo u spomenutom periodu kada se oblikuje i CMC, dok su prije i nakon toga sudski spisi rijetki i fragmentarni. Razvoj sudskih institucija u sklopu povećane gradske autonomije pod okriljem ugarsko-hrvatskoga kralja, reprezentativan uzorak sačuvane izvorne građe koji je omogućio istraživanje te potreba zadržavanja rada u prihvatljivom opsegu uvjetovali su tako ograničavanje rada na period od 1358. do 1409. godine.

***

[16] O paškoj pobuni vidi: KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 370-374.

[17] Okolnosti u kojima je 1409. Venecija ponovno zavladala Zadrom opširno rekonstruira: Mladen ANČIĆ, Od tradicije 'sedam pobuna' do dragovoljnih mletačkih podanika. Razvojna putanja Zadra u prvome desetljeću 15. stoljeća, *Povijesni prilozi* 37 (2009.), str. 43-96. Vidi i: Ferdo ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Zagreb 2004. (pretisak izdanja iz 1902.), str. 102-158.; Franjo RAČKI, Pokret na slavenskom jugu koncem XIV i početkom XV stoljeća, *Rad JAZU* 2 (1868.), str. 68-160, 3 (1868.), str. 65-156, 4 (1868.), str. 1-103.

Hrvatska historiografija do danas uz nekoliko izuzetaka nije posvetila osobitu pozornost djelovanju sudova u srednjem vijeku.[18] Pitanje praktičnoga djelovanja zadarskih sudova pak ostalo je u potpunosti zanemareno, a u relativno oskudnoj literaturi usputno se provlače samo pojedini segmenti sudbenoga djelovanja ili se njihov rad razmatra uglavnom na temelju normativnih vrela. U hrvatskoj historiografiji tako ne postoji ni jedna cjelovita povijesna studija o građanskim sudovima srednjovjekovnih dalmatinskih gradova pri čemu ni Zadar nije iznimka. U skladu s tim i srednjovjekovni zadarski sudski spisi do danas su ostali u potpunosti neistraženi i nevalorizirani.

Par stranica svoje povijesti Zadra u dijelu o institucijama vlasti, V. Brunelli posvetio je i gradskim sudovima u drugoj polovici 14. stoljeća. On pritom ne navodi sve sudove koji su tada djelovali u Zadru, pa se tako spominju samo CMC i *Curia consulum et maris* (dalje CCM). Pored sudaca Brunelli spominje i druge gradske službenike, ali ne i njihove obveze u radu gradskih sudova. Ukratko se pozabavio i načinom na koji su sudovi djelovali pa navodi postupak zamjene sudaca u slučaju sukoba interesa te prizivne instance koje su Zadranima stajale na raspolaganju kada su htjeli uložiti priziv na presude prvostupanjskih gradskih sudova.[19] Brunelli je i prvi povjesničar koji je donio popis zadarskih notara u 14. stoljeću. Iako se popis tijekom vremena nadopunjavao, među tim notarima nalaze se i oni koji su osim javnobilježničkih obavljali i poslove notara zadarske CMC.[20]

O zadarskim srednjovjekovnim sudovima i parničnom postupku pisao je I. Beuc u temeljnoj studiji o pravu zadarskoga statuta. Spoznaje o zadarskim sudovima Beuc pritom temelji na podacima koje pružaju statut i objavljeni dokumenti u Diplomatičkom zborniku pa na temelju te izvorne građe nije uspio u potpunosti ocrtati sudbeni sustav zadarske komune i tijek parničenja u građanskim sporovima iako je postavio svojevrsne temelje koji su se onda mogli iskoristiti i u ovom radu. Tako Beuc piše o ustroju pojedinih zadarskih prvostupanjskih sudova i prizivnim instancama, sudskim službenicima (suci, egzaminatori, tribuni) i

[18] Najveća pozornost historiografije usmjerena je istraživanju dubrovačkoga kaznenoga pravosuđa budući da to omogućuje sačuvani zapisnici kaznenoga suda. Opširnije o tome vidi: Nella LONZA, "Pred gosparom knezom i njegovim sucima...": dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992.), str. 25-54.; Nella LONZA, Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.), str. 45-74.; Kosta VOJNOVIĆ, Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke, *Rad JAZU* 105 (1891.), str. 1-48.. O tavernikalnim sudovima u slobodnim kraljevskim gradovima vidi: Teodora SHEK BRNARDIĆ, Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo, *Arhivski vjesnik* 40 (1997.), str. 179-198. O sudstvu u srednjovjekovnom Gradecu vidi: Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Iz pravne povijesti Zagreba*, Zagreb 1998., str. 38-42.; Lujo MARGETIĆ, O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu u XIII. i XIV. stoljeću, *Rad HAZU, Razred za društvene znanosti* 33 (1995.), str. 23-52.

[19] Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al 1409 compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Venecija 1913. (pretisak Trst 1974.), str. 534.

[20] BRUNELLI, *Storia*, str. 543.

parničnim strankama te određenim aspektima građanskoga postupka koji je na tim sudovima bio u primjeni, od sudskih poziva do izvršenja presuda.[21] Iako nije koristio sudske spise, njegova studija o zadarskom statutu predstavlja djelo koje se najviše približilo istraživanju zadarskih sudova u srednjem vijeku.

O egzaminatorima je pisao L. Margetić u studiji koja se i danas smatra temeljnom za pitanje podrijetla i uloge egzaminatora u dalmatinskim gradovima.[22] Međutim, slično I. Beucu, ni L. Margetić u istraživanju nije koristio sudske zapisnike, već gradske statute i dokumente iz Diplomatičkoga zbornika pa je tako propustio primijetiti da su egzaminatori osim u poslovima ovjere bilježničkih ugovora, što se smatra njihovom glavnom ulogom u dalmatinskim gradovima, obavljali određene poslove i za gradske sudove. Osim egzaminatorima L. Margetić posebnu je studiju posvetio i tribunima u dalmatinskim gradovima, koji su tijekom 14. stoljeća sudjelovali u provedbi postupka ovrhe na temelju presuda građanskih sudova.[23]

U novije vrijeme određenu pozornost zadarskim sudskim spisima posvetio je i G. Ravančić. Kako njegov primarni interes nije bio ulaziti u sudbeni ustroj zadarske komune, njegov najznačajniji doprinos predstavlja to što je objavio prvi i za sada jedini sveščić zadarskih sudskih spisa iz arhivskoga fonda CMC. U skladu s tim G. Ravančić pozabavio se samo letimično pitanjem djelovanja suda čija je djelatnost proizvela te zapisnike.[24]

Budući da u hrvatskoj historiografiji ne postoji ni jedna cjelovita studija koja sveobuhvatno govori o djelovanju neke srednjovjekovne sudske instance u dalmatinskim gradovima i koja bi eventualno mogla poslužiti kao svojevrsni metodološki obrazac u analizi djelovanja zadarske CMC tijekom druge polovice 14. stoljeća, strukturu rada nametnuo je pisani trag o djelovanju toga suda, tj. sačuvani sudski zapisnici u sklopu arhivskoga fonda CMC. Stoga je najprije bilo neophodno rekonstruirati izvorne cjeline tih zapisnika, pa je prvo poglavlje posvećeno upravo sustavu administracije zadarske CMC i njegovim transformacijama koje su nastajale kao rezultat promjena u sudbenom sustavu nakon Zadarskoga mira 1358. i povećanja obima sudbene djelatnosti koja je u skladu s tim "proizvodila" više sudskih zapisnika.

[21] Opširnije o tome vidi: Ivan BEUC, Statut zadarske komune iz 1305. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 2 (1954.), str. 504-507, 520-521, 545, 722-763.
[22] Lujo MARGETIĆ, Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjovjekovnim komunama Hrvatskog primorja i Dalmacije, *Starine* 55 (1971.), str. 191-210.
[23] Lujo MARGETIĆ, Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 16 (1975.), str. 25-53.
[24] RAVANČIĆ, Curia, str. 85-160.

Rekonstrukcija izvornih cjelina i sustava administracije zadarske CMC, uz dosadašnje spoznaje hrvatske historiografije, omogućila je potom pružanje odgovora na pitanje kako je izgledao zadarski sudbeni sustav pod okriljem ugarsko-hrvatskoga kralja nakon Zadarskoga mira 1358. Prema tome, drugo poglavlje rada posvećeno je upravo pitanju konsolidacije vlasti i sudbenoga sustava zadarske komune nakon 1358. (s kraćim osvrtom na ranija razdoblja) kada su gradske vlasti pokušale uspostaviti sustav u kojem bi se odražavale njihove težnje za većom gradskom autonomijom spram vrhovnoga gospodara grada. U skladu s tim u drugom se poglavlju utvrđuje i mjesto zadarske CMC u cjelokupnom gradskom sustavu sudbene vlasti zajedno s ingerencijama toga građanskoga suda, a analiziraju se i njegov ustroj te ovlasti pojedinih službenika.

Konačno, nakon što su analizirane promjene u sustavu sudstva i njegove administracije te nakon što je utvrđeno mjesto zadarske CMC u gradskom sustavu sudbene vlasti druge polovice 14. stoljeća, treće se poglavlje usmjerava na djelovanje zadarske CMC u svakodnevnom životu grada. U tom se poglavlju prate ponajprije procedure koje su regulirale djelovanje suda, njegovih službenika, parničnih stranaka i njihovih punomoćnika. U skladu s tim daju se odgovori na pitanja kako su se parnične stranke u određenim situacijama smjele i morale ponašati, koje su im opcije bile na raspolaganju, koje je obveze spram parničnih stranaka imao sud, kako su suci i drugi službenici postupali ovisno o određenim situacijama i okolnostima, tko je bio zadužen za provedbu raznoraznih pravnih radnji u sudskom postupku i sl. Na početku poglavlja rekonstruirane su pojedine odredbe zadarskih kapitulara jer su uz statut kapitulari bili temeljne zbirke prava koje su se primjenjivale u Zadru.

U zaključku se sumiraju spoznaje proistekle iz istraživanja, rezimiraju pitanja koja se mogu smatrati riješenima i postavljaju ona koja se otvaraju za nova istraživanja.

IZVORNE CJELINE I SUSTAV ADMINISTRACIJE ZADARSKE CMC

Arhivsko stanje i fizička obilježja fonda CMC

Arhivski fond CMC danas se čuva u Državnom arhivu u Zadru. Čak sedam od ukupno osam kutija zadarskih srednjovjekovnih sudskih spisa čini današnji fond CMC, a jedna kutija fond CCM. Sudski zapisnici iz fonda CMC izvorno su se vodili po određenim kriterijima, ali su tijekom vremena zapušteni i ispremiješani te se danas nalaze u stanju potpunoga nereda. Tako se unutar sedam kutija koje pripadaju fondu CMC može pronaći više fragmenata koji su izvorno pripadali registrima CCM te fragmenata koji su činili registre kurije rektora (*Curia dominorum rectorum*, dalje CDR).[25] Nadalje, u sačuvanom se arhivskom fondu CMC mogu pronaći i spisi drugih provenijencija koji izvorno uopće nisu pripadali sklopu sudske administracije. Radi se o jednom sveščiću instrumenata zadarskoga notara i kancelara Baudina pok. Anđela Baudinova de Brazzis iz Padove (*Baudinus quondam Angeli notarii de Baudino de Brazzis ciuis Paduanus*) od 1391. do 1393.[26], tri sveščića instrumenata koji potječu iz 15. stoljeća[27], tri inventara[28], dva dražbovna brevijara[29] te jednom prizivu na presudu iz nekoga crkvenoga spora.[30] S druge strane, u fondu CCM ne mogu se pronaći dijelovi koji su izvorno pripadali fondu CMC. Manji broj presuda CMC koje su se izdavale strankama na njihov zahtjev u obliku isprava i koje su prikupljene iz raznih arhiva objavljene su u Diplomatičkom zborniku. Rijetko se presude mogu pronaći i u neobjavljenim izvorima, primjerice u arhivu samostana sv. Marije iz Zadra te registrima i bastardelima zadarskih bilježnika.

Spisi sačuvani u fondu zadarske CMC pokrivaju razdoblje druge polovice 14. i dijelove prve polovice 15. stoljeća. Najstariji sačuvani registar zadarskih sudskih spisa potječe iz 1351.-1353.[31], dok najkasniji sačuvani dijelovi datiraju u 1437.-1438.[32], iako je sačuvan i jedan arak papira iz 1480.[33] Analiza zapisnika CMC pokazuje da je sačuvan relativno malen dio ukupnih sudskih spisa iz druge polovice 14. stoljeća. Za pojedine godine uopće nema sačuvanih registara, dok su za druge godine sačuvani samo fragmenti pojedinih sudskih

[25] Za detalje vidi Prilog 2 na kraju ovoga rada.
[26] Državni arhiv u Zadru (dalje DAZd), *Curia maior ciuilium* (dalje CMC), kut. VI, fasc. 1, fol. 1-46'.
[27] CMC, kut. VII, fasc. 1/2 (1414.-1415.); CMC, kut. VII, fasc. 1/7 (1424.-1426.); CMC, kut. VII, fasc. 1/8 (1428.-1431.).
[28] CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 34-35' (3. kolovoza 1392.); CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 36 (8. siječnja 1395.); te CMC, kut. I, b. 2, fasc. 3, fol. 3-5' (13. siječnja 1421.).
[29] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 28; CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 6-7'.
[30] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 15 (21. studenoga 1393.).
[31] CMC, kut. IV, fasc. 14, fol. 1-40'. Taj je svezak objavio G. Ravančić. Vidi: RAVANČIĆ, Curia, str. 85-160.
[32] CMC, kut. VII, fasc. 1/9, fol. 1-5'.
[33] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 241-242'.

knjiga. Tako za razdoblja od ožujka 1353. do svibnja 1358., travnja 1374. do listopada 1381., rujna 1413. do rujna 1420., listopada 1420. do lipnja 1422., te prosinca 1430. do kolovoza 1437. uopće nema sačuvanih spisa. U ostalim razdobljima sačuvanost pojedinih sudskih knjiga varira pa su primjerice knjige procesa očuvane relativno dobro, a knjige iskaza svjedoka samo fragmentarno.[34] Na svu sreću, postoje i razdoblja u kojima je sačuvano istodobno više sudskih knjiga što omogućuje praćenje pojedinih sudskih sporova u cijelosti, od poziva na sud do donošenja i izvršavanja presude.

Sudski zapisnici u knjigama CMC pisani su gotičkom minuskulom u tanje ili deblje uvezane arke papira približno A4 formata. Listovi su najčešće ispisivani obostrano, s tim da ima i listova koji su ostali prazni, osobito u knjigama procesa. Razlog je praktične prirode jer su notari za već započete sporove ostavljali prazne stranice na koje su kasnije namjeravali upisivati izvještaje s pojedinih ročišta, dok su upise novih sporova započinjali na drugoj stranici ili listu. Primjerice, u sporu koji je na zahtjev Augustina Bitola Rajnerijeva de Bitte pokrenut 1. travnja 1373. protiv Dobre, udove ser Nikole de Fanfogna, i njezina sina Madija vezano uz 7 gonjaja maslinika, notar Lovro de Alessandrinis iz Reggija na jednoj je stranici upisao Augustinov tužbeni zahtjev, zatim pretpostavljeno ostavio dvije sljedeće stranice prazne, a na trećoj započeo s upisom novoga slučaja od 3. travnja 1373. U međuvremenu se na Augustinov slučaj, koji se protegnuo na veći dio godine, vraćao nekoliko puta i na prazne stranice upisivao izvještaje s ročištâ, pri čemu je posljednja stranica ipak ostala prazna jer je spor prethodno završen.[35]

Na nekoliko mjesta u fondu CMC mogu se pronaći i podsvesci grupirani u fascikle koji su nastali arhivskim preslagivanjem.[36] Na različitim mjestima može se naići i na veći broj samostalnih listova koji su tokom vremena raspareni i često im se ne može utvrditi par. Neki su listovi stavljeni na određena mjesta u nedostatku prostora za upis već započetih sporova, a ponekad su listovi ili ceduljice papira umetane kao prilozi ili napomene za određene sudske sporove. Ostaci voska na pojedinim listovima i ceduljicama pokazuju da su one često bile lijepljene na margine listova u notarskim registrima.

Numeriranje listova i stranica u registrima nije jedinstveno. Najstarija paginacija, za koju se s velikom vjerojatnošću može pretpostaviti da je izvorna, jest ona pisana rimskim brojevima u gornjem desnom kutu svakoga pojedinoga lista. U praksi su se, dakle, numerirali samo listovi, a ne svaka stranica što znači da se broj nalazi samo na *recto* dijelovima lista, a

[34] Za detalje vidi Prilog 2 na kraju ovoga rada.
[35] CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 30-32.
[36] CMC, kut. IV, fasc. 4 sadrži četiri podsveska (4/1, 4/2, 4/3, 4/4). CMC, kut. VI, fasc. 6 sadrži tri podsveska (6/1, 6/2, 6/3). CMC, kut. VII, fasc. 1 sadrži 11 podsvezaka (1/1-1/11).

ne i na njegovim *verso* dijelovima. Osim ove, na nekim se mjestima susreće i model numeriranja arapskim brojkama, također u gornjem desnom kutu svakoga lista. U nekim se registrima ne mogu naći tragovi nikakve paginacije pa se može pretpostaviti da je tokom vremena u potpunosti izblijedjela i uništena od vlage i fizičkih oštećenja listova ili da takvi listovi izvorno uopće nisu bili numerirani.[37] Osim ovih, u čitavom se fondu mogu raspoznati još barem tri naknadna modela numeracije proistekla iz pokušaja arhivskoga sređivanja fonda. Najčešće se, pritom, susreće model upisa arapskih brojki olovkom na donjoj margini *recto* listova. Rijetkost nije ni pokušaj numeriranja svake pojedinačne stranice u lijevom gornjem kutu upisom arapskih brojki i na *recto* i na *verso* stranice svakoga pojedinoga lista. Konačno, rijetko se susreće i numeriranje u sredini gornje margine svakoga lista. Ovakvo stanje rezultiralo je povremenom pojavom više različitih modela numeriranja u pojedinim sudskim registrima. U ovom će se radu prilikom citiranja koristiti noviji modeli numeriranja, ne samo zato što su praktičniji, nego i zato što zrcale stanje u kojem se arhivski fond CMC danas nalazi.[38]

U skladu sa zadarskom praksom kurijalni notari su pri datiranju sporova, ročišta i presuda koristili stil inkarnacije prema kojem je godina započinjala 25. ožujka te bedansku indikciju koja se mijenjala 24. rujna svake godine.

Notari zadarske CMC

Notari zadarske CMC bili su zaduženi za vođenje čitave administracije u sklopu djelovanja toga suda. Veliko vijeće biralo je notare za vođenje administracije u građanskim sporovima pa su osim zapisnika CMC istodobno vodili i dio zapisnika CDR, tj. one zapisnike koji se odnose na građansko-sudbenu djelatnost rektora. Tijekom druge polovice 14. stoljeća u sklopu zadarske CMC djelovalo je više notara. Pritom se uočava pravilo po kojem je tu funkciju u određenom razdoblju najčešće obavljao jedan notar, izuzev slučaja iz 50-ih godina 14. stoljeća te nekoliko kasnijih kraćih razdoblja gdje se mogu naći i upisi dvojice notara istodobno. Unutar pojedinih registara može se pojaviti i više rukopisa. Takvi se slučajevi javljaju kada bi jednoga notara CMC zamijenio drugi koji je nastavljao s upisima tamo gdje je prethodni notar stao. Osoba koja je bila na funkciji notara CMC mogla je u isto vrijeme vršiti

[37] Takav je, primjerice, slučaj u CMC, kut. V, fasc. 9 koji je očuvan u izvrsnom stanju, ali se numeracija listova nigdje ne nazire.

[38] Primjerice, CMC, kut. III, fasc. 2 je čitav numeriran kao fol. 1-225, dok su samo pojedini dijelovi unutar njega numerirani rimskim brojevima, pa bi ih u praktičnoj uporabi bilo besmisleno koristiti, osobito zato što novija numeracija ne imitira stariju.

i funkciju notara nekoga drugoga zadarskoga suda ili obavljati bilježničke poslove. Svi notari koji su tijekom druge polovice 14. stoljeća vodili administraciju zadarske CMC dobro su poznati[39], a od nekolicine njih sačuvani su i bilježnički spisi.

Prvi notar koji je djelovao kao notar CMC nakon Zadarskoga mira 1358. bio je Konrad Rangerijev iz Padove (*Coradus condam Rangerii ciuis Padouanus*). Osim što je bio notar CMC Konrad je djelovao i kao javni bilježnik, a prvi se put u Zadru javlja 1349.[40] Te iste godine spominje se i kao notar *curie maioris Iadre*, što znači kurije kojoj je u to vrijeme na čelu stajao knez sa svojim savjetnicima iz Venecije.[41] Konrad je bio i notar koji je vodio administraciju kaznenih predmeta.[42] U najstariji sačuvani registar sudskih spisa iz 1351.-1353. predmete je unosio s notarom Damjanom Andrijinim de Zandequilis iz Parme (*Damianus condam Andree de Zandequilis de Parma*).[43] Nakon toga je kurijalne spise vodio samostalno od svibnja 1358. do ožujka 1363., izuzev kraćega perioda između listopada 1361. i ožujka 1362. kada se zajedno s njegovim susreću i upisi njegova sina i notara Rangerija (*Rangerius filius ser Coradi de Padua*), te studenoga 1362. i ožujka 1363. kada se Konradovi upisi isprepliću s onima notara Isnarda pok. Romanata de Romanato iz Padove (*Isnardus condam Romanati de Romanato de Padua*).[44]

Na mjestu notara CMC Konrada je konačno zamijenio upravo Isnard koji je tu funkciju samostalno obavljao od ožujka 1363. do veljače 1364. Još prije toga, u kolovozu 1362., Isnard se spominje kao *ad criminalia Iadre iuratus notarius*[45], a radio je i kao javni bilježnik. Isnarda je kao notar CMC zamijenio Bartolomej Paganinov iz Bologne (*Bartholomeus condam ser Paganini de Bononia*) koji je na tom mjestu ostao do lipnja 1365.

Sljedeći notar u službi CMC bio je Ivan de Polis iz Parme (*Iohannes de Polis de Parma*) koji se na toj funkciji zatječe od kolovoza 1365. Ivan je u dva navrata tijekom službe notara CMC izbivao iz Zadra, pa ga je tada mijenjao Petar zvan Perencan pokojnoga gospodina Açona de Lemicetis iz Padove (*Petrus dictus Perençanus condam domini Açonis*

[39] Vidi: BRUNELLI, *Storia*, str. 543.; Branka GRBAVAC, *Zadarski notari u 13. i 14. stoljeću*, magistarski rad, Zagreb, Filozofski fakultet, 2006., str. 163-172.
[40] GRBAVAC, *Zadarski notari*, str. 68.
[41] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 203'.
[42] Kada se stranka u jednom sporu iz 1365. poziva na neku presudu navodi da je ona sastavljena *per Conradum condam Rangerii notarii tunc ad ciuilia et criminalia*. Sama presuda, međutim, nije datirana. Vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 191.
[43] RAVANČIĆ, Curia, str. 87.
[44] Na jednom mjestu kao autor presude od 31. ožujka 1361. spominje se i notar Bartolomej Andrijin iz Padove (*Bartholomeus Andree de Padua*). Budući da se ne spominje kao kurijalni notar, a presuda je upisana *in notis Bartolomei de Padua*, može se pretpostaviti da je kraće vrijeme mijenjao stalnoga notara CMC. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 21'. Međutim, Bartolomej iz Padove na dva se mjesta između rujna i prosinca 1362. javlja kao *notarius et officialis curie consulum*. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46'; CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 9.
[45] *Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje CD) 13, doc. 181, str. 249.

de Lemicetis de Padua). Naime, Ivanovi upisi u registre redoviti su do ožujka 1366., nakon čega nastaje praznina do lipnja iste godine. Upravo iz toga perioda, tj. travnja i svibnja 1366., sačuvano je nekoliko listova kurijalnih spisa koje je sastavio Petar Perencan, što znači da ga je on tada mijenjao.[46] Takvo stanje stvari u potpunosti osnažuje i jedan realni podatak o drugom izbivanju Ivana de Polis iz Zadra. U jednom sporu koji je 15. ožujka 1366. pokrenuo Gvido pok. Vučine de Matafaris sačuvan je prijepis izvještaja od 23. rujna 1366. vezano uz spor u kojem se navodi da je zadarski glasnik Šimun po nalogu tribuna Kolana de Matafaris uveo tužitelja u posjed nekoga vinograda zbog tuženikove ogluhe. Prije samoga prijepisa nalazi se upis rukom Ivana de Polis u kojem stoji da je izvještaj iz rujna izvorno bio pribilježen *in actis Açonis de Lemicetis de Padua notarii* koji je odlukom Velikoga vijeća od 31. kolovoza 1366. zamijenio Ivana de Polis na funkciji notara CMC dok je on bio na putu u Napulj.[47] Međutim, čini se da Ivan de Polis nije odmah nakon ovoga napustio Zadar jer se njegov rukopis u sudskim zapisnicima može pratiti sve do 20. listopada 1366., a ponovno se javlja tek krajem travnja 1367. Bilo kako bilo, iz upisa je razvidno da je u drugoj polovici 1366. Ivana de Polis na mjestu notara CMC ponovno zamijenio Petar Perencan, da je tu promjenu odobrilo Veliko vijeće te da ju je bilo potrebno registrirati u pisanom obliku. Nakon povratka u Zadar potkraj travnja 1367. Ivan više nije dugo vršio dužnost notara CMC te ga je već početkom svibnja na toj funkciji u potpunosti zamijenio novi notar. U vezi s Ivanom de Polis zanimljivo je spomenuti da se njegov boravak i djelovanje u Zadru poklapa s dolaskom suca Pavla de Blanchardis, također iz Parme, na čelo CMC, ali će o tome još biti govora u sljedećem poglavlju.

Od svibnja do srpnja ili kolovoza 1367. funkciju notara CMC ponovno je obavljao Bartolomej Paganinov iz Bologne, nakon kojega na to mjesto dolazi Klerik Broniktov Franje iz Ferma (*Clericus Bronicti Francisci de Firmo*). Klerik Broniktov također je radio kao javni bilježnik, a na funkciji notara CMC ostao je do lipnja 1369. Djelovao je uglavnom samostalno, izuzev kolovoza, rujna i listopada 1368. kada se povremeno mogu susresti i upisi notara Vannesa Bernardova iz Ferma (*Vannes condam Bernardi de Firmo*).

Od kolovoza 1369. do ožujka 1375. notar CMC bio je Lovro pok. gospodina Gerardina de Alessandrinis iz Reggija (*Laurencius condam domini Gerardini de Alessandrinis de Regio*). Tko je pak tu funkciju obavljao od ožujka do listopada 1375. nije moguće utvrditi sa sigurnošću, ali je to vjerojatno bio Vannes Bernardov iz Ferma jer se

[46] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 46-52'.
[47] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 167: "*Reperitur in actis Açonis de Limicetis de Padua notarii subrogati loco mei Iohannis de Pollis tempore quo iueram Neapolim secundum partem captam in maiori et generali consilio Iadre die ultimo Augusti scriptura tenoris infrascripti…*"

upravo njegov rukopis ponovno počinje susretati u registrima notara Lovre od listopada 1375. Budući da iz druge polovice 70-ih godina 14. stoljeća uopće nema sačuvanih sudskih spisa, teško je govoriti tko je funkciju notara CMC obavljao u tom periodu. Iz spomena jedne presude od 31. ožujka 1379. koju je sastavio Vannes Bernardov iz Ferma može se pretpostaviti da je tu funkciju sve do tada obavljao upravo on.[48]

Nakon njega kao pisac neke presude CMC spominje se opet Bartolomej Paganinov iz Bologne, i to tek 25. listopada 1381.[49] Istoga dana kao notar CMC javlja se i Ivan pok. Baldinota de Baldinoctis de Casulis (*Iohannes quondam Baldinocti de Baldinoctis de Casulis*)[50], pa je teško zaključiti je li Bartolomej prije toga opet nekoga mijenjao ili ne. Uglavnom, Bartolomej se poslije više ne spominje, a Ivan će od tada funkciju notara CMC obavljati sve do svibnja 1386. Od Ivanove javnobilježničke djelatnosti, koja se u Zadru protegnula na gotovo četiri desetljeća, do danas je ostala sačuvana samo jedna busta s četiri fascikla.[51]

U svibnju 1386. Ivana je zamijenio Rajmund Kominov de Modiis iz Asule (*Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula*) s tim da je on i prije konačnoga preuzimanja administracije zadarske CMC barem u dva navrata mijenjao Ivana: u kolovozu 1384.[52] i u travnju 1385.[53] Istodobno s funkcijom notara CMC Rajmund je obavljao i onu notara CCM.[54] Obavljao je, naravno, i javnobilježničke poslove pa je tako sačuvana i jedna njegova busta instrumenata i oporuka.[55] Utemeljeno se može pretpostaviti da je Rajmundov posljednji unos u knjigu presuda CMC od 28. lipnja 1389. ujedno i njegov posljednji upis u svojstvu notara CMC jer je nekoliko sljedećih listova do kraja toga sveščića ostalo prazno. To znači da ga je vjerojatno već u srpnju 1389. zamijenio novi notar koji je presude započeo upisivati u novi sveščić, a ne onaj Rajmundov.

Taj novi notar bio je Vannes Dominika Ivanova iz Ferma (*Vannes Dominici Iohannis de Firmo*) čiji se upisi u spisima CMC javljaju od kolovoza 1389. do rujna ili listopada 1390.

---

[48] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16'.
[49] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 7.
[50] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 27.
[51] DAZd, Spisi zadarskih bilježnika (dalje SZB), Iohannes de Casulis (1381.-1417.). Vidi i: GRBAVAC, *Zadarski notari*, str. 89.
[52] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 39'. U upisu od 22. listopada 1386. koji je načinjen Rajmundovim rukopisom navodi se da je odvjetnik tužitelja sudu priložio dokument o postavljanju oporučnih izvršitelja od 22. kolovoza 1384. *scriptam in quaterno institutionum mei notarii*. Dakle, Rajmund je tada očito obavljao funkciju notara CMC, zasigurno zamjenjujući Ivana de Casulis koji se ponovno nakon toga javlja sve do svibnja 1386.
[53] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 44'. Ovaj je slučaj sličan prethodnom s tim da je dokument koji se prilaže sudu datiran 20. travnja 1385.
[54] U arhivskom fondu CMC Rajmund se kao notar CCM prvi put spominje 16. svibnja 1386. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 37'. Posljednji se put kao notar CCM spominje 10. studenoga 1388. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 56. Moguće je da bi analiza fonda CCM taj vremenski okvir ponešto izmijenila.
[55] DAZd, SZB, Raimundus de Modiis (1384.-1389.). Vidi i: GRBAVAC, *Zadarski notari*, str. 89.

Vannes Dominikov iz Ferma također je usporedo s funkcijom notara CMC obavljao i onu notara CCM jer se u izvršenju jedne presude CCM spominje kao notar koji ju je 6. rujna 1389. sastavio.[56] Kako se u svojstvu notara CCM posljednji put spominje 18. studenoga 1394.[57], vjerojatno je funkciju notara CMC napustio kako bi obavljao ovu drugu. Vannes Dominikov poznat je i kao javni bilježnik iz čije je "radionice" do danas sačuvana jedna busta.[58]

Nakon Vannesa Dominikova na funkciju notara CMC ponovno dolazi Vannes Bernardov iz Ferma i to najkasnije u listopadu 1390.[59] Na toj je funkciji potom ostao sve do kolovoza 1404. što znači da ju je obavljao duže od svih prijašnjih notara. Kao javni bilježnik u Zadru prvi se put javlja početkom 60-ih godina, zatim tek između 1375. i 1379. te konačno tijekom 90-ih godina 14. stoljeća sve do 1404. Zanimljivo je kako se njegova bilježnička djelatnost u Zadru izvrsno poklapa s onom notara CMC pa je očito samo u tim godinama boravio u Zadru. Za vrijeme njegova vođenja administracije CMC raspoznaje se i nekoliko kraćih razdoblja u kojima ga je zamjenjivao notar Petar pok. Bartolomeja de Annobonis iz Serzane (*Petrus condam Bartholomei de Annobonis de Sarçana*). Prvi takav slučaj susreće se u kolovozu 1391.[60], a zatim i u kolovozu 1392.[61] U kolovozu 1400. čak se izričito navodi da je Petar de Serzana na toj funkciji zamijenio Vannesa jer je Vannes bio odsutan do kraja rujna te godine.[62] Ono što upada u oči jest obrazac prema kojem Petar Vannesa uvijek mijenja tijekom kolovoza što bi moglo značiti da je u to doba godine Vannes iz nepoznatih razloga izbivao iz grada. Što se tiče samoga Petra vjerojatno su ga u tom trenutku smatrali najprikladnijom osobom za vođenje administracije CMC jer je već imao iskustva u vođenju drugih sudskih spisa. Za njega se zna da je neko vrijeme obavljao funkciju notara CCM[63], ali i

[56] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 59'.
[57] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 62.
[58] DAZd, SZB, Vannes Dominici de Firmo (1389.-1395.).
[59] Posljednji upis Vannesa Dominikova datiran je 7. rujna 1390., a još istoga dana na idućoj se stranici nalazi prvi upis Vannesa Bernardova. Međutim, datum koji je unio Vannes Bernardov je netočan jer se u samom zapisu navodi da se izvršava presuda CCM koju je sastavio Vannes Dominikov 5. listopada 1390., pa je stoga nemoguće da se izvršenje presude obavlja prije njezina donošenja. Zbog toga bi upis Vannesa Bernardova trebalo datirati 7. listopada, a ne 7. rujna 1390. To potvrđuje i podatak da je ponuda za otkup ovršenih nekretnina vezana uz ovo izvršenje presude datirana upravo 7. listopada, a sljedeći upis u registru je od 16. listopada 1390. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 68'-69'.
[60] U jednom sporu iz listopada 1403. odvjetnik tužitelja sudu je priložio i dokument koji je u knjigu institucija 6. kolovoza 1391. unio Petar de Serzana. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 125.
[61] U jednom sporu iz listopada 1393. odvjetnik tužitelja sudu je priložio i dokument koji je sastavio Petar de Serzana 27. kolovoza 1392. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 15'.
[62] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 7: "*M^0CCCC^0, indictione VIII^a, die secundo mensis Augusti. Ser Iacobus de Cesamis tribunus curie Iadre retulit et guarentauit michi Petro de Serçana notario iurato Iadre subrogato in hoc officio uigore statuti Iadre loco ser Vannis condam Bernardi de Firmo notarii iurati Iadre et ad curiam dominorum iudicum maioris curie ciuilium deputati propter absentiam dicti ser Vannis…*"
[63] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 3'.

funkciju notara zadarskoga kaznenoga suda jer se u jednoj presudi CMC od 25. listopada 1387. spominje kao *notarius ad criminalia Iadre*.[64]

Vannesa je tijekom rujna 1404. u potpunosti zamijenio novi notar CMC, Teodor de Prandino iz Vicenze (*Theodorus de Prandino de Vincencia*). Već 22. kolovoza 1404. u sklopu jednoga spora nalazi se Teodorov upis[65], ali se Vannesov rukopis javlja u više navrata i nakon toga.[66] Iz toga razloga nemoguće je utvrditi točan prijelaz, pa se on može postaviti samo okvirno u rujan 1404. kada se javlja i prvi registar sudskih spisa Teodora de Prandino.[67] Budući da sačuvanost sudskih spisa u 15. stoljeću nije ni približno dobra kao u prethodnom razdoblju, teško je reći do kada je Teodor ostao na funkciji kurijalnoga notara. Sačuvani spisi pokazuju da je tu dužnost kontinuirano obavljao do rujna 1413.[68], ali i to da ga se ponovno susreće u svibnju 1427.[69] te od listopada 1437. do veljače 1439. kada se spominje kao kancelar.[70]

Spisi zadarske CMC čuvali su se u općinskoj kancelariji (*cancellaria superior*). Pritom nepoznato ostaje jedino jesu li oni bili tamo neprestano ili su se registri svakoga pojedinoga notara u kancelariju pohranjivali nakon što bi pojedini notar napustio službu u sklopu CMC. U jednom sporu započetom 4. kolovoza 1394. između punomoćnika franjevačkoga samostana Ivana pok. Jurja de Soppe te Filipa pok. Vučine de Matafaris tužitelj je u jednom trenutku sudu podastro i kopiju procesa koji se prema notarevu upisu nalazio pohranjen *in cancellaria superiori Iadre*.[71] Budući da je presuda iz toga procesa donesena 31. kolovoza 1388., sam postupak vođen je neposredno prije toga.[72] Notar CMC tada je još uvijek bio Rajmund de Modiis, dok je 1394. to bio Vannes Bernardov iz Ferma. Pitanje je, dakle, je li proces na koji se pozvao tužitelj u sporu iz 1394. bio pohranjen u kancelariji već 1388. kada je vođen ili je u kancelariju dospio nakon što je Rajmund 1389. napustio službu notara CMC.

Izvorne cjeline i sustav administracije

Iz zadarskih sudskih spisa u arhivskom fondu CMC moguće je izdvojiti sve spise CMC od drugih spisa, prije svega od spisa CCM i CDR, te rekonstruirati cjeline kojima su

[64] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105.
[65] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 117.
[66] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 164-167' (30. kolovoza 1404.); CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 165' (7. rujna 1404.).
[67] CMC, kut. VII, fasc. 1/1; CMC, kut. VII, fasc. 1/4.
[68] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 80'.
[69] CMC, kut. VII, fasc. 1/6, fol. 9 i 11.
[70] CMC, kut. VII, fasc. 1/10, fol. 1-20'.
[71] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 78'.
[72] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 118'-119.

izvorno pripadali. Međutim, za temu koja je predmet ovoga rada nije dovoljno rekonstruirati samo izvorne cjeline CMC, već i izvorne cjeline CDR jer su se u sklopu administracije CDR vodili i spisi od izuzetne važnosti za dobivanje potpunije slike o djelovanju CMC. Već i letimičan uvid u arhivski fond CMC otkriva da su postojale različite sudske knjige za unos pojedinih faza u rješavanju sporova. Iz toga se razloga ni jedan spor ne može u cijelosti pronaći na jednom mjestu, već ga je potrebno tražiti u više sudskih knjiga. Neke od tih sudskih knjiga, kao knjige procesa, iskaza svjedoka i presuda, vođene su u sklopu administracije CMC, dok su druge vođene pri CDR. Od sudskih knjiga koje su spadale u administraciju CDR za CMC je najvažnija ona u kojoj su se vodili izvještaji o izvršenjima presuda.

Administracije CMC i CDR povezivala je osoba notara. Isti notar koji je vodio računa o administraciji CMC skrbio je i o dijelu administracije CDR koja je bila vezana uz građansko-sudbenu djelatnost te u tom pogledu tijekom čitave druge polovice 14. stoljeća nije bilo nikakvih odstupanja. Drugi je pak notar vodio spise CDR vezane uz kaznenu pravosudnu praksu.

Knjige zadarske CMC

Procesi

Najopširniju skupinu spisa zadarske CMC čine sudske knjige procesa. Tijekom druge polovice 14. stoljeća nije postojala samo jedna knjiga procesa u koju su se onda upisivali svi sporovi vođeni pred sucima CMC. Nažalost, niti od jednoga notara CMC nisu sačuvane sve sudske knjige procesa koje su postojale. Najčešće je od svakoga notara CMC sačuvana samo jedna sudska knjiga procesa, a ponekad dvije ili tri. Ipak, i ono što je sačuvano omogućuje zaključak da su pojedine vrste sporova notari vodili u zasebnim knjigama procesa.

Osim na temelju sačuvanih knjiga procesa to se vidi po presudama za koje nije moguće naći odgovarajući proces usprkos tomu što su za razdoblje iz kojega presude potječu sačuvani i određeni registri procesa. Primjerice, u sporu započetom 7. ožujka 1373. stranka je kao dokaz podnijela i presudu kojom su suci CMC odredili da skrbnici dobara pok. Krševana de Rava moraju isplatiti njegovoj udovici Buni povrat miraza u iznosu od 700 libara malih mletačkih denara.[73] Ta je presuda donesena 3. siječnja 1373. pa se spor iz kojega je ona proistekla očigledno vodio prethodne, 1372. godine. Međutim, u svim sačuvanim registrima procesa notara Lovre de Alessandrinis iz Reggija iz razdoblja od 1369. do 1375. nema

[73] CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 26.

spomena ovom procesu jer su njima obuhvaćeni samo sporovi koji su se vodili u vezi s nekretninama. To znači da je nevezano uz sudsku knjigu procesa o nekretninama zasigurno morala postojati i posebna knjiga procesa u kojoj su, između ostaloga, vođeni i sporovi vezani uz miraze, a koja danas nije sačuvana.

U načinu ubilježbe sporova u različitim sudskim knjigama procesa nema razlike. U svim su knjigama procesa tako notari najprije upisivali izvještaj gradskoga glasnika o uručenju sudskoga poziva tuženiku, nakon čega bi slijedio i upis tužbenoga zahtjeva. Takva praksa nije neobična jer je glasnik prema jednoj statutarnoj odredbi tuženiku zajedno sa sudskim pozivom u kojem se navodilo ime tužitelja i rok u kojem se morao odazvati sudu, bio obvezan uručiti i sam tužbeni zahtjev.[74] Da je zaista riječ o praksi prema kojoj je unutar sudskoga poziva tuženicima bila priložena i sama tužba, vidi se primjerice iz presude CMC od 9. listopada 1395. u kojoj su suci pri njezinu donošenju, između ostaloga, razmotrili *petitionem cum citatione* za taj konkretni spor.[75] Dakle, nakon što bi glasnik uručio sudski poziv tuženiku o tome se sastavljao izvještaj u pripadajućoj sudskoj knjizi procesa zajedno s tužbenim zahtjevom. Izuzetak od ove prakse predstavljaju jedino knjige procesa notara Ivana de Polis o čemu će biti više govora u dijelu o transformacijama u sustavu administracije. Osim sudskih poziva i tužbenih zahtjeva u sudske knjige procesa upisivali su se i skraćeni izvještaji s održanih ročišta po pojedinim sporovima. U tim su zapisima notari bilježili odluke sudaca i parničnih stranaka koje su vodile postupke prema donošenju presude te izvještaje sudskih službenika o provedbi određenih poslova ili pravnih radnji po nalogu sudaca.

Iz sačuvanih spisa zadarske CMC može se jasno razlučiti pet sudskih knjiga procesa: knjiga procesa za sporove oko nekretnina, knjiga procesa za sporove oko dražbovnih prigovora, knjiga procesa za sporove oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke, knjiga procesa za sporove koje je notar Teodor de Prandino označio kao *petitiones et actus civiles mobilium* te knjiga procesa za rješavanje priziva na presude nižih gradskih sudova.

U prvu spomenutu knjigu procesa upisivali su se sporovi u vezi s pravima na posjed raznih nekretnina u gradu ili njegovu kotaru. U sudskim se zapisnicima ovi sporovi često označuju kao sporovi *de stabili*. Tako se u sporu od 20. listopada 1370. koji je punomoćnik zadarskoga nadbiskupa Dominika, Krševan pok. Nikole de Nassis, pokrenuo u vezi sa šest gonjaja zemlje s nasadima maslina u Cerodolu, tuženik Ivan, sin Kože, trebao sucima CMC

[74] Josip KOLANOVIĆ – Mate KRIŽMAN, *Statuta Iadertina – Zadarski statut*, Zadar 1997. (dalje ZS), lib. II, cap. XI.
[75] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 205.

javiti *ea die qua legetur de stabili*.[76] Slično prethodnom, u sporu između Danijela de Varicassis i Martina de Boscho u vezi s vinogradom površine jednoga i pol gonjaja sudac je 31. listopada 1365. odvjetnicima odredio rok *ad secundam diem qua legetur de stabili* da iznesu svoje dokaze.[77]

Druga sudska knjiga procesa bila je ona u kojoj su notari vodili sporove proistekle iz uloženih prigovora na javne dražbe. Nakon što bi netko iznio zahtjev za prodajom nekretnine na javnoj dražbi, a druga osoba na taj zahtjev uložila prigovor jer se smatrala oštećenom, trebalo je pokrenuti spor pred sucima CMC koji su potom odlučivali o tome je li prigovor utemeljen ili nije. Izvorni naziv ove sudske knjige bio je *Liber de contradictis*, a zabilježen je na naslovnici jednoga registra kurijalnoga notara Klerika Broniktova Franje iz Ferma.[78] Sličan naziv javlja se i u jednom sporu oko dražbovnoga prigovora koji je početno bio upisan u knjigu procesa rezerviranu za sporove u vezi s nekretninama. Taj spor od 25. ožujka 1370. ubrzo je poništen pri čemu je notar Lovro de Alessandrinis iz Reggija na margini pribilježio razlog njegova poništenja ističući da je na to mjesto upisan greškom, pa je premješten *in libro contradictuum*.[79] Ovaj podatak otkriva i izvanrednu praktičnu svrhu zasebnih sudskih knjiga za različite vrste sporova koja omogućava bolju organizaciju te lakše snalaženje i pretraživanje, a govori i o tome da su notari itekako vodili računa o urednom vođenju sudskih zapisnika. Sačuvana su ukupno tri fragmenta sudskih spisa koji se mogu pripisati knjizi procesa oko dražbovnih prigovora. Prvi potječe iz 1365.-1366., a vodio ga je notar Ivan de Polis.[80] Drugi obuhvaća 1368. i 1369. godinu, a vodio ga je kurijalni notar Klerik Broniktov Franje iz Ferma.[81] Posljednji se proteže između 1404. i 1410. kada je kurijalni notar bio Teodor de Prandino.[82]

U sljedeću knjigu procesa CMC upisivali su se sporovi oko ostavštine pokojnikâ, a prema još jednoj sačuvanoj naslovnici kurijalnoga notara Klerika Broniktova Franje iz Ferma nosila je naziv *Liber successionum*.[83] Sačuvana su samo dva fragmenta ove sudske knjige, jedan iz 1367.-1369.[84], a drugi iz 1408.-1413.[85] Postavlja se pitanje zbog čega je nastala

[76] CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 127.
[77] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 201.
[78] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 26: "*Liber de contradictis conditus in millesimo III^{c}LXVII, diebus et mensibus infrascriptis et scriptus per me Clericum Bronicti Francisci de Firmo, cancellarium Iadre ad ciuilia deputatum.*"
[79] CMC, kut. IV, fasc. 12, p. 218: "*... errore scripta hec ... ideo cassa set ... in libro contradictuum per ordinem*."
[80] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 27-45', 226.
[81] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 26, 53-60'.
[82] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 3, 45, 4-18'.
[83] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 25: "*Liber successionum editus in millesimo III^{c}LXVII, diebus et mensibus infrascriptis et scriptus per me Clericum Bronicti Francisci de Firmo, cancellarium ad ciuilia deputatum Iadre*."
[84] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 25, 1-22'.

potreba za stvaranjem ove knjige procesa kada se sporovi u vezi s nasljedstvom mogu pronaći i u knjizi procesa označenoj kao *petitiones et actus ciuiles mobilium* te u knjizi procesa za sporove oko nekretnina. Naime, u knjizi sukcesija vodili su se isključivo proglasi zadarskih glasnika o zahtjevima onih osoba koje su na temelju krvnoga srodstva tražile ostavštinu kada bi osoba umrla bez sastavljene oporuke. Sporovi su u takvim okolnostima nastajali samo ako bi netko na izvršene proglase uložio prigovor. U drugim se pak sudskim knjigama mogu naći sporovi u kojima su nasljednici čitave ili dijela imovine nekoga pokojnika već unaprijed poznati, ali im je uvođenje u posjed nasljedstva zbog raznih razloga bilo onemogućeno. Drugim riječima, u prvom slučaju na sudu je potrebno dokazati najbliže krvno srodstvo s pokojnikom koji je umro bez oporuke nakon čega im sud dodjeljuje nasljedstvo temeljem odredbi zadarskoga statuta o tim pitanjima[86], dok u drugom slučaju nasljednici ne dokazuju svoja prava na ostavštinu, već kao opravdanje svojih potraživanja sudu prilažu pismene dokaze u obliku oporuka ili presuda pojedinih zadarskih kurija.

Kako bi se ove tvrdnje bolje razjasnile prikazat će se na dva primjera. U jednom sačuvanom fragmentu iz knjige sukcesija može se naći proglas od 23. listopada 1367. u kojem su Rada, udova stanovitoga Ivana iz Zadra, i Živol pok. Diška iz Zadra nastupili kao skrbnici Stanoja i Cvite, maloljetne djece pok. Ivana. Tim su proglasom javno obznanili svoj zahtjev kojim su htjeli da sud Ivanovu djecu proglasi jedinim nasljednicima njihove bake Dragoslave koja je bila Ivanova majka, a koja je umrla bez oporuke.[87] Spora nije bilo što znači da se njihovu zahtjevu nitko nije usprotivio, pa je na temelju toga 3. prosinca 1367. donesena i odgovarajuća presuda.[88] Međutim, u knjizi procesa o nekretninama 28. travnja 1368. pokrenut je spor kojim su ista Rada i Živol, ponovno u svojstvu skrbnika Stanoja i Cvite, tražili od oporučnih izvršitelja Dragoslavina brata Ivana Dobričića da im ustupe polovicu svih dobara pok. Ivana Dobričića.[89] Ta je polovica Ivanove imovine nakon njegove smrti pripala sestri mu Dragoslavi, a nakon njezine smrti po mišljenju Rade i Živola treba pripasti Dragoslavinim unucima Stanoju i Cviti, i to na temelju već spomenute presude od 3. prosinca. 1367. o dodjeli Dragoslavine ostavštine.

U istoj knjizi sukcesija gastald zadarskih glasnika Egidije podnio je 11. prosinca 1368. izvještaj o izvršenju proglasa prema kojem je Ljuba, žena tesara Stanoja iz Zadra, tražila

[85] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 60-81'.
[86] ZS, lib. III, cap. 126-139.
[87] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 4.
[88] CMC, kut. IV, fasc. 12, p. 208.
[89] CMC, kut. IV, fasc. 12, p. 208-209.

nasljedstvo svoje sestre Drage koja je umrla bez oporuke.[90] Na taj je Ljubin zahtjev stanovita Rada, žena Pribislava i kći Bogdana iz Zadra, u zakonskom roku uložila prigovor, pri čemu se ne spominje njezino eventualno srodstvo s pok. Dragom. Ishod ovoga spora vidljiv je iz jednoga drugoga koji je sačuvan u knjizi procesa o nekretninama. Naime, 25. siječnja 1370. Ljuba je pokrenula spor protiv rečene Rade tražeći od nje da iziđe iz posjeda polovice jednoga vinograda koji je Ljubi trebao pripasti kao nasljednici njezine sestre Drage.[91] Razlog zbog kojega je Rada bila u posjedu spornoga vinograda nije naveden, a najvjerojatnije je pobliže opisan u kupoprodajnom ugovoru koji je sastavio zadarski notar Nikola Mihovilov 18. veljače 1347. i na koji se tijekom postupka pozivao Ljubin odvjetnik Žuve de Cessamis. Osim toga ugovora Žuve je sudu priložio i presudu sudaca CMC od 20. ožujka 1369. kojom je Ljuba proglašena baštinicom imovine svoje pokojne sestre Drage. Dakle, Ljuba je u prvom sporu tražila od suda da ju proglasi nasljednicom svoje sestre koja za života nije sastavila oporuku, pri čemu je spor upisan u knjigu sukcesija. Nakon što je dobila taj spor ubrzo je pokrenula i drugi u kojem je tražila od Rade da joj prepusti polovicu jednoga spornoga vinograda. Na temelju pribavljene presude iz prvoga spora kojom je proglašena nasljednicom svoje sestre Drage, drugi spor nije zabilježen u knjizi sukcesija nego u knjizi za sporove oko nekretnina. Pritom Ljuba svoje zakonsko pravo na Dragino nasljedstvo nije morala dokazivati krvnim srodstvom, već samo na temelju pisanoga dokumenta, tj. presude kojom je raspolagala.

Iz ovih je primjera očigledno da su u sporovima iz knjige sukcesija stranke potraživale ostavštinu pokojnikâ isključivo u slučaju kada bi osobe umrle bez oporuka pa je bilo potrebno dokazati najbliže krvno srodstvo s pokojnikom. S druge strane, u knjige procesa o nekretninama notari su upisivali sporove na temelju već stečenih prava na nečiju baštinu, pri čemu su stranke ta prava dokazivale ispravama, oporukama ili presudama.

Iako se ne može svrstati u ovu skupinu, svakako treba spomenuti da su se u najstarijem sačuvanom registru zadarskih sudskih spisa iz 1351.-1353. također rješavali sporovi oko ostavštine osoba koje su umrle bez oporuke, i to za vrijeme kužne epidemije 1348. i 1349.[92] Taj je registar specifičan po tome što su u njemu objedinjeni tužbeni zahtjevi, tijek procesâ, iskazi svjedoka i presude, dok se u kasnijim knjigama sukcesija susreću samo procesi. Zbog toga se može reći da je on imao samo privremeni karakter dok se svi sporovi u vezi s ostavštinama osoba koje su umrle bez oporuke za vrijeme velike kuge ne riješe.

[90] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 18-18'.
[91] CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 103-104.
[92] CMC, kut. IV, fasc. 14, fol. 1-40'. Vidi i: RAVANČIĆ, Curia, str. 85-160. O epidemiji kuge 1348. i 1349. vidi: Gordan RAVANČIĆ, *Vrijeme umiranja: crna smrt u Dubrovniku 1348.-1349.*, Zagreb 2010.

Četvrta sudska knjiga procesa bila je ona u koju su notari generalno upisivali sve sporove koje nisu mogli svesti pod sudske knjige o nekretninama, dražbovnim prigovorima i ostavštinama osoba koje su umrle bez oporuke. Opširnije će o predmetima koji su vođeni u sklopu ove sudske knjige biti riječi u dijelu o nadležnosti zadarske CMC, ali je i ovdje potrebno reći da se općenito radi o sporovima u vezi s novčanim tražbinama, isplatom ili povratom miraza, oporučnim legatima, najamninama, naknadama za obavljene poslove, poništenjem raznih dokumenata, ometanjem posjeda, povratom raznih pokretnina i sl. Izvorni naziv ove sudske knjige javlja se tek 1404. na naslovnici prvoga registra kurijalnoga notara Teodora de Prandino gdje ju je označio kao *petitiones et actus ciuiles mobilium*.[93] Iako se taj naziv ne susreće ranije, u Teodorovu su registru zastupljeni isti procesi koji su se u sklopu te sudske knjige vodili kroz čitavu drugu polovicu 14. stoljeća, pa dvojbe oko njezina naziva prije toga ne bi trebalo biti. Od svih sudskih knjiga procesa ova je najbolje sačuvana, osobito u razdoblju od 1391. do 1404. kada je funkciju notara CMC obavljao Vannes Bernardov iz Ferma.

Osim već navedenih knjiga procesa u sklopu administracije zadarske CMC postojala je još jedna u koju su notari upisivali prizivne postupke na prvostupanjske presude nižih sudbenih instanci u gradu. Tako je, primjerice, 22. lipnja 1362. zadarski glasnik Radoslav u prizivnom postupku pred suca CMC Antuna de Marostica pozvao Nikolu de Drechia i Franju de Sloradis u vezi s presudom koju je donijela zadarska *Curia mobilium* (dalje CMb). Nikola i Franjo tada su bili suci CMb, a pozvani su na zahtjev Petra pok. Jurja zbog presude koju su protiv njega donijeli u sporu s Grgurom Bradašićem koji je nekoć bio kmet Kože de Saladinis.[94] U arhivskom fondu CMC sačuvana su dva fragmenta ove sudske knjige: jedan iz razdoblja od 1358. do 1360., a drugi od siječnja 1361. do veljače 1363. gdje se i pobliže označava kao *Quaternus appelationum*.[95] Iz nekoliko sačuvanih presuda u prizivnim postupcima pred sucima CMC vidi se da je ova knjiga postojala i kasnije. Tako je 31. kolovoza 1388. donesena presuda u prizivnom postupku koji je pred sucima CMC pokrenuo notar Ivan de Casulis kao punomoćnik kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis. Taj je

[93] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 1: "*In Christi nomine. Amen. Anno domini ab incarnatione eiusdem M^{o}CCCCIIII^{o} indictione XIII^{a}. Regnante illustri et serenissimo principe et domino nostro naturale domino Ladislao dei gratia Vngarie, Ierusalem et Scicilie (!) ac Dalmacie et Crohacie (!) rege temporeque reuerendissimi in Christo patris et domini domini fratris Luce dei gratia archiepiscopi Iadrensis nec non magnifici et potentis militis domini Baldesere de Caprisiis honorabilis comitis ciuitatis Iadrensis. Infrascripte sunt petitiones et actus ciuiles mobilium scripte per me Theodorum de Prandino de Vincentia notarium ciuilium Iadre et cetera.*"

[94] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46.

[95] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 36. Naime, na vrhu stranice nalazi se pomalo izblijedjeli upis: "*Quaternus ... appelationum ... ad sapientem virum dominum Anthonium de Marostica legum doctorem et iudicem ad ciuilia Iadre in M^{o}III^{c}LX°, indictione XIIII^{a}, diebus infrascriptis.*"

postupak pokrenut temeljem Ivanova priziva na presudu koju su suci CCM donijeli 25. siječnja 1388. u korist Bernola de Drechia. Suci CMC u prizivnom su postupku zaključili da su suci CCM donijeli pravovaljanu presudu, pa su Ivanovu žalbu odbacili kao neutemeljenu.[96]

Iskazi svjedoka

Za intencije koje su parnične stranke podnosile sudu te iskaze svjedoka postojala je zasebna sudska knjiga. Praksa je bila da se prije ispitivanja svjedoka pismeno pribilježi i sama intencija u kojoj se iskazivala namjera zainteresirane stranke, tj. ono što je pred sudom nastojala dokazati. Intencije su zainteresirane stranke iskazivale sudu pri imenovanju svojih svjedoka, a pismeno su ih prilagale na većim ili manjim komadićima papira. Na temelju različitih rukopisa kojima su intencije ispisivane na takve ceduljice vidi se da ih nisu pisali kurijalni notari, nego same stranke ili njihovi odvjetnici.[97] Nakon što bi preuzeli intencije od stranaka notari ih najčešće uopće nisu prepisivali u knjigu iskaza svjedoka, nego bi ih samo umetali u nju na mjesto gdje su se nalazili iskazi svjedoka za konkretni spor.[98]

Izvorni naziv ove sudske knjige sačuvan je u nekoliko oblika, ali se iz njih jasno razaznaje obrazac. Jedan registar iskaza svjedoka notara Ivana de Polis tako nosi naziv *Tertius quaternus testificationum*[99] dok se kod notara Vannesa Bernardova de Fermo susreću nazivi *Quaternus testium et intentionum*[100] i *Testium liber*.[101]

U sklopu arhivskoga fonda CMC knjige iskaza svjedoka sačuvane su u najmanjem obimu, što se može objasniti manjom potrebom za čuvanjem ove vrste spisa, za razliku od, primjerice, presuda. Ipak, može se reći da su registri iskaza svjedoka izvorno bili najopširniji. Ivan de Polis djelovao je kao kurijalni notar od kolovoza 1365. do travnja 1367., pa je tako samo on u manje od dvije godine uspio ispisati najmanje 172 stranice s iskazima svjedoka u građanskim sporovima.

Na početku svakoga sveska u sačuvanim registrima iskaza svjedoka notara Ivana de Polis mogu se naći i kazala u koja je bilježio imena tužitelja s brojem lista na kojem počinju iskazi svjedoka za svaki pojedini spor.[102] Takav sustav omogućavao je notarima i

[96] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 120', 82.
[97] Najbolji primjer da intencije na ceduljicama nisu pisali notari predstavlja intencija iz 1391. proizišla iz spora koji se rješavao na CCM. Te je godine funkciju notara CCM obavljao Vannes Dominikov iz Ferma, a intencija definitivno nije pisana njegovim nego nekim nepoznatim rukopisom. Međutim, ispod same intencije nalazi se upravo Vannesova bilješka iz koje proizlazi da je ta intencija sudu ili njemu osobno predana 23. veljače 1391. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 4, fol. 4.
[98] Vidi primjerice CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 1-73' koji je prepun umetnutih, ali ne i upisanih intencija.
[99] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 66.
[100] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 77.
[101] CMC, kut. V, fasc. 9, fol. 1.
[102] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 74'; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 112'; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 66'.

zainteresiranim strankama lakše i brže pretraživanje, a proizlazio je iz činjenice da su intencije bez oznake datuma u registre iskaza svjedoka upisivane ili umetane u trenutku kada bi ih stranke priložile sudu, a ne kada je započeo spor. Tako su u ovoj sudskoj knjizi datirana samo provedena svjedočenja, a kako su se ona znala održavati tijekom više dana ili tjedana, u registru bi između predmeta dolazilo do miješanja datuma, pa sustav pretraživanja po datumima očito nije imao smisla.

Presude

Zasebna sudska knjiga postojala je i za upise presuda CMC, a izvorno se nazivala *Liber sententiarum*.[103] Za razliku od procesa, gdje su postojale različite knjige ovisno o predmetu sporova, u knjigu presuda su se upisivale sve presude sudaca CMC neovisno o vrsti sporova. Presude su u knjigu upisivane kronološki pri čemu se opaža jedan formalizirani obrazac. U svakoj se presudi, tako, zapisuju imena sudaca s prijepisom konkretnoga tužbenoga zahtjeva, spominju se dokazi koje su podnijele stranke, a na kraju odluka sudaca u konkretnom sporu zajedno s imenom tribuna kojem se ona povjeravala na izvršenje. Primjerice, 8. ožujka 1393. suci CMC Teobald de Nassis, Žuvol de Gallo i Juraj de Georgiis donijeli su presudu kojom su okončali spor između Mandice, udove Damjana pok. Krševana de Calcina, i oporučnih izvršitelja njezina pokojnoga supruga u vezi s povratom miraza u iznosu od 1000 libara malih mletačkih denara. Pri donošenju presude suci su najprije razmotrili je li sudski poziv tuženicima uručen po uobičajenoj proceduri, zatim dokument o postavljanju Kože de Begna i Mihe de Nassis za oporučne izvršitelje pok. Damjana de Calcina, dokument kojim je za izvršitelja pok. Damjana postavljen Mavro de Grisogonis koji je zamijenio preminuloga Mihu, zatim ugovor o Mandičinu mirazu koji je sastavio rapski notar i kancelar Ivan pok. Bartolomeja de Tomassiis iz Imole 26. svibnja 1376. zajedno s pismom rapske komune kojim se jamčila autentičnost toga ugovora, a na kraju i izjavu tuženikâ da ne znaju na koji bi način mogli osporiti spomenuti ugovor o mirazu. Nakon svega toga uslijedila je i konačna odluka sudaca CMC prema kojoj su tuženici Mandici morali isplatiti njezina potraživanja, a zadaća izvršenja presude povjerena je tribunu Nikoli de Figaçolo.[104] Navođenje svih ovih podataka u presudama bilo je važno pri njihovu izvršavanju, u eventualnim prizivnim postupcima ili u budućim potraživanjima jer se na brži način moglo doći do spoznaje o tome tko je i na kakav način vodio spor, što je bio predmet spora i kakav je bio njegov ishod.

[103] RAVANČIĆ, Curia, doc. 29, str. 116.
[104] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 103-103'.

Način na koji su se presude upisivale u odgovarajuću sudsku knjigu pokazuje da su notari u pravilu morali biti prisutni njihovu donošenju. Pritom su najvjerojatnije vodili bilješke koje su poslije pretakali u tekst presude jer su registri presuda uredni i bez previše naknadnih intervencija u obliku križanja i umetanja novoga teksta. Iako se ne može izravno dokazati prisutnost notara CMC donošenju presuda, posredno bi o tome moglo govoriti nekoliko presuda iz kojih se razabire nešto drukčiji obrazac upisa u sudsku knjigu. Naime, nekoliko zabilježenih presuda ne započinje uobičajenom invokacijom ili imenima sudaca, nego izvještajem koji notaru CMC podnosi tribun i u kojem stoji kako su suci CMC donijeli neku presudu, nakon čega slijedi i njezin tekst.[105] Iz ovoga bi se dalo zaključiti da u takvim situacijama notari nisu bili prisutni donošenju presude, a kako se takvi upisi javljaju samo u nekoliko primjera mogu se smatrati iznimkom, a ne pravilom.

Knjige zadarske CDR

Spisi koji su proizlazili iz djelatnosti CDR najčešće započinju izvještajem tribuna ili gradskoga glasnika o tome kako su po nalogu rektorâ izvršili neku povjerenu im dužnost, nakon čega slijedi i zapis o tome koji su posao obavili. Poslovi koje su ti činovnici obavljali po nalogu rektorâ bili su raznovrsni pa je iz praktičnih razloga za vođenje zapisa o njima također postojalo nekoliko zasebnih knjiga. Iz arhivskoga fonda CMC mogu se razlučiti najmanje četiri knjige vođene u sklopu administracije CDR: knjiga izvršenja presuda, knjiga ponuda za otkup zaloga, knjiga institucija i supstitucija te knjiga koju je kurijalni notar Teodor de Prandino na početku jednoga svoga registra označio kao *Acta civilia extraordinaria*. Nijedna knjiga za drugu polovicu 14. stoljeća nije sačuvana u cijelosti pa tako od svake postoje samo fragmenti.

Knjiga izvršenja presuda

Iako se može činiti da je knjiga izvršenja presuda vođena u sklopu CMC tomu nije tako. Kao prvo, u toj se knjizi nalaze zapisi o izvršenjima presuda koje su donijeli suci svih gradskih kurija, a ne samo CMC. U njoj se mogu zateći čak i izvršenja presuda koje uopće

[105] Primjerice, presuda od 11. ožujka 1393. započinje ovako: "*Ser Leonardus de Gusco tribunus curie Iadre retulit et guarentauit michi notario infrascripto talem fuisse latam sententiam voluntariam per infrascriptos dominos iudices ciuilium Iadre videlicet…*". Druga, pak, presuda na istoj stranici od 8. ožujka 1393. započinje: "*Ser Colanus de Fiçolo tribunus curie Iadre retulit et guarentauit michi notario infrascripto talem per infrascriptos dominos iudices factam fuisse sententiam per modum petitionis videlicet…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108.

nisu donesene u sklopu gradskoga sudbenoga sustava, primjerice, presude mirovnih sudaca[106], zatim nekoliko presuda zadarskoga arhiđakona i nadbiskupova vikara Marina de Butadio[107], presuda biskupa i vikara zadarskoga kaptola Mavra de Rasolis[108], te presude raznih delegiranih sudaca koje su za rješavanje pojedinih sporova birali rektori ili Veliko vijeće.[109] Drugo, sva izvršenja presuda obavljala su se po nalogu rektorâ, pa se suci CMC uopće i ne spominju s kakvim ovlastima u tim poslovima. Treće, u jednom sporu koji je započeo 4. listopada 1397. stranka je sudu kao dokaz podastrla neku presudu iz 1395., ali i zapis o izvršenju te presude koje je provedeno *auctoritate curie dominorum rectorum*.[110]

Najviše dijelova iz knjige izvršenja presuda sačuvano je između 1381. i 1404., a prije toga samo nekoliko listova iz 1366. Izvršenja presuda notari su upisivali u sudsku knjigu na temelju izvještaja tribunâ koji su provodili postupak ovrhe, pri čemu se osim spomena kurije koja je donijela presudu i kada, u čiju korist i na koji iznos, navode i nekretnine ili pokretnine koje se ustupaju vlasnicima presuda kako bi mogli pokrenuti postupak dražbe i namiriti svoje tražbine. Primjerice, 1. srpnja 1382. tribun Grgur de Botono podnio je izvještaj o tome da je po nalogu rektora Jakova de Zadulinis, Ivana de Petriço i Andrije de Grisogonis izvršio presudu sudaca CMC od 25. lipnja 1382. iz koje proizlazi da je Krševan de Varicassis tražio od Franje de Civalelis povrat 60 zlatnih dukata koje mu je prethodno bio uzajmio. Presuda je izvršena uvođenjem Krševana u posjed 30 gonjaja Franjinih vinograda na Dugom otoku.[111] Slično, 1. travnja 1395. tribun Bartol de Varicassis podnio je izvještaj da je po nalogu rektora izvršio dvije presude u korist Kreše de Zadulinis na teret oporučnih izvršitelja Franje de Nosdrogna. Prvu su presudu donijeli suci CCM 8. siječnja 1392. na iznos od 20 zlatnih dukata, a drugu suci CMb 9. veljače 1392. na iznos od 47 libara malih mletačkih denara. Presuda je izvršena uvođenjem Kreše u posjed jednoga ždrijeba obradive zemlje koja je pripadala pok. Franji de Nosdrogna.[112]

Uz izvještaje o izvršenju presuda notari su u ovoj sudskoj knjizi vodili i ponude za otkup ovršenih nekretnina i pokretnina. Primjerice, u već spomenutom izvršenju presude CMC u korist Krševana de Varicassis nalazi se i zapis o tome da je glasnik Marko još istoga

[106] Vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 16'; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 25'; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 68; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 68'.
[107] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 35'; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 52'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 121'.
[108] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 7'.
[109] Vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 10; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 37.
[110] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12'.
[111] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 12-12'.
[112] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 240'.

dana kada je presuda izvršena ponudio Franji de Civalelis otkup vinograda nad kojim je provedena ovrha, i to za iznos koji je Krševan od njega potraživao.[113]

Knjiga izvršenja presuda u izvorima se susreće kao *Liber possessorum*. U jednoj ponudi za otkup od 17. prosinca 1383. gastald zadarskih glasnika Bernard izvještava da je na zahtjev Antuna pok. Bartolomeja de Grisogonis ponudio skrbnicima dobara pok. Krševana de Rava otkup neke kuće za 120 libara malih mletačkih denara. Sam izvještaj o izvršenju presude, temeljem kojega je ova kuća dospjela u ruke Antuna, ne nalazi se na istom mjestu kao i ponuda za otkup, pa tako notar navodi da je izvještaj zapisan *in Libro possessum* (!) *Laurentii notarii*.[114] S druge strane, 18. siječnja 1393. donesena je presuda iz koje se vidi da je Stančica, žena Dimitrija pok. Benedikta i udova strigača sukna Damjana, vodila spor protiv oporučnih izvršitelja svoga muža Damjana vezano uz miraz od 450 libara malih mletačkih denara. Dobivši taj spor, 5. travnja 1386. sastavljena je presuda, na temelju koje su rektori naredili njezino izvršavanje. Međutim, tribun Pavao presudu nije mogao izvršiti jer se posjed koji je trebao doći pod ovrhu nalazio u rukama stanovitoga Dise s otoka Iža. Zbog toga je Stančica u drugom sporu tužila Disu i tražila od njega da joj na temelju ranije presude prepusti taj posjed kako bi ga mogla dati na dražbu i od prodaje namiriti svoj miraz. Tijekom toga spora tuženik je, između ostaloga, kao dokaz u svoju korist priložio i jedan zapis koji se nalazio *in Quaterno possessorum*.[115]

Knjiga ponuda za otkup zaloga

Zasebna knjiga u sklopu administracije CDR bila je i ona u kojoj su se vodile ponude za otkup zaloga, tj. stvari, u pravilu pokretnina, koje su dužnici predavali vjerovnicima kao jamstvo povrata duga u nekom predviđenom roku. Kada bi rok za povrat duga prošao, vjerovnici su imali pravo založene stvari prodati i od toga namiriti svoja potraživanja. Prije same prodaje bili su ih dužni ponuditi na otkup njihovu prvotnom vlasniku, tj. dužniku, o čemu su se onda sastavljali zapisi u ovoj knjizi. Tek kada bi dužnici odbili otkupiti založene stvari, vjerovnici su stjecali pravo da ih prodaju na dražbi. Primjerice, 17. siječnja 1399. glasnik Pavao podnio je izvještaj da je na zahtjev trgovca Nikoleta ponudio zlataru Jurju otkup jedne srebrne plitice za 10 libara i 8 solada malih mletačkih denara. S obzirom na to da ju Juraj nije otkupio, glasnik Pavao 6. ožujka 1399. ponovno je izvijestio da je s tribunom

[113] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 12'.
[114] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 21'.
[115] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 116.

Ivanom de Butadeis prodao pliticu Kreši de Grubogna za 9 libara i 16 solada malih mletačkih denara i to kao osobi koja je za nju ponudila najvišu cijenu.[116]

Da je ova knjiga vođena u sklopu poslova koje su obavljali rektori potvrđuje upis notara Rajmunda de Modiis na početku jednoga sveščića sačuvanih zaloga u kojem izričito navodi kako se ponude za otkup odobravaju *de mandato dominorum rectorum ciuitatis Iadre*.[117] Izvorni naziv ove knjige također je moguće posredno rekonstruirati iz izvora. Iz jedne presude donesene 21. veljače 1387. vidi se da je Pavao de Cessamis, skrbnik imovine pok. Kreše de Georgiis, uložio prigovor protiv dražbe koju je želio provesti suknar Šimun Magiolov iz Zadra. Šimun je na dražbi imao namjeru prodati jedan srebrni pojas i komad ženskoga nakita koje je dobio u zalog od Kreše, pri čemu notar ističe da se detaljniji zapis o tome nalazi *in libro presentationum pignorum*.[118]

Knjiga institucija i supstitucija

U sklopu djelatnosti CDR vodila se i zasebna knjiga o postavljanju osoba za oporučne izvršitelje, skrbnike imovine pokojnika te skrbnike maloljetnoj djeci koja su ostala bez oca ili bez oba roditelja. Pojedincima su te dužnosti dodjeljivali rektori i to u specifičnom sklopu okolnosti. Kao prvo, znalo se događati da pokojnici u svojim oporukama ne bi imenovali osobe koje su smatrali najprikladnijima za izvršitelje pa su to umjesto njih činili rektori, najčešće na prijedlog članova obitelji. Drugo, osobe koje je sam pokojnik prije svoje smrti odredio za ispunjavanje tih obveza također su mogle preminuti pa je bilo potrebno odrediti njihove zamjene do potpunoga izvršenja povjerenih im obveza. Treće, znalo se događati i to da pojedinci povjerene im dužnosti nisu obavljali časno i pošteno pa im je u tom slučaju također trebalo imenovati zamjene. Neke je slučajeve propisivao i statut, pa je tako osobi koja je imenovana za nečijega oporučnoga izvršitelja, a koja je otišla iz grada i prešla pod jurisdikciju druge vlasti, trebalo imenovati još dvojicu izvršitelja.[119] Žena koja je imenovana oporučnom izvršiteljicom svoga pokojnoga muža, bilo njegovom oporukom bilo rektorskom odlukom, gubila je pravo vršiti tu obvezu u slučaju da se preuda. Na njezino je mjesto tada trebalo imenovati dva nova oporučna izvršitelja.[120] Postavljanje skrbnika maloljetnoj djeci

[116] CMC, kut. I, b. 2, fasc. 3, fol. 21.
[117] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 34.
[118] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 74'.
[119] ZS, lib. III, cap. CXX.
[120] ZS, lib. III, cap. CXXII.

također je bilo regulirano statutom na način da je netko od bliže obitelji trebao doći pred nositelje vlasti i zatražiti imenovanje skrbnika djeci.[121]

Da su poslovi iz ovoga djelokruga zaista spadali u nadležnost CDR, a ne CMC, pokazuje jedini sačuvani fragment ove knjige u kojima upravo rektori imenuju i određuju zamjene oporučnih izvršitelja, skrbnika djece i imovine pokojnika. Osim toga, u jednom sporu od 10. svibnja 1372. tuženika Damjana pok. Mateja de Contareno na sud je pozvao Krešo de Varicassis u svojstvu oporučnoga izvršitelja Belice, kćeri pok. Dujma de Megaza, koji je na tu dužnost postavljen *per curiam dominorum rectorum Iadre*.[122]

O svim imenovanjima i zamjenama oporučnih izvršitelja, skrbnika maloljetnoj djeci te skrbnika imovine pokojnika u drugoj su se polovici 14. stoljeća brinuli, dakle, rektori, a zapisi o njima upisivali su se u knjigu institucija. Primjerice, Petar Dragović je 24. svibnja 1379. sastavio svoju oporuku pri čemu je za jednoga od oporučnih izvršitelja postavio i svoju ženu Stanu. Kako je Stana u međuvremenu umrla, rektori su 29. travnja 1403. donijeli odluku kojom su umjesto nje za novoga Petrova oporučnoga izvršitelja postavili njegova unuka, svećenika Petra pok. Luke Dragovića i to zbog toga što mu je on bio najbliži rod.[123]

Naziv ove knjige otkriva se posredno iz procesa i presuda CMC. U tom pogledu ne postoji neki jedinstveni i ustaljeni naziv, ali se obrazac ipak nazire. Najčešće se tako nazivi kreću u rasponu od *Liber institutionum*[124] i *Quaternus institutionum*[125] do *Liber substitutionum*[126] i *Liber institutionum et substitutionum*.[127]

Acta civilia extraordinaria

Svi ostali poslovi iz djelokruga rektora koji se nisu mogli svesti pod već navedene knjige u sklopu građansko-sudbene administracije zadarske CDR vodili su se u sklopu knjige koju je kurijalni notar Teodor de Prandino 1404. označio kao *Acta ciuiliua extraordinaria*.[128] Njegov naziv za tu knjigu nije bio nov jer ga posredno potvrđuje i nekoliko presuda CMC. Tako je u presudi CMC od 25. listopada 1387. kurijalni notar zapisao da su suci, između ostaloga, razmotrili i neki izvještaj tribuna Mihovila de Soppe od 7. travnja 1383. koji se

[121] ZS, lib. II, cap. 26 i 27.
[122] CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 5.
[123] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 48.
[124] Vidi primjerice CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 70'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol.125; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 138'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 227'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 204'.
[125] Vidi primjerice CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 20'; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 39'.; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 114'.
[126] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 89.
[127] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 109'.
[128] CMC, kut. VII, fasc. 1/1, fol. 1.

nalazi *in quaterno extraordinariorum* notara Ivana de Casulis.[129] Slično, pri donošenju presude od 9. listopada 1395. suci CMC razmotrili su i intenciju te iskaze svjedoka koji su bili ispitani *in alia causa extraordinaria per dominos rectores*.[130]

Spisi koji su ulazili u sklop ove knjige nisu uvijek bili isti. Neke vrste spisa zbog obima su se primjerice odvajale iz te u zasebnu knjigu (*Liber possessorum*). O tome će, međutim, biti više govora u dijelu o transformacijama u sustavu administracije pa je ovdje dovoljno pripomenuti da je neposredno nakon Zadarskoga mira 1358. u sastav ove knjige ulazilo znatno više vrsta spisa nego što je to bio slučaj kasnije kada su administrativni rezovi unutar nje završeni i kada se sadržaj knjige ustalio barem do 1409. Najveći broj zapisa koji su ulazili u ovu sudsku knjigu odnosi se na donošenje presuda u određenim sporovima, rješavanje priziva, izdavanje raznih naloga, opomena, odluka i sl. koje su zatim tribuni i gradski glasnici trebali provesti u djelo.

Izvan ustaljena sustava administracije

Osim do sada nabrojanih i opisanih vrsta spisa, u arhivskom fondu CMC mogu se pronaći i četiri knjižice (*libelli*) koje su pojedinci podnosili prizivnim sudištima tijekom rješavanja priziva na prvostupanjske presude. Radi se o dokumentaciji koju su prizivna sudišta zahtijevala kako bi na regularan način mogla voditi prizivne postupke i privesti ih kraju, pa redovito obuhvaćaju i prijepise instrumenata i drugih dokumenata koje su u prvostupanjskim postupcima parnične stranke podnosile sudu kao dokaze.

Prvi takav predmet potječe iz 1367., a započinje prijepisom pisma hrvatsko-dalmatinskoga bana Konje upućena 22. siječnja iste godine kraljevskom vitezu Franji de Georgiis, Šimunu de Botono i Zaninu pok. Bartola de Sloradis. Njih trojicu ban je delegirao sucima za rješavanje prizivnoga postupka koji se vezano uz oporuku Marina Sičića iz Šibenika vodio između njegovih nasljednika s jedne te nasljednika i oporučnih izvršitelja Vitula pok. Jakova iz Šibenika s druge strane.[131] Postupak je do srpnja 1367. okončan, a u pisani ga je oblik, zajedno s prijepisima brojnih dokumenata, pretakao Petar Perencan koji je tada na mjestu notara CMC zamjenjivao Ivana de Polis.

Budući da nije u cijelosti sačuvan, drugi je predmet teže preciznije datirati.[132] Prvostupanjski postupak okončan je donošenjem presude 27. veljače 1385. pa je prizivni postupak zasigurno započeo ubrzo nakon toga. Prvostupanjski postupak vođen je pred sucima

[129] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105.
[130] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'.
[131] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 1-13'.
[132] CMC, kut. II, fasc. 10, fol. 4-8', 3.

CMC u vezi s ostavštinom pokojnoga Šimuna de Drechia, a priziv su na presudu uložili Bernol de Drechia i Mikša de Rasolis kao skrbnici imovine Šimuna pok. Nikole de Drechia. Čitav priziv s prijepisom prvostupanjskoga postupka, iskaza svjedoka i prvostupanjskom presudom sastavio je notar Rajmund de Modiis.

Treći sačuvani predmet odgovor je Ivana Venturinova iz Cesene od 19. travnja 1402. na priziv koji je kao punomoćnik Nikole Jakovljeva iz Fana uputio Petar pok. Ricouera iz Firence, izražavajući time nezadovoljstvo presudom CMC od 16. ožujka 1402. Predmet je i označen kao *libellus responsionis*, a iz Ivanova se odgovora saznaje da je Petar 24. ožujka 1402. priziv uputio na kolegij kojega će izabrati zadarska izvršna vlast te da je 7. travnja iste godine priložio svoju prizivnu knjižicu (*libellus appellatorius*) u pismenom obliku.[133] U fondu CMC sačuvan je i proces u vezi s tim sporom započet 30. svibnja 1398. iz kojega se detaljnije razabire da je Ivan Venturinov zapravo od Petra kao punomoćnika rečenoga Nikole tražio povrat 70 zlatnih dukata koje mu je prije toga uzajmio.[134] U Ivanovu se pak odgovoru na priziv argumentira pravovaljanost presude CMC, nakon čega slijedi prijepis čitavoga procesa i svih dokumenata koji su priloženi sudu tijekom rješavanja spora, prijepis presude CMC te Petrova priziva na kolegij. Prijepise dokumenata radio je Teodor de Prandino, dok je prvi rukopis kojim su pisani Ivanovi odgovori na Petrov priziv zasada nepoznat.

Zadnji sličan predmet potječe s početka 15. stoljeća. Točan datum nije moguće utvrditi, ali je predmet označen kao *Libellus appellatorius* koji je podnio Krešul pok. Marka de Pomo kao skrbnik imovine svoga oca protiv Franje de Gusco iz Zadra. Naime, Krešul je podnio priziv na presudu CMC od 15. studenoga 1408. koja je donesena u korist Franje, pa je priziv svakako upućen nakon toga, najvjerojatnije početkom 1409. Za razliku od prethodnoga predmeta u kojem se navode odgovori jedne strane na priziv druge, u ovom se u nekoliko točaka iznose razlozi zbog kojih se Krešul smatrao zakinutim na temelju prvostupanjske presude. Nakon toga opet slijedi prijepis tužbenoga zahtjeva iz kojega se vidi da je Krešul uložio prigovor na neku javnu dražbu koju je pokrenuo Franjo, a nakon toga i prijepis čitavoga procesa koji je započet još 11. srpnja 1406. te svih dokumenata priloženih sudu.[135]

Transformacije u sustavu administracije

Netom opisani sustav administracije zadarske CMC i CDR nije se u tom obliku održavao tijekom čitave druge polovice 14. stoljeća jer je u skladu s određenim okolnostima

[133] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 1-20'.
[134] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 39-39'.
[135] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 25-45'.

znalo dolaziti do promjena koje se iz sačuvanih zapisnika mogu pratiti. Promjene u sustavu administracije bile su posljedica onih u sudbenom sustavu, ali i rezultat stalnoga nastojanja za stvaranjem praktičnijega sustava koji je trebao omogućiti lakše vođenje te jednostavnije pretraživanje i dobivanje što većega broja relevantnih informacija u vrijeme kada raste obim sudske djelatnosti. Međutim, promjene u sustavu administracije nisu nastajale kao rezultat nekoga planski razrađenoga i unaprijed određenoga nacrta, već su se oblikovale kroz praksu i reprodukciju sustava.[136] Taj se sustav administracije tijekom 60-ih godina 14. stoljeća neprestance prilagođavao dok u konačnici nije poprimio strukturu opisanu u prethodnom dijelu.

Možda najbolji primjer prilagodbe sudske administracije potrebama zajednice predstavlja već više puta spomenuti najstariji sveščić sudskih spisa iz 1351.-1353. Stvaranje toga sveščića proisteklo je iz potrebe za rješavanjem svih neriješenih imovinskih odnosa nakon velike epidemije kuge kada je puno osoba umrlo bez oporuke. U tom su sveščiću objedinjeni kompletni postupci od proglasa i podnošenja prigovora na zahtjeve za ostavštinama do iskaza svjedoka i donošenja presuda. Kako se takav način vođenja sudskih spisa kasnije više ne susreće, očito je u specifičnim okolnostima utemeljen *ad hoc*. Drugim riječima, sveščić je nastao kao odgovor na trenutne potrebe zajednice zbog velike smrtnosti koju je uzrokovala kuga, a kada su ti predmeti riješeni jednostavno je raspušten.

Najviše promjena u sudskoj administraciji uočava se tijekom prvih nekoliko godina nakon Zadarskoga mira 1358., a posredno se mogu povezati s djelovanjem suca Antuna de Marostica u Zadru između 1361. i 1364. Neke vrste spisa prvotno su ulazile u sklop administracije CDR jer su i poslovi iz kojih su ti spisi nastajali spadali u sklop ovlasti koje su imali rektori. Kasnije su pak prešli u nadležnost sudaca CMC pa ih je iz administracije CDR trebalo na neki način izdvojiti i pripojiti administraciji CMC. S druge je strane dolazilo i do podjele sudskih knjiga na dvije ili više knjiga unutar administracije CDR što je bilo uvjetovano povećanjem obima neke vrste spisa.

U sustavu administracije zadarske CMC uočavaju se manje promjene nego u administrativnom ustroju CDR. Većina sudskih knjiga procesa CMC javlja se već vrlo brzo iza 1358., ali je teško utvrditi je li takva podjela postojala i prije. Najveća promjena u spisima CMC zrcali se više u načinu vođenja inicijalnoga akta u knjigama procesa CMC nego u samom administrativnom ustroju spisa te kurije. Naime, prije 1361. u sačuvanim se knjigama procesa ne zamjećuje praksa notara da upisuju izvještaje sa svakoga održanoga ročišta i

[136] Opširnije vidi: Daniel L. SMAIL, *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity, and Legal Culture in Marseille*, Ithaca – London 2003., str. 250.

izvještaje o provedenim pravnim radnjama po pojedinim sporovima. Takvi su upisi tada još uvijek rijetki, a ako ih i ima, notari su ih zapisivali na marginama u obliku kratkih natuknica. Od 1361. to se mijenja pa pismeni izvještaji s održanih ročišta postaju češći i očito počinju ulaziti u sklop svakodnevnih notarskih poslova. Ta se promjena lijepo može pratiti iz prvoga notarskoga registra u kojem se javlja i u kojem se pritom osjeća početna nespretnost i nemogućnost notara da procijeni koliki mu prostor treba za upis pojedinih sporova. Zbog toga notar povremeno za upis ostavlja manje prostora nego što mu je zapravo potrebno pa daljnja ročišta iz toga spora počinje zapisivati na drugim stranicama gdje se već nalaze upisi iz nekoga drugoga spora.[137]

Odstupanje od ustaljenoga administrativnoga sustava CMC uočava se samo u registrima notara Ivana de Polis koji je u Zadru djelovao zajedno sa sucem Pavlom de Blanchardis iz Parme između 1365. i 1367. Ivan je iz knjiga procesa pokušao izdvojiti upise sudskih poziva i tužbenih zahtjeva pa se tako u knjigama procesa javljaju jedino zapisi s ročišta na kojima su stranke imenovale svjedoke i prilagale isprave, odnosno zapisi o poslovima koje su u pojedinim sporovima obavili tribuni i glasnici. Ovakva praksa pretpostavlja da su osim tijeka postupka na drugom mjestu morale biti pribilježene i tužbe jer u protivnom sud po potrebi ne bi mogao potražiti detalje spora. To potvrđuju i konkretni sporovi, primjerice onaj započet 15. prosinca 1365. između Kreste de Grubogna i Magdalene, žene Stjepana de Rasolis, koji u registru nije opisan, pa je notar Ivan istaknuo jedino da se radi o prigovoru protiv neke dražbe koji je uputio Kreste *prout in petitione plenius continetur*.[138] Međutim, same tužbe iz toga perioda nisu sačuvane.

Veće promjene zapažaju se u sustavu administracije rektorskih spisa, i to zato što su konsolidacijom vlasti nakon Zadarskoga mira 1358. rektori neke poslove preuzeli na sebe dok su u drugima izgubili ovlasti. Ponajprije treba reći da je iz razdoblja neposredno nakon Zadarskoga mira sačuvan jedan fragment rektorskih spisa koje je Teodor de Prandino 1404. označio kao *acta civilia extraordinaria*. Međutim, u tu knjigu nakon Zadarskoga mira nisu ulazili samo spisi koji se mogu pronaći u Teodorovu registru iz 1404., a koji su općenito pobrojani u prethodnom dijelu, već i neke druge vrste spisa. U prvom redu to su izvještaji o izvršenim proglasima za ostavštinama pokojnikâ koji su umrli bez oporuke, izvještaji o izvršenju presuda, izvještaji o dodjeli založnoga prava tužiteljima zbog ogluhe tuženikâ te

[137] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 203'-204.
[138] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 33: "*In causa contradictus uertente inter ser Crestem de Grubogna ex vna parte et dominam Magdalenam uxorem ser Stephani de Raxullo ex eo quia dictus ser Creste contradixit incantui vnius cedule de terraticis olim ser Andree condam Viti de Sloradis que incantabantur ad petitionem dicte domine Magdalene et cetera prout in petitione plenius continetur.*"

dokumenti o imenovanju ili zamjeni oporučnih izvršitelja te skrbnika imovine ili maloljetne djece koja su ostala bez roditelja.[139] Rješavanje svih ovih pitanja bilo je u nadležnosti rektora, a u administrativnom je smislu ulazilo u sklop jedne sudske knjige. Naravno, takav se sustav vrlo brzo pokazao izrazito nepraktičnim, pa u kombinaciji s promjenama u sudbenom sustavu ubrzo dolazi i do promjena u administrativnom ustroju tih spisa.

Rektori su u tom periodu najprije izgubili ovlasti rješavati sporove vezano uz zahtjeve za ostavštinom pokojnika koji su umrli bez oporuke. Ti su sporovi od 1361. bili u isključivoj nadležnosti sudaca CMC, pa je u skladu s tim došlo i do administrativne promjene. Za vođenje i rješavanje te vrste sporova tada je ustanovljena zasebna sudska knjiga procesa u sklopu sudske administracije CMC nazvana *Liber successionum*. Prvi sačuvani fragment ove nove sudske knjige potječe iz 1366., ali je ona nedvojbeno utemeljena još prije 1362. jer se spisi koji su u nju ulazili u rektorskim spisima iz te godine više ne javljaju.

Druge pobrojane vrste spisa koje su inicijalno nakon Zadarskoga mira vođene u sklopu jedne jedinstvene rektorske knjige, iz nje su izdvojene iz praktičnih razloga te svoga obima koji je dopuštao ili zahtijevao zasnivanje zasebnih knjiga. Najznačajniji su pritom izvještaji o izvršenju presuda koji su se nakon izdvajanja počeli bilježiti u novu knjigu izvršenja presuda (*Liber possessorum*). Iako su spisi ove vrste sustavnije sačuvani tek od 1381., zajedno s jednim fragmentom iz 1366., do otvaranja zasebne knjige za izvršenja presuda došlo je i prije jer se u rektorskim spisima iz 1362. oni također više ne javljaju.

Najveće su promjene, može se reći, doživjeli izvještaji o dodjeli založnoga prava tužiteljima zbog ogluhe tuženikâ. Ti su se izvještaji neposredno nakon Zadarskoga mira također upisivali u tada još uvijek jedinstvenu knjigu rektorskih spisa za građanske poslove. Zadnji se put jedan takav izvještaj u prvom sačuvanom rektorskom registru javlja 10. prosinca 1358.[140] To nije slučajnost jer se već od lipnja 1359. može naići na jedan sveščić spisa u kojem se nalaze isključivo izvještaji o dodjeli založnoga prava tužiteljima zbog ogluhe tuženikâ, što znači da je i za tu vrstu spisa stvorena nova knjiga. Taj sveščić jedini je takav sačuvani, a upisi u njemu teku do ožujka 1363. Drugih dijelova te nove knjige u osnovi nije ni bilo jer su kroz praksu očito shvatili da je otvaranje posebne knjige za tu vrstu spisa promašen slučaj te da je snalaženje u njoj izrazito nepraktično. Upis ovih izvještaja prebačen je tada u sudske knjige procesa CMC, pa se tamo mogu susresti već u svibnju 1363. i to u sklopu

[139] CMC, kut. IV, fasc. 15, fol. 1-40'; CMC, kut. IV, fasc. 4, fol. 1; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 1-36'.
[140] CMC, kut. IV, fasc. 15, fol. 36.

sporova na koje se odnose.[141] Od tada se njihov upis u knjige procesa CMC ustalio i nije se mijenjao tijekom kasnijih desetljeća.

Na kraju, treba spomenuti da su nakon Zadarskoga mira u jedinstvenu rektorsku knjigu notari upisivali i odluke rektorâ o imenovanju ili zamjeni oporučnih izvršitelja te skrbnika siročadi ili imovine pokojnika. Ovi spisi ostali su u sklopu te knjige i nakon izdvajanja već spomenutih drugih vrsta spisa u zasebne knjige, pa se tako mogu naći i u jednom registru rektorskih spisa notara Lovre de Alessandrinis iz 1371. i 1372.[142] Prvi spomen zasebne knjige institucija nalazi se u jednom sporu gdje stranka kao dokaz sudu podnosi dokument od 20. travnja 1385. o postavljanju oporučnih izvršitelja koji je zapisan *in Quaterno institutionum*.[143] To znači da je još prije toga stvorena i zasebna knjiga za ubilježbu ove vrste spisa, ali kada točno za sada nije moguće utvrditi.

* * *

Želeći na kraju iznijeti zaključak o spisima u sklopu današnjega arhivskoga fonda CMC može se reći da je stupanj njihove očuvanosti jako malen. Drugim riječima, više je građe izgubljeno nego što se uspjelo sačuvati. Kao primjer stupnja očuvanosti građe u fondu CMC mogu se uzeti presude sudaca CMC jer predstavljaju konačan ishod u rješavanju sporova. U razmatranom razdoblju između 1358. i 1409. sačuvano je ukupno oko 450 presuda. Međutim, taj se broj ne odnosi na 51 godinu (između 1358. i 1409.) jer nisu sačuvani svi registri presuda CMC, već se odnosi samo na ona razdoblja u kojima su fragmentarno te presude sačuvane. Tako između travnja 1364. i srpnja 1386., prosinca 1398. i veljače 1404. te kolovoza 1404. pa sve do 1409. nije sačuvana ni jedna presuda CMC, a već to unutar 51 razmatrane godine predstavlja prazninu od 33 godine. Kada se tomu pribroje i druge veće ili manje praznine, oko 450 sačuvanih presuda CMC doneseno je samo u 7 godina i 3 mjeseca, dok iz čitavoga ostaloga razmatranoga razdoblja od 43 godine i 9 mjeseci presuda uopće nema. Iz toga proizlazi da je u prosjeku CMC donosila 62 presude godišnje, s čime se slaže i podatak iz jednoga Vannesova registra presuda za 1393. koji je, izuzev druge polovice prosinca, sačuvan u cijelosti i u kojem ima 67 presuda CMC. Kada se iz znatiželje prosječan broj presuda koje je CMC "proizvodila" u jednoj godini pomnoži s razmatranim razdobljem od 51 godine dolazi se do zaključka kako je CMC između 1358. i 1409. mogla donijeti oko 3100-3400 presuda!

[141] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 43-43'.
[142] CMC, kut. IV, fasc. 10, p. 163-189.
[143] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 44'.

Čitav je izračun, naravno, hipotetski, ali može pružiti određenu sliku o tome koliko je spisa zadarske CMC izgubljeno. Ono što je pak u tom fondu do danas sačuvano u vidu pisanoga traga o jednom minulom društvu omogućuje iznošenje zaključka da je tijekom 14. stoljeća obim sudskih poslova koji je stizao do predstavnika izvršne i sudske vlasti rastao, da je zbog toga rasla i razgranatost sudbene djelatnosti u građanskim sporovima koja je kulminirala tijekom druge polovice 14. stoljeća te da se zbog svega toga neprestano javljala potreba prilagodbe postojećega sustava sudske administracije koji bi u skladu s novim zahtjevima bio u stanju omogućiti bolje praćenje, jednostavnije pretraživanje i lakše snalaženje u moru novonastajuće sudske dokumentacije.

Naravno, porast trgovačke i općenito gospodarske djelatnosti te porast djelatnosti sudbenih tijela samo su neki od čimbenika koji su u razvijenom srednjem vijeku utjecali na sve veću važnost pisane riječi i njezinu ulogu u društvenim zajednicama. No, rezultat je jasan – u razvijenom srednjem vijeku sve izraženijom postaje tendencija prema kojoj pojedinci svoja prava više nisu mogli tražiti na temelju stvari kojih se sjećaju, već samo na temelju pisanih dokumenata: darovnica, ugovora, presuda i sl.[144] U skladu s jačanjem uloge pismenosti mijenjali su se misaoni koncepti o tome kako treba pristupati rješavanju bilo kojega sudskoga spora pa su tako i suci koji su tijekom druge polovice 14. stoljeća rješavali građanske sporove pri donošenju presuda polazili od onoga što je zapisano u sudskim knjigama i registrima, a ne od onoga čega se eventualno sjećaju. Većina je sporova znala trajati mjesecima, neki čak i godinama, pa se u takvim situacijama bilo teško prisjetiti svakoga detalja, osobito kada se uzme u obzir da su za trajanja sudskoga postupka mogle nastupiti i više od dvije izmjene sudaca. U tom kontekstu značaj pisane riječi i donošenje presuda na temelju čitanja dokaza, a ne njihova sjećanja, dolazi osobito do izražaja.[145] Putem pismeno pribilježene tužbe suci su mogli u svakom trenutku dobiti uvid u to tko je i zašto u sporu, putem zapisa s ročištâ mogli su utvrditi jesu li poštivana ustaljena pravila postupovnoga prava koja su vodila spor rješenju i do koje je faze došlo rješavanje spora, a

[144] Opširnije o jačanju uloge pisane riječi, njezine uporabne vrijednosti te općenito pismene komunikacije u srednjem vijeku vidi: Anna ADAMSKA – Marco MOSTERT (ur.), *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*, Turnhout 2004.; Franz J. ARLINGHAUS – Marcus OSTERMANN – Oliver PLESSOW – Gudrun TSCHERPEL (ur.), *Transforming the Medieval World: Uses of Pragmatic Literacy in the Middle Ages*, Turnhout 2006.; Michael T. CLANCHY, *From Memory to Written Record: England 1066-1307*, Oxford 1993. Za načine na koje se pisana riječ u srednjem vijeku općenito iskorištavala za konstrukciju društvenoga znanja i održavanje postojećih odnosa moći vidi primjerice: Bernd SCHNEIDMÜLLER, Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples and Communities, u: Gerd ALTHOFF (ur.), *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*, Cambridge 2003., str. 167-192.; Gabrielle M. SPIEGEL, Political Utility in Medieval Historiography: A Sketch, u: ISTA, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore – London 1999., str. 83-98.

[145] Vidi opširnije na primjeru južne Francuske: SMAIL, *The Consumption of Justice*, str. 249.

putem obveze podnošenja dokaza u pisanom obliku, bilo instrumenata i drugih dokumenata, bilo iskaza svjedoka koje nisu uvijek ispitivali suci osobno, mogli su se na svaki podneseni dokaz vratiti u bilo kojem trenutku i ponovno ga razmotriti ako je to bilo potrebno.

Zbog sve većega obujma rada sudova te sve većega broja sudskih spisa koji su iz te djelatnosti proizlazili, razvijali su se usporedo i mehanizmi upisa pojedinih vrsta spisa u sudske knjige. U tom pogledu zadarski sudski spisi druge polovice 14. stoljeća pokazuju svojevrsnu racionalizaciju, tj. vještinu notara da pravničkim rječnikom u što manje riječi obuhvate što više korisnih pravnih informacija koje su sucima mogle biti relevantne u donošenju presuda. Upravo implementacija tih notarskih vještina pri ubilježbi provedenih pravnih radnji lišava sudske zapisnike i sporove onih sokova koji bi eventualno mogli biti interesantni današnjem povjesničaru, a koji iz pozicije kurijalnoga notara i suda nisu bili značajni.[146]

Ipak, uzorak koji je iz mora nekad postojeće građe zadarske CMC danas sačuvan dostatan je za istraživanje brojnih aspekata srednjovjekovne povijesti dalmatinskih gradova koji mogu upotpuniti ili donekle izmijeniti određene dosadašnje spoznaje. Jedan od tih aspekata svakako je problem ustrojstva i djelovanja zadarske CMC, *case study* o radu jednoga srednjovjekovnoga dalmatinskoga građanskoga suda čiji primjer može omogućiti povezivanje spoznaja o drugim sudbenim instancama te slaganje općenite slike o djelovanju hrvatskih srednjovjekovnih sudova uopće.

[146] Vidi opširnije: SMAIL, *The Consumption of Justice*, str. 255, 257-258.

ZADARSKI SUDBENI SUSTAV I *CURIA MAIOR CIUILIUM*

Zadarski sudbeni sustav u drugoj polovici 14. stoljeća

Zadarski sudbeni sustav u drugoj polovici 14. stoljeća do sada je bilo moguće rekonstruirati samo okvirno. Ustrojstvo dubrovačkoga sudbenoga sustava je, primjerice, lakše pratiti jer su sačuvane odluke Velikoga vijeća te zapisnici kaznenih predmeta i građanskih sporova iz kojih se kroz duži period može slagati slika sudbenoga sustava i promjena koje su nastajale.[147] Zapisnici zadarskoga Velikoga vijeća sačuvani su tek od sredine 15. stoljeća i pokazuju nešto drukčiju sliku pod uvjetima mletačkoga vrhovništva, dok zapisnici kaznenih predmeta uopće nisu sačuvani izuzev jednoga fragmenta iz 1411.-1412.[148] Kada se tomu pridoda mnoštvo sudova i naziva za njihovo označavanje, do sada korišteni izvori nisu omogućavali izgradnju u potpunosti jasne i zaokružene slike zadarskoga sudbenoga sustava u drugoj polovici 14. stoljeća, ustroja sudova te njihove nadležnosti. Međutim, upravo analiza sačuvanih sudskih zapisnika zadarske CMC u usporedbi s dosadašnjim spoznajama može uvelike takvu sliku u historiografiji nadopuniti.

Pojmovi kojima su se nakon Zadarskoga mira 1358. označavala sudišta i koji se susreću u izvorima su *Curia maior ciuilium, Curia consulum et maris* (ali i *Curia consulum, Curia maris* te *Curie consulum et maris*), *Curia mobilium et stabilium* (ali i *Curia mobilium*), zatim *Curia dominorum rectorum* (ali i *Curia dominorum comitis et rectorum*) te *Curia examinatorum*, o čemu će opširnije još biti govora. Za crkvene sporove i pitanja koja su se rješavala po kanonskom pravu djelovala je i *Curia reverendissimi in Christi patris domini archiepiscopi Iadrensis*.[149] Uslijed ovakva šarenila glavni je cilj ovoga dijela rada što preciznije rekonstruirati zadarski sudbeni sustav druge polovice 14. stoljeća, u mjeri u kojoj to izvori dopuštaju. Kako poglavlje bude odmicalo sve više će do izražaja dolaziti pitanje konsolidacije vlasti nakon Zadarskoga mira 1358., a u sklopu toga i pitanje razdvajanja kaznene od građanske pravosudne prakse. Međutim, prije toga valja reći da zapisnici CMC u usporedbi sa sačuvanim presudama iz 13. i prve polovice 14. stoljeća omogućuju da se baci nešto novoga svjetla i na raniji period.

[147] O tome vidi: VOJNOVIĆ, Sudbeno ustrojstvo, str. 1-48.; Kosta VOJNOVIĆ, "Sudbeni ustroj republike dubrovačke", *Rad JAZU* 108 (1892.), str. 99-181.; LONZA, Pred gosparom, str 26, 30.
[148] CMC, kut. V, fasc. 12, fol. 1-41'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 88-95'.
[149] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 19.

Prve sačuvane zadarske presude u sklopu nekoga registra potječu iz 1289. i 1290., a nalaze se u registru notara Kreste de Tarallo.[150] U njemu su uz presude upisivani i razni bilježnički dokumenti pa se može pretpostaviti da u to vrijeme zadarska sudska administracija još uvijek nije bila odvojena od općih bilježničkih poslova. Drugi objavljeni svezak spisa nekolicine zadarskih bilježnika, koji fragmentarno pokriva razdoblje od 1296. do 1337., pokazuje već nešto drugačiju sliku jer su se u tim spisima sačuvale samo četiri presude.[151] U trećem pak objavljenom svesku spisa zadarskih bilježnika iz 1349.-1350. ne može se pronaći ni jedna presuda.[152] Sve to upućuje na pretpostavku da je upravo 90-ih godina 13. stoljeća u Zadru došlo do promjene u načinu vođenja sudske administracije koja je stvaranjem zasebnoga sudskoga registra izdvojena od bilježničkih spisa. Međutim, sigurne potvrde za to nema. Bilo kako bilo, proces izdvajanja sudske administracije od bilježničkih spisa nešto je ranije zabilježen i u talijanskim gradovima, ali i Dubrovniku gdje se već 70-ih godina zapažaju obrisi posebnoga sudskoga registra.[153] Slična situacija zatječe se i u Marseilleu u kojem sačuvani registar prizivnoga suda iz 1264.-1290. još uvijek pokazuje isprepletenost bilježničkih sa sudskim spisima, dok jedini sačuvani registar prvostupanjskoga suda iz 13. stoljeća, onaj iz 1289.-1291. u tom pogledu pokazuje promjene.[154] Svakako treba istaknuti i to da se u Krestinom registru iz 1289.-1290. nalaze samo presude proistekle iz građanskih sporova pa se postavlja i pitanje što je bilo s kaznenim presudama, tj. jesu li one već tada bilježene negdje drugdje.

U 13. stoljeću u rješavanju građanskih sporova redovito sudjeluju knez i njegovi savjetnici ili suci.[155] Iako su sačuvane samo presude iz građanskih sporova, nema sumnje da su oni bili ovlašteni rješavati i kaznene predmete. Sudbena djelatnost u to vrijeme još nije bila odvojena od izvršne vlasti pa su suci zajedno s knezom bili predstavnici najviše gradske vlasti. O samom postupku iz sačuvanih presuda 13. stoljeća teže je govoriti. Presude iz toga

[150] Vidi: Mirko ZJAČIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 1, Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308.*, Zadar 1959., doc. 53, str. 93-94; doc. 3, str. 98; doc. 4, str. 98-99; doc. 6, str. 99-100; doc. 15, str. 104-105; doc. 20, str. 106-107; doc. 29, str. 111-112; doc. 32, str. 113-114; doc. 33, str. 114; doc. 45, str. 119; doc. 50, str. 121-122; doc. 51, str. 122; doc. 59, str. 126-127; doc. 60, str. 127-128; doc. 64, str. 129-130; doc. 67, str. 131-132; doc. 77, str. 136-137; doc. 88, str. 141-143; doc. 106, str. 151-152; doc. 107, str. 152-153; doc. 131, str. 164-164; doc. 172, str. 181-182; doc. 256, str. 216-217; doc. 258, str. 217-219.

[151] Vidi: Jakov STIPIŠIĆ – Mirko ZJAČIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 2, Spisi zadarskog bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296-1337.*, Zadar 1969., doc. 96, str. 132-133; doc. 155, str. 154; doc. 244, str. 188; doc. 56, str. 233-235.

[152] Vidi: Jakov STIPIŠIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 3, Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349-1350.*, Zadar 1977.

[153] LONZA, Srednjovjekovni zapisnici, str. 48.

[154] SMAIL, *The Consumption of Justice*, str. 36.

[155] Vidi primjerice: CD 3, doc. 320, str. 366-367; CD 3, doc. 332, str. 385-386; CD 3, doc. 338, str. 390-391; CD 4, doc. 71, str. 74-76; CD 4, doc. 77, str. 81-83; CD 4, doc. 107, str. 115-119; CD 4, doc. 380, str. 439-440; CD 5, doc. 830, str. 339-341; CD 6, doc. 411, str. 494-496; CD 6, doc. 554, str. 660-661; CD 7, doc. 253, str. 292-294. Vidi i: BEUC, Statut, str. 514-515, 725-726.

vremena sadrže manje informacija o tijeku postupka nego je to slučaj s presudama iza 1358. kada se u njima detaljno navode sve provedene pravne radnje i dokazi koje je sud uzeo u razmatranje prilikom rješavanja sporova i kada se spoznaje o sudskom postupku mogu upotpuniti iz sudskih knjiga procesa. Nasuprot tomu sve do prve polovice 14. stoljeća presude pokazuju da se čak ni tužbeni zahtjevi u njima nisu formulirali po nekom utvrđenom i unaprijed određenom obrascu. Drugim riječima, način upisa presuda nije bio u toj mjeri formaliziran kao što je bio kasnije.

Određene promjene iz sačuvanih se izvora mogu preciznije pratiti tek od prve polovice 14. stoljeća. Mirnom nagodbom i ugovorom s Mlečanima iz 1313. zadarska je komuna uspjela sačuvati svoja dotadašnja prava i ispregovarati najveći stupanj autonomije koji je imala pod mletačkom vlašću.[156] Na čelu grada i dalje je bio mletački knez, ali je on u novim okolnostima izgubio ovlasti imenovanja komunalnih službenika, pravo koje je tada preneseno na zadarsko Veliko vijeće. Promjena se najjasnije očituje u ugovornoj obvezi prema kojoj su vlast s njim trebali vršiti suci koje je biralo Veliko vijeće[157], a takvu praksu potvrđuju i sačuvane presude nakon 1313. u kojima se kao kneževi suci javljaju zadarski patriciji.[158] Međutim, ti suci nisu se morali birati isključivo iz redova zadarskoga patricijata o čemu svjedoči zapis mletačkih vijeća od 18. ožujka 1320. o zahtjevu Zadrana da im se temeljem ugovora iz 1313. dopusti izabrati tri strana suca koja će vladati zajedno s knezom.[159] Ugovorom iz 1313. također je eksplicitno izraženo pravo kneza da kao najviši organ gradske vlasti i dalje donosi odluke u kaznenim predmetima.[160]

Iz prve polovice 14. stoljeća osobito se zanimljivom čini presuda od 13. siječnja 1333. u kojoj se, između ostaloga, zamjećuje i nov način tituliranja sudaca. U svim dotadašnjim sudskim sporovima presude su donosili knez i njegovi suci (*comes et eius iudices*) ili knez i njegova kurija (*comes et eius curia*), dok su ovu presudu iz 1333. donijeli knez i suci grada Zadra (*iudices ciuitatis Iadre*).[161] Je li ova promjena značila štogod u sudbenom ustroju

[156] Opširnije o tome vidi: Damir KARBIĆ, Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića. Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, *Povijesni prilozi* 35 (2008.), str. 48-49. KURELAC – KARBIĆ, Ljetopis, str. 8.; Ante STRGAČIĆ, Zadarsko-mletački rat godine 1311-1313. i pogiblja mletačkog admirala pod Zadrom", u: *Pomorski zbornik*, sv. 2, Zagreb 1962., str. 1597-1614.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str 213-215.; Ferdo ŠIŠIĆ, Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 14 (1902.), str. 340-342.

[157] Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 1 od godine 960 do 1335*, Zagreb 1868., doc. 420, str. 267. Osim toga vidi: KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 213-214.; BEUC, Statut, str. 518, 726.

[158] Vidi primjerice: CD 10, doc. 38, str. 64-72; CD 10, doc. 80, str. 122-124; CD 10, doc. 91, str. 142-143; CD 10, doc. 300, str. 414-415; CD 10, doc. 313, str. 438-441.

[159] LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 488, str. 309.

[160] LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 420, str. 267-268.

[161] CD 10, doc. 38, str. 64. Vidi i: CD 10, doc. 80, str. 122; CD 10, doc. 90, str. 141; CD 10, doc. 91, str. 142.

komune i nadležnosti sudaca za pojedine sporove teško je reći. Suci su i dalje imali isti položaj te zajedno s knezom predstavljali izvršnu vlast. Znakovito je, međutim, da je promjena u tituliranju sudaca popraćena i novim položajem notara koji ju je sastavio. U svim prijašnjim sačuvanim presudama notari koji su ih sastavljali označavali su se samo kao zaprisegnuti notari (*notarius iuratus Iadre*), dok je ovo prvi slučaj u kojem je presudu sastavio notar kojega je komuna posebno izabrala i uzela u službu da vodi sudske spise proizašle iz građanskih sporova (*Iadrensis notarius et ad ciuilia eiusdem ciuitatis deputatus*), što ukazuje na svojevrsno razdvajanje javnih kancelarijskih od privatnih bilježničkih poslova notara.[162]

U strukturi presude zrcali se i pokušaj nešto drugačijega svođenja u pisani oblik. Za razliku o prijašnjih presuda gdje se dokazi u obliku statutarnih odredbi, isprava ili iskaza svjedoka uopće nisu upisivali, ovdje je prisutna potpuna suprotnost. Tako se u ovoj presudi navode svi izneseni dokazi parničnih stranaka, a notar koji je presudu sastavljao ne samo da je statutarne odredbe na koje su se stranke pozvale citirao, prepisavši njihov početak, nego je i detaljno pribilježio razloge zbog kojih su stranke smatrale da im idu u korist. Slično je i s priloženim ispravama pa se u presudi može pronaći i prepisani ulomak iz nekoga testamenta zajedno s obrazloženjem njegove važnosti u rješavanju spora.[163] U razdoblju poslije 1358. u ovom je pogledu došlo do određene racionalizacije pa je obveza podnošenja dokaza u pisanom obliku, uključujući statutarne i kapitularne odredbe, utjecala i na praksu zapisivanja podnesenih dokaza. Nakon Zadarskoga mira u presude se što kraće bilježi samo o kojim je statutarnim ili kapitularnim odredbama riječ, a za isprave samo tko ih je i kad napisao bez prepisivanja pojedinih ulomaka ili tumačenja njihove relevantnosti u rješavanju spora.

Na kraju, u presudi iz siječnja 1333. stranka koja je pokušala pobiti vjerodostojnost protivnika i njegovih navoda iz jednoga testamenta ustvrdila je da su protiv izvršiteljâ toga testamenta donesene brojne presude *per curias Iadre*.[164] Statut također u odredbi koja propisuje dane za uručivanje sudskih poziva i rokove za odaziv tuženika sudu ističe da se drugačiji rokovi od navedenih mogu odrediti samo po odluci *Maioris vel Minoris Curiae*.[165] Budući da je ta statutarna odredba izmijenjena 1317., znači da je prvotno donesena prije te godine te da su u Zadru i prije 1317. djelovale najmanje dvije kurije: *Curia maior* u koju su bili uključeni knez i njegovi suci te *Curia minor*. Kako spomenuta reformacija iz 1317.

[162] CD 10, doc. 38, str. 72. U jednoj drugoj presudi od 20. listopada 1333. notar se javlja i kao: "*...publicus civitatis Iadre notarius et ad ciuilia eiusdem ciuitatis cancellarius deputatus.*" Vidi: CD 10, doc. 80, str. 124. U Dubrovniku se odvajanje javnih kancelarijskih od privatnih bilježničkih poslova zbilo još 1284. O tome vidi: Vinko FORETIĆ, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959.), str. 321.
[163] CD 10, doc. 38, str. 68.
[164] CD 10, doc. 38, str. 69.
[165] ZS, lib. II, cap. XII.

propisuje dolazak tuženika pred sudove u građanskim sporovima koje su trebali rješavati *Curia maior* i *Curia iudicum de mobili ventilandis*, može se pretpostaviti da su upravo ovi *iudices de mobili* djelovali u okviru Male kurije (*Curia minor*).[166] Na takav zaključak upućuje i činjenica da određene termine za sudove ne treba shvaćati doslovno kao jednu ustanovu jer je tim pojmom moglo biti obuhvaćeno više sudišta unutar kojih su djelovali razni suci s više ili manje određenim djelokrugom poslova i nadležnošću za rješavanje pojedinih sporova. Poslije 1358., primjerice, pojmom *Curia maior* bile su obuhvaćene kurija rektora i kurija sudaca za građanske sporove. Nadalje, statutarna odredba u kojoj se spominju *iudices de mobili* pokazuje i to da su već u to vrijeme, slično kao nakon 1358., u Zadru djelovali neki suci koji nisu imali udjela u izvršnoj, već samo u sudbenoj vlasti.

O pokušaju uvođenja svojevrsnih promjena u zadarsko sudstvo tijekom 30-ih godina 14. stoljeća svjedoče i tri odluke mletačkih vijeća iz 1334. Iz njih se razaznaje da su Zadrani tijekom 1334. u Veneciju uputili više odluka koje su donijeli u svom Velikom vijeću. Među njima se nalazila i ona kojom su pokušali proširiti djelokrug sudaca za pokretnine (*iudices de mobili*) dajući im ovlasti rješavati sporove čija je novčana vrijednost bila do 100 libara malih mletačkih denara. Međutim, Mlečani su 21. rujna 1334. odbacili tu odluku zadarskoga Velikoga vijeća naloživši im da ju opozovu.[167] Nakon primitka naloga iz Venecije Zadrani su očigledno ponovno pisali u Veneciju sa zahtjevom da ta odluka ipak ostane na snazi, a trag toga zadarskoga zahtjeva sačuvan je u obliku izvještaja mletačkih vijeća od 25. listopada 1334. U izvještaju se navodi kako je mletačko vijeće razmotrilo ponovni zahtjev Zadrana za proširenjem ovlasti sudaca za pokretnine na sporove u vrijednosti do 100 libara malih mletačkih denara, ali su taj zahtjev odbili i u Zadar uputili novo pismo s nalogom da u roku od osam dana od dospijeća pisma opozovu tu odluku.[168] Nakon toga, 6. studenoga 1334. Zadrani su u Mletke uputili još jedno pismo čiji je sadržaj opet sačuvan u obliku skraćenoga izvještaja u odlukama mletačkih vijeća i u kojem su Mlečane izvijestili da su u skladu s njihovom nalogom sazvali sjednicu Velikoga vijeća i jednoglasno opozvali odluku o proširenju ovlasti sudaca za pokretnine vrativši ih u prijašnje okvire.[169]

Uređenje vlasti i sudstva u zadarskoj komuni na temelju ugovora iz 1313. održalo se do sredine 40-ih godina 14. stoljeća. Uslijed pobune i rata s Mlečanima do promjena je došlo potpisivanjem novoga ugovora krajem 1346. Tim izrazito nepovoljnim ugovorom Zadrani su

[166] Prema tome bi *Curia minor* bila sudište za neke manje građanske sporove, slično kao u Dubrovniku gdje je *Curia minor* rješavala građanske sporove niže vrijednosti. O tome vidi: LONZA, Pred gosparom, str. 35.
[167] LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 638, str. 430-431.
[168] LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 643, str. 432.
[169] LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 646, str. 434.

se predali Mlečanima koji su narednih mjeseci u potpunosti preuzeli gradsku vlast i upravu. Knez i njegova dva savjetnika (*consiliarii*) trebali su se birati svake dvije godine u Veneciji. Funkcija egzaminatora je ukinuta, a s njom i funkcija gradskih sudaca čije su poslove preuzeli kneževi savjetnici. Sve sudske kurije koje su do tada u gradu djelovale također su prestale postojati. Djelovati je nastavila isključivo kneževa kurija u kojoj je knez i kaznene predmete i građanske sporove rješavao sa svojim savjetnicima.[170] Čini se da do promjene u nazivu toga sudbenoga tijela nije došlo pa se ponekad uz općeniti pojam kurije kojom predsjedaju knez i njegovi savjetnici javlja i kao *Curia maior*.[171]

Nove promjene u gradskoj vlasti i sudbenom sustavu nastupile su u prvim godinama nakon Zadarskoga mira 1358. Potpisivanjem mira mletačka je vlast u gradu prestala postojati, a grad je došao pod vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskoga kralja. Knez više nije bio Mlečanin, već osoba od kraljeva povjerenja koju je na tu dužnost postavljao sam kralj. Od tada je dužnost zadarskoga kneza najčešće bila u rukama osobe koja je istodobno obnašala i funkciju hrvatsko-dalmatinskoga bana. Knez je imao svoga zamjenika (*vicecomes* ili *vicarius comiti*) koji je kneževsku vlast obnašao u odsutnosti kneza. U gradsku se upravu uvodi funkcija rektorâ koji kao pripadnici lokalne elite zajedno s knezom preuzimaju područje kaznene pravosudne prakse, dočim je ona građanska nakon početnoga prijelaznoga razdoblja u potpunosti prepuštena lokalnim sucima.

Prije upuštanja u detaljniju analizu promjena koje su nastupile u gradskom sudbenom sustavu nakon Zadarskoga mira 1358. treba reći da se iz opisanih promjena u vrhovnoj gradskoj vlasti oblikuje svojevrsni obrazac prema kojem su se one manifestirale uglavnom u razini ovlasti koje je na raspolaganju imao vrhovni gospodar grada, tj. njegov predstavnik u gradu. Promatrajući pak iz pozicije zadarske elite te su se promjene očitovale u različitim stupnjevima gradske autonomije koja se ovisno o okolnostima mogla povećati ili smanjiti. Pritom se postavlja pitanje što uopće gradska autonomija znači te utječe li na stupanj gradske autonomije pored vrhovnoga gospodara grada i način na koji se pokušava do autonomije doći.

---

[170] Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 2 od godine 1336 do 1347*, Zagreb 1870., doc. 675, str. 426. Radi se o dokumentu od 6. siječnja 1347. kojim se imenuju zadarski knez i njegovi savjetnici te ustanovljuje djelokrug njihovih ovlasti. U dokumentu se tako iznosi kako "...*regimen quoque dicte civitatis Iadre in omnibus fiat per comitem et consiliarios vel maiorem partem eorum tam in civilibus quam in criminalibus*...". Vidi i: BEUC, str 519, 733-734.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 311.

[171] U zapisnicima CMC spominje se tako jedna presuda od 19. kolovoza 1349. koju je donijela *Curia maior*. Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 203'. Bilježnički spisi notara Andrije de Canturio također svjedoče o uporabi toga pojma 1354. i 1356. Vidi: Robert LELJAK – Josip KOLANOVIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 5, Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1355-1356.*, sv. 2, Zadar 2003., doc. 181, str. 275; doc. 206, str. 316; doc. 238, str. 373; doc. 256, str. 401.

Pojam gradske autonomije podrazumijevao bi pravo gradske zajednice da samostalno odlučuje o nekim pitanjima, konkretno u ovom slučaju pravo zadarskoga patricijata da samostalno za svoje građane donosi važnije odluke. Osim političkih odluka važan čimbenik u takvom shvaćanju gradske autonomije bile su i sudske odluke, tj. pravo izabranih i ovlaštenih članova lokalne zajednice da samostalno sude i donose presude za svoje sugrađane. Što je gradska autonomija u tom pogledu manja, manji je i utjecaj lokalne elite na sudstvo koje se onda zajedno s političkom vlasti nalazi u rukama vrhovnoga gospodara grada. Što je gradska autonomija veća, to je veći i utjecaj lokalne elite na sudstvo.

Primjeri vrhovništva nad Zadrom u 14. stoljeću pritom pokazuju da očito i način na koji se pokušava doći do određenoga stupnja gradske autonomije utječe na krajnji ishod za lokalnu elitu. Godine 1313. sukob između Venecije i Zadrana koje je tada predstavljao gradski knez Mladen II. Šubić okončan je pregovorima, a ne nasiljem pa je u skladu s tim i ishod za Zadrane bio povoljniji. Zadrani su dobili pravo biranja trojice sudaca iz zadarskoga patricijata koji su zajedno s knezom vršili izvršnu i sudsku vlast. Pobuna Zadrana iz sredine 40-ih godina 14. stoljeća također je okončana potpisivanjem ugovora, ali u bitno drugačijim okolnostima. Nasilje, opsada grada, težak rat, ljudske žrtve i veliko trošenje resursa utjecali su na potpuni gubitak gradske autonomije koji se prije svega manifestirao u gubitku prava lokalne elite da sudjeluje u donošenju političkih i sudskih odluka.[172] Sva vlast u gradu bila je koncentrirana u rukama mletačkoga kneza i njegovih savjetnika, uključujući i nadležnost u rješavanju svih kaznenih predmeta i građanskih sporova. Zbivanja pak pred potpisivanje Zadarskoga mira također se mogu okarakterizirati kao nasilna, ali su mletački poraz i promjena vrhovništva nad gradom bitno utjecali na krajnji ishod za Zadrane. Vlast ugarsko-hrvatskoga kralja nad gradom pokazala se izrazito prilagodljivom u odnosu na mletačku pa je i gradska autonomija tijekom druge polovice 14. stoljeća bila znatno izraženija. Zadarska elita prepoznala je mogućnost djelovanja u novim okolnostima i ubrzo nakon Zadarskoga mira poduzela niz mjera kako bi razvoj događaja što bolje iskoristila.

Promjene u vrhovništvu nad Zadrom pokazuju još jednu karakteristiku – težnju vrhovne gradske vlasti da bez obzira na stupanj gradske autonomije u svojoj izravnoj nadležnosti zadrži pravo donošenja odluka u kaznenim predmetima. U skladu s većim ili manjim stupnjem gradske autonomije uglavnom se mijenjalo pravo lokalne elite da u vršenju vlasti sudjeluje kroz rješavanje građanskih sporova. Ugovor iz 1313. zbog toga posebno ističe

[172] Opširnije o zbivanjima za vrijeme rata 1345. i 1346. vidi u: Obsidio Iadrensis, str. 21-35.; N. KLAIĆ, *Povijest*, str. 610-618.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 297-315.; V. KLAIĆ, *Povijest*, str. 99-110. O razdoblju zadarske povijesti pod vrhovništvom Venecije između 1346. i 1358. vidi: V. KLAIĆ, *Povijest*, str. 142-149.; Dane GRUBER, Borba, str. 32-161.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 307-322.

pravo kneza u rješavanju kaznenih predmeta dok se u rješavanju građanskih sporova zatiču i knez i zadarski suci, ali i u statutu spomenuti *iudices de mobili*. Ugovorom iz 1346. knez i njegovi savjetnici uzurpirali su donošenje svih sudskih odluka u gradu uključujući i one u građanskim sporovima, ne dopuštajući zadarskom patricijatu bilo kakav pristup sudbenoj vlasti. Nakon Zadarskoga mira, pak, u rješavanju građanskih sporova ponovno se zatječu domaći suci, a u nekoliko navrata i strani školovani pravnici o čemu će još biti riječi. Za rješavanje kaznenih predmeta i dalje je bio nadležan knez, s jedinom razlikom što se od tada uz njega susreću i zadarski rektori.[173] Međutim, i tu je razvidna težnja da se ovlasti u rješavanju kaznenih predmeta i dalje pripisuju knezu kao kraljevu predstavniku i najvišem izvršnom organu vlasti u gradu. Stoga već i pojava zadarskih rektora uz kneza pri rješavanju kaznenih predmeta nakon 1358. ukazuje na veći stupanj gradske autonomije koju je Zadar počeo uživati pod vrhovništvom ugarsko-hrvatskoga kralja.

Stavljajući promjene u vrhovnoj vlasti nad gradom u ovaj kontekst, namjera mi je u nastavku ocrtati razvoj zadarskoga sudbenoga sustava nakon Zadarskoga mira 1358. u okolnostima novoga vrhovništva i povećanoga stupnja gradske autonomije. Ta se gradska autonomija u konačnici odrazila i na sudbeni sustav kao skup određenih ustanova kroz koje je lokalnoj eliti omogućeno izravno sudjelovanje u donošenju svih sudskih odluka. Također je cilj utvrditi poziciju zadarske CMC u gradskom sudbenom sustavu druge polovice 14. stoljeća.

Za razliku od Dubrovnika u kojem je došlo samo do djelomične prerade statuta iz kojega su izbačene odredbe o mletačkoj vrhovnoj vlasti[174], zadarska je uprava nakon 1358. bila u bitno gorem stanju pa je lokalna elita pod vrhovništvom ugarsko-hrvatskoga kralja nastojala iskoristiti svoje povećane ovlasti i usmjeriti ih, između ostaloga, u opsežnije zahvate u sudbeni sustav. Taj proces reorganizacije vlasti i sudbenoga sustava koji će se nakon konsolidacije u manje više istom obliku održati sve do 1409. trajao je nekoliko godina.

[173] Slično je, uostalom, bilo i u Dubrovniku koji je prije 1358. također bio pod mletačkom vrhovnom vlašću na čelu s mletačkim knezom kojega je biralo mletačko Veliko vijeće. U periodu prije Zadarskoga mira dubrovački je knez imao ovlasti suditi i u kaznenim predmetima i u građanskim sporovima zajedno sa sucima koje je sam birao. U slučaju kaznenih predmeta knez je predsjedavao sudbenom vijeću i imao najaktivniju ulogu u njihovu rješavanju. Knez je imao i svoga zamjenika koji je također dolazio iz Venecije i koji ga je u određenim okolnostima mogao zamijeniti. Nakon prestanka mletačke vrhovne vlasti 1358. kaznene je predmete u Dubrovniku i dalje rješavao knez sa sucima, s tom razlikom u odnosu na Zadar što je knez biran iz redova dubrovačkoga patricijata. O svemu opširnije vidi: LONZA, Pred gosparom, str. 28-34.; VOJNOVIĆ, Sudbeno ustrojstvo, str. 4-12, 30-36.; Gregor ČREMOŠNIK, Odnos Dubrovnika prema Mlecima do godine 1358., *Narodna starina* 12 (1933.), str. 4. Općenito o zbivanjima u Dalmaciji za Ludovikova rata s Mlečanima i nakon Zadarskoga mira 1358. s posebnim osvrtom na Dubrovnik vidi: JANEKOVIĆ RÖMER, *Višegradski ugovor*, str. 52-116.

[174] Nella LONZA, Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće), *Acta Histriae* 16 (2008.), 1-2, str. 119.

Nagovještaj težnji Zadrana za što većim stupnjem gradske autonomije opaža se kroz uvođenje funkcije gradskih rektora nakon što je Venecija kratko pred sklapanje Zadarskoga mira faktično već izgubila vlast nad gradom. Prvi se put u tom periodu u sačuvanim izvorima rektori spominju 31. siječnja 1358. nakon čega se redovito javljaju sve do kraja ožujka 1359.[175] Znakovito je pritom da unatoč novim okolnostima u kojima se našao grad nakon Zadarskoga mira jedan dokument od 17. ožujka 1359. u titulaciji ima ugarsko-hrvatskoga kralja, zadarskoga nadbiskupa i zadarske rektore, ali ne i zadarskoga kneza, što bi značilo da knez u tom trenutku nije bio izabran.[176] Nadalje, sačuvani registar poziva koje su gradski glasnici upućivali sucima nižih kurija s ciljem da odgovaraju u prizivnim postupcima za presude koje su prethodno donijeli u prvostupanjskim sporovima, otkriva kako se već 27. lipnja 1358. stranka na neku presudu žalila *ad dominos rectores seu curiam maioris Iadre*.[177] Sve to pokazuje kako su od Zadarskoga mira do kraja ožujka 1359. rektori bili jedini predstavnici izvršne vlasti u gradu, da su u punom smislu sačinjavali *regimen Iadre* te da su u skladu s tim obnašali i sudsku vlast u sklopu Velike kurije.

Međutim, 29. ožujka 1359., dan nakon posljednjega spomena rektora, u jednom su drugom sačuvanom sudskom registru njihove poslove u potpunosti preuzeli knez i njegovi suci (*comes et eius iudices*)[178] koji se potom u obavljanju tih poslova zatječu najranije do travnja 1360., tj. do posljednjega upisa u tom registru.[179] Kada sude zajedno s knezom ti se suci nazivaju kneževim sucima, a kada sude samostalno notar ih označava kao suce Velike kurije. Primjerice, jednu su presudu 25. lipnja 1359. donijeli zadarski *comes et eius iudices*[180], a presudu od 16. kolovoza 1359. donijeli su *iudices curie maioris Iadre* pri čemu se knez ne spominje.[181] Da se radi o istim sucima, a ne podjeli sudske nadležnosti između kneza i njegovih sudaca s jedne te sudaca Velike kurije s druge strane potvrđuje još jedan primjer. Tako su presudu od 22. listopada 1359. donijeli zadarski knez Nikola Seč i njegovi suci Vučina de Ginano, Ivan de Sloradis i Nikola de Botono.[182] Drugu su pak presudu 29. listopada iste godine bez kneza donijeli isti suci koji su tom prigodom označeni kao *iudices curie maioris Iadre*.[183] Ova promjena upućuje na zaključak da je od kraja ožujka 1359. vlast

[175] Za spomen rektora 31. siječnja 1358. vidi: Arhiv samostana sv. Marije u Zadru, Pergamene, sv. 4, br. 221. Za posljednji spomen rektora u tom periodu 28. ožujka 1359. vidi: CMC, kut. VI, fasc 6/2, fol 8.
[176] CD 12, doc. 418, str. 552.
[177] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 181.
[178] CMC, kut. VI, fasc 6/2, fol. 8-8'.
[179] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 194'.
[180] CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 18'.
[181] CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 22.
[182] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 5.
[183] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 9'.

nad gradom ponovno predana u ruke kneza i njegovih sudaca koji su birani iz zadarskoga patricijata, dok funkcija rektora nestaje. U tom pogledu zapravo je stvoreno stanje kakvo je u gradskoj vlasti prevladavalo prije 1347. kada se u presudama susreću knez i zadarski suci. Dakle, suci koji se javljaju uz kneza od kraja ožujka 1359. još uvijek nisu isključivo predstavnici sudbene vlasti, već su zajedno s knezom bili i predstavnici izvršne vlasti. Oni su zajedno s knezom preuzeli one poslove koje su do toga trenutka obavljali rektori pa su u tom pogledu oni tada sačinjavali *regimen Iadre*. U djelokrug njihovih poslova spadala je i sudbena djelatnost u sklopu Velike kurije.

Svi predstavnici izvršne vlasti koji su nakon Zadarskoga mira bili uključeni u sklop Velike kurije, a to znači rektori, knez i njegovi suci, imali su sudbenu nadležnost i u kaznenim predmetima i u građanskim sporovima. U vezi s tim uskoro je došlo do promjene pa je građanska pravosudna praksa u potpunosti izdvojena od nadležnosti kneza i izvršne vlasti te prepuštena lokalnoj eliti. Već u lipnju 1360. zapaža se jedna mala, možda nevažna, ali ipak primjetna promjena. Do tada se u svim presudama kneza i njegovih sudaca uvijek na prvom mjestu titulira kneza. Sada se pak u građanskim presudama na prvom mjestu počinju titulirati zadarski suci (*iudices Iadre*), dok se tek iza njih spominje i knežev zamjenik.[184] Sve to ukazuje na određene procese konsolidacije sustava u kojem se očituju težnje Zadrana za što većom gradskom autonomijom i u kojem izvršna vlast počinje gubiti svoj dotadašnji položaj u rješavanju građanskih sporova, zadržavajući istodobno nadležnost u kaznenoj pravosudnoj praksi.

Čak i ako se toj promjeni ne može pripisati određeni značaj, ubrzo je uslijedila znatno veća koja se posredno može dovesti u vezu s djelovanjem Antuna de Marostica. Način na koji je uređen sustav nakon te promjene pokazuje da je prvih nekoliko godina poslije Zadarskoga mira, dok je sudbeni sustav prolazio različite razvojne faze, najaktualnije pitanje bilo upravo ono razgraničenja sudbenosti u kaznenim predmetima i građanskim sporovima te nadležnosti pojedinih organa gradske vlasti u njima. Razdvajanje kaznene od građanske sudbenosti predstavljalo je u suštini srž pitanja gradske autonomije pa je posjed ovlasti za rješavanje kaznenih predmeta očigledno značio i svojevrsni oblik potvrde ili primjene vrhovne vlasti nad gradom. Zbog toga su ju i knez i lokalna elita nastojali staviti pod svoje okrilje i držati pod svojom kontrolom.

Od početka 1361. knez i njegov zamjenik u potpunosti se prestaju javljati u rješavanju građanskih sporova, a po prvi se put javlja funkcija suca koji je bio izabran isključivo za

[184] Vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 35; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 35'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 52.

rješavanje građanskih sporova (*iudex ad civilia deputatus*). Kada se uzme u obzir da se upravo 7. siječnja 1361. prvi put u Zadru nailazi i na spomen jednoga stranoga pravnika školovana na talijanskom sveučilištu, doktora prava Antuna de Marostica, te bi se promjene barem na praktičnoj razini mogle povezati s njegovim dolaskom i djelovanjem u Zadru. Iako se to ne može izravno potvrditi realno se može pretpostaviti da su zadarske gradske vlasti, tražeći prikladna rješenja koja bi se mogla implementirati u sudbeni sustav, jedno vrijeme nakon Zadarskoga mira provele i u potrazi za kvalificiranim pravnikom koji bi im mogao ponuditi potrebna znanja i vještine u pokušaju uspostave novoga, praktičnijega i djelotvornijega sudbenoga sustava. Kada su ga u osobi Antuna de Marostica pronašli, uslijedila je faza prepiske i dogovaranja nakon čega, vjerojatno krajem 1360., on dolazi u Zadar. Poslije prvoga spomena u siječnju 1361. Antun je u Zadru neprekidno djelovao više od tri godine, a zadnji se put spominje 20. travnja 1364.[185] On je prva osoba koja je u sklopu zadarske Velike kurije obavljala funkciju suca specijalno delegirana za građanske sporove (*iudex ad civilia deputatus*) i koji se u tom svojstvu javlja već početkom 1361.[186] Od tada je on, a kasnije i domaći suci birani iz redova zadarskoga patricijata, rješavao sve građanske sporove u Zadru.

U vezi s procesom konsolidacije vlasti u Zadru i promjena u sudbenom sustavu znakovito je da se opet u siječnju 1361. ponovno javljaju zadarski rektori.[187] Od tada su rektori uz kneza predstavljali najvišu izvršnu vlast u gradu (*regimen Iadre*) te zajedno s njim rješavali kaznene predmete pok okriljem sudišta koje je djelovalo u sklopu Velike kurije i koje se u jednom jedinom sačuvanom spomenu naziva kurija kneza i rektora (*Curia dominorum comitis et rectorum*).[188] Pitanje koje se pritom nameće, a na koje je teško dati zadovoljavajući odgovor jer spisi kaznenoga suda nisu sačuvani, jest u kojoj su mjeri zadarski knez ili njegov zamjenik realno prisustvovali rješavanju kaznenih predmeta. Vrhovništvo kralja nad gradom i preklapanje funkcije bana s funkcijom zadarskoga kneza često je vodilo tomu da knez uopće nije bio u gradu, pri čemu ga je mogao zamijeniti njegov vikar, ali i tomu da su kaznene predmete rješavali samo rektori. Tako se u jednom građanskom sporu među priloženim dokazima našla i presuda od 20. lipnja 1361. iz nekoga kaznenoga predmeta koju

[185] CD 14, doc. 74, str. 114; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 41'.
[186] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 36.
[187] DAZd, Samostan sv. Krševana u Zadru, Pergamene, kapsula 16, br. 15. (iza 8. siječnja 1361.). Rektori se spominju i u jednoj ispravi kojom je zadarsko Veliko vijeće podijelilo građanstvo Splićaninu Srići, sinu Dujma de Lucaris. Isprava je sačuvana u prijepisu i datirana 1. travnja 1260., ali se očigledno radi o prepisivačkoj pogrešci. Na temelju funkcije i imena rektora sigurno se radi o 60-im godinama 14. stoljeća. Iako nije moguće utvrditi točnu godinu, vjerojatno se radi o 1361. godini. Vidi: CD 5, doc. 669, str. 160-162.
[188] CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 52.

su, usprkos tomu što je na čelu grada bio knez Nikola Seč, donijeli samo rektori i koja je bila upisana *in quaternis criminalium*.[189]

Dakle, najkasnije početkom 1361. došlo je do konsolidacije vlasti u gradu te funkcionalnoga razdvajanja kaznene i građanske pravosudne prakse unutar jedne ustanove koja se nazivala *Curia maior*. Vrlo je lako moguće da su se razgovori u vezi s uređenjem i podjelom ingerencija vlasti nad gradom vodili u Zadru i krajem 1360. kada je u gradu boravila kraljica majka Elizabeta na čelu kraljevske komisije s ciljem da uredi stanje na tom području kraljeva vladanja, da osigura kraljeva prava te sudi u prizivnim sporovima.[190] U tom se smislu istodobna pojava sudaca za građanske sporove i zadarskih rektora od početka 1361. ne može smatrati slučajnošću. Upravo od tada rješavanje građanskih sporova u potpunosti je prepušteno najprije Antunu de Marostica, a poslije njega i drugim sucima biranima isključivo za tu svrhu. Kaznena sudbenost ostala je u rukama kneza i rektora koji nisu imali ovlasti miješati se u nadležnost sudaca za građanske sporove. Iako znatno kasnije, tu je promjenu posredno zasvjedočio i notar Petar de Serzana koji je 1400. na mjestu kurijalnoga notara nakratko zamijenio Vannesa Bernardova iz Ferma. Tom je prigodom Petar istaknuo da je za kurijalnoga notara privremeno postavljen *ad curiam dominorum iudicum maioris curie ciuilium*.[191] U svjetlu toga podatka otkriva se i mjesto CMC u zadarskom sudbenom sustavu nakon konsolidacije vlasti 1361. Ona je bila "ogranak" Velike kurije koji je Petar de Serzana označio kao *Curia dominorum iudicum civilium* i kojim su kroz većinu druge polovice 14. stoljeća predsjedavala tri zadarska patricija kao suci birani za rješavanje građanskih sporova. Suci toga "ogranka" Velike kurije označavali su se kao *iudices curie maioris ad civilia deputati* i nisu imali udjela u izvršnoj gradskoj vlasti kao što su imali suci iz prve polovice 14. stoljeća. Izvršna vlast nalazila se pak u rukama kneza i rektora. U sudbenoj vlasti oni su sudjelovali kao drugi "ogranak" Velike kurije, zabilježen kao *Curia dominorum comitis et rectorum*, koji je u prvom redu bio zadužen za rješavanje kaznenih predmeta.[192] Kada knez

[189] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 21': "*...item aliqua sententia lata per dominos rectores in quaternis criminalium in M III^{c} LXI indictione XIIII die XX Iunii...*"
[190] Vidi: CD 13, doc. 62, str. 86. Opširnije o tim zbivanjima vidi: V. KLAIĆ, *Povijest*, str. 180-183.; Dane GRUBER, Dalmacija za Ludovika I. (1358-1382), *Rad JAZU* 168 (1907.), str. 195-207.; JANEKOVIĆ RÖMER, *Višegradski ugovor*, str. 112-113.; Damir KARBIĆ, Defining the Position of Croatia During the Restoration of Royal Power (1345-1361). An Outline, u: Balázs NAGY – Marcell SEBŐK (ur.), *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, Budimpešta 1999., str. 525.
[191] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 7: "*M^{0}CCCC^{0}, indictione VIII^{a}, die secundo mensis Augusti. Ser Iacobus de Cesamis tribunus curie Iadre retulit et guarentauit michi Petro de Serçana notario iurato Iadre subrogato in hoc officio uigore statuti Iadre loco ser Vannis condam Bernardi de Firmo notarii iurati Iadre et ad curiam dominorum iudicum maioris curie ciuilium deputati propter absentiam dicti ser Vannis...*"
[192] CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 52.

nije sudjelovao u rješavanju tih predmeta, rektori su presude u kaznenim predmetima donosili samostalno pri čemu se to tijelo onda nazivalo *Curia dominorum rectorum*.[193]

Treba svakako još jednom istaknuti da je i kurija rektora imala određene ovlasti u vođenju poslova koji su inače ulazili ili proizlazili iz građanske sudbene djelatnosti te u rješavanju građanskih sporova. S jedne strane to pokazuju već sačuvani spisi zadarske CDR o kojima je opširnije pisano u prethodnom poglavlju.[194] S druge pak strane ovlasti rektora u određenim građanskim sporovima vidljive su iz jedne jedine za sada cjelovito sačuvane odredbe kapitulara rektora (*Capitulare dominorum rectorum*).[195] Prema toj odredbi rektori se nisu smjeli miješati u rješavanje građanskih sporova izuzev nekoliko situacija. Tako su rektori rješavali sporove oko naknada i plaća odvjetnika, notara i drugih radnika (*laboratores*), sporove u vezi s najmom kuća koje su trebali riješiti bez odgoda i odugovlačenja, sporove koji bi u vrijeme žetve, berbe grožđa i maslina znali iskrsnuti u vezi sa žitom, moštom ili maslinama, ali i sve druge sporove vezane uz bilo koje plodove te sporove koji se tiču zadarske komune. Osim toga rektori su izdavali odobrenje za provedbu zahtjeva za ostavštinom pokojnika, postavljali oporučne izvršitelje, skrbnike maloljetnoj djeci bez roditelja te skrbnike imovine.

Nasuprot tomu, tijekom druge polovice 14. stoljeća zabilježeno je više prigoda u kojima je Veliko vijeće rektorske sudbene ovlasti privremeno ustupalo sucima za građanske sporove, prvi put 1363., a zatim i 1386., 1393., 1397. i 1403.[196] O čemu se radi najbolje ilustrira odluka od 2. veljače 1393. koju je sastavio kancelar Baudin pokojnoga Anđela Baudinova de Brazzis, a koja je sačuvana u prijepisu na jednoj ceduljici umetnutoj u sudske zapisnike. Tom odlukom rektorske ovlasti u rješavanju određenih zahtjeva prenesene su na suce CMC jer su rektori bili zauzeti raznim komunalnim poslovima.[197] Kako razdoblje u

[193] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12'; CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 5; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 94; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106'.
[194] Vidi ovdje, str. 26-31.
[195] Prijepis te odredbe kapitulara rektora sačuvan je u sklopu jednoga prizivnoga postupka koji je podnesen rektorima 8. travnja 1393., a koji se nalazi u arhivu samostana sv. Marije. Vidi: Arhiv samostana sv. Marije u Zadru, sv. 4, br. 343. Odredba je objavljena u: Vitaliano BRUNELLI, Gli "Statuta Jadertina", *Programma dell'I. R. Ginnasio superiore di Zara* XLIX (1906.), str. 11-12.
[196] Za 1363. vidi: CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 1'-2. Za 1386. vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 28. Za 1393. vidi: CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 35. Za 1397. vidi primjerice CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2: "*...coram dominis iudicibus curie ciuilium Iadre in hac parte gerente offitium dominorum rectorum ciuitatis Iadre quorum petitiones per eos terminandas et congnosscendas deputauerunt dictis dominis iudicibus et eorum curie ut constat parte capta in maiori conscilio (!) ciuitatis Iadre scripta in M°CCC°LXXXXVII°, indictione sexta, die primo Nouembris manu ser Articuctii (!) notarii et maioris cancelarii ciuitatis Iadre...*". Za 1403. vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 157.
[197] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 143a: "*M°III°LXXXXII, indictione prima, die II Februarii. Iuit pars dominorum rectorum quod considerato quod domini rectores aliis et variis negociis communis sunt impediti et perplexi nec possunt ad expediendas petitiones eis porrectas et factas intendere, ideo iudices ciuilium communis Iadre possint et debeant petitiones ipsas audire et determinare prout eis de iure videbitur faciendum iuxta*

kojem je donesena ova odluka pokriva dnevnik Pavla de Paulo, nije teško zaključiti da se radi o političkim problemima i pritiscima na grad koji su odatle proizlazili. Za dan 7. veljače 1393. Pavao je u dnevnik unio zapis prema kojem je ban Vuk, brat vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića i od 8. rujna 1392. zadarski građanin, sa svojom vojskom pristigao u Karin.[198] Vjerojatno su tom prigodom zadarski rektori kao predstavnici Zadra otišli u susret banu. U toj je situaciji Veliko vijeće rektorske sudbene poslove prepustilo drugoj sudbenoj instanci, zadarskoj CMC, pri čemu se to moralo i formalno registrirati odlukom u pisanoj formi koja je bila uložena u spise CMC. Jesu li u takvim slučajevima suci CMC preuzimali na sebe i ovlasti u rješavanju kaznenih predmeta nije poznato jer kazneni registri nisu sačuvani.

Jedan spor iz kolovoza 1360. među dokaznim materijalima bilježi presudu od 30. prosinca 1358. koju je sastavio Konrad iz Padove, a koji se tom prigodom izričito spominje kao *notarius ad ciuilia et criminalia*.[199] Međutim, kada je došlo do funkcionalnoga razgraničenja kaznene i građanske sudbenosti početkom 1361., očito se javila potreba da se ta promjena iz praktičnih razloga odrazi i u sustavu administracije. Već u lipnju 1361. tako se može pronaći spomen posebnih registara za vođenje kaznenih predmeta[200], a u kolovozu 1362. po prvi se put uz notara koji je *ad civilia iuratus* susreće i spomen notara koji je *ad criminalia Iadre iuratus*.[201] Administraciju sudaca za građanske sporove vodio je, dakle, jedan notar posebno izabran za tu svrhu (*notarius ad civilia iuratus*), dok je administraciju kneza i rektora u kaznenim predmetima vodio drugi notar (*notarius ad criminalia iuratus*). Funkcionalno razdvajanje kaznene i građanske pravosudne prakse početkom 60-ih godina 14. stoljeća te postavljanje jednoga profesionalnoga pravnika na mjesto suca koji je bio posebno delegiran za rješavanje građanskih sporova u Zadru bilo je popraćeno još nekim promjenama u sustavu administracije o kojima je u nešto drukčijem kontekstu opširnije već bilo govora u prethodnom poglavlju.

Posebno delegirani sudac za građanske sporove Antun de Marostica u sklopu zadarskoga sudbenoga sustava djelovao je do travnja 1364. Budući da od tada pa do kolovoza 1365. nema sačuvanih sudskih spisa, teško je govoriti što se zbivalo u tom periodu. Zapis s jednoga ročišta održana 29. svibnja 1364. pokazuje da Antun tada više nije bio sudac. Iako se

---

consuetudinem hactenus obseruatam et hoc toto tempore presentis curie. Ego Baudinus de Brazzis cancellarius superior communis Iadre me subscripsi."

[198] Ferdo ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga, *Vjestnik kraljevskog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arkiva* VI (1904.), str. 17. Opširnije o tome vidi: ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje*, str. 80-101.

[199] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 191.

[200] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 21': "*...item aliqua sententia lata per dominos rectores in quaternis criminalium in M III^{c} LXI indictione XIIII die XX Iunii...*"

[201] CD 13, doc. 181, str. 249. Naspram ovoga, u Dubrovniku je zasebni kancelar za kaznene sudske poslove uveden tek 1473. Vidi: FORETIĆ, Dubrovački arhiv, str. 335.

ne navode imena sudaca, jasno je da u toj prigodi strankama rok za podnošenje dokaza više ne daje sudac nego suci.[202] Jedna sačuvana i objavljena presuda od 16. kolovoza 1364. također spominje suce, i to njih trojicu, odreda pripadnike zadarskoga patricijata koji su označeni kao *iudices curie maioris Iadre ad ciuilia deputati*.[203]

Novouspostavljeni sustav posebno delegiranih sudaca koji su bili izuzeti iz izvršne vlasti i koji su u sklopu Velike kurije trebali rješavati građanske sporove počeo je nakon Antunova odlaska iz Zadra funkcionirati kroz redovite izmjene domaćih sudaca, ali ne zadugo. Nakon te kratke epizode u Zadar je pristigao još jedan doktor prava iz Italije. Od kolovoza 1365. do travnja 1367. u Zadru se kao *iudex ad ciuilia deputatus* javlja Pavao de Blanchardis iz Parme. Tijekom toga razdoblja Pavao svoju funkciju suca CMC nije obavljao bez prekida jer je u dva navrata izbivao iz Zadra. Prvi je put Zadar napustio u travnju 1366. kada ga je zadarska komuna kao poslanika uputila kralju Ludoviku u Ugarsku[204], a u Zadru se ponovno zatječe od lipnja te iste godine.[205] Razlog drugoga Pavlova odlaska iz Zadra nije poznat, ali je grad zasigurno napustio krajem listopada 1366. otputovavši prema navodu iz izvora ponovno u Ugarsku.[206] U Zadru se prema zapisnicima CMC ponovno spominje tek krajem travnja 1367., a uskoro iza toga prestaje djelovati kao sudac u Zadru.[207] Iako iz perioda Pavlova drugoga izbivanja iz Zadra nema sačuvanih spisa, zanimljivo je primijetiti da za vrijeme njegova prvoga izbivanja iz grada nema upisa u registre između travnja i lipnja, što bi moglo značiti da ga nitko nije mijenjao i da se suđenja nisu odvijala, već da se čekao njegov povratak iz diplomatske misije. Zanimljivo je isto tako da se prvi Pavlov dolazak u Zadar, oba njegova izbivanja iz grada te zadnji spomen kao suca CMC, precizno poklapaju s dolaskom, djelovanjem i izbivanjem iz grada kurijalnoga notara Ivana de Polis, također iz Parme, pa se može pretpostaviti da su njih dvojica zajedno i došli i otišli iz Zadra. Očigledno su na poziv gradskih vlasti angažirani s ciljem da pokušaju dodatno učvrstiti temelje novom sudbenom i administrativnom ustroju. Ipak, čini se da u sudbenom sustavu i vođenju građanskih sporova tada nije došlo do promjena, ali se zato zapaža još jedan zahvat u sustav sudske administracije. Sačuvani zapisnici Ivana de Polis pokazuju da je on upise tužbi i sudskih poziva pokušao izdvojiti iz sudskih knjiga procesa u neke zasebne sudske knjige koje nisu sačuvane, o čemu je već bilo govora. Pavao i Ivan su u konačnici više izbivali iz grada

[202] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 214.
[203] CD 13, doc. 284, str. 387.
[204] CD 13, doc. 375, str. 519-521.
[205] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 157; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 165; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 169; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 170.
[206] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 36'; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 45.
[207] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 45; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 161; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 162; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 164'.

nego što su uspijevali obavljati povjerene im poslove u zadarskom sudstvu pa krajem travnja 1367. napuštaju grad. Kurijalni notar tada postaje Klerik Broniktov Franje iz Ferma koji u administrativnom pogledu vraća ubilježbu tužbi i sudskih poziva u knjige procesa. Na čelu CMC počinju se redovito svakih šest mjeseci izmjenjivati tri zadarska patricija uz dvije iznimke o kojima će još biti riječi u zasebnom dijelu o sucima.

Odmah nakon Zadarskoga mira 1358. u izvorima se počinju javljati i druge gradske kurije nižega ranga. To su *Curia mobilium et stabilium*, *Curia mobilium* te *Curia consulum et maris*. Svaka od tih kurija imala je svoja tri suca koji čak ni u prijelaznom razdoblju do 1361. nisu imali prerogative u obavljanju izvršne, nego samo sudbene vlasti.

Curia mobilium et stabilium (dalje CMS) prvi se put nakon Zadarskoga mira spominje 7. siječnja 1359.[208] Osobe koje su obavljale funkciju sudaca CMS i sudaca Velike kurije nisu bile iste. Primjerice, 28. svibnja 1359. donesena je presuda sudaca Velike kurije Nikole de Vitcor, Saladina de Saladinis i Damjana de Cipriano, dok je dan poslije, 29. svibnja, zabilježena i jedna presuda sudaca CMS Franje Stjepanova, Tomaša de Cucilla i Ivana de Botono.[209] CMS je, dakle, bila zasebna sudbena instanca, a iz jedva nekoliko sačuvanih presuda te kurije proizlazi da su se upisivale u istu knjigu s presudama kneza i njegovih sudaca. Tih nekoliko presuda pokazuje da se radilo o sporovima u vezi s određenim novčanim tražbinama te sporovima oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke.[210] Ubrzo nakon prvoga spomena CMS se u potpunosti prestaje javljati u izvorima. Zadnji spomen CMS predstavlja presuda te kurije od 21. lipnja 1359.[211], a javlja se još 20. srpnja 1359. u jednom izvještaju gradskoga glasnika o izvršenju presude CMS s tim da datum donošenja presude nije naveden.[212]

Međutim, do 90-ih godina 14. stoljeća povremeno se susreće *Curia mobilium* kojom su predsjedavala tri zasebna suca. Budući da se javlja rijetko i uglavnom u registrima izvršenja presuda u kojima se najčešće ne navodi predmet spora, vrlo je teško govoriti o njezinoj nadležnosti i razgraničenju u odnosu na suce CMC. No, u skladu s već spomenutim podatkom prema kojem su Zadrani 1334. neuspješno tražili od Venecije povećanje ovlasti svojih sudaca *de mobili* na građanske sporove s tražbinama do 100 libara malih mletačkih denara, treba reći da se iz dvije sačuvane ovrhe vidi kako su suci CMb donijeli dvije presude s

[208] CMC, kut. VI, fasc. 6/3, fol. 1'.
[209] Obje su presude sačuvane u: CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 14'.
[210] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 10'; CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 14'; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 14; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 14'; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 15; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 15'.
[211] CMC, kut. VI, fasc. 6/1, fol. 18.
[212] CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 23.

tražbinama od 50 i 100 libara malih mletačkih denara.[213] To bi onda upućivalo na zaključak da su nakon Zadarskoga mira uspjeli u svojoj nakani da tim sucima povećaju ovlasti na građanske sporove s tražbinama do 100 libara. U vezi s CMb pouzdano se zna da je krajem 14. stoljeća prestala postojati, o čemu posredno svjedoče tri sačuvane presude donesene 27. lipnja 1398. u kojima se nalazi i spomen odluke Velikoga vijeća od 6. svibnja 1396. Iz te odluke Velikoga vijeća proizlazi da je 1396. CMb sjedinjena s CMC.[214] Sva tri spora iz kojih su proistekle presude pokrenuo je Ivan de Vitcor kao punomoćnik samostana sv. Krševana iz Zadra protiv nasljednika pokojnoga Kreše de Nassis, tj. protiv njegovih sinova Šimuna, Jeronima i Franje. Krešo je za svoga života od Krševana de Soppe, nadstojnika samostana sv. Krševana, putem dražbe dobio u zakup neku zemlju na otoku Ugljanu pri čemu se nadstojniku obvezao plaćati 85 zlatnih dukata godišnje. Iz presuda proizlazi da je za posljednju godinu Krešo samostanu ostao dužan 40 zlatnih dukata koje se ugovorom sklopljenim 24. listopada 1396. nadstojniku samostana obvezao isplatiti do kolovoza 1397. Kako do isplate nije došlo, punomoćnik samostana pokrenuo je pred sucima CMC tri spora i od svakoga Krešina sina ponaosob potraživao isplatu jedne trećine toga iznosa, tj. 13 dukata i 30 solada malih mletačkih denara. U rješavanju sporova tužitelj je sudu, između ostaloga, priložio i rečenu odluku Velikoga vijeća, jedinu sačuvanu koja izravno govori o promjenama u gradskom sudbenom sustavu druge polovice 14. stoljeća. Tom odlukom CMb je ukinuta i u zapisnicima se nakon toga više ne javlja. Zadnja presuda CMb u sačuvanim zapisnicima datirana je 23. lipnja 1395.[215], a sporovi koje je do 1396., tj. do odluke Velikoga vijeća rješavala CMb od tada su prešli u nadležnost CMC.

U izvorima se odmah nakon Zadarskoga mira spominju i *iudices consulum* koji su djelovali u sklopu suda zvana *Curia consulum et maris*. Iako postoji više zapisa u prvih nekoliko godina poslije Zadarskoga mira u kojima se spominje CCM, opet se radi samo o izvršenjima presuda pa nije moguće razaznati predmete sporova.[216] Ipak, ona je već tada obavljala svoju inače uobičajenu djelatnost rješavajući sporove vezane uz trgovinu i pomorstvo, iako su spisi te kurije sačuvani tek od 1385.[217]

---

[213] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 17-17'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 39.

[214] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 23; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 24; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 24': *"...et visa vna parte capta in conscilio Iadre de vnione offitii mobilium vniti offitio iudicum maioris curie ciuilium Iadre in M^{o} CCC^{o} LXXXXVI° die VI° mensis Maii que est in cancellaria superiori..."*.

[215] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 39.

[216] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 11; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 16; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol.17; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 22; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 24'; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 26; CMC, kut. VI, fasc. 6/2, fol. 27.

[217] O zadarskoj CCM vidi: Antonio KREKICH, La "Curia consulum et maris" del comune medioevale Zaratino e alcuni suoi atti, *Atti e memorie della società Dalmata di storia patria*, vol. 1, Zadar 1926., str. 148-171.;

Termin *Curia maior ciuilium* za sud kojim su predsjedavali suci za građanske sporove u sačuvanim se zapisnicima javlja tek 1382. kada je funkciju kurijalnoga notara obavljao Ivan de Casulis. To ne bi trebalo pripisati nekoj formalnoj promjeni u nazivu sudišta za rješavanje građanskih sporova već svojevoljnom postupku notara koji i dalje uz taj pojam nastavlja koristiti i onaj stariji, *Curia maior Iadre*. Tako Ivan de Casulis u jednom sporu koji je započeo 16. lipnja 1382. tuženika poziva *coram curia maiori ciuilium Iadre*, a već 26. lipnja tuženika u jednom drugom sporu zove *coram dominis iudicibus maioris curie Iadre super ciuilibus deputatis*.[218] *Curia maior ciuilium* bila je nakon Zadarskoga mira 1358., tj. funkcionalnoga razdvajanja nadležnosti u kaznenim predmetima i građanskim sporovima početkom 1361., dakle, najviša sudbena instanca u Zadru zadužena za rješavanje građanskih sporova koja je u formalnom smislu djelovala u okviru zadarske Velike kurije (*Curia maior*). U takvom je obliku ona djelovala sve do 1409., tj. ponovnoga uspostavljanja mletačke vrhovne vlasti nad Zadrom. Kada je utvrđeno njezino mjesto u sklopu zadarskoga sudbenoga sustava druge polovice 14 stoljeća moguće je postaviti i novo pitanje: kako je izgledao njezin ustroj?

Ustroj zadarske CMC

Rekonstrukcija zadarskoga sudbenoga sustava u drugoj polovici 14. stoljeća pokazuje da je u gradu istodobno djelovalo više sudova. Uz toliko sudova od kojih je svaki imao više ili manje preciziranu nadležnost postavlja se pitanje jesu li oni na neki način bili povezani ili je svaki djelovao zasebno. U tom pogledu čini se da sudovi nisu djelovali potpuno odijeljeno, tj. da su bili dijelom jedne veće kolektivne cjeline gradske vlasti i uprave. Na takav zaključak upućuje podatak prema kojem svaka pojedina kurija nije imala na raspolaganju vlastito osoblje koje je određene poslove obavljalo isključivo za nju. Činjenica jest da je svaka kurija imala svoje suce i svoga notara koji je vodio administraciju suda, ali su neki funkcioneri bili zajednički svim kurijama, tj. iste su poslove obavljali za sve kurije. Zadarska CMC imala je svoje vlastite suce posebno delegirane za rješavanje građanskih sporova i svoga notara koji je vodio administraciju suda. Međutim, ostali službenici koji su određene poslove obavljali u sklopu CMC u isti su mah te iste poslove izvršavali i za druge gradske kurije. U prvom su redu to bili tribuni koji su izvršavali presude svih gradskih kurija, zatim egzaminatori koji su u sklopu djelovanja CMC imali više zadaća, a potom i gradski glasnici koji su poslove

BEUC, Statut, str. 728-729. Pitanje djelovanja zadarske CCM također je zanimljivo i svakako zaslužuje posebnu studiju.

[218] Primjere vidi u: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 9; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 11.

uručivanja, objavljivanja i proglašavanja raznoraznih poziva i obavijesti također obavljali za sve gradske kurije istodobno.

Suci

Od konsolidacije vlasti u Zadru 1361. sudac (*iudex*) u Zadru označava osobu koja je u sklopu neke od gradskih kurija imala ovlasti rješavati različite sporove iz nadležnosti suda za koji je izabran. Dakle, suci su od tada sudjelovali samo u sudbenoj, a ne i u izvršnoj vlasti kao što je to bio slučaj tijekom prve polovice 14. stoljeća. Svaka zadarska kurija imala je svoje suce, pa tako suci CMC nisu imali ovlasti rješavati prvostupanjske sporove iz nadležnosti drugih gradskih kurija, kao što ni suci drugih kurija nisu imali legitimitet rješavati sporove započete pred CMC. Iako ovako formuliran zaključak nije bio reguliran statutom, izvrsno se ocrtava iz same sudske prakse. Primjerice, kao suci CMC koji su 25. listopada 1398. donijeli presudu u jednom sporu spominju se Mavro de Grisogonis, Magiol de Fanfogna i Juraj de Zadulinis.[219] U istom su periodu 21. i 29. listopada donesene i dvije presude u sporovima koji su vođeni pred CCM, pri čemu se kao suci te kurije navode Kolan de Ginano, Bartol de Milano te Kolan de Figaçolo.[220]

Uz imena sudaca u sačuvanim sudskim zapisnicima CMC često se navodi i u kojem svojstvu nastupaju, osobito u presudama, pa se najčešće navode kao *iudices maioris curie Iadre ad ciuilia deputati*[221], *iudices maioris curie Iadre super ciuilibus deputati*[222] te *iudices maioris curie ciuilium Iadre*.[223]

Suce svih zadarskih kurija, pa tako i CMC, biralo je Veliko vijeće, i to na šest mjeseci. Taj je podatak ostao sačuvan u zapisnicima zadarskih vijeća iz 15. stoljeća[224], ali je prema sudskim zapisnicima nedvojbeno bio u primjeni i tijekom čitave druge polovice 14. stoljeća. Budući da zapisnici zadarske CMC za drugu polovicu 14. stoljeća nisu sačuvani u cijelosti te da ne postoji veći kontinuitet sačuvanih spisa kroz određenu kalendarsku godinu, izmjena

[219] CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 32'.
[220] DAZd, *Curia consulum et maris* (dalje CCM), sv. II, fasc. 2, fol. 18-18'.
[221] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 70; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 80'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 118'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 120; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 97; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 98'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 101; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108.
[222] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 66; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 68; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 69'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 71; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 75; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 77; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 103; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 109'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 118; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41.
[223] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 62; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 100; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 102; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 112'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 114; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 102; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 107'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 109; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 112.
[224] Vitaliano BRUNELLI, I Libri Consiliorum della Città di Zara, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, god. 5, Split 1882., str. 45.

sudaca CMC najbolje se može pratiti tijekom 1393. u kojoj su, izuzev dijela prosinca, sačuvane sve presude. Već 16. prosinca 1392. spominju se kao suci zadarske CMC Teobald de Nassis, Žuvol de Gallo i Juraj de Georgiis.[225] Kako su 23. listopada 1392. kao suci CMC na jednoj pergameni zabilježeni Ivan de Vitcor, Franjo de Grubogna i Krešo de Zadulinis[226], a sačuvani izvori ne omogućuju preciznije praćenje izmjene, može se zaključiti da su Teobald de Nassis, Žuvol de Gallo i Juraj de Georgiis za suce CMC izabrani između 23. listopada i 16. prosinca 1392. Posljednji se put ova trojka u tom svojstvu spominje 24. travnja 1393.[227], a imena novih sudaca sačuvana su od 12. svibnja 1393.[228], što znači da je do promjene došlo između ta dva datuma, najvjerojatnije krajem travnja ili početkom svibnja. Nedvojbeno je, dakle, da su suci CMC svoju funkciju obavljali u razdoblju od šest mjeseci, a izmjene su se u pravilu vršile početkom svibnja i početkom prosinca svake godine.

Uobičajena praksa bila je da svakom gradskom kurijom predsjedavaju tri suca. To znači da je zadarsko Veliko vijeće svakih šest mjeseci biralo po tri suca za svaku kuriju, uključujući i CMC. Postupak izbora sudaca CMC u Velikom vijeću nije poznat i vjerojatno je bio uređen danas nepoznatim kapitularom vijećâ. Statut je regulirao samo da članovi uže obitelji nisu smjeli pristupiti biranju svoje rodbine na određene funkcije, uključujući i funkciju suca, pa su oni prilikom glasanja morali napustiti dvoranu u kojoj se glasalo[229], te da se ista osoba mogla ponovno birati za suca nakon tri izmjene, tj. nakon jedne i pol godine od završetka obavljanja te iste funkcije suca.[230] Kasnijom reformacijom od 27. svibnja 1310. ova posljednja odredba izmijenjena je na način da je svaki sudac ponovno mogao biti izabran nakon godinu dana od isteka službe suca.[231]

Tijekom mandata jedne skupine sudaca povremeno su nastajale situacije u kojima bi jednoga ili dvojicu sudaca trajno zamijenio novi sudac ili suci. Ovakve se situacije javljaju kada je neki sudac zbog bolesti ili pritisnut drugim poslovima duže vrijeme bio spriječen obavljati svoju sudsku funkciju. Kada bi se to dogodilo, Veliko je vijeće na mjesto toga suca imenovalo novoga suca kao njegovu trajnu zamjenu. Primjerice, u prosincu 1387. i siječnju 1388. kao suci CMC spominju se Madije de Fanfogna, Krešo pok. Grgura de Zadulinis i Šimun de Rosa.[232] Međutim, u travnju 1388. umjesto Šimuna de Rosa kao sudac uz Madija i Krešu spominje se Jakov de Fera što znači da je u međuvremenu došlo do Šimunove

[225] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 219.
[226] Arhiv samostana sv. Franje u Zadru, Pergamene, br. 86.
[227] CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41, 41', 43', 44, 45.
[228] CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 46.
[229] ZS, lib. I, cap. IV-V.
[230] ZS, lib. II, cap. II.
[231] ZS, lib. II, cap. II.
[232] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 106; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 112'.

zamjene.[233] U sudskim se zapisnicima nikada ne navodi razlog zamjene suca jer notarima pri vođenju sudskih knjiga nije bio bitan, ali je zato vjerojatno bio naveden u zapisnicima vijeća pri izboru i donošenju odluke o postavljanju novoga suca. Mandat novoga suca nije trajao šest mjeseci, nego samo do isteka mandata zamijenjenoga suca, kada su se u vijeću ponovno birala sva tri suca na puni mandat od šest mjeseci.

Od slučajeva trajnih zamjena sudaca treba razlikovati privremene zamjene kada se suce izuzima samo iz vođenja i rješavanja određenih sporova. Situacije u kojima je pojedine suce trebalo izuzeti iz sporova djelomično su bile propisane statutom, ali se njihova opširnija primjena zrcali i u sudskoj praksi. Statut je tako regulirao izuzeća sudaca u slučaju srodstva s jednom od parničnih stranaka, zatim u situacijama kada bi bio pozvan za svjedoka u nekom sporu, u slučaju da se tužbeni zahtjev odnosi osobno na njega te u slučaju da je kao odvjetnik u sporu sudjelovao on osobno ili netko od njegove rodbine.[234] Svi ovi slučajevi zabilježeni su u sačuvanim zapisnicima CMC. Tako je, primjerice, u sporu između Grgura pok. Damjana de Nassis i Šimuna pok. Nikole de Begna započetom 17. travnja 1383. kurijalni notar na margini dopisao više bilješki o zamjeni suca Ivana de Nassis koji je vjerojatno bio u srodstvu s tužiteljem Grgurom, te o zamjeni suca Kože de Begna koji je vjerojatno bio u srodstvu s tuženikom Šimunom.[235] U presudi od 31. kolovoza 1388. donesenoj zbog spora oko nasljedstva Margarite, kćeri pok. Nikole de Zadulinis koja je umrla bez oporuke, izričito se navodi da je sudac Petar Ljubavac iz njega izuzet zbog toga što je u rješavanju spora sudjelovao kao jedan od svjedoka.[236] Nadalje, 1. prosinca 1402. Ursa, kći Damjana i Agnezine, pokrenula je spor protiv skrbnika dobara svoga pokojnoga muža Nikole Tolimerova de Spingarolo, tj. protiv Blaža de Soppe, Magiola de Fanfogna i Petra de Gallo, tražeći da joj isplate miraz u iznosu od 112 zlatnih dukata i 350 libara malih mletačkih denara. Kako je u tom trenutku jedan od sudaca CMC bio upravo Blaž de Soppe, on je izuzet iz rješavanja spora zbog toga što je bio jedan od tuženika, a kurijalni notar je o tome na margini uz spor napravio bilješku.[237] Naposljetku, 18. siječnja 1393. donesena je presuda u sporu između Marka de Girardo, koji je zastupao svoju ženu Matiju, i trgovca Alegreta pok. Vučine Belgarzone iz Zadra oko jedne zemljišne čestice od osam gonjaja. U toj se presudi izričito navodi da je sudac Juraj de Georgiis izuzet iz spora jer je u parnici sudjelovao kao odvjetnik

[233] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 112'.
[234] ZS, lib. II, cap. I, III; ZS, lib. I, cap. VI; ZS, lib. II, cap. LIX; ZS, *Reformationes* (dalje R) 85.
[235] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16-16'.
[236] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 83'.
[237] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 148.

jedne od strana.[238] U sudskoj je praksi zabilježen još jedan slučaj izuzeća suca CMC koji nije bio reguliran statutom, ali se u osnovi isto radi o izuzeću zbog sukoba interesa. U sporu koji je 21. veljače 1399. pokrenut između zlatara Emerika s jedne te Ljube i Marka, roditelja i jamaca maloljetnoga Kuzme kojega je Emerik uzeo za šegrta, s druge strane, odvjetnik tužitelja Damjan de Begna u jednom je trenutku uložio prigovor protiv suca Kože de Begna. Svoj je prigovor obrazložio tvrdnjom da Koža ne može u tom sporu nastupati kao sudac jer je bio prokurator samostana sv. Demetrija iz Zadra dok su Ljuba i Marko bili kmetovi toga samostana.[239] Iz svih se ovih primjera raspoznaje praksa izuzimanja sudaca iz vođenja i rješavanja sporova kada je dolazilo do sukoba interesa, konkretno u slučajevima kada je postojalo krvno srodstvo između suca i jedne od parničnih stranaka te kada je i sam sudac sudjelovao u sporu u svojstvu tužitelja, tuženika, svjedoka ili odvjetnika.

Dvije su mogućnosti zadarskom sudbenom sustavu stajale na raspolaganju kada bi sudac bio izuzet iz spora zbog sukoba interesa. Prva mogućnost, koja je u sačuvanim zapisnicima češća i koja je bila regulirana statutom, podrazumijevala je da suca zbog sukoba interesa u određenom sporu zamijeni jedan egzaminator, o čemu će se opširnije govoriti u dijelu o egzaminatorima. Druga u praksi potvrđena mogućnost pokazuje da u takvim slučajevima suca ne bi nitko zamijenio, već bi preostala dva suca nastavila s vođenjem spora i donošenjem presude. Primjerice, 11. ožujka 1393. donesena je presuda vezano uz 40 zlatnih dukata koje je suknar Petar pok. Andrije iz Zadra bio uzajmio trgovcu Antunu pok. Alegreta iz Zadra, pri čemu se izričito navodi kako su ju donijeli suci Teobald de Nassis i Juraj de Georgiis u odsutnosti trećega suca Žuvola de Gallo.[240] Ovakve su situacije u sačuvanim zapisnicima CMC rijetke, pa je teško razaznati postoji li kakav obrazac po kojem se pojavljuju te kakav je postupak trebalo slijediti u slučaju da se suci ne bi mogli složiti oko presude. Isto tako, treba ih razlikovati od situacija u kojima je egzaminator kao zamjena suca već imenovan, ali se zbog određenih razloga ni on ne bi odazvao sudbenom ročištu ili vijećanju zbog donošenja presude. Primjerice, jednu su presudu od 24. travnja 1387. u sporu između Ivana de Petriço i Matije, udove Ivana de Calcina iz Zadra, donijeli suci Grgur de Nassis i Nikola de Matafaris, pri čemu kurijalni notar nije propustio zapisati da egzaminator Andrija de Cessamis, koji je mijenjao suca Andriju pok. Kreše de Grisogonis, također nije bio prisutan donošenju presude.[241]

[238] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 115.
[239] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 20'.
[240] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108.
[241] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 98'bis.

Suci CMC nisu imali obvezu odluke, naloge i presude donositi jednoglasno, već većinom glasova. Tako su u sporu započetom 25. siječnja 1370. između Ljube, žene tesara Stanoja iz Zadra, te Rade, žene Pribislava, oko dijela jednoga vinograda, suci Ivan de Varicassis, Vid de Zadulinis i Mihovil de Sloradis 27. ožujka 1370. Radinu odvjetniku dali rok od tri dana da se upozna sa slučajem. Budući da je do idućega ročišta prošlo gotovo mjesec dana, Radinu je odvjetniku 22. travnja 1370. određen novi rok od jednoga dana da se ponovno upozna sa slučajem pri čemu se sudac Mihovil de Sloradis nije složio s odlukom druge dvojice sudaca o produženju roka očito držeći postupak Radina odvjetnika odugovlačenjem.[242] Slično tomu, 30. kolovoza 1393. donesena je presuda u sporu kojim je trgovac Lipparello pok. Jurja iz Ankone kao punomoćnik svoje žene Klare tražio od Klarina bivšega svekra Venturina da joj isplati 400 zlatnih dukata koje je Klarin otac Kolan de Fanfogna predao Venturinu u ime Klarina miraza prilikom udaje za Venturinova sina Julijana. Suci Benedikt de Gallo, Blaž de Soppe i Petar de Nassis donijeli su presudu u korist tužitelja, prema kojoj je Klari trebao biti isplaćen povrat miraza u punom iznosu zajedno s kaznom četvrtine, pri čemu se sudac Petar de Nassis usprotivio onom dijelu presude koji se odnosio na tu kaznu smatrajući da ju tuženik ne bi trebao isplatiti.[243] Važno je istaknuti da suci nisu mogli izbjeći glasanje u postupku donošenja presude ako se s njom nisu slagali, već su imali obvezu glasati bez obzira na svoje mišljenje. Suci koji su se dvoumili pri donošenju odluke dobivali su rok od osam dana da iznesu svoj sud jer bi u protivnom bili smijenjeni i ne bi više nikad mogli obavljati funkciju suca u nekoj gradskoj kuriji.[244]

Dužnosti sudaca CMC bile su uglavnom propisane kapitularom sudaca CMC koji nažalost nije sačuvan, a kojem će se veća pažnja posvetiti u sljedećem poglavlju. Sam je statut u pogledu poslova iz nadležnosti sudaca bio štur pa je u njemu zabilježena samo odredba prema kojoj su suci imali rok od osam dana da donesu presudu nakon okončanja procesa[245] te odredba koja je propisivala kazne za suce koji bi eventualno donosili presude protivno odredbama statuta.[246] Najvažniji posao sudaca CMC, kojega zrcali sudska praksa, uključivao je vođenje sporova od njihova početka do donošenja presuda, ispitivanje svjedoka, određivanje rokova i izdavanje različitih naloga nižim sudskim službenicima vezanih uz vršenje proglasa, obavljanje očevida, provođenje pljenidbi zbog ogluha i sl.

[242] CMC, kut. IV, fasc. 5, fol. 19.
[243] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 220'.
[244] ZS, lib. II, cap. IV-V.
[245] ZS, lib. II, cap. IV-V.
[246] ZS, lib. V, cap. XXII.

Na ovom bi se mjestu donekle trebalo osvrnuti i na osobe koje su tijekom druge polovice 14. stoljeća obavljale funkciju sudaca CMC. Taj osvrt svjesno je općenit jer donošenje detaljnijih i konkretnijih zaključaka zahtijeva opsežnija prozopografska istraživanja sudaca zadarske CMC koja daleko nadilaze okvire ovoga rada. Suci CMC odreda su bili gradski plemići, pripadnici najvišega staleža – patricijata, a svoju sudsku funkciju više su shvaćali kao čast, nego kao nametnutu im obvezu. Sve osobe koje se tijekom razmatrana razdoblja spominju kao suci CMC u određenim fazama svoga života obavljale su neke od najviših funkcija u zakonodavnoj i izvršnoj gradskoj vlasti. Sudska funkcija u ovo vrijeme još uvijek nije bila odijeljena od utjecaja političke sfere, pa su iste osobe uključene u politički život grada obavljale i funkcije sudaca po zadarskim kurijama. Sudjelovanje u gradskoj vlasti, uključujući i onu sudsku, tim ljudima nije izravno donosilo veću materijalnu korist, ali je zato kao izraz časti nosilo određeni ugled i prestiž u lokalnoj društvenoj zajednici. Dakle, čitav je sustav počivao na pripadnosti jakoj i utjecajnoj gradskoj plemićkoj obitelji, rodbinskim i ženidbenim vezama, a ne na meritokraciji.[247] Zbog toga se u ovom periodu još uvijek rijetko susreću zadarski patriciji koji su završili studij prava na nekom stranom sveučilištu te se u stvarnosti teško može zamisliti situacija u kojoj bi tako školovani profesionalci na temelju svoje titule dobivali prednost u obavljanju funkcije suca.[248] Titula zaslužena završetkom studija, osobito pravnoga na stranom sveučilištu nije, dakle, donosila prednost u dobivanju mjesta u gradskoj vlasti, već je uvećavala simbolički kapital pojedinca u društvu, njegov društveni položaj i ugled. Glavni motiv studiranja stoga nije bilo stjecanje znanja, već stjecanje ili povećanje društvenoga statusa na temelju titule.[249]

Pritom svakako treba istaknuti da obavljanje funkcije suca zadarske CMC u ovo vrijeme zapravo i nije iziskivalo opsežnije poznavanje prava jer je sucima za uspješno obavljanje toga posla dostajalo praktično poznavanje procedura. Razne odredbe mogli su pronaći u statutu i kapitularima, a za sve druge poslove nisu morali voditi brigu jer su ionako za vođenje administracije i izdavanje presuda u obliku isprava bili zaduženi notari. Tako se u nekoliko objavljenih presuda, doduše iz 1334., na kraju umjesto suca Pavla de Varicassis potpisao notar zbog toga što je sudac bio doslovno nepismen.[250]

[247] Slična se slika ocrtava i za Dubrovnik. O tome detaljnije vidi: LONZA, Dubrovački patriciji, str. 117-136.
[248] Strani školovani pravnici na čelu zadarske CMC pritom su iznimka jer dolaze u specifičnim okolnostima i sa specifičnim zadaćama.
[249] LONZA, Dubrovački patriciji, str. 127.
[250] Vidi primjerice: CD 10, doc. 80, str. 124; CD 10, doc. 90, str. 142; CD 10, doc. 91, str. 143.

Budući da im je sveučilišna titula uvećavala ugled u zajednici, pojedinci su ih u svakoj prigodi isticali.[251] S obzirom na to da se zadarski patriciji u sačuvanim zapisnicima CMC rijetko spominju kao nosioci sveučilišnih titula, može se pretpostaviti da većina sudaca nije stekla sveučilišno obrazovanje. Tako se u sačuvanim zapisnicima CMC kao suci sa sveučilišnom naobrazbom javljaju svega tri zadarska patricija. Jedan od najpoznatijih svakako je bio Jakov de Raduchis koji je pravni studij pohađao i završio u Padovi stekavši na kraju titulu doktora prava (*legum doctor*).[252] Otac mu je bio Filip de Raduchis, podrijetlom iz Senja, a Jakov se u Zadru nakon završetka studija oženio Fantinom, kćeri Saladina i unukom Kože de Saladinis. Nakon smrti Fantine stupio je u drugi brak s Palmucijom, kćeri Ivana de Grisogonis[253], a u jednom dokumentu iz 1425. spominje se i kao nekadašnji muž stanovite Nikolote s kojom je imao kći Priju.[254] Jakov je imao i sina Filipa koji se spominje kao Nikolotin pastorak i koji je 1425., kao i Jakov, bio mrtav.[255] Jakov je bio jedna od najznačajnijih političkih figura u društvenom životu Zadra druge polovice 14. stoljeća, osobito krajem toga i početkom 15. stoljeća.[256] Kao akter svih važnijih političkih zbivanja u Zadru redovito se javlja i u ljetopisu Pavla de Paulo. U više je navrata obavljao funkciju rektora i zadarskoga poslanika, a kao sudac CMC zabilježen je samo u travnju 1389. godine.[257]

Češće se kao sudac CMC javlja još jedan doktor prava, Teobald de Nassis, sin Damjana Bivaldova de Nassis. Funkciju suca CMC obnašao je u dva navrata 1393. i 1398., a nekoliko se puta spominje i kao rektor.[258] Da je uživao izniman ugled u zajednici pokazuju i dva dnevnička upisa Pavla de Paulo. Prema jednom, nekolicina zadarskih plemića 18. siječnja 1397. pristigla je u Knin pred kralja Sigismunda. Iako se odreda radi o najuglednijim zadarskim plemićima, Pavao je jedino Teobalda titulirao pojmom *dominus*, baš zbog toga što je bio doktor prava, dok je sve ostale označio pojmom *ser*.[259] Pavao je na isti način Teobalda titulirao i 24. studenoga 1398., kada je s još nekim plemićima bio članom povjerenstva za

[251] Na teorijskoj razini pojedinci isticanjem svojih zasluga i postignuća ne legitimiraju samo sustav u kojem sudjeluju kao njegovi nositelji, već i važnost samoga sebe u toj društvenoj zajednici. Njihov cilj nije samo stvoriti određene utiske na društvo koje time stvara sliku o nositeljima vlasti, već i na same sebe. Opširnije o tome vidi: Rodney BARKER, *Legitimating Identities: The Self-Presentations of Rulers and Subjects*, Cambridge 2004.
[252] Kao student prava u Padovi spominje se 1367. pri čemu se navodi da je student već četiri godine. Vidi: DAZd, SZB, Petrus Perençanus, b. 1, fasc. 6, fol. 7'-8.
[253] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 144.
[254] CMC, kut. VII, fasc. 1/7, fol. 3.
[255] CMC, kut. VII, fasc. 1/7, fol. 3.
[256] Opširnije o Jakovu de Raduchis te njegovoj ulozi u zadarskim zbivanjima krajem 14. i početkom 15. stoljeća vidi: ANČIĆ, Od tradicije "sedam pobuna", str. 43-96.
[257] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 85-85'.
[258] ŠIŠIĆ, Ljetopis, str. 16.
[259] ŠIŠIĆ, Ljetopis, str. 23.

doček austrijskoga vojvode Alberta IV. (1395.-1404.) u Zadru, koji je tada bio na hodočašću u Svetu zemlju.[260]

Još jedan sudac zadarske CMC stekao je određeno znanje iz prava na stranom sveučilištu. Bio je to Juraj de Georgiis, sin kraljevskoga viteza Pavla Franjina de Georgiis. Juraj je također bio aktivan u političkom životu grada, Pavao de Paulo ga 1399. spominje kao člana Tajnoga vijeća[261], a u nekoliko je navrata krajem 14. i početkom 15. stoljeća bio zadarski rektor. Kao sudac CMC zatječe se 1388., 1393. i 1398. godine. Za razliku od Jakova de Raduchis i Teobalda de Nassis, Juraj studij prava nije doveo do posljednje stepenice pa u skladu s tim nije stekao titulu doktora prava. Ipak, iza 1398. počinje se u izvorima titulirati kao *licenciatus in iure civili*.[262] Za razliku od titule doktora prava koja je predstavljala najviši stupanj poznavanja prava i omogućavala njezinu posjedniku da predaje pravo, titula licencijata iz prava bila je nižega stupnja i dodjeljivala se osobama koje su više godina provele u izučavanju prava te koje su polaganjem formalnoga ispita stekle određena znanja i vještine.[263] Titula Jurja de Georgiis pokazuje tako da je on nekoliko godina proveo na nekom sveučilištu izučavajući pravo te da je za to vrijeme stekao određena znanja iz građanskoga prava koja su mu omogućila dodjelu pripadajuće titule.

Osim ovih zadarskih patricija školovani pravnici na čelu zadarske CMC spominju se još nekoliko puta, ali u nešto drukčijim okolnostima. Već je istaknuto da se u sklopu zadarske CMC redovito izmjenjuju tri suca koje na tu funkciju i mandat od šest mjeseci bira Veliko vijeće. Međutim, u Zadru se tijekom druge polovice 14. stoljeća od ove uobičajene prakse mogu izuzeti četiri perioda u kojima umjesto tri suca birana iz redova zadarskih patricija sudsku funkciju u CMC obavlja samo jedan sudac, redovito stranac i profesionalni pravnik školovan na talijanskom sveučilištu. Takvi su profesionalci u Zadru provodili određeno vrijeme na čelu najviše gradske sudbene instance za građanske sporove. Ti suci bili su samo na čelu CMC, dok su druge gradske kurije i dalje zadržavale uobičajen ustroj na čelu s tri suca, koji se biraju iz redova zadarskih patricija. Od četiri stranca koja su obavljala funkciju suca CMC tri su bila doktori prava, a jedan je imao licencijat.

Prvi sudac CMC koji je na poziv gradskih vlasti došao u Zadar i jedno vrijeme samostalno obavljao funkciju suca CMC bio je već više puta spomenuti Antun de Marostica

[260] ŠIŠIĆ Ljetopis, str. 26.
[261] ŠIŠIĆ, Ljetopis, str. 28-29.
[262] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 13; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 13'; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 16; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 18; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 19.
[263] Opširnije o titulama i načinu na koji su se one podjeljivale studentima završetkom pravnoga studija na srednjovjekovnim sveučilištima vidi: James A. BRUNDAGE, *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians and Courts*, Chicago – London 2008., str. 257-262.; RIDDER-SYMOENS (ur.), *A History of the University*, str. 144-148.; Jacques Le GOFF, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb 1982., str. 87-95.

(*Anthonius de Marostica*) koji se redovito titulira kao doktor prava. Prvi se put kao sudac CMC spominje u jednom sporu od 7. siječnja 1361.[264], a zadnji put 20. travnja 1364. godine[265], pa je na toj funkciji bio više od tri godine. Drugi strani sudac bio je također već spomenuti doktor prava Pavao de Blanchardis iz Parme (*Paulus de Blanchardis de Parma*) koji se javlja od kolovoza 1365. do travnja 1367. Okolnosti u kojima su njih dvojica došla u Zadar i obavljala funkciju sudaca za građanske sporove već su opisane u prethodnom dijelu.

Treći strani stručnjak na čelu zadarske CMC bio je Galeazzo de Surdis iz Piacenze (*Galeaç de Surdis de Piacenza*) koji se u izvorima titulirao kao *licenciatus in iure civili*. Galeazzo se na čelu CMC prvi put spominje 8. ožujka 1371.[266], ali ga već u travnju iste godine zamjenjuju tri zadarska patricija.[267] Ponovno se kao sudac CMC javlja tek 10. studenoga 1372.[268], pa ju je otad neprekinuto obavljao sve do 25. kolovoza 1374.[269], tj. nešto manje od dvije godine. Za Galeazza se s velikom sigurnošću može tvrditi da je u Zadar pristigao kao osoba od kraljeva povjerenja, a ne na poziv lokalne gradske vlasti jer je istodobno s funkcijom suca za građanske sporove u Zadru obavljao i funkciju kraljeva suca za prizive na području vladanja Dalmacijom. U bilješkama Ivana Lučića tako je zabilježen kao *iudex appelationum in provincia Dalmatie*[270] te *iudex appelationum in civitatibus, terris et locis Dalmatie pro domino rege*[271], dok se u još jednom dokumentu javlja kao *vicarius appelationum*.[272] Osim toga, istodobno s djelovanjem Galeazza de Surdis kao suca za građanske sporove u Zadru te kraljeva suca za prizive na području vladanja Dalmacijom u gradu Zadru je kao knez, što znači osoba od kraljeva povjerenja, djelovao Ivan de Surdis, ujedno i vacki biskup.[273] Krajem 1372. na funkciji zadarskoga kneza zamijenio ga je Rafael de Surdis, također iz Piacenze, a Ivan je tada imenovan ninskim knezom.[274]

Posljednji strani sudac na čelu zadarske CMC bio je doktor prava Antun de Ghisis iz Ferma (*Anthonius de Ghisis de Fermo*) koji je prema dnevničkom upisu Pavla de Paulo stigao u Zadar 10. listopada 1393. iz Riminija.[275] Već sama činjenica da je Pavao našao za shodno zapisati dolazak jednoga školovanoga i profesionalnoga pravnika u Zadar koji je trebao

[264] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 36.
[265] CD 14, doc. 74, str. 114.; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 41'.
[266] CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 118.
[267] CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 120.
[268] CMC, kut. IV, fasc. 3, fol. 1'.
[269] CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 54.
[270] CD 14, doc. 384, str. 508 (31. ožujka 1373.).
[271] CD 14, doc. 404, str. 527 (29. svibnja 1373.).
[272] CD 14, doc. 398, str. 520 (7. svibnja 1373.).
[273] Kao zadarski knez Ivan de Surdis spominje se već 28. lipnja 1372. Vidi: CD 14, doc. 317, str. 426.
[274] Rafael de Surdis zamijenio je Ivana kao zadarski knez tijekom studenoga 1372. Vidi primjerice: CD 14, doc. 339, str. 458.
[275] ŠIŠIĆ, Ljetopis, str. 18.

zasjesti na čelo CMC govori koliko je taj događaj njemu osobno, ali i u svijesti lokalne zajednice bio važan. Kako ga Pavao već pri dolasku u grad titulira kao delegiranoga suca za građanske sporove, njegov je izbor na čelo CMC očito bio dogovoren prije nego što je došao u Zadar. U funkciji suca CMC javlja se već 13. listopada 1393.[276], pa je tako odmah po dolasku u Zadar preuzeo dogovorene obveze. Zadnji se put kao sudac CMC spominje 1. listopada 1394.[277], te je na čelu CMC ostao otprilike godinu dana.

Tribuni

O tribunima je u hrvatskoj historiografiji pisano nešto više nego o drugim gradskim službama (uz iznimku egzaminatora), a mišljenja starije historiografije o tome tko su oni i koje su poslove obavljali sažeo je L. Margetić.[278] Tijekom ranoga srednjega vijeka tribuni su prvenstveno u gradovima pod bizantskom vlašću označavali osobe koje su bile vojni zapovjednici, konkretno u Zadru vojni zapovjednici pojedinih gradskih četvrti.[279] Krajem 11. stoljeća tribun se u Zadru spominje u jednom sporu kao osoba koja je prisustvovala sudskom ročištu.[280] Prema Margetiću to i jest bila prvotna uloga tribuna u svojstvu sudskoga organa, u vrijeme kada sudski postupak još uvijek nije vođen u pisanoj formi iako je tada ta funkcija još uvijek politička.[281] U kasnijem periodu, počevši od sredine 13. stoljeća, tribuni se u Zadru počinju javljati i kao osobe koje su bile zadužene za izvršenja presuda iako tada te poslove nisu obavljali samo oni pa se još uvijek javlja i funkcija pristava.[282] Tijekom vremena uloga tribuna kao osobe koja izvršava presude suda postala je njegova primarna funkcija, pa se u drugoj polovici 14. stoljeća na tom mjestu više ne susreće nitko drugi nego uvijek i samo tribuni. Istodobno, tvrdio je Margetić, tribuni u vrijeme prelaska na vođenje sudskih postupaka u pisanoj formi gube svoju prvotnu ulogu prisustva donošenju presuda.[283] Međutim, kako je već istaknuto Margetićeve spoznaje temelje se na statutu i objavljenoj građi, dok ga sudski zapisnici ponešto demantiraju. Tako je u drugoj polovici 14. stoljeća još

[276] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 7'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 10'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 12; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 13; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 14'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 15.
[277] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 80; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 86'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 87.
[278] Vidi: MARGETIĆ, Tribuni, str. 25-29. i literaturu koja je tamo navedena. Vidi i: Zrinka NIKOLIĆ, *Rođaci i bližnji: Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 2003., str. 125-126, 173-177.; Zrinka NIKOLIĆ, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 23 (2005.), str. 3.; Nada KLAIĆ, Tribuni i consules zadarskih isprava X. i XI. stoljeća, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 11 (1968.), str. 67-92.
[279] MARGETIĆ, Tribuni, str. 37.
[280] MARGETIĆ, Tribuni, str. 40-42, 51.
[281] MARGETIĆ, Tribuni, str. 38.
[282] MARGETIĆ, Tribuni, str. 40.
[283] MARGETIĆ, Tribuni, str. 39.

uvijek aktualna obveza tribuna da prisustvuju proglašenju presuda u kojima se gotovo uvijek navodi ime tribuna koji je prisustvovao njihovu proglašenju.[284] Osim toga, CDR nije imala svoga zasebnoga notara, već je njihove registre vodio notar CMC. Budući da je taj notar bio zauzet poslovima u CMC, često nije prisustvovao zasjedanjima CDR pa je njihove presude u registre unosio na temelju tribunova izvještaja. To pokazuje da su tribuni ako ne uvijek, onda barem u slučaju da notar nije mogao doći, imali obvezu prisustvovati rektorskim zasjedanjima i prenijeti notaru izvještaje o donošenju rektorskih presuda koje je notar zatim unosio u registre. U skladu s tim rektorske presude najčešće započinju izvještajem koji tribun podnosi notaru CMC i u kojem navodi da su rektori donijeli određenu presudu u obliku u kojem se ona onda zapisuje u registar.[285]

Poslove iz nadležnosti tribuna djelomično je i mjestimično regulirao sam zadarski statut[286], a dodatno ih potvrđuju primjeri iz sudske prakse. U praksi se jedino ne može naći potvrda statutarne odredbe prema kojoj su tribuni mogli ispitivati svjedoke.[287] Kako je već rečeno, primarna je zadaća tribuna, zabilježena u velikom broju sudskih zapisa, bila izvršavati presude, tj. provoditi postupak ovrhe na temelju pravomoćnih presuda. Presude su u ovom periodu dakle uvijek i bez iznimke izvršavali tribuni u postupku koji će se detaljnije opisati u sljedećem poglavlju, pa je na ovom mjestu dostatno navesti jedan primjer. Tribun Grgur de Botono je, primjerice, 1. srpnja 1382. kurijalnom notaru podnio izvještaj o tome da je po nalogu rektora izvršio presudu sudaca CMC od 25. lipnja 1382. koja je proistekla iz spora između Krševana de Varicassis i Franje de Civalelis u vezi s dugom od 60 zlatnih dukata.[288]

Osim presuda tribuni su provodili i druge naloge i zapovijedi sudaca od kojih se redovito ponavljaju dva slučaja. Prvo, tribuni su u slučaju tuženikove ogluhe na sudski poziv bili obvezni o tome izvijestiti jednoga od gradskih glasnika koji je potom trebao izvršiti proglas o dodjeli određene tuženikove imovine u zalog tužitelju zbog toga što se nije odazvao sudskom pozivu. Primjerice, 4. veljače 1392. zadarski glasnik Pavao podnio je izvještaj da je

[284] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 63; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 64; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 72; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 114; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 37.
[285] Primjerice, jedna uobičajena presuda sudaca CMC započinje ovako: "*In Christi nomine. Amen. Anno eiusdem incarnationis millesimo trecentessimo nonagessimo secundo, indictione prima, die vltimo mensis Februarii. Regnante et cetera. Nos Thobbaldus de Nassis legum doctor, Zuuolus de Cosa et Georgius de Georgiis iudices maioris curie Iadre ad ciuilia deputati...*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 100. S druge strane, uobičajeni zapis o presudi rektora započinjao je, primjerice, ovako: "*Die X Nouembris. Marinus de Ghinanno tribunus curie Iadre retulit et guarentauit michi notario per infrascriptos dominos rectores latam fuisse sententiam tenoris infrascripti: Cum comparuit coram nobis Volcina de Ghinanno, Iohanne de Sloradis et Micha de Roxa rectoribus Iadre...*". Vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 175.
[286] ZS, lib. II, cap. LV; ZS, lib. II, cap. LXXVI; ZS, lib. II, cap. XCVIII; ZS, lib. II, cap. CXXVII; ZS, lib. II, cap. CXXVIII; ZS, lib. II, cap. CXXX; ZS, R 130.
[287] ZS, lib. II, cap. LXXVI; ZS, lib. II, cap. LXXVIII.
[288] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 12-12'.

po nalogu tribuna Franje de Gusco dao dva gonjaja vinograda na otoku Ugljanu, tada u posjedu tesara Andrije zvanoga Brusač, u zalog Ivanu zvanom Skarsije iz Zadra, zato što se Andrija oglušio na sudski poziv u sporu koji je protiv njega pokrenuo Ivan zbog duga od 50 libara malih mletačkih denara.[289] Drugo, tribuni su po nalogu sudaca nadzirali provedbu očevida nad nekretninama koje su bile predmetom nekoga spora. Primjerice, tribun Grgur de Botono podnio je 16. studenoga 1384. izvještaj kako je u sporu između postolara Ivana Sasinića, stanovnika Zadra, i Radića, kmeta Grgura de Saladinis, izvršio očevid nad vinogradom koji je bio predmetom spora.[290] Tribuni su svoju obvezu izvršenja očevida mogli delegirati gradskim glasnicima koji nakon obavljena posla podnose izvještaje notaru.

Prema jednoj reformaciji statuta te zapisnicima vijeća iz 15. stoljeća u Zadru su se svaka tri mjeseca birala dva tribuna.[291] Ovakva praksa zabilježena je i u sačuvanim zapisnicima CMC pa se tako ne može pronaći primjer istodobnoga djelovanja više od dvojice tribuna. Služba tribuna također je bila rezervirana za zadarske patricije, i to zasigurno na temelju tradicije i uloge koju su tribuni imali u ranom srednjem vijeku kada je ta funkcija bila u potpunosti političke naravi. Čini se da za razliku od sudaca nije postojala praksa prema kojoj su se oba tribuna birala svaka tri mjeseca, kao što je bio slučaj s tri suca svakih šest mjeseci. U slučaju da je jednom tribunu istekao mandat ili u slučaju da ga je novi tribun trebao zamijeniti zbog toga što nije bio u mogućnosti obavljati povjerenu mu službu, na njegovo bi se mjesto birao novi tribun, ali ne do isteka mandata zamijenjenoga tribuna, već na puna tri mjeseca.

Dva izabrana tribuna poslove iz svoje nadležnosti obavljala su u svim gradskim kurijama, a ne samo u CMC. Drugim riječima, tribuni koje bi izabralo Veliko vijeće izvršavali su naloge sudaca svih gradskih kurija pa nije postojala potreba biranja tribuna za svako pojedino sudište. Tako se, primjerice, u veljači 1391. i u zapisnicima CMC i u zapisnicima CCM kao tribun spominje Ivan de Butadio[292], a u kolovozu 1397. Kolan de Ginano.[293]

Egzaminatori

Egzaminatori se u dalmatinskim komunama i ispravama počinju javljati tijekom prve polovice 13. stoljeća, a o podrijetlu i sadržaju njihove funkcije puno je pisano u hrvatskoj

[289] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 16.
[290] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 26'.
[291] ZS, R 129.; BRUNELLI, I Libri Consiliorum, str. 45.
[292] Za primjere vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 77'; CCM, sv. II, fasc. 1, fol. 6.
[293] Za primjere vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 48; CCM, sv. II, fasc. 2, fol. 13'.

historiografiji.[294] Temeljna Margetićeva studija o egzaminatorima pokazuje da je ta funkcija potekla iz Venecije te da je njihova prvotna zadaća bila ovjeravati zapise o iskazima svjedoka van okvira redovnoga sudskoga postupka.[295] U tom je obliku funkcija egzaminatora vjerojatno i došla u dalmatinske gradove, a njihova zadaća ovjere takvih zapisa zatječe se još i u drugoj polovici 14. stoljeća. Jedna odredba statuta tako spominje dužnosti egzaminatora za slučaj kada spor pred gradskim sudom nije pokrenut, ali pojedinac svejedno želi napraviti zapis o iskazima svjedoka kako bi zabilježila određene događaje za slučaj da kasnije odluči pokrenuti spor. U takvoj su situaciji egzaminatori, koje se jedino u ovoj statutarnoj odredbi svodi pod pojam kurija egzaminatora (*curia examinatorum*), trebali u nazočnosti ili odsutnosti protivne strane odlučiti je li zahtjev za sastavljanjem zapisa o iskazima svjedoka utemeljen ili nije. Kada bi donijeli odluku o utemeljenosti zahtjeva, trebali su jednom bilježniku naložiti sastavljanje zapisa koji su nakon toga i sami trebali ovjeriti stavljanjem svoga potpisa. Time je zapis dobivao istu vjerodostojnost kao i u slučaju svjedočenja pred sucima.[296] Ova se statutarna odredba izvrsno zrcali u jednom primjeru od 19. siječnja 1390. kada je glasnik Toma izvijestio notara da je na zahtjev brijača i građanina Zadra Šimuna pok. Prodana, a po nalogu rektora, pozvao pred suce egzaminatore (*coram dominis iudicibus examinatoribus*) Krestula Lučića s Ugljana. Šimun je za cilj imao ishoditi odobrenje za sastavljanjem zapisa o iskazima svjedoka vezano uz svađu koju je imao s Krestulom pa je htio da suci egzaminatori ispitaju određene svjedoke koje je imenovao u svojoj pismenoj intenciji. Sama svađa odnosila se na jedan posjed površine 100 gonjaja u Lukoranu na otoku Ugljanu koju je u svom posjedu imao Krestul. Još istoga dana glasnik Toma podnio je izvještaj da je na Šimunov zahtjev i po nalogu rektora pozvao pred suce egzaminatore trojicu svjedoka iz Šimunove intencije kako bi položili prisegu i dali svoje iskaze u vezi s ovim slučajem. Nekoliko dana poslije, 23. siječnja 1390., sve su se zainteresirane stranke i svjedoci pojavili pred sucima egzaminatorima Franjom de Matafaris i Šimunom de Begna, pri čemu je Šimun ponovno priložio svoju intenciju tražeći od sudaca egzaminatora da prihvate i ispitaju njegove svjedoke. U skladu sa statutarnom odredbom Krestul je imao pravo osporiti Šimunov zahtjev za ispitivanjem svjedoka i sastavljanjem zapisa pa je tako odgovorio da se imenovani svjedoci ne smiju prihvatiti i ispitati kao vjerodostojni jer su i sami imali udio u tom posjedu, dodavši kako

[294] Vidi primjerice: MARGETIĆ, Funkcija i porijeklo, str. 191-210.; BEUC, Statut, str. 730-733, 753-754.; Milan ŠUFFLAY, *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina. Povijest hrvatskog notarijata od XI. do XV. stoljeća*, Zagreb 2000., str. 105-107.; Marko KOSTRENČIĆ, *Fides publica (Javna vera) u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV veka*, Beograd 1930., str. 78-80.

[295] MARGETIĆ, Funkcija i porijeklo, str. 205-206. I. Beuc iznio je nešto drugačije mišljenje prema kojem je prvotna funkcija egzaminatora bila kontrola prometa nekretnina zbog zaštite vlasnika i posjedovnih prava na otuđenom zemljištu. O tome vidi: BEUC, Statut, str. 733.

[296] ZS, lib. II, cap. LXXX.

raspolaže i ugovorom o kupnji spornoga posjeda. Ipak, suci egzaminatori smatrali su da je bez obzira na Krestulov prigovor bilo potrebno ispitati svjedoke.[297] Tu upis prestaje, ali se u skladu sa statutarnom odredbom može zaključiti da se na temelju te odluke sudaca egzaminatora pristupilo ispitivanju svjedoka i sastavljanju zapisa o njihovim iskazima koje su potom u skladu sa svojim ovlastima egzaminatori i ovjerili.

Prvotne zadaće egzaminatora prerasle su postupno svoje okvire pa su tako gradske vlasti egzaminatorima počele povjeravati sve više poslova, od kojih se kao njihova glavna funkcija iskristaliziralo službeno ovjeravanje svih bilježničkih isprava.[298] Međutim, L. Margetić propustio je spomenuti još jednu važnu skupinu poslova koje su obavljali egzaminatori, a koji su vezani uz određene ovlasti u suđenju, bilo samostalno bilo u sklopu CMC i drugih gradskih sudova. Zapisnici CMC redovito bilježe egzaminatore u svojstvu zamjene sudaca koji su zbog sukoba interesa morali biti izuzeti iz rješavanja određenih sporova. U statutu je pritom reguliran i način izbora egzaminatora koji bi trebao zamijeniti suca pa se tako izbor morao obaviti ždrijebom (*per texeram seu sortem*).[299] Zapisnici CMC potvrđuju i tu praksu pa su, primjerice, 28. svibnja 1385. oporučni izvršitelji Jelene pok. Lovre de Zambonino pokrenuli spor protiv oporučnih izvršitelja Luke Leonova tražeći od njih da im prepuste jedan vinograd od 16 gonjaja u Petrčanima te devet solana i jednu kuću na Pagu ili da im za te nekretnine isplate 300 zlatnih dukata. Pri upisu tužbenoga zahtjeva u registar kurijalni je notar na margini dopisao i bilješku iz koje je razvidno da su egzaminatori Marin de Matafaris i Ivan de Calcina izabrani ždrijebom kako bi zamijenili suca Marina de Ginano jer je bio nečiji punomoćnik u sporu te suca Petra Ljubavca jer je bio jedan od oporučnih izvršitelja Luke Leonova.[300] Jedan egzaminator, dakle, zamjenjuje jednoga suca i to samo u konkretnom sporu, pa je za svaki novi spor koji bi se mogao pojaviti trebalo ponovno provesti postupak izbora ždrijebom. Primjer pokazuje i da su iz spora mogla biti izuzeta dva suca ako su obojica bila u sukobu interesa, dočim jedna odredba statuta pokazuje i mogućnost izuzeća sva tri suca ako bi se za to ukazala potreba.[301] Nakon što zamijeni suca egzaminator ima iste ovlasti koje bi u rješavanju spora imao i sudac CMC, pa je tako jednakopravno s preostalim sucima vodio spor i sudjelovao u donošenju presude. Egzaminatori su u istim situacijama i kroz isti postupak izbora ždrijebom zamjenjivali i rektore u obavljanju njihovih sudskih poslova kada bi se našli u sukobu interesa. Primjerice,

[297] CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 44-44'.
[298] MARGETIĆ, Funkcija i porijeklo, str. 207. Opširnije o poslovima egzaminatora oko ovjere isprava vidi: BEUC, Statut, str. 730.; KLAIĆ – PETRICIOLI, *Zadar*, str. 200.
[299] ZS, lib. I, cap. VI; ZS, lib. II, cap. VI.
[300] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 39.
[301] ZS, lib. II, cap. VI.

26. veljače 1368. gastald zadarskih glasnika Egidije podnosi izvještaj da je po nalogu zadarskih rektora Ivana de Varicassis i Šimuna de Cucilla te egzaminatora Stjepana de Qualis koji je zamijenio trećega rektora Jurja de Georgiis izvršio proglas o zahtjevu za preuzimanjem ostavštine Pasine, nekoć žene Saladina de Saladinis koja je umrla bez oporuke. Taj isti proglas Egidije je ponovio i 5. ožujka 1368. za što je opet trebao tražiti odobrenje, a dobio ga je od rektora Ivana Detrico, ali i od egzaminatora Stjepana de Qualis koji je zamijenio rektora Jurja de Georgiis te egzaminatora Madija de Cipriano koji je zamijenio rektora Grgura de Zadulinis.[302]

Osim što su privremeno mogli zamjenjivati suce CMC i rektore, egzaminatori su imali i određene ovlasti suditi samostalno. To se vidi iz nekoliko presuda koje su donijela tri egzaminatora i koji se ponekad tada označavaju kao kurija egzaminatora (*Curia examinatorum*). Takvih presuda nije sačuvano puno, ali se već iz njih naslućuje obrazac prema kojem su egzaminatori imali ovlasti rješavati sporove u vezi s razgraničenjem između nekretnina i sporove u vezi s nepropisnom gradnjom, primjerice kada su se zidovi, stubišta, balkoni i sl. znali izgraditi nad tuđim posjedom ili na način da zaklanjaju neku javnu ili privatnu površinu.

Prva sačuvana presuda koju su donijeli egzaminatori ona je od 29. ožujka 1283., a proistekla je iz tužbe Dominika Zlogodine koji je tužio Disinu Striču zato što je svojom gradnjom na području Babe u Zadru ušao na posjed Dominikova dvorišta. Pritom se Disina branio tvrdnjom kako je kuću i dvorište u kojem je započeo neku gradnju kupio od Marina Stumula koji je na sudu to i potvrdio, ali su egzaminatori ipak presudili u korist Dominika zabranjujući Disini da gradi na predjelu spornoga dvorišta.[303] Prije toga sačuvana je jedino presuda iz 1232. u sporu oko nekoga međašnoga zida, ali ju nisu donijeli egzaminatori nego knez i njegovi suci.[304] To znači da su ovlasti za rješavanje sporova ove vrste prenesene na egzaminatore između 1232. i 1283.

Najraniji sačuvani podatak o suđenju egzaminatora u zapisnicima CMC predstavlja početak jednoga spora od 17. travnja 1361., ali se iz njega ne mogu razaznati detalji. U tom se upisu nalazi izvještaj zadarskoga glasnika Stjepana koji je u prizivnom postupku pred suca CMC Antuna de Marostica pozvao suce egzaminatore Jurja de Soppe, Nikolu de Zadulinis i Zanina de Calcina u vezi s presudom koju su donijeli protiv Nikole de Drechia.[305] Sljedeći sačuvani proces pokrenut je 1. prosinca 1362., a iz njega se razaznaju barem osnovni podaci o

[302] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 12'.
[303] CD 6, doc. 360, str. 424-425.
[304] CD 3, dok. 320, str. 366-367.
[305] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 40.

akterima i predmetu spora. Radi se tako o prizivnom postupku koji je pokrenuo Ivan Kožin de Prode nezadovoljan presudom sudaca egzaminatora Vida de Zadulinis i Stjepana de Soppe u vezi s nekim zidom koji je Ilija Mojsenić podigao između svoje i Ivanove kuće.[306] Osim ovih u zapisnicima CMC može se pronaći još nekoliko sličnih sporova u kojima sude egzaminatori.[307]

Tijekom druge polovice 14. stoljeća u Zadru su istodobno djelovala tri egzaminatora koja su tu službu obavljala u razdoblju od šest mjeseci.[308] Službu egzaminatora redovito su obavljali pripadnici zadarskih patricijskih obitelji, a priroda je njihova posla zahtijevala da budu pismeni.

Gradski glasnici

Glasnici su bile osobe zadužene za objavu raznih vijesti, poziva i naloga u gradu ili kotaru, neovisno o tome jesu li se obavijesti upućivale svima ili samo pojedincima. U Zadru su se glasnici označavali s nekoliko latinskih pojmova. U CMC se tako glasnik u gotovo svim slučajevima označava kao *preco* (*praeco*), dok statut pritom spominje i pojmove *plazarius* te *rivarius*.[309] Kako je obrazac po kojem se javljaju ti pojmovi nasumičan, a ponekad se svi koriste za označavanje istih poslova, čini se da su ti pojmovi bili sinonimi, tj. da su se svim tim pojmovima označavale osobe zadužene za proglašavanje po gradu i kotaru. Osoba koja je bila na čelu gradskih glasnika nazivala se gastald (*gastaldio preconum*). Gastald zadarskih glasnika obavljao je iste poslove kao i drugi glasnici s tim da je za svoj posao dobivao veću naknadu.

Glasnici su obavljali razne poslove za komunu, pri čemu se svi ti poslovi mogu svesti pod isti nazivnik – diseminacija informacija i obavijesti. Gradski glasnici bili su zaduženi za pravovremeno i točno obavještavanje stanovništva, za izvršavanje svakoga poziva upućena kolektivu, primjerice članovima Velikoga vijeća za sjednicu, ili pojedincima koji su obvezni doći pred rektore ili suce, zatim za širenje svih informacija, svakoga proglasa koji upućuju knez, rektori, Veliko vijeće, sudovi i sl., bez obzira na to je li riječ o gradu ili njegovu kotaru. Za ilustraciju se može navesti da je u njihove obveze spadalo čak i oglašavanje imena onih

[306] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 48.
[307] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 49 (Presudu za taj spor vidi u: CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 8'-9.); CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 182-182'; CMC
[308] ZS, R 116. Iako se radi o reformaciji iz 15. stoljeća, slična je odredba u praksi primjenjivana i tijekom druge polovice 14. stoljeća. Za druge periode vidi: GRBAVAC, *Zadarski notari*, str. 52-54.
[309] Za pojam *preco* vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 45; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 58; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 17. Za pojam *plazarius* vidi primjerice: ZS, lib. I, cap. XXVII; ZS, lib. II, cap. XIV; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 13; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 55. Za pojam *rivarius* vidi primjerice: ZS, lib. I, cap. XXI-XXVI; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 180; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 74'.

osoba koje su se smatrale maloumnima jer je s takvim osobama bilo zabranjeno dogovarati bilo kakve poslove i sklapati ugovore.[310] Budući da se rijetko spominju, može se navesti još jedan primjer prema kojem je glasnik Nikola 5. svibnja 1403. po nalogu rektora, a na zahtjev Franje de Georgiis osobno otišao u selo Vlašići na otoku Pagu gdje je naložio kmetovima, zemljoradnicima i solarima na posjedu koji je Franjo de Georgiis kupio od Ivana Mihina de Nassis da od sada plodove moraju davati i za njih odgovarati Franji kao pravom vlasniku toga posjeda.[311] U kakvoj je situaciji i pod kojim okolnostima do ovoga proglasa došlo nije jasno, ali je očito u vezi s tim posjedom između Franje i Ivana vođen neki spor koji nije sačuvan. U jednom je trenutku tijekom spora ili nakon donošenja presude Franjo osjetio potrebu da kao novi vlasnik posjeda u Vlašićima o tome obavijestio i tamošnju radnu snagu, ali ono što je zanimljivo, ne osobno već putem gradskoga glasnika koji je nalog za to dobio od rektorâ.

Jesu li svi glasnici, zajedno s gastaldom glasnika, obavljali sve poslove koji su bili u njihovoj nadležnosti ili je među njima postojala kakva dioba poslova jako je teško utvrditi. Statut o tome ne govori ništa, ali jedan sačuvani primjer u zapisnicima CMC mogao bi ukazivati upravo na svojevrsnu podjelu rada unutar glasničke službe. Naime, 30. kolovoza 1386. donesena je presuda u sporu oko nasljedstva Kolana, koji je umro bez oporuke i za kojega se u presudi navodi da je bio pravnik (*giurista*). Za Kolana se dalje navodi da je bio djed Bogdola Vidova de Rubeo koji je prvi i podastro zahtjev za nasljedstvom Kolanove imovine. Prilikom sastavljanja zapisa o izvršenju toga proglasa zadarski je glasnik Antun očito izvijestio, a notar potom i zapisao, kako je on osobno proglas obavio zato što gastalda tada jednostavno nije bilo u službi.[312] Iz toga bi se mogao izvući zaključak da je posao oglašavanja zahtjeva za nasljedstvom osoba koje bi umrle bez oporuke provodio gastald glasnika, a ne sami glasnici, što dodatno potvrđuje i nekoliko sačuvanih zahtjeva ove vrste.[313]

Za samu CMC glasnici su također obavljali više poslova iz svoga djelokruga. Radi se uglavnom o poslovima oglašavanja bez čije se provedbe određeni pravni čin ne bi mogao provesti ili ne bi mogao polučiti određenim pravnim učinkom, tj. ne bi se mogao smatrati legitimnim na temelju zadarskoga statuta. Prva dužnost koju su glasnici obavljali za CMC bila je uručivanje sudskih poziva pojedincima na zahtjev tužitelja. Drugo, glasnici su u slučaju izdavanja naloga o pljenidbi tuženikove imovine zbog ogluhe imali obvezu razglasiti posljedice ogluhe po tuženika u obliku založnoga prava koje je tužitelj stjecao nad određenom

[310] ZS, lib. III, cap. XIII.
[311] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 124.
[312] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 64': "*...visa atque intellecta ex examinata diligenter crida successionis facta per Antonium preconem communis Iadre loco gastaldi deficientis...*".
[313] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 2-22, gdje se najčešće kao gastald i glasnik spominje Egidije.

tuženikovom imovinom. U vezi s tim glasnici su također na zahtjev tuženika obavještavali tužitelje o ukidanju takvoga založnoga prava kada bi tuženik odlučio pristupiti sudu i braniti se od tužbenoga zahtjeva. Glasnici su isto tako razglašavali zahtjeve za nasljedstvom osoba koje su umrle bez oporuke te zahtjeve za održavanjem javnih dražbi, ali i sve eventualne prigovore upućene na takve zahtjeve. Na kraju, dužnost im je bila upućivati tuženicima ponude za otkup ovršenih stvari, a imali su i ovlasti obavljati očevide kada sami tribuni to ne bi mogli napraviti. O izvršavanju svih ovih poslova glasnici su istodobno imali obvezu podnositi izvještaje kurijalnim notarima na temelju kojih su oni sastavljali zapise u odgovarajuće sudske knjige.

Službu glasnika redovito su obavljali niži slojevi gradskoga stanovništva kojima se najčešće navodi samo ime, bez prezimena ili imena oca. Za razliku od nekih drugih funkcija, kao što su suci ili egzaminatori, glasnička služba nije bila staleški uvjetovana i propisana na određeni rok pa je jednom izabran glasnik tu službu mogao obavljati dok god je htio ili barem dok je posao obavljao odgovorno. Tako se, primjerice, Antun kao gastald zadarskih glasnika spominje neprekidno između 1382. i 1395.[314], glasnik Pavao šepavac u sačuvanim se zapisnicima javlja od 1384. do 1404.[315], a glasnik Toma čak od 1367. do 1405.[316] Za svoju su službu glasnici primali određenu naknadu. Osim što su od komune primali plaću, prema jednoj statutarnoj reformaciji od grada su dobivali i kuću u kojoj su stanovali bez plaćanja najamnine.[317] Isto su tako uzimali naknade za svaki obavljeni proglas ili izvršeni nalog ovisno o tome što rade te obavljaju li posao u gradu, kopnenom dijelu kotara ili na otocima.[318] Zanimljivo je da ulaskom u glasničku službu te osobe nisu imale obvezu ostaviti svoje druge poslove pa se istodobno osim kao glasnici spominju i kao obrtnici, ostvarujući tako dodatne prihode. U drugoj polovici 14. stoljeća tako se spominje glasnik Šimun koji je ujedno bio i krojač[319] te glasnik Juraj koji je bio postolar.[320]

[314] Prvi se put Antun spominje 17. veljače 1382. u: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 8. Posljednji se put, pak, spominje 9. svibnja 1395. u: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 245'.
[315] Prvi se put Pavao spominje 2. ožujka 1384. u: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 23. Posljednji se put, pak, spominje 10. veljače 1404. u: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 59.
[316] Prvi se put Toma spominje 16. kolovoza 1367. u: CMC, kut. IV, fasc. 11, p. 196. Posljednji se put, pak, spominje 13. ožujka 1405. u: CMC, kut. VII, fol. 2, fasc. 103'.
[317] ZS, R 32.
[318] ZS, lib. I, cap. XXII-XXVII.
[319] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 165; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 167. Radi se o krojaču Šimunu pok. Natalisa iz Dubrovnika, stanovniku Zadra koji je 4. siječnja 1367. s Vučinom pok. Veselka iz Like sklopio ugovor prema kojem je Vučinin sin Vukša tri godine trebao stanovati sa Šimunom i učiti krojački zanat. U tom se ugovoru Šimun osim kao krojač spominje i kao glasnik (*plaçarius*). Ugovor vidi u: DAZd, SZB, Petar Perençanus, b. 1, fasc. 4, fol. 13'-14.
[320] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 6.

Zbog prirode posla glasnicima je svojevrstan ured bio sam grad. Poslove oglašavanja bilo je nužno obavljati na javnim mjestima gdje se okupljao veći broj ljudi. Primjerice, prodaja nekretnina na javnim dražbama morala se oglašavati kroz mjesec dana dva puta dnevno pred lođom na glavnom gradskom trgu te nedjeljom ujutro pred crkvama sv. Franje, sv. Dominika, sv. Nikole, sv. Stošije, sv. Krševana i sv. Petra na Trgu.[321] Slične se lokacije mogu pretpostaviti i za druge situacije. S druge strane, kada su glasnici trebali obaviti posao koji se nije ticao zajednice nego pojedinca, primjerice uručiti sudski poziv nekomu koga u gradu nije mogao pronaći, osim oglašavanja na gradskom trgu isti su posao morali obaviti i pred kućom u kojoj je stanovao dotični pojedinac ili njegova obitelj.

Koliko je glasnika istodobno djelovalo u gradu nije moguće precizno utvrditi. Jedna statutarna reformacija spominje kako je zadarski knez birao gastalda i četiri glasnika koji su za svoj posao dobivali plaću, ali isto tako navodi da je glasnika po potrebi moglo biti i više.[322] Čini se, dakle, kako broj glasnika u gradu nije bio fiksan i da se njihov broj mogao povećavati ili smanjivati ovisno o obimu posla koji je trebalo obaviti. Takvu pretpostavku potvrđuju i zapisnici CMC prema kojima se, primjerice, 1361. u gradu spominje čak sedam glasnika, 1362. pet, a 1367. opet sedam.

Odvjetnici

Odvjetnici su generalno bili osobe koje su zastupale tužitelje ili tuženike u sudskim sporovima. Prednost koju su stranke dobivale imenovanjem odvjetnika u sporu leži u tome što su odvjetnici vjerojatno posjedovali kakva takva znanja iz prava i sudskih procedura ili barem da su bolje poznavali statut i kapitulare te imali razvijenije vještine uvjeravanja od svojih stranaka, osobito kad je riječ o nepismenima, pučanima i seljacima iz grada ili kotara. To je onda strankama u sporu omogućavalo bolju i uvjerljiviju zastupljenost njihova slučaja, prava i dokaza pred sudom.

U vezi s odvjetnicima može se postaviti više pitanja. Prvo, jesu li odvjetnici koji se javljaju u zapisnicima CMC djelovali kao službenici kurije ili kao privatne osobe koje su po potrebi i na poziv stranke pružale usluge zastupanja u sporovima? Funkcija odvjetnika kurije (*advocatus curie*) nije nepoznata u srednjovjekovnom Zadru, a razni ju izvori potvrđuju i u drugoj polovici 14. stoljeća.[323] Odvjetnici kurije su kao pismene i nešto obrazovanije osobe

[321] ZS, lib. III, cap. XXXII.
[322] ZS, R 32.
[323] Za prvu polovicu vidi primjerice: CD 9, doc. 261, str. 319. Za drugu polovicu 14. stoljeća vidi primjerice: CD 12, doc. 36, str. 43; Robert LELJAK – Josip KOLANOVIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 4, Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355.*, sv. 1, Zadar 2001., doc. 3, str. 26; doc. 296, str. 465.; LELJAK –

stajale strankama na raspolaganju u rješavanju sporova pred sudovima, pri čemu ih ne treba pomiješati s odvjetnicima komune (*advocatus communis*) koji se ponekad poistovjećuju s funkcijom komunalnih prokuratora i koji su, između ostaloga, zastupali komunu u sudskim sporovima. Praksu zastupanja komune od strane komunalnih odvjetnika potvrđuje jedna presuda od 8. prosinca 1363. u vezi s ostavštinom stanovitoga Ilije i njegove sestre Slave koji su umrli bez oporuke. Zahtjev za nasljeđivanjem njihove imovine pokrenuli su komunalni prokuratori i odvjetnici (*procuratores et aduocati communis Iadre*) u ime same komune, tvrdeći da su Ilija i Slava umrli ne ostavivši nikakvih nasljednika pa je na temelju statutarnih odredbi kompletna njihova imovina trebala pripasti komuni.[324] O svemu je tome u skladu s propisanom procedurom izvršen proglas na glavnom trgu, pa su na njega prigovore uložili Fumija, udova Šimuna Contarena, te braća Zanin i Donat, sinovi Krševana de Calcina, očito smatrajući da postoji određena rodbinska veza između njih i pokojnikâ. U skladu s tim pred CMC je potom pokrenut spor u kojem su prigovaratelji trebali dokazati srodstvo s pokojnicima. Tijekom spora i Fumija i braća Calcina nastojali su dokazati srodstvo s pokojnicima, ali sama presuda spominje jedino Fumijin pokušaj da zajedno s odvjetnikom kurije Zaninom Kožinim pokaže da je bila Ilijina i Slavina nećakinja. Prema samoj presudi dvije trećine sporne imovine trebale su pripasti komuni koja se zatim u skladu sa spomenutom statutarnom odredbom trebala pobrinuti za duše pokojnikâ, dok je jedna trećina trebala pripasti Fumiji koja je očigledno uspjela dokazati svoje srodstvo s pokojnicima. Braća Calcina isključena su iz podjele ovoga nasljedstva jer nisu uspjela dokazati postojanje rodbinskih veza s pokojnicima.[325] Iz presude se vidi kako su odvjetnici komune zastupali općinu u opisanom sporu te kako ih se ne smije poistovjetiti s odvjetnicima kurije, u ovom slučaju Zaninom Kožinim koji je u sporu zastupao protivnu stranu.

Vraćajući se odvjetnicima kurije, treba još jednom istaknuti da je njihova glavna zadaća bila zastupati stranke u sporovima pred CMC. Kako se o njihovoj službi zna jako malo, to je vredniji jedan sačuvani primjer iz kojega se razabire ne samo njihova uloga posrednika između stranke i suda već i praksa njihove dodjele strankama. Naime, 12. listopada 1362. Grgur pok. Krševana de Zadulinis pokrenuo je spor protiv oporučnih izvršitelja Damjana Kršave i njegove udovice Žuvice tražeći da mu ustupe plodove ubrane sa

---

KOLANOVIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika* 5, sv. 2, doc. 2, str. 14; doc. 127, str. 192; CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 4; CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 4'; CMC, kut. IV, fasc. 15, fol. 6.

[324] Radi se o odredbi statuta u: ZS, lib. III, cap. CXXXV, koja propisuje postupanje u slučaju smrti muškarca ili žene koji iza sebe nisu ostavili nikakvih baštinika do četvrtoga koljena. Prema toj odredbi pokojnikovu imovinu treba naslijediti komuna čiji se predstavnici potom trebaju pobrinuti za pokojnikovu dušu prema vlastitoj procjeni.

[325] CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 35'-36.

šest gonjaja zemlje u Kukljici. Sam se spor protegnuo sve do svibnja 1363., a na njegovu kraju nalazi se upis od 29. svibnja prema kojem je sudac Antun de Marostica Grguru dodijelio odvjetnika Vučinu de Ginano.[326] Sve do tada Grgur je u sporu nastupao sam podnoseći dokaze i imenujući svjedoke, a što je suca Antuna nagnalo da mu u poodmaklom stadiju spora odredi odvjetnika teško je reći jer se daljnji upisi ne nastavljaju. S obzirom na to da je Vučina u tom trenutku vjerojatno obavljao funkciju odvjetnika kurije (u tom se svojstvu spominje prethodne 1362. godine), moguće je da je Grgur odlučio nastaviti spor koristeći usluge odvjetnika, a da se spor zbog traženja odvjetnika ne bi još više odužio, sudac mu je dodijelio jednoga od odvjetnika kurije. Ovakvu bi pretpostavku dodatno mogao osnažiti i zapis s jednoga ročišta u sporu između oporučnih izvršitelja Mateja de Botono te Matejeve udovice Fumije koji je započeo 18. listopada 1362. Zapis s ročišta održana 29. svibnja 1363. spominje da su odvjetnici u tom sporu dodijeljeni strankama ždrijebom pa je u skladu s tim Vučina de Ginano određen za odvjetnika tužitelja, a Zanin Kožin za odvjetnika tuženika.[327] Iz ovoga se dade zaključiti kako su Vučina i Zanin u tom trenutku bili odvjetnici kurije te da su u tom svojstvu dodijeljeni strankama "po službenoj dužnosti", a kako ne bi izbio sukob oko toga kojega će odvjetnika dodijeliti kojoj stranci, izbor je obavljen ždrijebom.

Koliko je bilo odvjetnika kurije, jesu li oni birani na ograničeni mandat ili su u tom svojstvu mogli provesti više vremena te jesu li za službu dobivali plaću od komune, nije moguće utvrditi. Ono što se iz samo jedne presude od 21. siječnja 1363. može utvrditi jest da su odvjetnici kurije, slično glasnicima, dobivali određene naknade po svakom obavljenom poslu. Donošenjem te presude okončan je spor koji je pokrenuo odvjetnik kurije Juraj de Calcina tražeći od Ludovika pok. Ivana iz Trogira da mu isplati 13 libri, šest solada i osam parvula za usluge pravnoga zastupanja u sporu kojega je Ludovik pred CMC imao s Ivanom Bivaldovim de Botono.[328]

Ta presuda ujedno je i posljednji sačuvani primjer u kojem se spominje odvjetnik kurije. Drugim riječima, odvjetnici se i dalje nastavljaju javljati u sudskim postupcima, ali ih notar više ne bilježi kao odvjetnike kurije već naprosto kao odvjetnike stranke. Primjerice, u sporu koji je Krševan de Soppe, nadstojnik samostana sv. Krševana iz Zadra, pokrenuo 6. kolovoza 1391. protiv oporučnih izvršitelja Filipa de Rosa tražeći da samostanu isplate Filipov oporučni legat u iznosu od 100 libara malih mletačkih denara, kao odvjetnik tužitelja

[326] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 29-30. Na fol. 30 je sljedeći upis: "*Die XXVIIII*^{o} *Maii. In causa ultrascripta Gregorii dominus iudex dedit ser Volcinam de Ginano Gregorio predicto pro suo aduocato.*"
[327] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 31'.
[328] CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 4-4'.

javlja se notar Ivan de Casulis.[329] Slično, u sporu započetom 1. listopada 1393. između Marije, udove Mišola de Rasolis, te skrbnika dobara pok. Mikše de Rasolis u vezi s Marijinim mirazom od 1000 libara malih mletačkih denara, kao odvjetnik optuženih pojavljuje se Pavao de Paulo.[330] Radi li se i dalje o odvjetnicima kurije ili je u međuvremenu došlo do neke promjene pa su u tim sporovima nastupali kao privatni odvjetnici teško je utvrditi na temelju sačuvanih izvora. Ono što se da reći jest da su suci u vođenju sporova uvijek i bez iznimke tuženicima davali određene rokove za kojih su sami sebi trebali pronaći i imenovati odvjetnika, naravno ako su to htjeli. Privatni odvjetnici u srednjovjekovnim gradovima nisu bili neobična pojava, a u prilog tezi o njihovu postojanju u Zadru ide i činjenica da se nerijetko kao odvjetnici stranaka javljaju zadarski notari. Teško je zamisliti da su ti isti notari uz sve poslove koje su obavljali kao javni bilježnici, kurijalni notari ili kancelari stizali obavljati i funkciju odvjetnika kurije, osobito zato što je ta funkcija, slično onoj prokuratora i odvjetnika komune, bila rezervirana za zadarske patricije.

Još jedno pitanje koje se u vezi s odvjetnicima može postaviti jest radi li se o zatvorenoj kategoriji ljudi, svojevrsnoj institucionaliziranoj skupini koja se nazivala odvjetnicima i kojoj je pristup mogao biti ostvaren kroz posjed neke vrste formaliziranoga pravnoga znanja i vještina ili je naprosto riječ o općenitom nazivu za osobe za koje je postojao javni glas (*fama publica*) da za određenu naknadu pružaju usluge zastupanja u sudskim sporovima. Davanje adekvatnoga odgovora na ovo pitanje također bi zahtijevalo detaljnija prozopografska istraživanja o osobama koje se u zapisnicima CMC i CCM javljaju u svojstvu odvjetnika, a kako to uvelike nadmašuje okvire ovoga rada dovoljno je ovom prigodom postaviti okvir. U sačuvanim zapisnicima CMC mogu se razabrati 22 osobe u svojstvu odvjetnika među kojima se nalaze i tri zadarska notara (Artikucije iz Rivignana, Ivan de Casulis i Vannes Bernardov iz Ferma) što zapravo i nije čudno uzme li se u obzir da se radi o školovanim ljudima i poznavateljima prava koji su uživali status kao osobe koje su zaista mogle kvalitetno pružiti takve usluge. Druge osobe koje se u zapisnicima CMC javljaju kao odvjetnici bili su odreda zadarski patriciji pa su, primjerice u najvećem broju slučajeva službu odvjetnika obavljali Žuve Sergijev de Cessamis, Ivan Kožin de Prode, Franjo de Sloradis i Pavao de Paulo.

Imena odvjetnika upisivala su se u posebnu bilježnicu, *Quaternus advocatorum*, zabilježenu u jednom prigovoru oko zahtjeva za ostavštinom Franje de Bogde iz 1352.[331]

[329] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 7.
[330] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 11.
[331] RAVANČIĆ, Curia, str. 90, 124.

Pitanje pritom ostaje, jer iz sačuvanoga zapisa nije u potpunosti jasno, jesu li se u njoj upisivala samo imena odvjetnika kurije ili i svih privatnih odvjetnika po pojedinim sporovima te je li takva praksa postojala i nakon Zadarskoga mira.

Nadležnost zadarske CMC

O nadležnosti CMC posredno su se već mogle dobiti određene spoznaje u prethodnom poglavlju o izvornim cjelinama i administraciji ovoga zadarskoga suda. U ovom će se dijelu napraviti detaljnija analiza kako bi se dobila potpunija slika o tome kakve je sve sporove zadarska CMC bila nadležna rješavati i gdje je bila granica u odnosu na druge gradske sudove. Kao polaznu točku u razmatranju toga pitanja treba reći da građanske sporove koji su se vodili pred zadarskom CMC i nije teško svesti pod određene kategorije, ali se postavlja pitanje u kojoj mjeri zabilježena sudska praksa odgovara realnosti koja je postojala u glavama aktera tih sporova. Sudionici u postupku mogli su imati potpuno drugačije razloge pokretanja sudskih sporova koji su se onda u skladu s postojećim sustavom morali ukalupiti u zadarske pravne okvire. Drugim riječima, određena kompleksnost ili društvena realnost izmiče sudskim zapisnicima jer je postojala potreba da se brojni sukobi na neki način svrstaju u određene okvire putem kojih se oni pojednostavljuju i potom lakše rješavaju. Možda najbolje o tome svjedoče parnice u vezi s novčanim tražbinama u kojima se najčešće uopće ne javljaju osobni razlozi pojedinaca za pokretanje tih sudskih sporova. Razlozi zbog kojih su ti sporovi nastajali mogli su biti vrlo različiti, ali s pozicije suda i notara možda i nisu bili toliko relevantni koliko činjenica da je postojala stanovita obveza. Dakle, bez obzira na to što sačuvani sudski zapisnici uvelike omogućuju rekonstrukciju nadležnosti zadarske CMC treba imati na umu kako oni ne moraju uvijek odražavati punu realnost već da iza njih mogu postojati i skriveni motivi koje notari ne bilježe.

Jedna od najzastupljenijih grupa sporova čije je rješavanje spadalo pod ingerencije zadarske CMC bila je ona u vezi s nekretninama pa je upravo iz toga razloga vremenom nastala potreba da se iz praktičnih razloga njihovo vođenje izdvoji u zasebnu sudsku knjigu. Sporovi su se vodili oko raznih nekretnina: od drvenih, kamenih i napuštenih kuća, terena, vrtova i konoba u gradu, pa sve do zemljišnih čestica, manjih i većih posjeda, oranica, vinograda, maslinika, solana i pripadajućih gospodarskih objekata te pašnjaka u zadarskom kotaru. Sporovi u vezi s nekretninama vodili su se iz različitih razloga. Ponekad se ti razlozi uopće ne navode ili se navode samo općenito, primjerice da nekretnina nekomu pripada po pravu ili da ju je tuženik neopravdano zauzeo, pri čemu se ne navodi po kojim osnovama.

Generalno se može reći da su se nekretnine najčešće potraživale temeljem kupoprodajnih ugovora, zatim prethodno donesenih presuda s ciljem njihova izvršenja i namirenja određenih tražbina te na temelju nasljednih prava. Primjerice, 17. lipnja 1382. mesar Mišol pokrenuo je spor protiv pastira Paladina tražeći da mu na temelju kupoprodajnoga ugovora preda jednu drvenu kuću u Zadru koju je Mišol kupio, a Paladin bio u njezinu posjedu.[332] Nadalje, 22. studenoga 1381. Nigrobon pok. Henrika iz Padove pokrenuo je spor protiv Miroja s otoka Ugljana tražeći da mu prepusti jedan vinograd od pet gonjaja kako bi ga mogao prodati na dražbi i od toga namiriti potraživanja od 22 zlatna dukata na temelju jedne presude sudaca CMb.[333] Predmet spora između Nigrobona i Miroja spadao je prvotno u nadležnost CMb, ali kako se presuda nije mogla izvršiti, nekretninu koja bi se mogla dati na dražbu Nigrobon je morao tražiti u sporu pred CMC. Na kraju, 8. listopada 1369. Ljuba, žena tesara Stanoja iz Zadra, pokrenula je spor kao nasljednica svoje pokojne sestre Drage tražeći od stanovitoga Pribislava da joj prepusti vinograd od tri gonjaja koji je nepravedno zauzeo, a koji po pravu pripada nasljednicima pok. Drage.[334]

Zadarska CMC bila je nadležna rješavati i sporove u vezi s dražbovnim prigovorima koji su se također vodili u zasebnoj sudskoj knjizi procesa (*Liber de contradictis*). Radi se o sporovima koji su nastajali jedino kada bi jedna ili nekoliko osoba uložilo prigovor na određenu javnu dražbu koja se oglašavala po gradu. S obzirom na to da će o samoj proceduri i sudskom postupku vezanom uz ove sporove biti više govora u sljedećem poglavlju, dovoljno je ovdje dati jedan primjer. Venturin pok. Pasinija iz Cesene dobio je 24. siječnja 1387. presudu sudaca CCM u sporu protiv Markezine, udove Kreše de Canaruto, zbog nekoga duga od 550 zlatnih dukata. U skladu s presudom odobrena je ovrha nad devet zemljišnih čestica u vlasništvu Markezine ukupne površine 52 gonjaja na otoku Pašmanu. Na temelju provedene ovrhe Venturin je sve te posjede dao na dražbu nastojeći njihovom prodajom namiriti svoja potraživanja. Međutim, Markezina je na dražbu uložila prigovor pa je bilo potrebno pokrenuti novi spor na CMC između Markezine i Venturina kako bi se utvrdila utemeljenost Markezinina prigovora na održavanje dražbe. Taj je novi spor riješen donošenjem presude prema kojoj su suci Markezinin prigovor odbacili kao neutemeljen pa se dražba mogla nesmetano nastaviti.[335]

U nadležnosti zadarske CMC bili su i sporovi u vezi s ostavštinama osoba koje su umrle bez oporuke. Specifičnost okolnosti u kojima su nastajali ovi sporovi obrađena je u

[332] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 10.
[333] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 2-2'.
[334] CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 95.
[335] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108-108'.

prethodnom poglavlju, a način na koji su se rješavali bit će predmetom sljedećega poglavlja. Stoga se na ovom mjestu može samo spomenuti kako su se i ti sporovi vodili u sklopu zasebne knjige procesa (*Liber successionum*) te da su nastajali nakon što bi na izvršeni proglas i zahtjev za ostavštinom uslijedio nečiji prigovor. Primjerice, 25. studenoga 1367. gastald zadarskih glasnika Egidije podnio je izvještaj da je izvršio proglas o nasljeđivanju dobara Mateja Andrijina de Georgiis koji je umro maloljetan bez oporuke, a prema kojem je njegovu imovinu tražila Marija, žena Šimuna de Botono i sestra Matejeve majke Dobre, tj. Matejeva tetka. Međutim, na taj su proglas prigovore uložili Krešo de Georgiis, Nadalin de Zadulinis, Krešo Rajnerijev de Varicassis i Dominik de Nassis pa je u skladu s tim trebalo pokrenuti spor pred CMC da se utvrde razlozi njihovih prigovora te legitimni nasljednik maloga Mateja kojem će se dodijeliti njegova ostavština.[336]

Najbogatiju i najraznovrsniju skupinu sporova predstavljaju oni koji su vođeni u sklopu još jedne već spomenute zasebne sudske knjige procesa, a koju je kurijalni notar Teodor de Prandino na početku svoga registra procesa iz 1404. označio kao *petitiones et actus ciuiles mobilium*.[337] Svi sporovi u nadležnosti CMC koji nisu ulazili u knjige procesa za nekretnine, dražbovne prigovore ili nasljedstva *ab intestato* vodili su se u sklopu ove sudske knjige iz koje izranja sva raznovrsnost privatno-pravnih odnosa Zadrana svih društvenih slojeva i iz koje se reflektiraju problemi koji su iz tih odnosa realno nastajali.

Treba odmah reći da se u ovoj sudskoj knjizi u manjem broju mogu naći i sporovi u vezi s nekretninama iako bi naziv knjige te postojanje zasebne sudske knjige za sporove o nekretninama upućivali na to da ovdje takvih sporova ne bi trebalo biti. Budući da se sve te parnice nalaze u knjigama procesa kurijalnoga notara Vannesa Bernardova iz Ferma od 1391. do 1404. te da su od njega sačuvani samo svesci koji pripadaju skupini označenoj kao *petitiones et actus civiles mobilium*, moglo bi se pretpostaviti da je došlo do određene promjene u sustavu sudske administracije te da su zasebne knjige procesa za nekretnine, dražbovne prigovore i nasljedstva *ab intestato* ukinute. Međutim, takvu pretpostavku treba odbaciti ponajprije zbog toga što su od Vannesova nasljednika na mjestu kurijalnoga notara CMC Teodora de Prandino sačuvani ulomci svih sudskih knjiga uključujući i onu o nekretninama.[338] Osim toga, u sudskoj knjizi presuda iz vremena kada je dužnost kurijalnoga notara obavljao Vannes Bernardov mogu se pronaći presude proistekle iz sporova u vezi s dražbovnim prigovorima i prigovorima na zahtjeve za ostavštinama osoba koje su umrle bez

[336] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 6-7.
[337] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 1. Opširnije o tome vidi ovdje, str. 23.
[338] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 20-44', 52.

oporuke, dok samih procesa koji se odnose na te presude u Vannesovim registrima nema. To pokazuje da su se ti procesi i dalje vodili u okvirima postojećega sustava administracije koji je predviđao najmanje pet zasebnih sudskih knjiga procesa. Na kraju, može se istaknuti i to da sporovi oko nekretnina predstavljaju jednu od najbrojnijih skupina parnica u CMC pa je teško zamisliti da ih je između 1391. i 1404., kada je funkciju notara CMC obavljao Vannes Bernardov, bilo samo 18. Uzme li se to u obzir, postavlja se pitanje zbog čega su se pojedini sporovi oko nekretnina izdvajali iz sudske knjige procesa za nekretnine. Kriterij za to nije moguće utvrditi jer između njih i sporova koji su se vodili u sklopu knjige procesa za nekretnine nema neke očite razlike. U oba slučaja radi se o sporovima u kojima stranke zahtijevaju povrat određenih nekretnina u gradu i kotaru na temelju presuda, kupoprodajnih ugovora, nasljedstva ili nekih drugih prava.

U maloprije spomenutoj sudskoj knjizi procesa (*petitiones et actus civiles mobilium*) javljaju se rijetko i sporovi u vezi s pokretninama. Jedan takav spor izgledao je primjerice ovako. Franjo pok. Stjepana de Nosdrogna pokrenuo je 5. lipnja 1391. spor pred sucima CMC protiv oporučnih izvršitelja Zanina de Calcina tražeći od njega povrat jednoga pokrivača koji je bio u vlasništvu njegova pokojnoga oca. Budući da je pokrivač bio oštećen, tražio je od tuženikâ da mu osim pokrivača isplate i štetu u iznosu od 10 zlatnih dukata ili da mu umjesto pokrivača plate ukupno 30 zlatnih dukata.[339] Sporova u vezi s pokretninama sačuvano je razmjerno malo u postojećim zapisnicima CMC pa je moguće da je jedan dio tih sporova rješavala zadarska CMb. Međutim, teško je donositi bilo kakve zaključke o razgraničenju nadležnosti između CMb i CMC zbog toga što zapisnici CMb nisu sačuvani izuzev nekoliko razbacanih zapisa u knjizi izvršenja presuda. Tamo se redovito navodi naziv kurije koja je donijela presudu predanu na izvršenje, ali se predmet spora pobliže nazire samo iz nekoliko primjera. Iz njih je zaključke još teže donositi jer je u jednom od njih CMb rješavala neki spor u vezi s oporučnim legatom, a u drugom spor u vezi s povratom zajma – znači iste sporove koje je rješavala i CMC.[340]

Na temelju jednoga spora moglo bi se čak doći do zaključka da su ti sporovi greškom sudaca vođeni na krivoj sudbenoj instanci i u skladu s tim upisani u registre CMC. Naime, 16. lipnja 1393. Kolan de Ginano pokrenuo je spor protiv Kreše de Nassis tražeći da mu vrati pokrivače naručene od majstora Viktora iz Venecije. Za svoga boravka u Zadru majstor Viktor iznajmio je kuću u vlasništvu Kreše gdje je potom živio i radio. Kolan se s Viktorom pogodio za izradu dvaju svilenih pokrivača u iznosu od četiri zlatna dukata te za tu narudžbu

[339] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 2.
[340] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 38'; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 17-17'.

platio predujam od dva dukata. U međuvremenu je Viktor napustio Zadar pri čemu je Kreši, prema njegovim vlastitim tvrdnjama, ostavio razne stvari u ime isplate dijela najamnine, među kojima su se nalazila i dva pokrivača koje je Kolan sudski potraživao. Ono što u sporu odmah upada u oči zapis je kurijalnoga notara prema kojem je spor odlukom sudaca poništen uz obrazloženje da njegovo rješavanje ne spada pod njihovu nadležnost, nego pod nadležnost sudaca CMb.[341] Međutim, isto se tako može primijetiti da Kolanova tužba nije odbačena odmah, već da je tuženiku odaslan sudski poziv, da je tužba sastavljena u pisanom obliku, da je tužitelj sudu podastro pismenu intenciju[342] te da je održano najmanje jedno ročište na kojem su suci tuženiku dali rok od tri dana da angažira odvjetnika i upozna ga sa slučajem. Dakle, suci CMC tužbu su prihvatili, a vjerojatno je tek tuženikov odvjetnik intervenirao s tvrdnjom da slučaj treba odbaciti zbog eventualne nenadležnosti suca. Suci CMC u početku uopće nisu shvatili kako nisu nadležni za rješavanje toga spora pa se slična pretpostavka može iznijeti i za druge sporove vezane uz pokretnine koji su se vodili pri CMC, odnosno barem za one koji su započeli prije 6. svibnja 1396. kada je odlukom Velikoga vijeća CMb sjedinjena s CMC.[343] Iz svega toga nazire se i druga pretpostavka prema kojoj nadležnosti među sudovima uopće nisu bile precizno definirane. Pretpostavku prema kojoj ni sami suci ponekad nisu znali utvrditi komu pripada nadležnost za rješavanje pojedinih sporova odnosno da nekoga preciznoga razgraničenja nadležnosti možda nije ni bilo dodatno osnažuje i presuda donesena 30. kolovoza 1386. Tada je, naime, riješen spor kojim je Grgur de Botono tražio od staklopuhača Kolana pok. Šimuna iz Zadra, jamca Sulice pok. Stjepana Ručice iz Hvara, da mu isplati 10 zlatnih dukata u ime Sulice koji Grguru duguje rečeni iznos. Pritom je kao dokaz priložio i instrument o dugovanju koji je sastavio zadarski bilježnik Petar Perencan 21. svibnja 1386. Međutim, suci su naknadno poništili presudu uz obrazloženje da je o istom sporu presudu već donijela zadarska CCM te da je u zapisnicima toga suda ona i pribilježena.[344] Znači, spor je najprije vođen i riješen na zadarskoj CCM, a u kakvim je okolnostima dospio na CMC nije poznato. Činjenica ipak ostaje da suci CMC nisu odbacili Grgurovu tužbu, već da su uredno vodili i riješili spor donošenjem presude. Tek su naknadno saznali da se oko istoga slučaja već vodio spor, i to na drugoj sudbenoj instanci koja je također donijela presudu, pa su u skladu s tim svoju presudu poništili.

[341] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 4: "*Capsselata (!) mandato dominorum iudicum quia pertinet ad offitium iudicum mobilium.*"
[342] Intencija je sačuvana na komadiću papira u: CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 12b.
[343] Opširnije o tome vidi ovdje, str. 54-55.
[344] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 66-66'.

Zadarska CMC imala je ovlasti rješavati i sporove u vezi s raznim novčanim tražbinama. Od njih, pak, najveći udio čine sporovi u kojima su pojedinci od dužnika ili njihovih jamaca tražili povrat zajma na temelju prethodno sklopljenih ugovora te namiru dugova koji se pobliže ne preciziraju. Primjerice, 31. kolovoza 1387. suci CMC donijeli su presudu u sporu kojim je Magdalena, udova Danijela de Varicassis, tražila od Mavra de Grisogonis isplatu 1000 zlatnih dukata koje mu je prethodno bila uzajmila.[345] Slično, 5. veljače 1362. pokrenut je spor svećenika Tolše, punomoćnika ninskoga biskupa Demetrija de Matafaris, koji je od Pelegrine, udove Franje de Grisogonis, tražio isplatu 50 zlatnih dukata koje duguje biskupu Demetriju.[346] Ponekad se susreću i sporovi u kojima su stranke imale više tražbina od iste osobe po raznim osnovama. U skladu s tim 5. prosinca 1386. donesena je presuda kojom su suci CMC okončali spor između Nikoleta Leonardova iz Trogira i pekara Milgosta iz Trogira. Nikoletus je od Milgosta potraživao isplatu 80 libara malih mletačkih denara, i to djelomično za zajam koji je Milgost uzeo od Nikoleta, djelomično za žito i ječam koje je kupio od Nikoleta i djelomično za Nikoletov dio prihoda od Milgostovih vinograda zasađenih na Nikoletovoj zemlji u trogirskom kotaru.[347] Okolnosti zbog kojih je spor vođen pri zadarskoj CMC nije moguće razaznati. Moguće je da su se obojica našla na proputovanju kroz Zadar kao stranci, kao i to da je Milgost, iako se to ne navodi, bio stanovnik Zadra.

Novac se od dužnika posredstvom zadarske CMC mogao potraživati i po drugim osnovama, primjerice na temelju jamstava koja su pojedinci davali, bilo za podizanje zajmova bilo za neke druge stvari, zatim na temelju instrumenata kojima su se prepuštala prava na utjerivanje dugova trećih osoba, zatim po pravu nasljedstva, zbog raznih pologa, sahrana i sl.

U vezi s jamstvima koja su pojedinci pružali u određenim okolnostima može se spomenuti rijedak i zanimljiv spor započet 21. veljače 1399. Naime, 18. listopada 1394. sklopljen je ugovor kojim je zadarski zlatar Emerik primio za šegrta Kuzmu, sina Ljube i Marka Bogdanića iz Bokanjca. Temeljem toga ugovora Emerik je pristao podučavati Kuzmu zlatarskom zanatu narednih šest godina, pri čemu se Kuzma, između ostaloga, morao obvezati da će slušati majstora i da ga neće potkradati. Međutim, upravo je to napravio, pa je prema Emerikovim optužbama u listopadu 1398. od njega pobjegao, otuđivši prethodno 12 unca srebra, dva zlatna prstena, 4 para srebrnih naušnica, jedan slomljeni srebrni pehar, pola unce zlata optočena srebrom, raznu odjeću, 24 solada u novcu, neki emajlirani predmet (*smaltum*) od pola unce, jednu bilježnicu, neke pločice (*tabulectas pro designando*) te nekoliko olovnih

[345] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 102.
[346] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 222'.
[347] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 71'-72.

kalupa. Zbog toga je Emerik 21. veljače 1399. pokrenuo spor, ali ne protiv Kuzme na kaznenom sudu zato što ga je pokrao, nego na CMC protiv Kuzminih roditelja Ljube i Marka te protiv tesara Jurja Markovića. Ljuba je, naime, na temelju sklopljenoga ugovora preuzela obvezu naknade bilo kakve štete koja je mogla proizići iz Kuzmina šegrtovanja, dok su Marko i Juraj preuzeli iste obveze, ali kao Ljubini jamci. U takvoj situaciji Emerik nije tražio kažnjavanje kradljivca Kuzme, već isplatu vrijednosti pokradenih stvari u novcu, zajedno s kaznom od 25 libara malih mletačkih denara koja je bila utanačena ugovorom.[348] Sud koji je bio nadležan za rješavanje tih stvari, tj. naknadu štete proistekle iz ugovorne obveze bila je CMC, a ne kazneni sud gdje je Emerik mogao podići tužbu protiv samoga Kuzme i tražiti da ga se kazni zbog počinjena zlodjela.

Ovako opisana slika može se proširiti na temelju još nekoliko sporova vođenih pri CMC koje povezuju ugovori proistekli iz kolegancije ili trgovačkoga društva (*societas*). Rješavanje sporova proisteklih iz kolegancije i trgovačkih društava bilo je u nadležnosti zadarske CCM, ali se iz nekoliko sačuvanih primjera vidi da su razlozi zbog kojih se ti sporovi vode pred CMC nešto drugačiji te da su im sklopljeni ugovori o koleganciji ili trgovačkim društvima poslužili samo kao polazna točka u rješavanju sporova. Prvi takav spor pokrenula je 15. lipnja 1394. Marica, udova Nikole de Bisanto koja je 9. svibnja 1391. sklopila ugovor o koleganciji s trgovcem i stanovnikom Zadra Matejem pok. Netremca te u skladu s ugovornim odredbama u posao uložila 160 zlatnih dukata. Matej je za polovicu iznosa koji je Marica uložila u posao (80 dukata) imenovao jamcem strigača sukna Nikolu pok. Petra de Feltro. Posao je u međuvremenu zaključen, suknar Nikola je preminuo, a kako Marici nije isplaćena ni glavnica ni eventualna dobit, ona je pred CMC podigla tužbu tražeći od nasljednikâ pokojnoga jamca Nikole da joj iz njegove ostavštine isplate jamčenu polovicu uloženoga iznosa u koleganciju.[349] Dakle, Marica nije spor pokrenula protiv trgovca Mateja s kojim je sklopila poslovni odnos niti je tražila namiru iz njegove imovine, već je parnicu pokrenula protiv njegova jamca Nikole iz ugovora o koleganciji tražeći da joj se nanesena šteta isplati iz jamčeve posmrtne ostavštine.

Drugi zabilježeni spor pokrenut je 10. ožujka 1404. na zahtjev stanovnika Zadra Radača pok. Pavla, a protiv Jurja pok. Radoslava iz Zadra. Iz samoga spora saznaje se da su Radač i Juraj prethodno sklopili ugovor o trgovačkom društvu, zatim da je Radač u to trgovačko društvo uložio određenu svotu novca te da Juraj nije podmirio obvezu isplate Radača. Stoga se Juraj kroz dodatno sklopljeni ugovor 15. studenoga 1403. obvezao Radaču

[348] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 20-20'.
[349] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 70-70'.

do Božića isplatiti učinjenu štetu u iznosu od 240 libara malih mletačkih denara. Budući da Juraj očigledno nije izvršio svoje obveze, Radač je pred sucima CMC podnio tužbu tražeći isplatu na temelju spomenutoga ugovora.[350] Razlog zbog kojega je ovaj spor ulazio u nadležnost CMC, a ne CCM leži u tome što je Radač novac potraživao na temelju Jurjeve obveze iz ugovora od 15. studenoga 1403., a ne na temelju ugovora o sklapanju trgovačkoga društva. U ovom je slučaju, dakle, nadležna bila Jurjeva ugovorna obveza iz 1403. bez obzira koji je bio razlog te obveze, pa se tako u čitavu procesu ugovor o sklapanju trgovačkoga društva uopće ne spominje jer nije ni bio relevantan kao dokaz u rješavanju nastaloga spora.

Na kraju, da bi se dobila još jasnija slika, može se spomenuti i spor koji je 9. lipnja 1393. pokrenut na CMC, a koji su suci CMC poništili i tužiteljicu uputili na suce CCM. Iz toga spora saznaje se da je Radica, udovica mornara Jurja i žena postolara Ivana, još prije toga vodila jedan drugi spor protiv skrbnika imovine svoga pokojnoga muža Jurja tražeći da joj vrate njezin miraz. Taj je spor riješen u njezinu korist, pa su joj tuženici na temelju presude trebali isplatiti 325 libara malih mletačkih denara. U skladu s donesenom presudom iz toga spora pokrenut je postupak ovrhe koji je trebao osigurati namiru njezine tražbine. Međutim, presuda se nije mogla izvršiti jer u ostavštini njezina pokojnoga muža očito nije postojala prikladna imovina koja bi se mogla staviti pod ovrhu, pa je Radica 9. lipnja 1393. pokrenula novi spor na CMC, i to protiv trgovca Ivana pok. Vuka. Do nje je, naime, došao glas kako je trgovac Ivan raspolagao polovicom jednoga broda, nekada u vlasništvu njezina pokojnoga muža, pa je od sudaca CMC zahtijevala da joj prepuste tu polovicu broda. Namjera joj je pritom bila staviti polovicu broda na dražbu i od njezine prodaje namiriti svoj miraz. Međutim, suci CMC spor su poništili i pritom Radici izrekli novčanu kaznu uz obrazloženje da predložena tužba ne spada pod njihovu nadležnost nego *ad offitium iudicum maris*.[351] Iako je razlog spora u osnovi pokrenut s ciljem namire miraza nakon smrti Radičina prvoga muža Jurja, suci CMC ocijenili su kako spor ne ulazi u njihovu nadležnost zato što se radi o zahtjevu za prodajom broda na temelju presude. Predmet spora na osnovi kojega je donesena ta presuda nije bio relevantan u rješavanju novoga spora, pa su Radici suci CMC uredno naplatili kaznu zbog nenadležnosti suda te ju uputili na CCM.

Novac se od osoba mogao potraživati i temeljem ugovora o ustupanju određenih prava. Tako je i Begnol pok. Nikole de Gallo 10. kolovoza 1391. pokrenuo spor protiv Bogdola de Rubeo tražeći od njega da mu temeljem instrumenta o ustupanju određenih prava isplati 200 zlatnih dukata. Bogdol je taj novac dugovao suknaru Petru, sinu protomajstora

[350] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 193-193'.
[351] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 2.

Andrije iz Zadra, ali je Petar s Begnolom sklopio spomenuti ugovor ustupajući mu pravo namire toga duga od Bogdola. Kako Bogdol nije isplatio dug, Begnol je podnio tužbu.[352] Važno je reći da se tijekom čitava spora uopće ne navode razlozi zbog kojih je nastao Bogdolov dug prema Petru jer iz te pozicije razlozi nisu ni bili važni. Bitna je bila jedino isprava kojom je Petar ustupio prava na potraživanje toga duga Begnolu.

Kao kurioziteti i sporovi koji izvrsno pokazuju razgranatost međuljudskih i društvenih odnosa te problema iz kojih se rađaju tužbeni zahtjevi za isplatom novca može se navesti još nekoliko primjera. Kao prvo, 20. siječnja 1393. zadarski svećenik Šimun Sakičić pokrenuo je spor protiv skrbnika djece pok. tesara Jakova tražeći da mu isplate 100 libara malih mletačkih denara za razne troškove koje je platio iz svoga džepa, a koji se odnose na pokop tesara Jurja, mise za njegovu dušu te sporove koje je Jakovljeva udovica Draga vodila i pred nadbiskupskom i pred nekom svjetovnom kurijom vezano uz rasprave o tome je li mu bila zakonita žena.[353] S druge strane, 1. ožujka 1401. spor pred sucima CMC protiv Svile, udove mornara Šimuna iz Zadra, pokrenula je Radica, majka zlatara Grgura zvanoga Batrada iz Zadra. Svila je bila oporučna izvršiteljica Vlatka Vukoslavića iz Zadra pa je Radica u to ime od nje zahtijevala isplatu 130 libara malih mletačkih denara. Da bi se mogla shvatiti čitava priča oko toga spora, potrebno ju je vratiti čak 40 godina unazad kada je nastao svojevrsni zametak sporu. Naime, 5. ožujka 1362. Vlatko Vukoslavić ugovorom se obvezao splitskom kanoniku i zadarskom notaru Iliji isplatiti 130 libara malih mletačkih denara u ime polovice crkvene desetine s otoka Ugljana za jednu godinu koju mu je Ilija ustupio. Prava na crkvenu desetinu notar Ilija kupio je na dražbi od zadarskoga kaptola za 260 libara malih mletačkih denara, a potom polovicu ustupio Vlatku. Ugovorom, pak, od 30. ožujka 1377. Ilija je svu svoju imovinu darovao braći Pavlu i Jurju, sinovima stanovite Ljubice koja je bila kći Hranislava iz Šibenika. Među tom imovinom očito se nalazio i ugovor o Vlatkovoj obvezi isplate duga u iznosu od 130 libara za ustupljenu mu desetinu. Međutim, Pavao i Juraj umrli su maloljetni, a kako nisu imali druge braće i bližih rođaka njihova je imovina došla u ruke majke im Ljubice koja je bila udana za zlatara Grgura zvanoga Batrada. Ubrzo nakon toga umrla je i Ljubica ne sastavivši oporuku pa je njezin muž Grgur od zadarske CMC priskrbio presudu kojom je imenovan za njezina nasljednika i na temelju koje je zadarski notar Rajmund de Modiis 5. lipnja 1388. sastavio instrument. Nakon svih ovih zbivanja umro je i zlatar Grgur koji nije imao djece i bliže rodbine pa je njegovo nasljedstvo pripalo majci mu Radici. Među tom imovinom još se uvijek nalazila neisplaćena Vlatkova obveza prema notaru

[352] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 9-9'.
[353] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 151.

Iliji iz 1362. pa je u skladu s tim Radica podigla tužbu protiv Svile, oporučne izvršiteljice i posjednice imovine pok. Vlatka, zahtijevajući da joj se ta tražbina namiri.[354] Tako je Radica koja nije imala nikakve veze sa zbivanjima oko desetine iz 1362. spletom okolnosti došla u posjed Vlatkove zadužnice i pokušala ju naplatiti četrdesetak godina nakon što je nastala.

U skupinu novčanih potraživanja spadali bi i zahtjevi za naplatom prodanih nekretnina, zahtjevi za isplatom najamnina i zakupa te naknada za obavljanje raznih poslova. Primjerice, 6. listopada 1394. Augustin de Bitte pokrenuo je spor protiv stanovnika Zadra Cvitka tražeći da mu isplati 120 libara malih mletačkih denara kao ostatak od ukupno 140 libara koje se ugovorom obvezao isplatiti za kupnju Augustinove kuće.[355] Nadalje, 12. prosinca 1386. donesena je presuda u sporu kojim je Filip pok. Vučine de Matafaris tražio od Leonarda pok. Nucija iz Firence, punomoćnika Antuna Franjina iz Firence, da mu isplati 21 zlatni dukat kao ostatak od ukupno 25 dukata koje je Antun trebao isplatiti u ime najma Filipove kuće na godinu dana.[356] Na kraju, 8. ožujka 1393. donesena je presuda iz spora kojim je stanovnik Zadra i ljekarnik Nikola iz Perugie, nekoć službenik ljekarnika Ivana iz Firence, tražio od Ivanovih oporučnih izvršitelja da mu isplate 6 zlatnih dukata kao naknadu za šest mjeseci službe u Ivanovoj ljekarni u Zadru.[357]

U ovoj su skupini parnica brojni i zahtjevi za izvršenjem oporučnih legata. Ljudi su redovito u oporukama ostavljali određenu svotu novca ili pokretnine članovima obitelji, raznim pojedincima te crkvama i samostanima, a u slučaju da oporučni izvršitelji legate ne bi podijelili u skladu s pokojnikovim željama, legatari su mogli podnijeti tužbe CMC i zahtijevati isplatu legata pozivom na pokojnikovu oporuku. Primjerice, 5. lipnja 1391. Pavao de Paulo kao punomoćnik franjevačkoga samostana iz Zadra podnio je tužbu protiv Kolana de Begna i tražio da samostanu isplati 6 zlatnih dukata u ime oporučnoga legata njegova pokojnoga oca Mateja. Matej je, naime, oporučno odredio da se Benediktu, redovniku toga samostana, isplati koliki god iznos zatraži kako bi se jedan čovjek dobroga glasa uputio na hodočašće u Rim za spas njegove duše. Benedikt je postupio prema oporučnom legatu, uputio jednoga redovnika u Rim i prema njegovu navodu na to potrošio 6 dukata koje je potom potraživao od Matejeva sina Kolana.[358] Slično je i Bela, nekoć dojilja pok. Ivana Bivaldova de Botono, 3. svibnja 1393. pokrenula spor protiv Ivanovih oporučnih izvršitelja tražeći da joj

[354] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 64-64'.
[355] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 76.
[356] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 72-72'.
[357] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108.
[358] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 3.

isplate 20 zlatnih dukata koje joj je namijenio u svojoj oporuci.[359] Interesantno je primijetiti kako se kao tužitelji u sporovima oko oporučnih legata najčešće javljaju punomoćnici raznih samostana sa zadarskoga područja što može ukazivati na stanovito oklijevanje oporučnih izvršitelja u isplati pokojnikovih legata samostanima.

Sljedeću nešto brojniju skupinu predstavljaju parnice vezane uz miraze žena. Sporovi koji su se odvijali zbog miraza nastajali su iz dva razloga. Prvo i najčešće radilo se o slučajevima kada muž ili njegovi oporučni izvršitelji u slučaju da je on umro ne bi ženi ili njezinim nasljednicima ako je ona umrla isplatili povrat miraza na koji je imala pravo. Kao primjer koji ponešto odudara od uobičajene prakse prema kojoj žena ili njezina djeca tuže muža ili njegove oporučne izvršitelje da im vrate miraz koji im po pravu pripada, može se navesti slučaj povrata miraza dubrovačke plemkinje Ane koja se udala u Zadar. Dana 9. listopada 1395. stanovnik Zadra i lučki nadzornik (*portanarius*) Petar pok. Ricouera iz Firence kao punomoćnik dubrovačkoga patricija Ivana de Grade pokrenuo je na zadarskoj CMC spor protiv oporučnih izvršitelja Jurja Tomaševa de Matafaris koji je bio oženjen za Ivanovu kći Anu. Od njih je Petar u Ivanovo ime zahtijevao da mu temeljem dubrovačkih običaja i zakona isplate 342 i pol zlatna dukata kao polovicu od ukupno 685 zlatnih dukata koje je Ivan predao punomoćnicima Jurja de Matafaris kao miraz svoje kćeri Ane kada se udavala za Jurja.[360] Međutim, suci CMC odbacili su njegovu tužbu uz obrazloženje da Ana udajom i selidbom u Zadar više nije bila podložna dubrovačkom statutu koji zaista sadrži odredbu prema kojoj se polovica ženina miraza u slučaju da umre bez djece, tj. zakonitih nasljednika trebala vratiti ocu.[361] Udajom za Jurja i selidbom u Zadar Ana je došla pod vlast zadarskoga statuta koji je propisivao kako žena u slučaju da nema djece može oporučivati čitav svoj miraz pa je u skladu s tim i sastavila oporuku.[362]

Drugi razlog zbog kojega su nastajali sporovi u vezi s mirazima proizlazio je iz neispunjavanja preuzetih obveza isplate miraza nakon sklapanja miraznih ugovora. Tako je 19. veljače 1393. Dujam Jancijev de Cuchiulis iz Splita pokrenuo spor protiv oporučnih izvršitelja istoga Jurja Tomaševa de Matafaris tražeći od njih da mu isplate 345 libara i 8 solada malih mletačkih denara kao ostatak od ukupno 1200 libara koje se Juraj ugovorom od

[359] CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 70.
[360] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 205-206'.
[361] Antun ŠOLJIĆ – Zdravko ŠUNDRICA – Ivo VESELIĆ, *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik 2002. (dalje DS), lib. VIII, cap. XCV.
[362] ZS, lib. III, cap. CXII.

8. svibnja 1386. obvezao isplatiti Dujmu kao miraz svoje kćeri Tomazine koja se rodila iz Jurjeva prvoga braka s Radom, kćeri Urse de Zamagna iz Dubrovnika.[363]

Posebnu skupinu činili su i sporovi o jamstvima koja su prodavatelji nekretnina pružali kupcima u eventualnim sporovima koje su ti kupci imali s trećim osobama. Odredbe o ovim jamstvima najčešće su bile sastavnim dijelom kupoprodajnih ugovora. Sporovi u vezi s njima nastajali su kada bi netko prethodno pokrenuo sudski spor protiv kupca nekretnine, pri čemu osoba koja je kupcu prodala tu nekretninu i preuzela na sebe zadaću pružanja jamstva za tu nekretninu, tu istu obvezu ne bi htjela izvršiti. Kupac nekretnine tada je mogao pokrenuti sudski spor na CMC protiv prodavatelja nekretnine, tj. jamca, pri čemu je sud trebao utvrditi postoji li ili ne postoji obveza pružanja jamstva. Primjerice, 13. ožujka 1385. Bartol pok. Martina de Milano pokrenuo je spor protiv suknara Nikole pok. Mihovila iz Zadra tražeći od njega da mu prepusti jednu zemljišnu česticu koja je bila zasađena s 38 mladica maslina u predjelu Puntamika u zadarskom kotaru, smatrajući da ju Nikola nepravedno drži u svom posjedu i da po pravu pripada njemu.[364] Kako je Nikola raspolagao kupoprodajnim ugovorom iz kojega je proizlazilo da je tu zemljišnu česticu kupio od Jakova pok. Krševana de Georgiis, on je od Jakova te od Pavla pok. Zoila de Cessamis zatražio da ga u skladu s preuzetim obvezama pružanja jamstva u tom ugovoru brane u parnici koju je protiv njega pokrenuo Bartol. Međutim, Jakov i Pavao nisu imali namjeru postupiti u skladu s preuzetim obvezama pa je Nikola 15. svibnja 1385. protiv njih dvojice pokrenuo novi spor želeći ih tako sudskim putem potaknuti na ispunjenje svojih obveza prema njemu, tj. da ga brane u parnici koju on vodi s Bartolom. Sud je pritom trebao odlučiti postoji li ili ne postoji obveza pružanja jamstva, a s margine lista na kojem je spor vođen saznaje se da je presuda donesena u Nikolinu korist.[365]

Zadarska CMC imala je ovlasti rješavati i sporove oko prava na nasljednu imovinu. Određeni broj parnica koji se vodio u sklopu sudske knjige procesa *de mobili* odnosio se upravo na te zahtjeve. Budući da su se sporovi oko ostavštine osoba koje su umrle bez oporuke vodili u zasebnoj sudskoj knjizi sukcesija, u ovoj su se vodili oni sporovi u kojima se pokojnikova ostavština ili jedan njezin dio potraživao na temelju oporuke, neke druge isprave ili nasljednoga prava. Primjerice, 28. travnja 1404. na CMC je pokrenut spor kojim je Marija, kći pok. Kolana de Fanfogna i žena Petra Venturina, tražila od svoga brata Franula da joj prepusti na uživanje polovicu svih pokretnih i nepokretnih dobara njihova oca Kolana

[363] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 157.
[364] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 37-37'.
[365] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 38.

temeljeći svoj zahtjev na očevoj oporuci u kojoj ih je oboje imenovao nasljednicima u jednakom dijelu.[366] Na drugoj je osnovi 1. ožujka 1401. pokrenut spor kojim je Katarina, žena krčmara Nikole te kći Nikole Ljupčića koji je umro bez oporuke, tražila od svoje majke Lipice da joj prepusti polovicu jednoga posjeda i polovicu raznih pokretnina i pokućstva na koje je imala pravo kao jedna od očevih nasljednica. Nakon Nikoline smrti njegove kćeri Katarina i Marica ostale su živjeti u očevoj kući pri čemu su sva pokretna i nepokretna dobra ostala u rukama njihove majke Lipice. Međutim, u međuvremenu su se obje Nikoline kćeri udale, a preudala se i Lipica za postolara Andrijaša. Kako je time Lipica izgubila pravo raspolaganja imovinom svoga prvoga muža Nikole, Katarina je sudski zatražila povrat polovice toga nasljedstva, u što se ubraja polovica jednoga vinograda površine četiri gonjaja na Pašmanu te polovica raznoga pokućstva i drugih pokretnina.[367] Iako je Katarinin otac Nikola umro bez oporuke, nije bilo potrebno spor voditi u knjizi sukcesija jer je Nikola ostavio zakonite nasljednike, tj. kćeri Katarinu i Maricu. Katarinina tužba protiv majke Lipice temelji se na odredbi statuta prema kojoj ona gubi pravo raspolaganja imovinom svoga pokojnoga muža u slučaju da se preuda[368] te na odredbi prema kojoj su udane kćeri pokojnoga oca u razmjernom dijelu nasljeđivale njegovu imovinu ako otac nije imao muške djece.[369]

Djelomično u vezi s netom spomenutom odredbom o pravima žena u slučaju ponovne udaje može se spomenuti i nekoliko sporova oko uzdržavanja žena koje su nakon muževe smrti odlučile ostati udovice. Statut je propisivao da su žene koje su ostajale udovice imale pravo živjeti u muževoj kući, a muževi nasljednici imali su obvezu uzdržavati ju hranom i odjećom iz sredstava pokojnikove ostavštine.[370] Kada se pokojnikovi nasljednici te odredbe ne bi pridržavali, udovica je mogla svoja potraživanja tražiti od CMC. Sačuvano je samo nekoliko ovih slučajeva i u svima njima akter je bila Filipa, udova Kolana Matijevića podrijetlom iz Rijeke. Prvi se put njezini problemi u vezi s uzdržavanjem mogu uočiti iz zapisa o izvršenju presude sudaca CMC donesene 24. ožujka 1385. prema kojoj je Mišul pok. Mateja, brat Filipina muža Kolana, trebao Filipi isplatiti 60 zlatnih dukata.[371] Iako se u tom zapisu ne spominje razlog donošenja presude, kasnije Filipine parnice pokazuju da se radilo o hranarini koja joj je trebala biti isplaćivana nakon muževe smrti. Problemi su se ponovno pojavili 1387. kada su donesene dvije presude u korist Filipe prema kojima je od istoga Mišula tražila da joj isplati hranarinu. Prva je presuda donesena 21. veljače na iznos od 20

[366] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 128-128'.
[367] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 62.
[368] ZS, lib. III, cap. CXXII.
[369] ZS, lib. III, cap. CXXVIII.
[370] ZS, lib. III, cap. CXLI.
[371] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 30.

zlatnih dukata, a druga 31. kolovoza 1387. na iznos od 40 zlatnih dukata, ali su obje izvršene tek 20. srpnja 1390. uvođenjem Filipe u posjed osam gonjaja vinograda u Petrčanima.[372] Konačno, sačuvan je i jedan proces započet 14. ožujka 1399. kojim je Filipa ponovno tražila isplatu hranarine za uzdržavanje u iznosu od 100 libara malih mletačkih denara za dvije godine, ali ne od Mišula koji je do tada umro, već od njegove djece Ivana i Mateja.[373]

Zasebnu kategoriju predstavljaju i sporovi u kojima se tražila namira određene štete proizišle iz kršenja kmetskih ugovora te ugovora o obavljanju drugih poljoprivrednih ili građevinskih radova ili poslova. Primjerice, 21. lipnja 1391. Damjan de Nassis pokrenuo je spor protiv Ivana Perčinića s otoka Ugljana. Oni su još 1377. sklopili ugovor prema kojem je Ivan pristao biti kmet i pastir na Damjanovu posjedu u mjestima Velika i Mala Jezera na Ugljanu obvezujući se pod kaznom od 100 libara malih mletačkih denara da u sljedećih deset godina neće napuštati posjed i obrađivati tuđe zemlje. Budući da je tu odredbu ugovora prekršio, Damjan ga je tužio tražeći isplatu kazne.[374] S druge strane, tesar Marko Guskijević iz Zadra sklopio je 23. ožujka 1402. pogodbu s Ivanom pok. Venturina iz Zadra prema kojoj je preuzeo obvezu obaviti razne građevinske radove na Ivanovoj kući. Tako je trebao sagraditi zid sa sjeveroistočne i sjeverozapadne strane u visini dva kata, napraviti dvoje stepenice, dva balkona, dva kamina, povisiti dvorišni zid za dvije stope, napraviti vrata od konobe, pet vrata u kući i sl. Svi radovi prema pogodbi trebali su biti okončani do kolovoza 1402., a za sve je poslove Mavru trebao biti isplaćen 121 zlatni dukat. Međutim, kako prema Ivanovim tvrdnjama Mavro poslove nije završio u roku te je mnoge stvari napravio loše ili protivno sklopljenoj pogodbi, pred sucima CMC 21. travnja 1403. Ivan je pokrenuo spor tražeći od Mavra da završi radove na njegovoj kući kako su ugovorom bili utanačili.[375]

Osim do sada spomenutih vrsta parnica čije je rješavanje bilo u nadležnosti sudaca CMC u sačuvanim se zapisnicima javljaju i neke druge, ali sporadično pa je tako za neke od njih sačuvan po samo jedan spor. Bilo kako bilo, potrebno ih je pobrojati kako bi slika o nadležnosti i djelatnosti zadarske CMC bila potpunija. Tako su u zapisnicima CMC sačuvana dva spora o poništenju dokumenata. Jedan od njih pokrenut je 29. siječnja 1395. između Kreše pok. Mihe de Varicassis i oporučnih izvršitelja Marina de Matafaris. Krešo je od njih zahtijevao da poništе instrumente i presude prema kojima je Marinu dugovao 70 zlatnih

[372] Prva presuda je u: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 72'-73; druga presuda u: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 100'-101; a izvršenje obiju presuda u: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 66'.
[373] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 174-174'.
[374] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 5-5'.
[375] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 116-117.

dukata jer je dio duga u iznosu od 60 dukata isplatio te izrazio spremnost da odmah plati i preostalih 10 dukata.[376]

Osim tih sačuvano je i nekoliko sporova u kojima su oporučni izvršitelji zahtijevali razrješenje ili kažnjavanje drugih oporučnih izvršitelja jer su bili neodgovorni u provedbi dodijeljene im obveze izvršenja pokojnikove oporuke. Primjerice, Franjo pok. Cernola de Botono pokrenuo je parnicu protiv Marije, kćeri Franje de Zadulinis i udove pok. Cernola, zahtijevajući da ju sud razriješi dužnosti Cernolove oporučne izvršiteljice zato što nije u propisanom roku sastavila inventar pokojnikove imovine i zato što je postupala protivno odredbama pokojnikove oporuke. Osim toga tražio je da ju zbog toga liše svega što joj je Cernol oporučno namijenio. Nakon okončanja parnice suci CMC 13. ožujka 1398. donijeli su presudu kojom je Marija razriješena dužnosti Cernolove oporučne izvršiteljice s tim da je i dalje ostala nasljednicom dijela Cernolove ostavštine u skladu s njegovom posljednjom voljom izrečenom u oporuci.[377]

U nekoliko sačuvanih sporova kao jedan od aktera javlja se i sama zadarska komuna. Jedan od njih je spor koji je 6. ožujka 1394. pokrenuo stanovnik Zadra Antun, sin Petra Frotisa iz Firence. Antun je na javnoj dražbi kupio tri milijara soli za 270 zlatnih dukata pri čemu je u roku od osam dana platio prokuratorima zadarske komune traženi iznos. Međutim, kako mu nakon toga zadarska vlast na njegovu štetu nije ustupila kupljenu sol, Antun je 6. ožujka 1394. podigao tužbu protiv Kože pok. Mateja de Begna, Ludovika Vučinina de Matafaris i Jurja Vidova de Zadulinis, tada prokuratora zadarske komune, te protiv Grgura Damjanova de Nassis, Blaža Jurjeva de Soppe i Maçola Nikolina de Fanfogna, tada odvjetnika zadarske komune. Tužbeni zahtjev u kojem je tražio isplatu 300 zlatnih dukata Antun je podnio pred CMC kojom je tada predsjedavao sudac Antun de Ghisis.[378] Drugi spor pokrenuo je 17. kolovoza 1394. Damjan de Nassis protiv prokuratora zadarske komune Kože de Begna, Ludovika de Matafaris i Tome de Petriço te protiv odvjetnika zadarske komune Kolana de Ginano, Ivana de Vitcor i Mavra de Grisogonis. Naime, za vrijeme paške pobune neki su pobunjenici upali u Damjanovo skladište na otoku Pagu i odande mu odnijeli 100 dasaka i 150 modija vina ukupne procijenjene vrijednosti od 400 libara malih mletačkih denara. Budući da je imovinu tih pobunjenika zadarska komuna na temelju neke presude

[376] CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 7-7'.
[377] CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 11-12.
[378] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 22-22'.

konfiscirala, Damjan je od prokuratora i odvjetnika komune tražio da mu isplate nastalu štetu od 400 libara.[379]

U nadležnost zadarske CMC spadalo je i rješavanje priziva na presude nižih gradskih sudova. U sklopu sačuvana sveščića koji je bio dio sudske knjige za prizivne sporove nalazi se, primjerice, jedna parnica pokrenuta 2. travnja 1362. U toj je prigodi zadarski glasnik Markša izvijestio notara da je na zahtjev Mateja de Ciçono pred suca CMC Antuna de Marostica pozvao suce CCM Damjana de Begna, Damjana de Varicassis i Augustina de Zigalis. Njih su trojica prije toga donijeli presudu u sporu između Mateja i mesara Zaparina pri čemu se kao predmet spora navodi 30 životinja odnosno 32 libre malih mletačkih denara. Vjerojatno je predmet spora bila kupoprodaja životinja za iznos od 32 libre, a kako je presuda donesena u korist mesara Zaparina, Matej se smatrao oštećenim pa je na tu presudu uložio priziv koji se rješavao na CMC.[380]

[379] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 87-87'.
[380] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 45.

DJELOVANJE ZADARSKE CMC

Teorijski okvir

Pitanje procedura, njihova značenja i funkcije u rješavanju sudskih sporova može se razmatrati iz pozicije različitih znanstvenih disciplina. U pravnoj znanosti procedure postupovnoga prava shvaćaju se kao pravna pravila kojima se uređuje forma sudskoga postupka te položaj, aktivnosti i uzajamni odnosi aktera u njemu. Svrha je tih pravila urediti postupanje suda i pretpostavke za donošenje odluka o tužbenim zahtjevima te osigurati jednake uvjete i modele za institucionalnu zaštitu nečijih prava.[381] Temeljna karakteristika procedura u postupovnom pravu zrcali se u njihovoj stalnosti, tj. principu prema kojem su unaprijed određene i fiksirane u svim sudskim sporovima s utvrđenim redoslijedom određenih radnji. To ne znači da se one tijekom vremena u skladu s određenim okolnostima ne mijenjaju ili ne prilagođavaju potrebama, ali i onda kada se promijene, primjenjuju se na sličan način u rješavanju svih istovrsnih sporova. Budući da je unaprijed utvrđen redoslijed provedbe procedura postupovnoga prava u sudskom postupku, akteri sudskih sporova mogu do neke mjere predvidjeti kakvu će reakciju izazvati određena akcija, tj. koje će pravne posljedice uslijediti na temelju poduzetih pravnih radnji u sporu.

Iako analiza pravila postupovnoga prava koje je bilo u primjeni u zadarskoj CMC tijekom druge polovice 14. stoljeća rasvjetljava samo jedan odsječak djelovanja toga građanskoga suda, ona će se opširno obuhvatiti ovim poglavljem. U skladu s određenim pravilima postupovnoga prava koje je na neki način bilo utvrđeno, propisano ili jednostavno poznato, rješavali su se svi zadarski građanski sporovi tijekom druge polovice 14. stoljeća. Opširnu analizu te razine sudbenoga djelovanja omogućuju upravo sačuvani zapisnici CMC u kojima se u to vrijeme generalno opaža visok stupanj formalizacije i racionalizacije, tj. izuzeće iz zapisnikâ svih onih stvari koje su se s pravnoga stajališta smatrale manje važnima u donošenju presuda.

Međutim, u istraživanju djelovanja toga suda nikako ne bi trebalo zanemariti društvene čimbenike u rješavanju građanskih sporova koji se na prvi pogled iz sudskih zapisnika ne zamjećuju, ali koji su itekako bili prisutni. U rasvjetljavanju toga pitanja dobrom se podlogom pokazuje sociološki koncept procedure koji je u sklopu teorije društvenih sustava razvio N. Luhmann, a koji se u određenoj mjeri razlikuje od definicije i shvaćanja

[381] Opširnije o tome vidi: Vladimir PEZO (ur.), *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2007., str. 1170-1171, 1198.; Giuseppe FRANCHI, Giurisdizione civile: Diritto processuale civile, *Enciclopedia giuridica*, Istituto della enciclopedia italiana, sv. 17, Rim 1991.

pravnih procedura.[382] Jedini problem koji se pritom javlja jest činjenica da ta razina spoznaje izostaje iz sudskih zapisnika, upravo zato što ne pripada sferi pisane komunikacije, te zato što iz pozicije notara koji su bilježili tijek sudskih sporova nije bila relevantna.

Značenje procedure u socijalnoj teoriji šire je od onoga pravne procedure. Polazna točka u razumijevanju sociološkoga koncepta procedure nalazi se u pokušaju njezina razmatranja kao posebnoga društvenoga sustava radnji u kojem sudionici komuniciraju i ostvaruju društvenu interakciju.[383] U okviru ovoga rada sudski spor i njegov tijek, primjerice, predstavljaju jedan takav društveni ili proceduralni sustav radnji. Dakle, procedura jednoga sudskoga spora tako se može promatrati kao društveni sustav radnji koji nastaje s određenim ciljem i ima određenu funkciju. Budući da je cilj takvih proceduralnih sustava jasno konkretiziran, oni su ograničeni u svom trajanju pa se donošenjem presude ispunjava cilj njihova postojanja. Procedura se tako kao sociološki koncept ne odnosi na pojedinačna pravila postupovnoga prava, nego na čitav tijek postupka u kojem se pokušava doći do određenoga rješenja koje će onda biti obvezujuće za sve sudionike postupka. To je svaka komunikacija (oblici ponašanja, simbolika, izrazi lica, geste, itd.) koja definira sudionike u postupku i sužava prostor za donošenje odluka, pri čemu pravila postupovnoga prava predstavljaju samo jedan segment koji regulira komunikaciju u toj društvenoj interakciji.

Proceduralni sustav radnji se zasnivanjem u određenoj mjeri zatvara u cjelinu kojoj pristup imaju samo akteri u tom sustavu. Zbog toga u sudskom sporu izravno mogu sudjelovati samo osobe kojih se taj spor tiče, kao što su parnične stranke, njihovi punomoćnici, odvjetnici i svjedoci te suci. Svi drugi ostaju van toga proceduralnoga sustava odakle mogu samo promatrati što se događa u sustavu, a ne i utjecati na donošenje odluka unutar sustava. Međutim, treba istaknuti da je čak i funkcija neučesnika u proceduralnom sustavu, tj. vanjskih promatrača sudskoga spora bitna, ali o tome će još biti govora.

Jedna od funkcija proceduralnoga sustava, konkretno sudskoga spora, jest da sužava mogućnosti u rješavanju spora na razinu koja je svim sudionicima sagledliva i savladiva. Zbog toga se unutar njega dopušta i ostvaruje samo ograničen broj mogućnosti za djelovanje koje se usmjerava prema konačnom cilju, a to je donošenje obvezujuće odluke za sve sudionike. Iz toga proizlazi i druga važna funkcija proceduralnoga sustava – da sudionici u sustavu konačnu obvezujuću odluku u vidu presude prihvate kao legitimnu neovisno o tome smatraju

[382] Opširnije o Luhmannovoj teoriji društvenih sustava vidi: Niklas LUHMANN, *Teorija sistema: svrhovitost i racionalnost*, Zagreb 1981. O razmatranju prava kao društvenoga sustava vidi: Niklas LUHMANN, *Law as a Social System*, Oxford 2004.

[383] Opširnije o sociološkom konceptu procedure kao društvenoga sustava radnji, na temelju kojega je napravljen ovaj teorijski okvir, vidi: Niklas LUHMANN, *Legitimacija kroz proceduru*, Zagreb 1992., osobito str. 31-123.

li ju ispravnom ili ne. Ove funkcije proceduralnoga sustava postižu se implementacijom određenih društvenih mehanizama. To su: izdvajanje i autonomija postupka, pravo sudionika u sporu da sami donose selektivne odluke koje utječu na tijek parnice i vode donošenju presude, te održavanje neizvjesnosti u ishod sudskoga spora koja proizlazi upravo iz toga prava sudionika na samostalno donošenje pojedinih odluka.

Izdvajanje postupka podrazumijeva distanciranje sudionika u proceduralnom sustavu od društvene pozadine njihovih iskaza ili odluka, pri čemu se ono u najvećoj mjeri ostvaruje rješenjima koja su obuhvaćena pravom. Oni koji su uključeni u sustav svoje odluke donose na temelju pisanoga ili običajnoga prava kojim se definira što je u tijeku postupka relevantno za samu odluku, a što bi trebalo ostati van postupka. U krajnjoj liniji to omogućuje sucima da u sporu djeluju s veće distance i objektivnije donose presude. Međutim, funkcioniranje ovakvih proceduralnih sustava moguće je samo ako postoji koliko toliko uređen sudbeni sustav kojem su dodijeljeni suci i drugi službenici, ako su donekle provedene granice nadležnosti sudova i ako postoji pravni okvir za donošenje odluka. No, čak i u takvoj situaciji nije isključeno da će se ponašanje sudionika u sustavu ravnati prema vlastitim selektivnim kriterijima, primjerice u izboru statutarnih odredbi koje će se primijeniti s obzirom na situaciju i činjenice. Upravo u toj selekciji, tj. u mogućnosti parničnih stranaka da same biraju način na koji će se u sporovima postaviti te u mogućnosti samostalnoga donošenja pojedinih odluka, očituje se autonomija proceduralnoga sustava. Zadarski sudbeni sustav druge polovice 14. stoljeća pokazuje da su ovi mehanizmi u rješavanju sudskih sporova bili itekako prisutni, što je u konačnici utjecalo na prihvaćanje obvezujućih odluka. Već forma sačuvanih zapisnika CMC pokazuje tendenciju izdvajanja, tj. eliminacije iz razmatranja svih onih čimbenika koji nisu pripadali proceduralnom sustavu i stoga su bili irelevantni u donošenju presuda. Spisi CMC redovito bilježe samo one fakte iz kojih je zainteresiranim akterima bilo moguće donositi sud o tome jesu li u rješavanju spora poštivana uobičajena pravila postupovnoga prava i je li spor riješen u skladu s propisima koji su bili u primjeni na teritoriju zadarske komune. Istodobno, ti zapisnici pokazuju i primjenu osobnoga načina na koji će se pojedinci u sporu postaviti i ponašati.

Dakle, važno je uočiti da se za razliku od pravila postupovnoga prava koja su unaprijed određena, procedura društvenoga sustava radnji ne razvija samo na temelju unaprijed određenih pravila igre i forme postupka, već i na temelju selektivnih odluka sudionika kojima se eliminiraju druge mogućnosti i smanjuje prostor za djelovanje. Svatko na početku sudskoga postupka može uz dosta slobode odabrati način na koji će pristupiti njegovu rješavanju, stil ponašanja, interes koji pokazuje, donekle čak i što će iznijeti kao svoje

argumente. Parnične stranke, primjerice, mogu same birati svoje odvjetnike, taktiku nastupa pred sudom, hoće li se uopće odazvati sudskom pozivu, hoće li u skladu sa svojim interesima iskorištavati mogućnosti stalnih odgoda, hoće li u postupku nastupati osobno ili će za to ovlastiti punomoćnika, koje će svjedoke izabrati, a koje neće, koje će dokumente iznijeti, a koje neće i sl. Izborom taktike i svoga ponašanja sudionici u proceduralnom sustavu tako zapravo reagiraju na odluke koje su donijeli ili odbacili drugi sudionici. Primjerice, tuženik u sudskom postupku od više opcija koje mu stoje na raspolaganju može donijeti odluku da ne priznaje istinitost tužiteljeva zahtjeva. Donošenjem takve odluke eliminiraju se sve druge alternative koje su mu stajale na raspolaganju, a broj dostupnih mogućnosti za djelovanje svodi se na manju mjeru. U skladu s njegovom odlukom smanjuju se i mogućnosti odlučivanja drugih sudionika. Njegova odluka pak o nepriznavanju istinitosti tužiteljeva zahtjeva reakcija je ne na mogućnosti koje mu pružaju pravila postupovnoga prava, nego na tužiteljevu odluku da protiv njega uopće pokrene sudski spor. Drugim riječima, pravila postupovnoga prava samo su sredstvo putem kojega se kanalizira tuženikova odluka, dok se uzrok takvoj njegovoj odluci nalazi u izboru tužitelja da protiv njega pokrene sudski spor. Nadalje, tužiteljeva eventualna reakcija da pristupi izvođenju dokaza kojima će pokušati dokazati istinitost svoga zahtjeva nije reakcija koja proizlazi iz obveze propisane pravilima postupovnoga prava, već je reakcija na tuženikovu odluku da ne prizna opravdanost njegovih potraživanja. U skladu s tim pravila postupovnoga prava diktiraju mu podnošenje dokaza kojima će potkrijepiti svoje optužbe. Ispreplitanje osobnoga izbora odluka unutar sudskoga postupka s jedne te reakcijâ drugih sudionika na te odluke s druge strane, odvija se dok se ne eliminiraju sve mogućnosti koje su im bile dostupne i u skladu s tim donese presuda. Dakle, vrlo važna značajka procedure društvenih sustava, u ovom slučaju sudskoga postupka, jest pravo sudionika u sustavu da donose odluke te mogućnost da se te odluke pripišu sudionicima jer se na taj način osigurava prihvaćanje konačne odluke.

Budući da nije moguće predvidjeti kako će se sudionici u sudskim postupcima ponašati i kakve će odluke donositi, proceduru u sociološkom smislu karakterizira i neizvjesnost rezultata. Ona nije unaprijed određena i fiksirana već je otvorena za ponašanja koja nisu morala biti regulirana pravilima postupovnoga prava, a koja su ovisila o izboru sudionika u sustavu. Upravo ta neizvjesnost ishoda znači da procedura društvenih sustava ne može biti jedinstvena ili unaprijed određena, već se na različite načine odvija od jednoga do drugoga sudskoga postupka. Zbog toga se u sociološkom smislu i ne može govoriti o procedurama, nego o proceduri svakoga pojedinoga društvenoga sustava. Iako se može raditi o sličnim sporovima, okolnostima i situacijama, drugačije selektivne odluke sudionika

usmjeravaju proceduru prema možebitno drugačijem konačnom rješenju. U tom se kontekstu procedura može shvatiti i kao povijest donošenja odluke, tj. povijest odvijanja sudskoga postupka u kojoj svaka selektivna izjava ili odluka sudionika (tužitelja, tuženika, sudaca, odvjetnika, punomoćnika, svjedoka) postaje činjenicom i određuje premise odlučivanja drugih sudionika, ali ne određuje što bi se sljedeće trebalo dogoditi. Način na koji su zadarski notari upisivali građanske sporove u sudske knjige predstavlja u tom pogledu samo jedan isječak povijesti procedure tih sudskih sporova jer se u njima bilježe samo one radnje koje su bile relevantne s pravnoga stajališta.

Neizvjesnost je vrlo važan društveni mehanizam putem kojega se presude u sudskim postupcima prihvaćaju kao legitimne zato što utječe na motiviranost sudionika da spor okončaju u svoju korist, tj. da konkretnije nastupaju u postupku pod pretpostavkom da će svojim zalaganjem i ponašanjem uspjeti usmjeriti rješenje u svoju korist. Primjerice, ako je poznato da je sudac koji treba donijeti presudu pristran, rješenje spora više neće biti neizvjesno. Gubitkom neizvjesnosti pojedini akteri gube zainteresiranost i motivaciju da aktivno sudjeluju u postupku čime se smanjuje i mogućnost da će presudu prihvatiti kao legitimnu. Riječima N. Luhmanna, neizvjesnost je "pokretačka snaga i pravi faktor legitimiranja postupka".[384]

U svim ovim društvenim mehanizmima svoje mjesto imaju i pravila postupovnoga prava. Ta pravila definiraju proceduralni sustav i omogućuju njegovo organizirano djelovanje jer još prije njegova pokretanja uređuju pojedina pravila igre, smanjuju mogućnosti djelovanja i razgraničuju prihvatljive od neprihvatljivih obrazaca ponašanja, a sve kako bi se mogla ispuniti glavna funkcija donošenja obvezujuće presude. Drugim riječima, pravila postupovnoga prava stvaraju određenu rutinu. To, primjerice, znači da zadarski statut, kapitulari i druge odredbe običajnoga prava koje nisu ušle u te zbirke već u startu uokviruju prihvatljive moduse ponašanja te smanjuju mogućnosti djelovanja unutar pojedinih sporova. Parnične stranke ili njihovi odvjetnici s tim su pravilima manje više upoznati pa stoga nema potrebe pri pokretanju svakoga novoga sudskoga postupka uvijek iznova podsjećati sudionike na pravila igre i raspravljati o tome zašto se sudski sporovi uopće pokreću. Primjerice, prilikom pokretanja sudskih sporova nema potrebe da suci tuženicima uvijek iznova objašnjavaju što znači sudski poziv, koja su pravila prihvatljivoga ponašanja i što se od njih uopće očekuje. Upravo na temelju tih pravila tuženik zna zašto mu je uručen sudski poziv –

[384] LUHMANN, *Legitimacija*, str. 109.

da u kontroliranom okruženju odgovara na neku tužbu – te na koji bi se način kao akter u pokrenutom sudskom sporu mogao ili trebao ponašati.

Dakle, za proces legitimacije presuda koje se donose u sudskim postupcima svoju ulogu igraju i pravila postupovnoga prava i društveni mehanizmi koji sudionicima omogućuju prihvaćanje presuda, iako ih nužno ne smatraju ispravnima. Svi ti mehanizmi trebaju se udružiti kako bi se uspio postići željeni učinak. S jedne strane zasnivanjem proceduralnoga sustava, tj. pokretanjem sudskoga spora, njegovi sudionici već u startu prihvaćaju određena pravila igre uređena postupovnim pravom te premisu po kojoj pojedini sudionici u tom sustavu imaju ovlasti donijeti presudu. S druge strane, postupak se u skladu s pravilima postupovnoga prava izdvaja u zaseban sustav radnji te postiže određenu autonomiju u izboru i donošenju selektivnih odluka. Time se otvaraju mogućnosti ponašanja sudionika pa oni sami mogu donositi odluke o tome kako će se postaviti i djelovati. Postupak tako razvija svoju povijest procedure, sužava mogućnosti izbora, ali i zadržava neizvjesnost do kraja. Samo je tako moguće motivirati sudionike da svojim ponašanjem preuzmu određene rizike te da kroz odluke i isključivanje drugih mogućnosti surađuju prema donošenju presude. Time oni sami i bez prisile aktivno sudjeluju u postupku, daju iskaze kojima bi mogli sami sebi otežati poziciju i u konačnici prihvaćaju da su i sami u nekoj mjeri krivi ako presuda nije onakva kakvu su očekivali.

Ako se krene korak dalje od pojedinačnih sudskih sporova unutar kojih se donesene presude počinju smatrati obvezatnima i legitimnima, uočljivo je da se na temelju njih stvara i unaprijed određeno uvjerenje prema kojem čitava zajednica počinje prihvaćati stav da se u tijeku sudskih sporova na gore opisan način donose legitimne presude, pogotovo u onim sporovima koji se ne tiču njih samih. Time se zatvara cjelina sustava: sudski sporovi kao proceduralni sustavi omogućuju donošenje obvezujućih i legitimnih presuda, dok istodobno donošenje legitimnih presuda u konkretnim sudskim sporovima stvara uvjerenje čitave zajednice o tome da se takve odluke zaista i trebaju smatrati legitimnima. Na taj način društvena zajednica stvara sliku i o legitimnosti čitava sudbenoga sustava, konkretno u ovom slučaju zadarskoga sudbenoga sustava kao dijela cjeline gradske vlasti.

Zbog svega toga važnu ulogu u legitimaciji i prihvaćanju presuda koje se donose u sudskim sporovima, ali i u legitimaciji i prihvaćanju sudbenoga sustava i vlasti općenito, ima i javnost sudskoga postupka jer na taj način u njemu do neke mjere mogu participirati i oni koji nisu u sam postupak izravno uključeni. Može se stoga reći da je jedan proceduralni sustav istodobno zatvoren, čime dosiže određenu razinu objektivnosti, ali i otvoren jer omogućuje javnosti da promatra sustav izvana. Tako i oni koji nisu izravno uključeni u postupak stječu

sliku o tome je li se sve odvijalo kako treba, je li se uz napore pokušavalo tražiti pravdu i doći do istine, te se u skladu s tim formira uvjerenje da bi se u slučaju potrebe i oni mogli osloniti na taj sustav kako bi zaštitili svoja prava. Pritom valja napomenuti da u svemu tome čak i nije toliko bitno koliko vanjski promatrači zaista i posjećuju ročišta, već samo da za to postoji mogućnost koja jača povjerenje.[385] Stoga u srednjovjekovnim gradovima i nije rijetka pojava da se sudbena djelatnost odvija pod vedrim nebom, gdje svi mogu, ako to žele, poslušati i vidjeti o čemu i na koji se način pristupa rješavanju sudskih sporova. Tako zadarski sudski zapisnici u najvećem broju slučajeva bilježe kako su se ročišta odvijala, a presude izricale na glavnoj gradskoj lođi.[386] Dakle, sudbeni sustav se kroz pojedinačne sporove istodobno legitimira i na razini čitave zajednice, a pojedinci koji se bune protiv donesenih presuda u takvoj situaciji jednostavno ne mogu očekivati podršku većine članova zajednice. Legitimacija sustava na razini zajednice može se tako shvatiti kao proces institucionalizacije u kojem zajednica priznaje da bi se postignuta rješenja u sudskim postupcima trebala smatrati obveznima. Drugim riječima, uvjerenje da bi se ta rješenja trebala smatrati obveznima ulazi u općeniti sklop društvenog znanja neke zajednice.[387] Kako bi se ta institucionalizacija mogla provoditi, a uvjerenje reproducirati treba i vanjskim promatračima dati određenu mogućnost sudjelovanja u postupku koji se u tom pogledu onda shvaća kao svojevrsna ceremonijalna predstava za javnost.[388]

Kada se pitanje djelovanja nekoga suda razmatra na ovaj način, tj. od izdvajanja i autonomije sudskoga postupka, povijesti procedure (tijeka sudskoga postupka), do legitimacije i prihvaćanja presuda, jasno je da postoji ne samo pravni već i društveni okvir u kojem su se sudski sporovi rješavali i u kojem su se oblikovali obrasci praktičnoga ponašanja ljudi. Kroz različite društvene mehanizme institucionalizirale su se premise i očekivanja zajednice, birale su se taktike nastupa i obrasci ponašanja te legitimirale pojedinačne presude i kompletan sudbeni sustav u okviru gradske vlasti. Međutim, kako je već istaknuto, radi se o društvenim čimbenicima i interakciji koja je iz zadarskih sudskih spisa teško uhvatljiva. Slično je, primjerice, i s pitanjem razloga zbog kojih pojedinci podižu tužbe, tj. može li se u

[385] O sociološkom konceptu povjerenja i njegovoj primjeni u povijesnim istraživanjima vidi: Geoffrey HOSKING, Trust and distrust: a suitable theme for historians?, *Transactions of the Royal Historical Society* 16 (2006.), str. 95-115.

[386] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 6'; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 155; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 156'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 180'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 182'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 96'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 97; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 1.

[387] Općenito o procesu institucionalizacije i načinu na koji se putem njega stvara sklop društvenoga znanja vidi: Peter L. BERGER – Thomas LUCKMANN, *Socijalna konstrukcija zbilje*, Zagreb 1992.

[388] O ulozi ceremonijalnih predstava u formiranju društvenoga znanja koje autor u osnovi razmatra kroz pojam društvenoga pamćenja vidi: Paul CONNERTON, *Kako se društva sjećaju*, Zagreb 2004., str. 61-106.

pojedinim slučajevima govoriti o svojevrsnom institucionaliziranom obliku osvete, pokušaju da se nekoga javno ocrni, predstavi kao nepovjerljiva i lošega čovjeka ili jednostavno nanese uvreda zbog razloga koji možda uopće ne moraju imati veze s pokrenutim sudskim sporom.[389] Iako pritom koncept institucionalizirane osvete zvuči privlačno, iz sudskih je zapisnika teško uočiti osobne motive pojedinaca za pokretanje sudskih sporova jer ti motivi niti pronalaze svoje mjesto u strogo formaliziranoj praksi ubilježbe sudskih sporova, niti su ih pojedinci pred sucima zaista izricali.

Međutim, bitno je imati na umu kako ovdje izloženi sociološki koncept procedure ili proceduralnih sustava pruža svojevrsni kontekst u kojem svoje mjesto pronalaze i pravila postupovnoga prava prepoznatljiva iz zapisnika CMC. Iz toga razloga u ovom će se poglavlju glavna pažnja usmjeriti na rekonstrukciju uobičajenih pravila postupovnoga prava koje se primjenjivalo u zadarskoj CMC, ali prije toga potrebno je posvetiti određenu pozornost i pravnom okviru koji je regulirao društvene, privatno-pravne i brojne druge odnose na teritoriju srednjovjekovne zadarske komune. Pritom je u prvi plan stavljena jedna do sada zanemarena kategorija normativnih vrela – zadarski kapitulari čije je pojedine odredbe bilo moguće rekonstruirati iz sačuvanih sudskih zapisnika.

Pravni okvir

Srednjovjekovni sudovi, osobe koje su sudjelovale u njihovu radu te osobe koje su od njih tražile zaštitu svojih prava, nisu djelovali proizvoljno već su im nadležnost, prava i obveze bile regulirane različitim pisanim pravilnicima i aktima, ali i ostalim običajnim pravom koje nije našlo svoje mjesto u tim pravnim zbirkama. Temeljna zbirka zadarskoga prava bio je statut koji je uređivao razne javnopravne i privatnopravne odnose u životu Zadrana. Zadarski statut na temelju kojega su djelovali i gradski sudovi tijekom druge polovice 14. stoljeća bio je u uporabi najmanje od početka toga stoljeća, iako postoje mišljenja da mu ishodište treba tražiti već u drugoj polovici 13. stoljeća te da je početkom 14. stoljeća samo došlo do jedne veće redakcije.[390] Statut nije sadržavao sve odredbe koje su bile u primjeni na području grada i njegova kotara, nego samo one koje su se smatrale najvažnijima za članove zadarske komune. U tom pogledu jedan dobar dio običajnoga prava i

[389] O ulozi međuljudskih odnosa i emocija u konceptu institucionalizirane osvete koja se razrađuje na primjeru sudskih sporova srednjovjekovnoga Marseillea vidi: SMAIL, *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity, and Legal Culture in Marseille*, Ithaca – London 2003.

[390] Pitanje otkad zadarski statut vuče svoje korijene vrlo je interesantno i važno te zaslužuje posebnu raspravu koja bi ovdje ipak uvelike izišla iz okvira postavljene teme. U kontekstu ovoga rada važno je to da je statut bez obzira na vrijeme nastanka bio u uporabi i tijekom čitave druge polovice 14. stoljeća.

dalje je ostao izvan okvira statuta, ali je i dalje bio u primjeni tijekom druge polovice 14. stoljeća.

Zadarski statut podijeljen je na pet knjiga, a svaka knjiga na pojedine glave. Prva je knjiga opsegom najkraća i sadrži odredbe o ustroju komune, izborima nekih gradskih službenika, te prisegama, plaćama i djelokrugu poslova za koje su uglavnom bili nadležni niži službenici. Druga knjiga zadarskoga statuta sastoji se od 137 glava i u vezi s temom ovoga rada može se smatrati najvažnijom jer na jednom mjestu okuplja određeni broj odredbi vezanih uz suce i njihovu nadležnost u građanskim sporovima te onih vezanih uz provedbu postupka u građanskim sporovima. Treća knjiga zadarskoga statuta sadrži ukupno 145 glava, a sadrži najveću koncentraciju odredbi o raznim pravima i obvezama pripadnika zadarske komune. Radi se uglavnom o odredbama obiteljskoga, nasljednoga i trgovačkoga prava kao što su ženidbe, mirazi, oporuke, kupoprodaje, darovanja, isplate, zajmovi te sklapanje trgovačkih društava. Četvrta knjiga broji 83 glave i sastoji se isključivo od odredbi vezanih uz pomorstvo i pomorsku trgovinu. Peta i posljednja knjiga sadrži 37 glava koje se nadovezuju na odredbe druge i treće knjige statuta.

Počevši od 1409., tj. ponovnoga dolaska Zadra pod mletačku vrhovnu vlast, u sklopu statuta sačuvane su i brojne reformacije. Reformacije su općenito bile odluke koje je donosila gradska vlast kada je trebalo definirati nova prava i obveze ili kada je postojeće odredbe statuta trebalo izmijeniti ili nadopuniti u skladu s novim potrebama komunalne uprave, administracije ili stanovnika grada. Iako su reformacije zadarskoga statuta sustavnije sačuvane tek od 1409., gradske su ih vlasti donosile i prije. Kao primjer se može navesti već spomenuta reformacija iz 1317. koja je ostala sačuvana u sklopu jedne statutarne odredbe.[391]

U vezi s djelovanjem zadarske CMC i pravâ parničnih stranaka u rješavanju građanskih sporova svakako su najvažnije druga i treća knjiga statuta. Ipak, treba istaknuti da bez obzira na to što druga knjiga statuta, zajedno s prvom, u određenoj mjeri propisuje pravila vezana uz komunalnu vlast i upravu, u njima nipošto nisu zastupljene sve službe, kao ni sve odredbe koje su normirale poslove iz njihove nadležnosti. Pogotovo se to može reći za najviše i najvažnije gradske časti poput kneza, rektora, vijećnikâ, sudaca i sl., ali i za neke druge aspekte komunalnoga uređenja i djelatnosti. Primjerice, zadarski statut jedan je od rijetkih dalmatinskih statuta u kojem uopće nema spomena kaznenih delikata, ustanova koje su bile zadužene za njihovo rješavanje, načina na koji su se oni rješavali te kazni koje su zapadale okrivljenike u kaznenim postupcima. Razlog tomu treba tražiti u činjenici da su ustroj i

[391] Vidi: ZS, lib. II, cap. XII.

djelatnost pojedinih komunalnih tijela u Zadru jednim dijelom bili uređeni drugim zbirkama propisa koje su se u Zadru nazivale kapitulari (*capitularia*). Nažalost, osim jednoga kapitulara zadarskoga kneza koji potječe iz 13. stoljeća i čiji se izvornik čuva u Nacionalnoj knjižnici Marciani u Veneciji[392], ni jedan drugi zadarski kapitular nije se sačuvao, iako se pouzdano zna da ih je bilo više.

Odredbe raznih kapitulara često se spominju u zapisnicima CMC, ali se one izuzev dva slučaja nikad ne donose u punom obliku. Budući da su stranke na sudu prilikom poziva na odredbe statuta i kapitularâ imale praksu podnositi ih u pisanom obliku na komadima papira, notari CMC nisu imali potrebu prepisivati čitave odredbe statuta i kapitularâ u zapisnike procesa pa su tako u njih upisivali samo prvih nekoliko riječi kojima su započinjale odredbe i njihovi naslovi.

U zapisnicima CMC najčešće se spominje kapitular sudaca CMC (*Capitulare dominorum iudicum ciuilium*, *Capitulare iudicum curie maioris*). Jedine odredbe za koje se može reći da su bile sastavnim dijelom kapitulara sudaca CMC, a koje su u punom obliku prepisane i na taj način sačuvane u arhivskom fondu CMC, odnose se na postupak koji je trebalo slijediti kada bi netko uložio prigovor na održavanje javne dražbe. Međutim, važnost ovih dviju odredbi nije samo u tome što predstavljaju jedine za sada u potpunosti poznate odredbe kapitulara sudaca CMC, već i u nečem drugom. Prijepis tih odredbi nalazi se u sklopu jedne prizivne knjižice s kraja 1408.[393] Ono što budi interes jest to što se gotovo u

[392] Prijepis toga kapitulara koji je načinjen u 19. stoljeću čuva se u Arhivu HAZU u Zagrebu (*Iadre comitis capitulare de 1278*., II.b.).

[393] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 33'. Uz obje se odredbe na margini nalazi bilješka *Copia capitularis*. Prva tamo prepisana odredba glasi: "*Rubrica De contraditionibus incantum (!) terminandis. Incantus vocabubulum (!) traxisse videtur originem eo quod in modum incantus publice longo fiat tempore vt ad noticiam veniat quorumcumque, quicumque ut ipsi valeant contradicere sicut libet cum igitur fuerit alicui incantui contradictum per aliquem ille cui factus est contradictus faciat citari pro die martis coram iudicibus maioris curie ciuilium contradictorem et debitorem seu illum pro cuius debito possessio incantatur et facta huiusmodi citatione legitime dicti iudices teneantur et debeant vinculo iuramenti ipsam questionem sumarie (!) sine districta, monstra uel termino uel aliqua dilatione incontinenti velociter terminare et sententiare.*" U skraćenom se obliku ova odredba može pronaći na raznim mjestima u zapisnicima CMC, a najčešće se navodi kako se nalazi pod rubrikom: *De contradictionibus incantuum terminandis*, glava: *Incantus vocabulum*. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 43'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 54'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 188'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214. Druga prepisana odredba kapitulara sudaca CMC glasi: "*Rubrica Quid habet facere contradicens. Item in consilio generali firmatum fuit quod quicumque fecerit contradittum (!) aliquem incantus alicui de re aliqua mobili uel inmobili (!) quocumque modo uel causa ille cui factus est huiusmodi contradictus faciat citari pro die martis coram domino comite et eius curia contradictorem et debitorem seu illum pro cuius debito possessio incantatur et facta huiusmodi citatione legitima dominus comes cum sua curia teneatur et debeat vinculo iuramenti ipsam questionem summarie sine districta, monstra vel termino vel aliqua dillatione incontinenti et vellociter (!) terminare et sententiare. Millessimo trecentessimo quarto decimo, die XXVIII° mensis Maii.*" Za ovu se odredbu kapitulara sudaca CMC u sačuvanim zapisnicima CMC obično navodi da je pod rubrikom: *Quid habet facere contradicens incantui*, glava: *Item in consilio generali*. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 74'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 41; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 43'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 54'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214.

potpunosti iste odredbe mogu pronaći i u reformacijama zadarskoga statuta[394], s jedinom razlikom u označavanju nositelja ovlasti za rješavanje dražbovnih prigovora. Tako se u prvoj kapitularnoj odredbi iz prizivne knjižice kao sudbena instanca zadužena za rješavanje tih sporova spominje CMC, u drugoj kapitularnoj odredbi iz prizivne knjižice knez i njegova kurija, a u reformacijama statuta samo knez. Isto tako, zanimljivo je da je druga odredba kapitulara u kojoj se spominju knez i njegova kurija datirana i donesena 28. svibnja 1314. te da se ni jedna od tih dviju kapitularnih odredbi ne može naći u knjigama statuta, već samo u reformacijama koje su počele nastajati iza 1409., što izravno pokazuje da su se statut i kapitulari u određenim pitanjima izvrsno nadopunjavali. Nadalje, budući da je kapitularna odredba u kojoj se spominju knez i njegova kurija donesena 1314., to ukazuje kako je ona u kojoj se spominju suci CMC donesena kasnije, po tituliranju sudaca tek iza Zadarskoga mira. Ona se kao takva u potpunosti uklapa u nove okolnosti u kojima se zadarski sudbeni sustav našao nakon pojave sudaca za građanske sporove 1361. kojima je u potpunosti prepuštena nadležnost u rješavanju ovih sporova. Na kraju, sama činjenica da se ove dvije odredbe kapitulara u gotovo istovjetnom sadržajnom obliku mogu pronaći u već spomenutim reformacijama statuta, vodi zaključku da su one tamo dospjele iz kapitulara sudaca CMC kada ih je u nekom periodu nakon 1409. trebalo frizirati u skladu s novom vrhovnom vlašću mletačkoga kneza nad Zadrom. To je pak otvorilo mogućnost spekulacije kako su još neke odredbe u reformacije statuta mogle prispjeti upravo iz kapitulara sudaca CMC ili nekih drugih kapitulara, što se usporedbom ostataka sačuvanih odredbi kapitulara s odredbama iz reformacija zadarskoga statuta pokazalo točnim.[395] Jedina razlika koja se u njima može zamijetiti proizlazi upravo iz promjena koje je u pogledu vrhovništva nad Zadrom donijela 1409. godina, pa tako u reformacijama nosioci ovlasti u primjeni odredbi više nisu suci CMC, nego zadarski knez.

U sačuvanim zapisnicima CMC stranke se u različitim sporovima pozivaju na brojne odredbe kapitulara sudaca CMC, a za 20-ak njih može se naći istovjetna odredba u reformacijama statuta. Iz toga se onda barem djelomično može rekonstruirati izgled kapitulara sudaca CMC te način na koji je on bio organiziran. Tako se čini da kapitular, za razliku od statuta, nije bio podijeljen na knjige, ali zato jest na glave (*capitula*). Isto tako, iz onoga što je sačuvano može se razabrati da su pojedine teme zastupljene u kapitularu bile grupirane u određene manje cjeline te da je on sadržavao pojedine odredbe koje su sucima omogućavale

[394] ZS, R 31; ZS, R 69.
[395] Sličnu je postavku iznio još V. Brunelli tvrdeći da su najvažnije odredbe iz različitih kapitulara nakon 1409. ušle u reformacije statuta. Vidi: BRUNELLI, Gli "Statuta Jadertina", str. 11.

lakše snalaženje, praćenje i donošenje odluka u vezi s građanskim sporovima, tj. opis procedura koje je u pojedinim situacijama bilo nužno slijediti kako bi se konačna presuda mogla smatrati legitimnom. Međutim, u njemu su se bez sumnje nalazile i odredbe koje nisu bile izravno vezane uz pravila postupovnoga prava, nego uz prava stranaka iz domene obiteljskoga, nasljednoga ili posjedovnoga prava, slično onima iz treće knjige statuta.

Pregled odredbi kapitulara sudaca CMC može se započeti s onom koja se u sačuvanim zapisnicima spominje samo jednom, a ima svoga dvojnika i u statutarnoj reformaciji. Ta se odredba u kapitularu sudaca CMC nalazila pod rubrikom *Agere volens*, a započinjala je riječima *Item quod volens agere*.[396] Iz statutarne reformacije razaznaje se da je normirala postupanje osoba koje su s ciljem namire duga imale namjeru pokrenuti sudski spor protiv posjednika imovine nekoga svoga dužnika, pa su u skladu s njom sporove bili dužni pokretati protiv one osobe koja je zadnja došla u posjed neke dužnikove imovine.[397] Kada se ova odredba iz reformacija statuta usporedi s kontekstom i okolnostima presude u kojoj se spominje isti početak odredbe kapitulara sudaca CMC, može se dobiti kompletnija slika koja vodi zaključku da se u osnovi zaista radi o istovjetnoj odredbi i da je ona u reformacije statuta dospjela upravo iz kapitulara sudaca CMC. Naime, 80-ih godina 14. stoljeća Stančica, žena Dimitrija pok. Benedikta i udova strigača sukna Damjana, pokrenula je spor protiv izvršitelja Damjanove oporuke tražeći od njih da joj vrate miraz u iznosu od 450 libara malih mletačkih denara. Presuda u vezi s tim sporom donesena je 5. travnja 1386. u korist Stančice pa su u skladu s njom rektori izdali nalog za izvršenje. Međutim, tribun Pavao tom je prilikom izvijestio notara da nije mogao izvršiti presudu jer se posjed koji je u tu svrhu trebao biti stavljen pod ovrhu nalazio u rukama nekoga Dise s otoka Iža. Iz toga je razloga Stančica pokrenula i spor protiv Dise zahtijevajući od njega da joj prepusti posjed koji je trebao doći pod ovrhu kako bi ga mogla prodati na dražbi i od toga namiriti svoj miraz. U tom su sporu suci konačnu presudu donijeli 18. siječnja 1393. prema kojoj je Disa neodgodivo trebao prepustiti posjed Stančici.[398] Važno je reći da se tijekom sudskoga postupka tuženik Disa u jednom trenutku pozvao na spomenutu odredbu kapitulara sudaca CMC što suci nisu zaboravili istaknuti u presudi. Disa ju je očigledno priložio nastojeći uvjeriti suce kako on nije posljednja osoba koja je došla u posjed neke Damjanove imovine pogodne za provedbu ovrhe

[396] Odredba kapitulara u zapisnicima CMC navodi se u sljedećem obliku: "*...item capitulare positum in capitulari dominorum iudicum ciuilium sub rubrica: Agere volens, capitulo quod incipit: Item quod volens agere et cetera...*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 116.
[397] ZS, R 105.
[398] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 115'-116'.

pa je prema njegovu mišljenju Stančica svoja prava trebala utjerivati od nekoga drugoga, a ne od njega.

Ostaci sljedeće odredbe kapitulara sudaca CMC koja se nalazi i u reformacijama statuta uvijek se u sačuvanim zapisnicima javljaju u sklopu sudskih sporova o namirenju oporučnih legata. U kapitularu sudaca CMC odredba se nalazila pod rubrikom *De causis testamentorum expediendis*, a započinjala je riječima *Item quod Curia maior teneatur*.[399] Iz reformacije se vidi da je regulirala obvezu nadležnoga sudbenoga tijela u rješavanju svih sporova u vezi s legatima i ostavštinama na temelju oporuka neovisno o tome radi li se o pokretninama ili nekretninama, a nakon toga i obvezu njihova rješavanja po kratkom postupku, odnosno bez odugovlačenja.[400] Razlika se uočava jedino u tituliranju nadležnoga sudbenoga tijela za rješavanje tih sporova u skladu s već navedenim razlozima, pa se tako u kapitularu spominje da je to CMC, a u uredbi iz reformacija knez. Po načinu na koji je odredba oblikovana moglo bi se čak pretpostaviti da je kapitular sudaca CMC zaista u nekoj većoj mjeri regulirao djelokrug poslova sudaca CMC i predmete koji su pred njih mogli dolaziti, pri čemu su to nedvojbeno bili i sporovi u vezi s oporučnim legatima.

Navedenu pretpostavku dodatno bi mogli osnažiti ostaci još jedne odredbe kapitulara sudaca CMC, i to one u vezi sa sporovima u kojima je zadaća sudbenoga tijela bila procijeniti opravdanost tužbenih zahtjeva za uklanjanjem oporučnih izvršitelja s te dužnosti. Odredba se u kapitularu sudaca CMC nalazila pod rubrikom *Si opponitur alicui et cetera*, a započinjala je riječima *Item quod dicti iudices*.[401] Reformacija statuta koja je podudarna s ovom odredbom kapitulara propisivala je obvezu kneza da u tim situacijama istraži predmet i riješi ga donošenjem presude po kratkom postupku. U slučaju da pojedine stranke nisu bile zadovoljne

[399] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 94'-95; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 102; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 118'; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 8; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 10; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 118; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 152; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 155; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 160; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 109; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 110; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 66; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 67; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 70; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 49; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 51; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 51'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 9'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 15; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 224; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 225; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 75; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 74'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 181; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 210'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 194; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 194'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 195'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 134; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 5; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 17; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 34; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 151; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 154; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 112; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 127; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 131'. U dva se pak slučaja navodi kako je odredba pod rubrikom: *De causis testamentorum expediendis*, glava: *Item quod dicti domini iudices*, pa nije jasno radi li se o istoj odredbi kapitulara ili o nekoj drugoj. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 36; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 90. Slično je i u još dva spora, jednom u kojem se navodi da je odredba kapitulara pod rubrikom: *De causis testamentorum sumarie expediendis*, glava: *Item quod curia maior* (CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 10'), i drugom u kojem je navedeno samo da se radi o kapitularu *De testamentis exequendis* (CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 113).

[400] ZS, R 90.

[401] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC spominje u sljedećem obliku: "*...produxit capitulare dominorum iudicum sub rubrica: Si opponitur alicui et cetera, capitulo quod incipit: Item quod dicti iudices et cetera*. ". Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14'.

presudama kneza u vezi s ovim sporovima mogli su svoje prizive uputiti u Veneciju, a do njihova rješenja izvršitelji oporuka i dalje su mogli obavljati povjerene im obveze.[402] Jedine razlike koje se opet mogu uočiti između reformacije statuta i odredbe kapitulara bile su one vezane uz nadležnost za rješavanje tih sporova i priziva, pa je u reformaciji ona povjerena knezu i nekom prizivnom tijelu u Veneciji, dok je u kapitularu obveza rješavanja tih sporova pripadala sucima i nekom drugom prizivnom tijelu o kojem će još biti govora. Kao i u slučaju već opisanih odredbi kapitulara i ovoj potpuni smisao daje sudski spor u kojem se spominje. Naime, 9. studenoga 1397. Nikola Benediktov de Gallo kao punomoćnik svoje žene Katarine, koja je bila kći i izvršiteljica oporuke Jurja de Matafaris, pokrenuo je spor protiv Nikole de Matafaris, drugoga izvršitelja Jurjeve oporuke, tražeći od sudaca CMC da Nikolu "oslobode" te obveze jer nije sastavio inventar Jurjeve imovine prema odredbama zadarskoga statuta te je neke stvari očito "zaboravio" navesti. Uglavnom, u samom se procesu odvjetnik tužiteljice pozvao na ovu odredbu kapitulara sudaca CMC vjerojatno tražeći da se spor okonča u što kraćem roku.[403]

Na jednom se mjestu u sudskim zapisnicima spominje i odredba kapitulara sudaca CMC o prazničnim danima koja se nalazila pod rubrikom *De feriis*, a započinjala je riječima *Item quia pluries dubitatur*.[404] Iz kasnije reformacije statuta koja je propisivala dane kada knez nije obavljao svoje poslove[405], može se zaključiti da je to isto s obzirom na suce CMC propisivala ova odredba kapitulara. Uzajamno prožimanje odredbi statuta i kapitulara sudaca CMC još se jednom izvrsno pokazuje na ovom primjeru. Statut je tako određivao samo da se prazničnim danima smatraju oni dani u kojima Velika kurija ne obavlja svoju djelatnost[406], dok je upravo odredba kapitulara detaljno regulirala koji su to bili dani.

Sljedeća odredba iz kapitulara sudaca CMC vezana je uz pozivanje žena pred sud. U kapitularu se nalazila pod rubrikom *Vxor citetur*, a započinjala je riječima *Item quod cum quis*.[407] Statutarna reformacija pokazuje da se odnosila na žene koje su se preudavale nakon smrti prvoga muža.[408] Kada bi tužitelj od žena u takvoj situaciji imao namjeru potraživati dug koji je potjecao od preminuloga muža, sudski se poziv ženama mogao uputiti tek nakon što bi

[402] ZS, R 95.
[403] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14-14'.
[404] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC spominje u sljedećem obliku: "*...item capitulare: De feriis, capitulo quod incipit: Item quia pluries dubitatur...*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'.
[405] ZS, R 96.
[406] ZS, lib. II, cap. LXII.
[407] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC spominje u sljedećem obliku: "*...et viso primo capitulare dominorum iudicum sub rubrica: Vxor citetur et cetera, capitulo quod incipit: Item quod cum quis et cetera...*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 213'.
[408] ZS, R 108.

o tome bio obaviješten ženin novi muž. Ova odredba pokazuje da su kapitularom sudaca CMC u određenoj mjeri bile produbljene i odredbe iz druge knjige statuta o tome koje se osobe, u kojim situacijama i na koji način smjelo pozivati na sud u građanskim sporovima.[409]

Poseban dio u kapitularu sudaca CMC bio je posvećen pitanju proglasa i pljenidbi u vezi s ogluhama. U sudskim se zapisnicima mogu pronaći ostaci dviju odredbi vezanih uz ta pitanja, i to redovito u sporovima u kojima su nastupali uvjeti za proglašenje ogluhe tuženika. Jedna od tih kapitularnih odredbi nalazila se pod rubrikom *De citatione forensium et ciuis contumacis*, a započinjala je riječima *Item quod quicumque forensis*.[410] Iz istovjetne statutarne reformacije vidi se da je normirala postupak gradskih glasnika i nadležnoga sudbenoga tijela u slučaju da se osobe prognane iz grada na temelju neke presude ili bilo koje druge osobe ne bi odazvale sudskom pozivu u propisanom roku.[411] Gradski je glasnik u tim situacijama imao obvezu ponovno naglas pročitati sudski poziv pred tuženikovom kućom ili na glavnom gradskom trgu ako tuženik nije imao kuću u gradu. Ako se ni nakon toga tuženik ne bi osobno ili po punomoćniku pojavio na sudu, sudbeno je tijelo moglo pristupiti donošenju presude bez obzira na izbivanje tuženika. Druga odredba kapitulara sudaca CMC koja se redovito navodi zajedno s prethodno opisanom ne može se pronaći u reformacijama statuta, pa tako ni pobliže definirati. U kapitularu sudaca CMC nalazila se pod rubrikom *Super re mobili de scrida et districta*, a započinjala je riječima *Item si quis alius ciuis uel districtualis*.[412] Iz njezinih ostataka može se zaključiti da je regulirala nešto u vezi s izvršenjima proglasa i pljenidbom pokretnina protiv onih građana Zadra i njegova kotara koji se ne bi odazvali sudskom pozivu u propisanom roku. Vezano uz odredbe o proglasima i dodjeli založnoga prava tužiteljima zbog ogluhe tuženikâ treba reći i to da se na nekoliko mjesta u sačuvanim sudskim zapisnicima susreću slučajevi u kojima kurijalni notari nisu zapisali konkretne odredbe

[409] O tome vidi: ZS, lib. II, cap. XI-XXV.
[410] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 46'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 75; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 144'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 145; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96'; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 58; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 73; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 52'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 200. U jednom se pak slučaju navodi taj isti tekst odredbe, ali se naznačava kako je riječ o kapitularu *De scrida et districta*. Vjerojatno se radi o istoj odredbi iz kapitulara sudaca CMC, pri čemu je fraza *De scrida et districta* označavala naslov dijela kapitulara posvećenoga proglasima i pljenidbama, a ne sam kapitular. Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 148'.
[411] ZS, R 88.
[412] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 144'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 145; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95'; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 58; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 73; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 52'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 80; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 200. U dvama se pak slučajevima navodi isti početak odredbe, ali se u jednom navodi da je pod rubrikom *De scrida et de districta* (CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 17'), a u drugom da se radi o kapitularu *De scrida et de districta* pod rubrikom *Super re mobili de scrida et de districta* (CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 148'). Na kraju, u jednom se sačuvanom sporu susreće i odredba pod rubrikom: *Super re mobili de scrida et districta*, glava: *Item si aliquis*, pa nije moguće zaključiti radi li se o istoj ili o nekoj drugoj odredbi. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 200'.

kapitulara na koje su se stranke pozvale, već su samo stavili općenitu napomenu da se radi o odredbama kapitulara sudaca CMC o založnom pravu tužitelja zbog ogluhe tuženika.[413]

Uz uvođenje u posjed vezan je još jedan sačuvani ostatak odredbe kapitulara sudaca CMC, ali ovaj put riječ je o uvođenju u posjed koje se provodi u postupku ovrhe kako bi se namirila dosuđena tražbina. Rubrika pod kojom se nalazila ova odredba kapitulara započinjala je riječima *De debitore in tenutam*, a sama odredba riječima *Item quod quicumque*.[414] Iz reformacije statuta koja odgovara ovoj kapitularnoj odredbi proizlazi da je uređivala postupak kada bi se otkrilo da je dužnik zbog presude pod ovrhu stavio imovinu na koju ni sam nije imao pravo.[415] Vjerovnik koji bi u postupku ovrhe bio uveden u posjed takve imovine, a zatim u novom sporu protiv neke treće osobe koja je na nju polagala pravo izgubio tu imovinu, mogao je tražiti odštetu za čitav dug i sve troškove proizišle iz sudskih sporova. Odšteta i troškovi trebali su se pritom namiriti od neke druge dužnikove imovine koju je vjerovnik bez ikakva odlaganja mogao prodati na dražbi.

U vezi s presudama sačuvani su ostaci dviju odredbi kapitulara. Iako se za jednu od njih spominje kako potječe iz nekoga neodređenoga kapitulara, realno se može pretpostaviti da je bila uključena u kapitular sudaca CMC. Radi se o odredbi pod rubrikom *Allegatur consuetudo ante publicationem sententie*, a započinjala je riječima *Item quod per partem litigantem*.[416] Prema kasnijoj statutarnoj reformaciji radilo se o tome da je stranka u građanskom sporu imala pravo pozvati se na neki običaj nakon što je presuda bila donesena, ali još uvijek nije bila objavljena.[417] Tako je i u jednoj presudi od 27. siječnja 1393., prije nego je ona objavljena strankama, notar na margini ubilježio kako presuda nije pročitana jer su se tuženici pozvali na neki običaj, pri čemu su im suci odredili rok da taj običaj prilože u pismenom obliku.[418] Druga odredba vezana uz presude bez sumnje je bila uklopljena u kapitular sudaca CMC, nalazila se pod rubrikom *Sententie a decem libris*, a započinjala je

[413] U jednom se slučaju tako navodi: "*...Ser Barolus predictus produxit dictum instrumentum crediti, item statutum de districta, item capitulare de districta et cetera.*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 5. Za ostale primjere vidi: CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 71'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 217; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 218.
[414] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC spominje u sljedećem obliku: "*...item capitulare dominorum iudicum ciuilium positum sub rubrica: De debitore in tenutam et cetera, capitulo quod incipit: Item quod quicumque et cetera...*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 222.
[415] ZS, R 94.
[416] Ova se odredba u kapitularu nalazila pod rubrikom: *Allegatur consuetudo ante publicationem sententie*, glava: *Item quod per partem litigantem*. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 74; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 3'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 221; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28'.
[417] ZS, R 101.
[418] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117'.

riječima *Item quod a modo in antea*.[419] Iz reformacije statuta vidljivo je da se odredba odnosila na način izricanja presuda s obzirom na novčanu vrijednost tražbina. Nadležno sudbeno tijelo sve presude u vrijednosti iznad 10 libara malih mletačkih denara trebalo je dati zapisati i tek onda objaviti, a one u vrijednosti 10 libara i manje mogle su se objaviti i bez sastavljanja u pismenom obliku.[420]

U sudskim zapisnicima sačuvane su i dvije odredbe kapitulara sudaca CMC o odnosima između gospodara i kmeta u njihovim nastupima pred sudom. Obje su odredbe ušle i u kasnije reformacije statuta, pa se iz toga može utvrditi njihov sadržaj. Prva od te dvije odredbe nalazila se pod rubrikom *Domino villani creditur quod petit*, a započinjala je riječima *Item quod domino villani existentis*.[421] Prema statutarnoj reformaciji ova je odredba propisivala obvezu sudaca da vjeruju gospodaru spram njegova kmeta bez ikakva dokaza, ali pod uvjetom da gospodar o tome položi prisegu.[422] Sačuvani sudski sporovi u kojima se navodi ova odredba kapitulara to lijepo i pokazuju. Primjerice, 26. listopada 1393. Damjan pok. Bivalda de Nassis pokrenuo je spor protiv svoga bivšega kmeta Ivana Bogdanova Banića s Ugljana tražeći od njega da mu isplati 300 libara malih mletačkih denara za novac i razne stvari koje je Damjan dao Ivanu kada je postao njegov kmet, a koje mu nije vratio kada ga je napustio. Tijekom spora Damjan se pozvao na ovu kapitularnu odredbu čime je izrazio spremnost da položi prisegu o istinitosti svoga zahtjeva jer ga onda ne bi trebao posebno dokazivati.[423] Druga se odredba nalazila pod rubrikom *Dominus villani* i započinjala je riječima *Item quod dominus villani*.[424] Ona je sadržajno regulirala pravo gospodara da u građanskim sporovima obavlja sve poslove umjesto svoga kmeta, osim kada bi se parnica povela u pismenom obliku.[425]

Još jedna odredba kapitulara sudaca CMC ušla je u kasnije reformacije statuta. Nalazila se pod rubrikom *Quod excalupniator (!) debet placito subintrare* i započinjala je riječima *Quod excalupniator*.[426] Iz statutarne reformacije proizlazi kako je tom odredbom bila

[419] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC spominje u sljedećem obliku: "*...item capitulare dominorum iudicum sub rubrica: Sententie a decem libris et cetera, quod incipit: Item quod a modo in antea et cetera…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42'.
[420] ZS, R 92.
[421] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 17; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 90; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 36'.
[422] ZS, R 106.
[423] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 90.
[424] Odredba iz kapitulara javlja se u sljedećem obliku: "*...ac viso capitulare positum inter consuetudines dominorum iudicum sub rubrica: Dominus villani, capitulo quod incipit: Item quod dominus villani et cetera…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106.
[425] Vidi: ZS, R 107.
[426] Odredba je sačuvana u sljedećem obliku: *"…item capitulare inter consuetudines sub rubrica: Quod excalupniator (!) debet placito subintrare, quod incipit: Quod excalupniator…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 216.

regulirana obveza pojedinaca da od potraživanja trećih osoba brane pravo vlasništva nad nekretninama onih osoba kojima su te nekretnine ustupili ili prodali.[427] Ta je obveza mogla proizlaziti iz kupoprodajnih ugovora, ali i iz parnica u slučaju da je pojedinac negirao svoju obvezu pa je sud trebao odlučiti postoji li ili ne postoji obveza. Upravo u tom kontekstu ova se odredba kapitulara javlja u sudskom sporu kojim je suknar Petar pok. protomajstora Andrije iz Zadra tražio od oporučnih izvršitelja pok. Marina de Matafaris da ga brane u sporu koji je protiv njega pokrenula Marinova udovica Margita zahtijevajući od njega da joj prepusti neke solane sa skladištem na otoku Pagu koje je donijela u miraz prilikom udaje za Marina. Te je solane Marin ugovorom dao u najam na šest godina Petru pri čemu se tijekom čitava toga perioda obvezao braniti Petrova prava protiv bilo koje osobe. Budući da je Marin umro prije isteka toga roka, obveza obrane prešla je na njegove oporučne izvršitelje, među kojima je, zanimljivo, bila i Marinova žena Margita. Suci su na kraju presudu donijeli u korist Petra zbog toga što tuženici nisu pružili nikakav dokaz koji bi poništio obvezu iz ugovora o najmu, ali i zato što se Petar tijekom postupka pozvao upravo na spomenutu odredbu kapitulara iz koje je proizlazila obveza tuženika da brane Petra od Margitinih potraživanja za solanama.[428]

Osim do sada opisanih odredbi kapitulara sudaca CMC sačuvani su i ostaci dviju odredbi koje nemaju uže veze s djelovanjem suda i ocrtavaju konkretna imovinska prava žena. Jedna od njih nalazila se pod rubrikom *De donis dominarum*, a započinjala je riječima *Item quod omnia dona que recipit domina*.[429] Odredbom je bilo uređeno kako su svi darovi koje bi žena dobila u kući svoga oca pripadali isključivo njoj, dok su oni koje bi primila u kući svekra ili muža pripadali njezinu svekru, svekrvi i njihovim nasljednicima.[430] Druga se odredba nalazila pod rubrikom *Quantum vxor potest trahere de domo mariti mortui*, a započinjala je riječima *Item quod nulla mulier*.[431] Propisivala je da nijedna žena ne smije na ime pokretnina koje je donijela u kuću muža niti na ime dobiti od muževe imovine iznositi iz kuće preminuloga muža novac ili vrijednosti veće od 10 libara malih mletačkih denara, osim u slučaju da posjeduje javnu ispravu iz koje bi bilo razvidno da je donijela veću svotu.[432]

Sve do sada opisane odredbe koje su bile u sastavu kapitulara sudaca CMC, izuzev jedne, mogu se naći i u reformacijama zadarskoga statuta. Međutim, u sačuvanim sudskim

[427] ZS, R 98.
[428] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 215'-216'.
[429] Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 13'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 14'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 77'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 187.
[430] Vidi: ZS, R 36.
[431] Ova odredba kapitulara sudaca CMC spominje se pod rubrikom: *Quantum vxor potest trahere de domo mariti mortui*, glava: *Item quod nulla mulier*. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105.
[432] Vidi: ZS, R 99.

zapisnicima postoje i ostaci odredbi toga kapitulara koje nisu pronašle put do kasnijih mletačkih reformacija pa je stoga teže proniknuti u njihov sadržaj i odgonetnuti im značenje. Najlakše je pritom prodrijeti u smisao jedne kapitularne odredbe vezane uz ogluhu. Ona se nalazila pod rubrikom *De presentatione*, a započinjala je riječima *Quia ea que cautius est agendum*.[433] Oblik u kojem je sačuvana podsjeća na jednu odredbu statuta koja je regulirala postupak dodjele založnoga prava tužitelju kada se tuženik ne bi odazvao sudskom pozivu[434], pa se može pretpostaviti da je i ovdje bila riječ upravo o tome, pogotovo kad se u obzir uzmu okolnosti u kojima se ona spominje. Naime, presuda u kojoj se ta odredba navodi donesena je 1. veljače 1393. u sporu između Klare, udove Andrije pok. Ivana de Grisogonis s jedne, te Andrijinih oporučnih izvršitelja s druge strane.[435] Kako je u fondu CMC sačuvan i proces vezan uz ovaj predmet, nije teško dokučiti da se tuženici ispočetka nisu odazvali sudskom pozivu pa je u skladu s tim tužiteljica pozivom na ovu odredbu kapitulara sudaca CMC nastojala pokrenuti zahtjev za dodjelom založnoga prava nad nekom tuženikovom imovinom.[436]

Jednako tako, kapitularom sudaca CMC bila su uređena prava i obveze vezane uz zastupanje osoba u građanskim sporovima pa se i te uredbe mogu smatrati nastavkom onih iz druge knjige statuta koje su propisivale tko je i u kakvim okolnostima mogao pred sudovima nastupati kao nečiji punomoćnik.[437] Ostaci odredbe kapitulara sačuvani u jednom sporu ukazuju da je ona regulirala nekakav odnos kada je odvjetnik jedne strane ujedno bio i punomoćnik te stranke, ali detalje ipak nije moguće razabrati. Odredba se nalazila pod rubrikom *Quod aduocati non sint procuratores*, a započinjala je riječima *Item cum coram iudicibus*.[438]

U kapitularu je nedvojbeno postojao i dio posvećen rokovima za pojedine pravne radnje u sudskim postupcima. Sudski zapisnici čuvaju tako dijelove dviju odredbi kapitulara CMC koje su u vezi s tim propisivale koliki su rok nakon potvrde legitimiteta osoba u sporu mogle dobiti parnične stranke do njihova izjašnjavanja o predmetu spora, ali detalje opet nije moguće utvrditi. Prva od njih nalazila se pod rubrikom *De termino dando lite contestata*, a započinjala je riječima *Item quod dicti iudices legitimatis personis lite contestata*.[439] Druga se

[433] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96'.
[434] ZS, lib. II, cap. LI.
[435] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96-96'.
[436] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 145-145'.
[437] Vidi: ZS, lib. II, cap. XXVI-XLI.
[438] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 21.
[439] Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 98; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 103'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 83; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 18'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 118; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 161'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 162'; CMC,

odredba nalazila pod rubrikom *De duobus terminis dandis lite contestata*, a započinjala je riječima *Item quod dicti iudices legitimatis personis*.[440] Osim tih javlja se i odredba koja je pobliže regulirala da se u nekoj nepoznatoj stvari može u dva navrata odobriti odgoda od pet dana.[441]

Ostale odredbe kapitulara sudaca CMC koje se spominju u sačuvanim zapisnicima CMC također pokazuju primarnu usmjerenost na različite aspekte građanskoga sudskoga postupka kao što su pitanje litiskontestacije[442], intencija[443], polaganja prisege[444], čitanja i izdavanja naloga[445] te izbora određenih osoba[446], ali se o njima osim zabilježenih podataka u vidu početka naslova i odredbe ne može reći ništa više jer ne pružaju dovoljno podataka.[447] Na kraju, sačuvana je i jedna odredba u vezi s instrumentima koja se nalazila pod rubrikom *Quod refitiatur instrumentum admissum*, a započinjala je riječima *Congregato conscilio*.[448]

Drugi kapitular koji se uz kapitular sudaca CMC najčešće spominje u sačuvanim sudskim zapisnicima je kapitular rektora (*Capitulare dominorum rectorum*). U zapisnicima CMC može se sa sigurnošću rekonstruirati više odredbi toga kapitulara. Jedna od njih u cijelosti je sačuvana u prijepisu iz 1393., a iako rijetko spominje se i u sačuvanim zapisnicima

---

kut. V, fasc. 10, fol. 105'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 11; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 12'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 16'; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 2; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 4'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 223; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 72'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 77'; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 1'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 184; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 185; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 186; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 187'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 211; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 213-213'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 19'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 37'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 26; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 157'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 111'.

[440] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 153'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 50; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 188'; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 1'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212'.

[441] Ta se odredba kapitulara javlja pod rubrikom: *De duobus terminis quinque dierum*, glava: *Item quod dicti iudices*. Vidi: CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 56; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 83.

[442] Odredba kapitulara sudaca CMC koja se u sudskim zapisnicima spominje nalazila se pod rubrikom: *In processu non ponitur de contestatione litis iurato calupnie (!) et sententiam audiendam*, glava: *Item quod non est consuetum*. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 223; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 138'.

[443] Ta se odredba kapitulara spominje u sljedećem obliku: "*...item capitulare positum sub rubrica: De intentionibus registrandis, capitulo quod incipit: Item quod ab hodie in antea*.". Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12'.

[444] Ta se odredba kapitulara spominje u sljedećem obliku: "*...item capitulare dominorum iudicum sub rubrica: De iuramento eorum, quod incipit: Item quod dicti iudices…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 42'-43.

[445] U vezi s nalozima sačuvani su ostaci dviju odredbi kapitulara sudaca CMC. Prva se odredba nalazila pod rubrikom: *De preceptis legendis*, glava: *Item quod dicti iudices*. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 119'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 153'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 50; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 12'. Druga se odredba nalazila pod rubrikom: *De preceptis*, glava: *Item quod precepti*. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 72'.

[446] Ta se odredba kapitulara sudaca CMC navodi u sljedećem obliku: "*...item capitulare dominorum iudicum sub rubrica: De electione eorum et cetera, capitulo quod incipit: Reperitur firmatum et ordinatum et cetera…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 206.

[447] Jedna od takvih odredbi kapitulara je i ona koja se sačuvala u sljedećem obliku: "*...item vnum capitulare iudicum curie maioris quod incipit: Quod ad modo antea, et finit: secundum statuta, ordinamenta et consuetudines Iadre*." Vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 226'.

[448] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212-212'.

CMC.[449] Ta je odredba kapitulara rektora značajna iz više razloga, osobito stoga jer je definirala ovlasti rektora u rješavanju građanskih sporova. Odredba je tako istaknula da se rektori nisu smjeli miješati u rješavanje građanskih sporova osim u iznimnim situacijama koje se potom nabrajaju, a o kojima je već bilo govora.[450]

Kako su rektori u Zadru imali određene ovlasti koje nisu imali suci CMC tako su nakon 1409. pojedine odredbe toga kapitulara također dospjele u reformacije statuta. Od odredbi kapitulara rektora koje su sačuvane u zadarskim sudskim zapisnicima to se može utvrditi samo za tri odredbe. Jedna od njih nalazila se pod rubrikom *De causis inter uiandantes forenses*, a započinjala je riječima *Item quod domini vicarius et rectores*.[451] Statutarna reformacija pokazuje da je normirala način na koji su se trebali rješavati sporovi oko pokretnina između građana Zadra i stranaca na proputovanju kroz Zadar. Nadležno sudbeno tijelo te je sporove trebalo rješavati po skraćenom postupku bez ikakvih odlaganja i bez obzira na to je li bio kakav blagdan.[452] Razlika se ponovno uočava jedino u sudbenom tijelu koje je imalo ovlasti rješavati takve sporove pa se u reformaciji statuta navodi da je to knez, a u odredbi kapitulara knežev vikar i rektori.

Budući da sam statut prizivima nije posvetio ni jednu odredbu, poseban dio vezan uz ta pitanja nalazio se u sklopu kapitulara rektora. Iako se u vezi s tim spominje samo jedna odredba za koju se ne navodi izričita veza s kapitularom rektora, realno se može tvrditi da je bila u njegovu sklopu te da je u nešto izmijenjenom obliku dospjela u kasnije reformacije statuta. Odredba se nalazila pod rubrikom *De appellationibus*, a započinjala je riječima *Item quod quilibet sentiens se grauatum*.[453] Ta se odredba kapitulara spominje na samo jednom mjestu u sačuvanim sudskim zapisnicima, i to prilikom rješavanja jednoga prizivnoga postupka pred rektorima kada se stranka pozvala na *capitulare de appellationibus*, ne misleći pritom na poseban kapitular, nego na odredbu kapitulara. Iz reformacije statuta vidi se da je njome bio propisan rok od deset dana za ulaganje priziva na bilo koju prvostupanjsku presudu. Nakon što bi taj rok istekao više nije bilo moguće podnositi prizive i presuda bi se

[449] Prijepis te odredbe iz kapitulara rektora vidi u: Vitaliano BRUNELLI, Gli "Statuta Jadertina", str. 11-12. U sačuvanim zapisnicima CMC odredba se spominje samo na dva mjesta, a u oba se navodi da se nalazila pod rubrikom: *Quod domini rectores non immissceant se in ciuilibus*, glava: *Item prouidimus ordinandum*. Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168.
[450] Vidi ovdje, str. 51.
[451] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 161; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 162; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 112'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 113'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 32; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168.
[452] ZS, R 78.
[453] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168': "*...et produxit ectiam capitulare de appellationibus sub rubrica: De appellationibus, capitulo quod incipit: Item quod quilibet sentiens se grauatum, caput hoc videlicet: Et quicquid reperietur fore diffinitum per ipsum collegium super predictis ratum sit et executioni mandetur...*"

mogla dati na izvršenje.[454] Reformacija je, dakako, govorila o prizivima na presude kneza i njihovu otpremanju na rješavanje u Veneciju, dočim je kapitularna odredba zasigurno propisivala da se radilo o prizivima na presude CMC i drugih gradskih kurija te da se priziv mogao uputiti na određeni kolegij čija se presuda onda imala smatrati konačnom.

Kapitularu rektora vjerojatno je pripadala i jedna odredba u vezi s izgubljenim instrumentima. Ta je odredba bila pod rubrikom *Quod instrumenta perdita*, a započinjala je riječima *Item quod si quis dixerit*.[455] Sadržaj odredbe opet se može iščitati iz statutarne reformacije koja je u slučaju gubitka instrumenata nadležnom tijelu davala pravo da odluči o opravdanosti ponovnoga izdavanja tih istih instrumenata na temelju zapisa iz notarskih registara. Postupak je pritom nalagao da se i drugi akteri iz ugovorâ pozovu pred nadležno tijelo kako bi im se to dalo na znanje i omogućilo da iznesu svoj stav.[456] Primjerice, iz presude od 8. ožujka 1393. u kojoj se spominje ova kapitularna odredba proizlazi da je stanoviti Mihina iz Kotora u jednom trenutku dugovao Damjanu pok. Magiola de Cipriano 195 zlatnih dukata, ali nakon Damjanove smrti njegovi oporučni izvršitelji nisu raspolagali dokumentima iz kojih je to bilo razvidno, pa nisu znali je li Mihina isplatio Damjanu dug ili nije. Zbog toga su oni Mihini uputili sudski poziv s ciljem da se pojavi pred zadarskim rektorima i priloži poništene instrumente koji bi na taj način posvjedočili da je Damjanu dug isplaćen. U međuvremenu su svi sporovi koje je rješavala kurija rektora povjereni na rješavanje sucima CMC temeljem odluke Velikoga vijeća od 1. veljače 1393. jer su rektori bili zauzeti drugim političkim poslovima.[457] Tako se i ovaj spor onda nastavio pred sucima CMC, a kako se Mihina očito nije odazvao ranije upućenom sudskom pozivu, Damjanovi su izvršitelji od sudaca CMC zahtijevali da protiv Mihine donesu presudu zbog ogluhe i prisile ga na isplatu 195 dukata. Ipak, iz presude je vidljivo da se Mihina u nekom trenutku ipak počeo pojavljivati na ročištima, pa su tako suci prilikom donošenja presude između ostaloga razmotrili i njegov odgovor tužiteljima da je instrumente iz kojih je proizlazio dug poništio sam Damjan jer mu je Mihina isplatio čitav iznos duga. Kao dokaz svojim tvrdnjama priložio je poništene instrumente, pri čemu se pozvao i na odredbu kapitulara o izgubljenim

[454] ZS, R 97.
[455] Ova se odredba kapitulara spominje u sljedećem obliku: "*...et viso capitulare positum sub rubrica: Quod instrumenta perdita, capitulo quod incipit: Item quod si quis dixerit et cetera…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 107. Ostaci još jedne odredbe kapitulara sudaca CMC, za koju se ne može naći istovjetna odredba u reformacijama statuta, upućuju na zaključak kako je i ona sadržavala neke propise u vezi s izgubljenim instrumentima.
[456] ZS, R 30.
[457] Prijepis te odluke Velikoga vijeća sačuvan je u: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 143a.

instrumentima, vjerojatno dajući sucima na znanje kako ne postoji nikakav opravdan razlog za ponovno izdavanje instrumenata.[458]

Ostaci sljedeće odredbe kapitulara rektora pokazuju da su rektori svoje ovlasti u davanju odobrenja za izvršenje presuda mogli prenijeti i na same suce. Odredba se u kapitularu nalazila pod rubrikom *De fauore dando dominis iudicibus curiarum pro executione sententiarum,* a započinjala je riječima *Item prouidimus ordinandum quod domini rectores*.[459] Više od toga, međutim, nije moguće reći.

Ostale odredbe kapitulara rektora čiji je spomen sačuvan u sudskim zapisnicima nisu ni približno razumljive, pa se iz jedne može zaključiti samo da je regulirala nešto u vezi s presudama u kaznenim predmetima[460], a iz druge samo općenito da su rektori nešto trebali raditi pridržavajući se odredbi statuta.[461]

Sačuvani sudski zapisnici pokazuju da je postojao i kapitular zabilježen kao *Capitulare consiliorum Iadre*. Iako se iz njegova naslova može pretpostaviti da se radi o kapitularu zadarskih vijeća, moguća je i nešto drukčija interpretacija. Naime, u sudskim zapisnicima ponekad se za odredbe ne koristi pojam *capitulum,* nego pojam *consilium*. Možda bi upravo taj kapitular mogao predstavljati zbirku propisa u koju su se unosile reformacije gradske vlasti nastale nakon usvajanja statuta, ali to nije moguće sigurno utvrditi. Samo se za jednu odredbu može sigurno reći da potječe iz ovoga kapitulara. Ona se nalazila pod rubrikom *Si possessio alicuius inclusa esset inter confines et cetera*, a započinjala je riječima *In consilio rogatorum firmatum est et cetera*.[462] Slična odredba sačuvana u reformacijama statuta pokazuje da je regulirala prava osoba koje su imale posjed nad nekom zemljom, a čiji je jedan dio bio prodan na dražbi zbog toga što je zabunom bio uključen u dražbovnu ponudu.[463]

---

[458] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 106'-107'.

[459] Ova odredba kapitulara rektora sačuvana je u sljedećem obliku: "*...item produxit capitulare dominorum rectorum sub rubrica: De fauore dando dominis iudicibus curiarum pro executione sententiarum, capitulo quod incipit: Item prouidimus ordinandum quod domini rectores et cetera.*" Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 12'. Osim toga sačuvala se i u obliku: "*capitulare dominorum rectorum sub rubrica: De fauore et auxilio et cetera, consilio quod incipit: Item prouidimus odrinandum et cetera*", pa nije moguće reći radi li se o istoj ili o nekoj sličnoj odredbi. Vidi: CMC, kut. II, fasc. 8, fol. 6'.

[460] Ova odredba kapitulara rektora sačuvana je u sljedećem obliku: "*...item capitulare sub rubrica: A sententia criminali et cetera, capitulo quod incipit: Illud precipue prouidimus…*". Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2'. Početak naslova ove odredbe podsjeća na početak naslova jedne statutarne reformacije, ali se početak teksta same odredbe ne podudara. Usporedi: ZS, R 81.

[461] Ova odredba kapitulara rektora sačuvana je u sljedećem obliku: "*...item capitulare positum sub rubrica: Quod domini rectores oseruenti (!) statuta et cetera, capitulo quod incipit: Item prouidimus et cetera…*". Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2'.

[462] Ta se odredba kapitulara spominje u sljedećem obliku: "*...item quoddam consilium positum in capitulare consiliorum Iadre sub rubrica: Si possessio alicuius inclusa esset inter confines et cetera, capitulo C^{o}XXII° quod incipit: In consilio rogatorum firmatum est et cetera…*". Vidi: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16'. Na jednom drugom mjestu ostala je zabilježena ovako: "*...item capitulare positum sub rubrica: Si possessio alicuius inclusa esset, capitulo quod incipit: In consilio rogatorum firmatum est et cetera…*". Vidi: CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28'.

[463] ZS, R 68.

Odredbom je tako propisano da dražbovne transakcije u vezi s tim dijelovima posjeda nisu smjele ići na štetu osoba koje su prije toga bile u njihovu posjedu ako su te osobe mogle pružiti legitiman dokaz o svojim pravima na posjed. Usporedi li se odredba s kontekstom sudskih sporova u kojima se spominje, onda se ona u njih izvrsno uklapa. Primjerice, trgovac Krešo pok. Luke iz Zadra kupio je jedan posjed u zadarskom kotaru na javnoj dražbi koju je pokrenula komuna u svrhu naplate nekakvoga duga od Bogdola de Rubeo. Nakon toga je pak mornar i stanovnik Zadra Alegreto pokrenuo spor protiv Kreše tvrdeći da jedan dio toga posjeda pripada njemu. Zbog toga je onda i Krešo 27. lipnja 1398. pokrenuo međuspor tražeći od prokuratora zadarske komune da mu u sporu s Alegretom pruže jamstva za kupljeni posjed, tj. da brane njegova prava na tu zemlju. U sporu između Kreše i komune suci su donijeli presudu u korist tuženikâ koje su u potpunosti oslobodili Krešina zahtjeva, obrazlažući ju izjavom da zemlja nad kojom je izvršen očevid nije ona ista koju je komuna prodala Kreši. Suci su pri donošenju presude razmotrili podnesene dokaze među kojima se nalazila i navedena odredba kapitulara koju su priložili tuženici, čime su potvrdili da je Alegreto imao legitimno pravo na postavljanje svoga tužbenoga zahtjeva. Ipak, oni Kreši nisu odbili pružiti jamstva, već su samo pokušali dokazati kako u konkretnom slučaju to nisu u mogućnosti napraviti jer je očevid pokazao da se ne radi o zemlji koja je Kreši prodana na dražbi. U skladu s tim suci su Kreši zadržali pravo da ponovno traži jamstva od komune, ali za onaj dio posjeda koji mu je uistinu i prodan.[464]

Za ostale se odredbe ne može utvrditi kojem su kapitularu pripadale jer se to u njima nigdje izričito ne navodi. Jedna od takvih odredbi bila je i ona koja se u nekom kapitularu nalazila pod rubrikom *Consiliarii sint viginti annorum ad minus,* a započinjala je riječima *Item quod deinceps qui non fuerit*.[465] Njezin sadržaj opet se rekonstruira iz statutarne reformacije koja je propisivala minimalnu dob od 20 godina za ulazak u Veliko vijeće i stjecanje prava glasanja.[466] U jednom je sporu ta odredba iskorištena u svrhu potvrde legitimiteta i zakonske dobi za sudjelovanje u sudskim sporovima. Naime, 28. listopada 1400. Danijel pok. novčara Petra iz Firence pokrenuo je spor protiv nasljednikâ imovine kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis među kojima je bio i njegov sin Jakov. Na temelju tužbenoga zahtjeva Danijel je od njih zahtijevao isplatu 300 zlatnih dukata koje je njegov otac Petar za svoga života uzajmio kraljevskom admiralu Mateju. Spor je u konačnici riješen u korist Danijela, ali se u tijeku postupka kao jedan od problema pokazalo i pitanje Jakovljeve

[464] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28-29.
[465] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 137; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 138'.
[466] ZS, R 13.

punoljetnosti i time pravne sposobnosti za da sudjeluje u sporu. U tom se kontekstu onda Danijelov odvjetnik pozvao na spomenutu odredbu kapitulara o minimalnoj dobi od 20 godina za ulazak u Veliko vijeće i priložio zapis iz kojega je bilo razvidno da je Jakov primljen u Veliko vijeće i da je u skladu s tim prisegu položio 26. veljače 1400., čime je dokazao Jakovljevu punoljetnost.[467]

U istom je sporu odvjetnik tužitelja Danijela sudu priložio još jednu odredbu iz nekoga kapitulara koja se nalazila pod rubrikom *Iuramentum consiliariorum*, a započinjala je riječima *Item quod consiliarii qui non iurauerint*.[468] Sam naslov odredbe ukazuje da je sadržavala tekst prisege koju je svaki vijećnik pri ulasku u Veliko vijeće morao položiti, a jedna reformacija statuta to i potvrđuje. Odredba je u reformacije zasigurno ušla u nešto izmijenjenom obliku i to opet u skladu s promjenama koje je donijela 1409., pa se tako u tekstu prisege iz reformacije statuta ističe obvezu vijećnika da govore i obavljaju poslove u Vijeću pod mletačkim vrhovništvom i u čast mletačkoga vrhovništva.[469]

Na kraju, sačuvani su ostaci još jedne odredbe za koju za sada nije moguće utvrditi kojem je kapitularu pripadala. Odredba se nalazila pod rubrikom *De consilio rogatorum et differentiis*, a započinjala je riječima: *In generali consilio firmatum fuit*.[470] Iz njezina naslova proizlazi da je normirala određene poslove Vijeća umoljenih, ali osim toga ništa konkretnije nije moguće zaključiti.

Na dva se mjesta u sačuvanim sudskim zapisnicima spominje i kapitular sudaca egzaminatora (*Capitulare dominorum iudicum examinatorum*), ali se same odredbe ne spominju.[471] Slično, iz zapisnika CCM proizlazi da je postojao i posebni kapitular sudaca CCM (*Capitulare dominorum iudicum curie consulum*), ali se konkretne odredbe iz njega također ne spominju.[472]

Pregled sačuvanih ostataka odredbi iz raznih zadarskih kapitulara pokazuje kako statut odražava samo jedan relativno mali dio pravnih propisa zadarske komune, barem onih vezanih uz ustroj i djelovanje pojedinih komunalnih tijela. Statut je u osnovi temeljna zbirka za različite aspekte obveznoga, stvarnoga i pomorskoga prava koje je bilo u primjeni na području grada i njegova kotara, dočim su ustroj, nadležnost i djelovanje političkih, upravnih i sudbenih tijela komune u jednoj mjeri bili uređeni kapitularima. U sačuvanim sudskim

[467] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175-175'.
[468] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 175'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 137; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 138'.
[469] ZS, R 11.
[470] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212'.
[471] Vidi: CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 56; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2'.
[472] Vidi: CCM, kut. I, fasc. 3, fol. 20. Moguće je da bi sustavnija analiza sudskih zapisnika CCM otkrila pokoju konkretniju odredbu iz toga kapitulara, ali to izlazi iz okvira ovoga rada.

zapisnicima najčešće se spominju odredbe kapitulara sudaca CMC što je, naravno, sasvim razumljivo jer je upravo taj kapitular bio glavna zbirka propisa o zadarskoj CMC koja je u određenoj mjeri regulirala načine postupanja sudaca u rješavanju građanskih sporova.

Statut kao temeljna zbirka propisa zadarske komune, razni kapitulari kao njegova svojevrsna nadopuna te običaji koji nisu ušli u te pisane zbirke, ali su i dalje bili u primjeni, činili su tako pravni okvir zadarske komune unutar kojega su donekle bila regulirana prava i obveze sudaca CMC i pojedinaca koji su od gradskoga sudbenoga sustava očekivali posredovanje u rješavanju sporova.

Djelovanje zadarske CMC

Iz pravnih propisa koji su djelomično uređivali ustrojstvo vlasti, sudbenoga sustava te prava i obveze pripadnika zadarske komune nije moguće donijeti potpunu sliku o djelovanju zadarske CMC jer se samo po sebi nameće i pitanje usporedbe ustroja i djelovanja suda u teoriji i svakodnevnom radu sa strankama. Osim toga, pluralizam prava u srednjem vijeku i razlike u običajnim pravima lokalnih zajednica mogle su utjecati su razlike u rješavanju građanskih sporova od jednoga do drugoga grada. Iz toga razloga pokušaj davanja odgovora na pitanje kako je izgledalo djelovanje jedne zadarske srednjovjekovne sudbene instance omogućuju sačuvani zapisnici toga suda jer se u njima zrcali svakodnevna praksa u rješavanju raznoraznih sporova privatnopravne provenijencije. Iako je u uvodnom dijelu rada o izvornim cjelinama zapisnika CMC istaknuto kako je više građe koju je tijekom druge polovice 14. stoljeća proizvela administracija zadarske CMC izgubljeno nego što je sačuvano, količina dostupnoga materijala u arhivskom fondu CMC ipak omogućuje rekonstrukciju gotovo čitavoga praktičnoga djelovanja toga srednjovjekovnoga zadarskoga suda za građanske sporove.

Sudbeni dani

Na samom početku prikaza djelovanja zadarske CMC razmotrit će se sudbeni dani i dati odgovor na pitanje kojim je danima CMC održavala ročišta, odnosno koji su se dani smatrali blagdanima ili praznicima tijekom kojih se suci CMC nisu sastajali kako bi dijelili pravdu. O sudbenim danima zadarski statut ne donosi neku konkretniju odredbu. U njemu se propisuje samo da su praznični dani bili oni u kojima nije zasjedala Velika kurija, pri čemu se

ne navodi koji su to dani bili.[473] Sliku uvelike upotpunjava jedna reformacija zadarskoga statuta za koju se pokazalo da je prije toga ulazila u sklop kapitulara sudaca CMC. U toj su reformaciji popisani blagdani i dani u kojima zadarski knez nije bio dužan obavljati svoju sudsku funkciju. Već je spomenuto kako su određene reformacije iza 1409. ulazile u statut iz kapitulara sudaca CMC pri čemu se nije mijenjao sadržaj odredbi, nego samo sudbeno tijelo koje je bilo nadležno za njihovu provedbu, pa nema sumnje da se i ova odredba u kapitularu sudaca CMC odnosila upravo na suce toga suda. Prema toj odredbi, dakle, blagdani i dani u kojima se nisu održavala sudbena ročišta bili su božićni blagdani (osam dana prije Božića pa sve do Bogojavljenja 6. siječnja), zatim osam dana prije čiste srijede, osam dana prije i osam dana poslije Uskrsa, četiri dana prije i četiri dana poslije blagdana sv. Marka (25. travnja), zatim cijeli srpanj za vrijeme održavanja sajmova, cijeli rujan za vrijeme berbi te konačno tri dana prije i tri dana poslije blagdana sv. Krševana (24. studenoga).[474]

Iz ovoga proizlazi da je lokalni običaj u obliku odredbe kapitulara sudaca CMC koji je regulirao blagdane za kojih se nisu rješavali sporovi, a time posredno i sudbene dane, postojao sigurno tijekom druge polovice 14. stoljeća, ako ne i prije, jer su se ti blagdani, izuzev eventualno blagdana sv. Marka, uistinu svetkovali. Takvu sliku nedvojbeno potvrđuju i sačuvani sudski zapisnici gdje se jasno mogu uočiti razdoblja u kojima se nisu održavala sudbena ročišta, pri čemu se ona redovito poklapaju s blagdanima koji su bili određeni reformacijom statuta. Upisi u sudske registre iz tih su perioda vrlo rijetki, a ako i postoje, oni se ne odnose izravno na djelatnost sudaca, nego uglavnom na djelatnost tribuna i gradskih glasnika. Primjerice, na blagdan sv. Krševana, koji se u Zadru slavi 24. studenoga, u čitavu razmatranom periodu postoje samo dva upisa u sudskim registrima, i to iz 1420. kada je vlast nad gradom opet bila u rukama Venecije.[475] Međutim, i u tim se slučajevima radi samo o ponudama za otkup nekretnina koje su gradski glasnici uručivali ovršenicima. Nadalje, blagdan sv. Krševana započinjao je tri dana prije i trajao tri dana nakon 24. studenoga, ali i u tim danima postoji svega nekoliko upisa u sačuvanom arhivskom fondu. Tako su za vrijeme blagdana sv. Krševana kroz čitavu drugu polovicu 14. stoljeća tribuni proveli samo tri ovrhe, a glasnici uručili samo jedan sudski poziv, proveli jednu pljenidbu, izvršili dvije ponude za otkup nekretnina u postupku ovrhe te dva proglasa oko ostavština osoba koje su umrle bez

[473] ZS, lib. II, cap. LXII.
[474] ZS, R 96.
[475] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 64-65; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 66'-67.

oporuke.[476] I ovdje se, dakle, radi o izvršenjima obveza koje nisu spadale u nadležnost sudaca, nego nižih sudskih službenika.

Slična je situacija bila i u vezi s božićnim ili uskršnjim blagdanima te tijekom srpnja i rujna kada se uopće nisu održavala sudbena ročišta kojima su predsjedavali suci, već su se samo odvijali i završavali već spomenuti poslovi iz djelokruga tribuna i gradskih glasnika.[477] Ako su neki poslovi vezani uz nadležnost sudaca padali na bilo koji blagdan u godini, oni su se redovito odgađali do završetka blagdana. Tako je, primjerice, i u sporu koji je započeo 17. lipnja 1361. održano jedno sudbeno ročište 18. kolovoza 1363. na kojem je sudac tuženiku produžio rok kroz čitave ferije tijekom rujna da u svoju korist podnese određene dokaze.[478] Slično, 7. travnja 1373. u sporu između izvršitelja oporuke Zoila de Botono s jedne te Kristofora de Lemessis s druge strane, sudac Galeazzo de Surdis odredio je odvjetniku tužitelja rok do kraja blagdana da priloži inventar dobara pok. Zoila te dokument kojim će dokazati legitimitet njegovih oporučnih izvršitelja. Iako se ne spominje o kojem je blagdanu riječ, nedvojbeno se radi o Uskrsu koji se te godine slavio 17. travnja, a sljedeće sudbeno ročište u sporu održano je 2. svibnja, dakle nakon toga blagdana.[479] Isto tako, zadarski su rektori 14. ožujka 1399. dali sastaviti pismo koje su s prijepisom sudskoga poziva uputili braći Ivanu i Mateju pok. Mihe Matijevića, građanima Zadra, u vezi sa sporom koji je protiv njih pokrenula Filipa, udova zadarskoga građanina Kolana Matijevića. U tom su pismu rektori pozvali tuženike da se što prije jave sucima CMC u Zadru kako bi odgovarali na njezin tužbeni zahtjev, pri čemu se izričito navodi da imaju rok od 20 dana. Međutim, rektori su pritom istaknuli i da se tuženicima prvo sudbeno ročište odgađa ako se u Zadru zateknu za vrijeme nekoga blagdana pa se u tom slučaju sucima moraju javiti prvoga sudbenoga dana nakon blagdana.[480] Blagdani nisu poštivani jedino u slučaju sporova između stranaca na proputovanju kroz Zadar ili između tih stranaca i nekih pripadnika zadarske komune.[481]

Iz statutarne odredbe koja propisuje da su se prazničnim danima smatrali oni u kojima se nisu sastajali suci Velike kurije, a potom i iz odredbe kapitulara sudaca CMC koja se izravno nadovezivala na ovu statutarnu odredbu regulirajući koji su to točno bili dani,

[476] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 9; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 16; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 71-71'; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 2; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 20; CMC; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 237; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 6; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 17'.
[477] U vrijeme božićnih blagdana sačuvano je tako samo 18 upisa od kojih je samo jedna presuda. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 119'. Iz razdoblja srpanjskih i rujanskih ferija također je sačuvana samo jedna presuda donesena 15. srpnja 1386. Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 62-62'.
[478] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 204.
[479] CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 28.
[480] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 174.
[481] ZS, R 78. Za ovu je odredbu također pokazano da je bila sastavni dio kapitulara sudaca CMC.

proizlazi da su se svi drugi dani u godini smatrali sudbenima. U tim danima CMC je, dakle, mogla održavati sudbena ročišta, ali ne nužno ako za to nije postojala potreba. Iz sačuvanih zapisnika CMC vidi se da su suci svakoga dana u tjednu bez iznimke znali obavljati svoje sudbene dužnosti. Izgleda da u tom smislu nije postojala svojevrsna kategorija neradnoga dana jer su suci CMC svoje obveze, iako rjeđe, znali izvršavati i nedjeljom, dok se subota javlja kao jedan od najčešćih dana u kojem su suci izricali presude.[482] Ovakva praksa može se objasniti time što suci očito svoju javnu sudsku djelatnost nisu shvaćali kao obvezu ili teret, nego kao svojevrsno iskazivanje časti. Međutim, iz sačuvanih zapisnika ne može se utvrditi da su suci svoju dužnost zaista i obavljali svakoga dana tijekom jedne godine. Čini se da su u praktičnom smislu sudbena ročišta u različitim sporovima zakazivali tako da su ih nastojali prikupiti više za određene dane pa ih onda rješavali odjednom. Takvom praksom u jednom su danu mogli obuhvatiti više sudskih sporova i ročišta, dok bi im drugi dani onda ostali slobodni.

Što se tiče samih dana u tjednu jedino se u sporovima oko dražbovnih prigovora uočava svojevrsni obrazac prema kojem su se ti slučajevi rješavali uglavnom utorkom. Takva je praksa potpuno u skladu s dvjema odredbama iz statutarnih reformacija od kojih je bar za jednu utvrđeno da se nalazila u kapitularu sudaca CMC.[483] U sporovima oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke najčešće se kao sudbeni dan javlja četvrtak, upola je rjeđi utorak, a povremeno se javljaju ponedjeljak i srijeda. U svim ostalim vrstama sporova sudbena su ročišta najčešća ponedjeljkom, srijedom, četvrtkom i petkom, nešto rjeđa utorkom i subotom, dok su najrjeđa nedjeljom.

Iz ovoga se može zaključiti da nije postojao kompletno razrađen sustav prema kojem su suci rezervirali pojedine dane u tjednu za specifične vrste sporova. Naprotiv, sudska praksa pokazuje da su oni pojedine grupe sporova rješavali u različitim dijelovima dana. To se vidi ne samo po tome što se u svim vrstama sporova ročišta odvijaju praktički svim danima u tjednu, nego i iz sadržaja samih sporova. Tako je u sporu započetom 7. ožujka 1366. između Kreše Maloga pok. Ivana i krznara Tomana održano jedno sudbeno ročište 21. siječnja 1368.

[482] Primjerice, registar presuda notara Vannesa Bernardova iz Ferma za 1393. sačuvan je u potpunosti, izuzev druge polovice prosinca. Od ukupno 67 presuda iz te 1393. čak 46 presuda doneseno je tijekom subotâ, dok je preostala 21 presuda donesena kao slijedi: tri u ponedjeljak, devet u utorak, jedna u srijedu, pet u četvrtak i tri u petak. U nedjelju nije donesena ni jedna presuda. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 114-119'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 94-113'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 35-54'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 220-227'.

[483] Vidi: ZS, R 31; R 86. Za prvu od ove dvije odredbe utvrđeno je da je bila u kapitularu sudaca CMC, dok se za drugu odredbu to ne može neprijeporno reći. Ipak, kako ta druga odredba propisuje samo da su se prigovori na javne dražbe trebali rješavati utorkom, a sudska praksa iz zapisnika CMC to i potvrđuje, realno se može pretpostaviti da je i ona ulazila u sklop kapitulara sudaca CMC i da je odatle dospjela u kasnije reformacije statuta.

na kojem su suci odredili odvjetniku tužitelja odgodu s ciljem da pribavi dokaze koji mu idu u korist. Rok koji su mu suci pritom dali bio je do ponedjeljka iza ručka, tj. vremena u kojem su se rješavali zahtjevi vezani uz nekretnine.[484] Iz ovoga proizlazi da su se sudbena ročišta u vezi sa sporovima o nekretninama rješavala u popodnevnim satima, iako je teško utvrditi je li takva praksa postojala tijekom čitavoga razmatranoga razdoblja.

U sačuvanim zapisnicima mogu se naći slični podaci i o drugim vrstama sporova. Primjerice, 22. prosinca 1368. glasnik Egidije podnio je izvještaj o izvršenju proglasa prema kojem je Tomazina, kći pok. Mateja Andrijina de Georgiis, tražila nasljedstvo svoga strica Marina pok. Andrije de Georgiis koji je umro bez oporuke. Kako je u vezi toga Blaž pok. Marina de Soppe uložio prigovor, isti je glasnik 16. siječnja 1369. pozvao Blaža da se prvoga sljedećega sudbenoga dana kad se budu rješavali sporovi o nasljedstvima javi na sud i obrazloži svoj prigovor.[485] Nadalje, u jednom sporu u kojem je Bartol de Milano uputio prigovor protiv javne dražbe koju je pokrenuo Marin Berčić tražeći da se proda četvrtina nekih vinograda i zemalja, sudac Pavao de Blanchardis 4. kolovoza 1366. objema je strankama odredio rok do prvoga sljedećega sudbenoga dana kada se budu rješavali sporovi u vezi s prigovorima na javne dražbe da prilože dokaze u svoju korist.[486]

U postupcima pak koji su se svrstavali pod *actus ciuiles mobilium* ne navodi se neka konkretna oznaka, već se ističe da se tuženici na sudu moraju pojaviti onda kada se bude raspravljalo o sporovima te vrste, što znači da je zajednica znala koji su to bili dani te da nije postojala potreba to posebno naglašavati. Primjerice, gastald zadarskih glasnika Antun podnio je 6. kolovoza 1391. izvještaj da je na zahtjev Krševana de Soppe, nadstojnika samostana sv. Krševana iz Zadra, pozvao na sud izvršitelje oporuke pok. Filipa de Rosa tražeći od njih da mu isplate legat od 100 libara denara malih koji je Filip oporučno namijenio rečenom samostanu za spas svoje duše. Pritom je Antun istaknuo da se tuženici na sudu moraju pojaviti prvoga sudbenoga dana kada se budu rješavali zahtjevi ove vrste.[487] Na kraju, iz nekoliko se

[484] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 166'.: "*Die XXI Ianuarii. Dicti domini iudices sedentes ut supra statuerunt terminum dicto ser Volcine dicto nomine presenti usque ad diem lune post prandium et horam qua legetur de stabili ad faciendum guarentare testes suos quos uoluerit et ad mostrandum quicquid uult de iure suo et perhentorie, alias procedent ut iustum fuerit.*"

[485] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 19.: "*Die XVI Ianuarii. Egidius preco communis retulit michi notario se ad petitionem dicte Thomaxine citasse dictum ser Blaxium contradictorem quod prima die iuridica super succexionibus compareat coram maiori curia Iadre ad allegandum et dicendum quare contradixit dicte gride successionis et ad respondendum eidem in iure super predictis.*"

[486] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 35.: "*Suprascriptus dominus iudex sedens ut supra assignauit terminum vtrique partium suprascriptarum usque ad primam diem qua legetur de contradictis ad probandum et producendum quicquid uolunt in dicta causa pro secunda dillactione.*"

[487] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 7.: "*Antonius gastaldus preconum communis Iadre retulit et guarentauit michi notario infrascripto ser pro prima die iuridica qua legetur de huiusmodi petitionibus citasse et requisiuisse*

upisa vidi da su osim po vrstama sporova određene dijelove dana posvećivali i rješavanju pojedinih specifičnih poslova u rješavanju sudskih sporova, kao što su pljenidbe zbog ogluhe (*de districtis*)[488] ili obavljanje očevida (*de mostris*).[489] Nažalost, izvori ne otkrivaju koji bi to dijelovi dana mogli biti.

Pravna sposobnost za sudjelovanje u parnicama

Osobe koje su imale namjeru pokrenuti sudski spor, osobe protiv kojih su se ti sporovi pokretali te sve druge osobe koje su na neki način u ime parničnih stranaka sudjelovale u sudskom postupku morale su za to posjedovati određenu pravnu sposobnost. Svaka osoba koja je bila nositelj prava i obveza na području komune smatrala se pravno sposobnom te je u skladu s tim mogla samostalno obavljati radnje tijekom sudskoga postupka. Tužitelj (*actor*) je bio osoba koja je podnosila tužbeni zahtjev s namjerom namirenja određene tražbine, a osoba protiv koje se taj tužbeni zahtjev pokretao nastupala je u svojstvu tuženika (*reus*). Tužbeni zahtjev podnosio se, dakako, protiv osoba koje su bile uključene u pravni posao koji je u nekom trenutku postao predmetom spora. Stoga su se kao parnične stranke u sporu mogle javiti i one osobe koje su u pravni posao bile uključene samo posredno, ali koje su na sebe preuzimale određene obveze proistekle iz ugovorâ. U spisima CMC najčešće se u tom pogledu pojavljuju jamci kao osobe koje su određenim pravnim poslovima davale pokriće, tj. osobe koje su pružale garanciju da će se sklopljeni pravni posao u potpunosti ispoštovati.

Dva su moguća scenarija koja u priču o parničnim strankama uključuju jamce. Prvo, kada bi osoba uzimala zajam od neke druge osobe, zajmodavac je od zajmoprimca mogao zatražiti imenovanje jamaca koji su garantirali povrat zajma kreditoru u dogovorenom roku. Jamci su u takvim situacijama u osnovi preuzimali obvezu vratiti ugovoreni zajam u slučaju da ga sam zajmoprimac u roku ne bi vratio kreditoru. U slučaju da ni jamci ne bi bili u mogućnosti vratiti zajam, kreditor je legitimno mogao protiv jamaca pokrenuti sudski spor i potraživati dug nauštrb imovine tih jamaca. U takvim slučajevima jamac je u sudskom sporu nastupao kao tuženik iako nije bio osoba koja je izravno s kreditorom sklopila ugovor o zajmu. Primjerice, iz jedne presude od 19. veljače 1404. saznaje se da je Šimun pok. Mihe de Pechiaro pokrenuo spor protiv Danijela pok. novčara Petra iz Firence, tražeći od njega da mu isplati 293 libre malih mletačkih denara. Taj je dug proistekao iz obveze koju je Danijelov otac Petar kao jamac kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis imao prema Šimunovu ocu

coram curia maiori ciuilium Iadre ser Georgium condam ser Tomasii de Mactafaris et ser Georgium condam ser Miche de Rosa ut commissarios commissario nomine condam ser Phylipi de Rosa…"

[488] Vidi primjerice CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 170'.

[489] Vidi primjerice CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 84.

Mihi.[490] Iz toga proizlazi da je Miha za života sklopio neki ugovor s Matejem de Cessamis u čemu je kao Matejev jamac sudjelovao i Petar iz Firence, obvezujući se time isplatiti Mihu ako to Matej propusti učiniti u ugovorenom roku. Budući da su u međuvremenu umrli i Miha i Petar, spor se vodio između njihove djece kao nasljednika svojih očeva.

Drugi slučaj u kojem su se kao tuženici mogli javiti jamci vezan je uz kupoprodaju nekretnina i obveze koje su iz ugovorâ u vezi s njom proizlazile. U kupoprodajnim se ugovorima često nalazi odredba prema kojoj je prodavatelj nekretnine preuzimao na sebe obvezu jamčiti kupcu pravo na nekretninu u eventualnim sporovima koji su mogli nastati između kupca nekretnine i neke treće osobe koja je smatrala da joj pripada pravo na posjed te iste nekretnine. Međutim, kada bi takvi sporovi nastali, a prodavatelj nekretnine zanijekao svoju obvezu jamstva, kupac nekretnine mogao je od suda zatražiti da se obveza jamca preispita, pa se u tim situacijama spor između kupca nekretnine i neke treće osobe koja potražuje nekretninu privremeno prekidao. Istodobno bi se zasnivao novi spor između kupca nekretnine kao tužitelja i prvotnoga prodavatelja nekretnine koji je onda u sporu nastupao kao tuženik, a zadaća suda bila je procijeniti ima li prodavatelj nekretnine obvezu braniti kupca nekretnine od optužbi trećih osoba. U slučaju pozitivnoga rješenja po kupca nekretnine, prodavatelj se morao uključiti u prvotni spor na strani kupca nekretnine i jamčiti za prodanu nekretninu. Primjerice, 22. kolovoza 1394. Margita, udova Marina de Matafaris, pokrenula je spor protiv oporučnih izvršitelja Kreše de Grisogonis i njegova sina Frederika tražeći da joj prepuste pet ždrjebova zemlje u Čudomirićima koje je ona donijela u miraz prilikom udaje za pokojnoga Marina.[491] Nakon samo jednoga održanoga ročišta 26. kolovoza 1394. spor je prekinut i ponovno nastavljen tek 10. ožujka 1395. Prazninu koja je nastala između ta dva datuma popunio je pak novi spor koji su upravo 26. kolovoza 1394. pokrenuli Andrija, oporučni izvršitelj svoga oca Kreše i brata Frederika de Grisogonis iz prvotnoga spora, te Andrija pok. Nikole de Grisogonis kao drugi oporučni izvršitelj spomenutoga Frederika. Njih su dvojica spor pokrenuli protiv Filipa de Matafaris, brata preminuloga Marina de Matafaris, tražeći od njega da pruži jamstva pred sudom u parnici koju je protiv njih pokrenula Marinova udova Margita. Naime, Krešo de Grisogonis za svoga života kupio je od Marina de Matafaris spornih pet ždrjebova zemlje o čemu je sastavljen i kupoprodajni ugovor 28. veljače 1372. u kojem su se Marin i njegov brat Filip obvezali jamčiti novom vlasniku pravo na posjed te zemlje u slučaju eventualnih pokušaja osporavanja njegovih prava.[492] Upravo na tu odredbu iz

[490] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 135-136.
[491] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 88-88'.
[492] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89-89'.

ugovora pozivali su se tužitelji u sporu protiv Filipa. Proces je okončan 28. siječnja 1395., a na temelju presude koja je donesena 13. veljače 1395. vidi se da je završen u korist dvojice Andrija. Međutim, priča tu ne završava jer je 27. siječnja 1395., dan prije okončanja postupka, Filip de Matafaris pokrenuo treći spor, i to protiv oporučnih izvršitelja Marina de Matafaris među kojima je bila i Marinova udovica Margita, tražeći od njih da ga izuzmu iz čitave priče. Kako je taj spor okončan željom obiju stranaka, može se pretpostaviti da su se stranke uspjele nekako dogovoriti, pa je u skladu s tim donesena i konačna presuda u korist Filipa kojom ga je sud oslobodio obveze jamstva iz kupoprodajnoga ugovora.[493] Čim je ovaj zadnji spor okončan 10. ožujka 1395., istoga je dana ponovno nastavljen prvi sudski spor koji je cijelu priču i pokrenuo, tj. onaj kojim je Margita tražila od oporučnih izvršitelja Kreše de Grisogonis da joj prepuste pet ždrjebova zemlje u Čudomirićima, ali nije poznato kako je taj predmet završio.

Oporučni izvršitelji također su u sudskim sporovima nastupali kao tužitelji odnosno tuženici iako nisu bili akteri pravnoga posla koji je u konačnici doveo do spora. Oni se u tom svojstvu javljaju "po službenoj dužnosti", tj. kao osobe na koje je sam oporučitelj ili komuna prenijela ovlasti raspolaganja pokojnikovom imovinom do potpunoga namirenja svih oporučnih legata te prava i obveza koje je za sobom ostavio pokojnik. Drugim riječima, oni u sudskim sporovima nastupaju kao pokojnikovi punomoćnici jer zastupaju njegova prava i obveze, a kako je on umro, praktički su se nalazili u ulozi tužitelja odnosno tuženika. Jedina razlika u odnosu na same aktere pravnoga posla jest da sve odluke koje bi sud donosio u njihovu korist ili protiv njih nisu išle u korist odnosno na teret njihove imovine, nego pokojnikove imovine.

Tužitelji i tuženici nisu imali obvezu osobno sudjelovati u sudskom postupku te su mogli opunomoćiti druge osobe da umjesto njih vode spor prema rješenju. Osoba koja je u tom svojstvu nastupala pred sudom nazivala se punomoćnik (*procurator*). Punomoćnik je u sudskom sporu mogla postati svaka osoba koja je navršila 20 godina, tj. koja se time smatrala punoljetnom.[494] Ovlasti koje su punomoćnici imali u sudskim sporovima bile su jednake onima tužitelja i tuženika. Osim što je imao obvezu nastupati u parnici u ime stranke, punomoćnik je mogao poduzimati ili propustiti sve pravne radnje kao što bi to učinili sami tužitelji ili tuženici.[495]

[493] CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 6-6'.
[494] ZS, lib. II, cap. XXXIV.
[495] ZS, lib. II, cap. XXXI.

Razlozi zbog kojih su parnične stranke imenovale svoje punomoćnike u sudskim sporovima nisu bili relevantni. Drugim riječima, parnična stranka nije morala imati opravdan razlog da uzme punomoćnika koji bi umjesto nje vodio spor, kao što je primjerice priprema putovanja, izbivanje iz grada, bolest i sl., pa je mogla to učiniti čak i ako joj se nije dalo trošiti vrijeme po sudbenim ročištima. Svaka punoljetna osoba koja bi se našla u ulozi tužitelja ili tuženika mogla je sama izabrati svoga punomoćnika. Maloljetnoj djeci kojoj su umrla oba roditelja punomoćnici su u eventualnim sporovima bili njihovi skrbnici (*tutores* i *curatores*)[496] koje su im u ovo vrijeme dodjeljivali rektori, a umjesto slaboumnih tu su dužnost morala preuzeti njihova djeca.[497] Oporučni izvršitelji također nisu morali osobno sudjelovati u sudskom postupku te su i mogli postaviti punomoćnika koji je umjesto njih rješavao predmet.[498] Takvo pravilo u puno slučajeva potvrđuje i sudska praksa pa je, primjerice, 20. ožujka 1393. u CMC pokrenut spor kojim su izvršitelji oporuke Luke Leonova iz Zadra tražili od oporučnih izvršitelja Jelene, udove Lovre de Zambonino, da im isplate 75 zlatnih dukata. Pritom su tužitelji u sporu bili strigač sukna Nikola pok. Petra iz Feltra kao oporučni izvršitelj Luke Leonova te notar Ivan de Casulis kao punomoćnik Lukina sina Pavla koji je bio drugi izvršitelj oporuke Luke Leonova. Tuženici su bili Nikola de Spingarolo kao izvršitelj Jelenine oporuke te notar Artikucije iz Rivignana kao punomoćnik ljekarnika i trgovca mirodijama Kolana pok. Gvida iz Zadra koji je bio drugi izvršitelj iste oporuke.[499]

Nakon što bi spor započeo parnična stranka više nije mogla opozvati svoga punomoćnika bez njegova pristanka, osim ako je punomoćnik radio protiv interesa stranke, zatim ako je postojala sumnja da je punomoćnik bio u nekoj rodbinskoj vezi s protivnom stranom u sporu ili da je bio njezin nasljednik, zatim ako se punomoćnik spremao krenuti na daleki put ili je bio teško bolestan te ako je bio utamničen. Isto tako, imenovanjem punomoćnika parničnoj se stranci nije oduzimalo pravo sudjelovanja u postupku pa je ona mogla sudjelovati u vlastitoj parnici, ali ne samostalno nego samo u nazočnosti svoga punomoćnika.[500] Osim toga, statut je propisivao da građanin Zadra ne smije biti punomoćnik stranca u sporu koji bi taj stranac imao protiv nekoga građanina Zadra, pri čemu se građani Venecije nisu smatrali strancima.[501] Sačuvani zapisnici CMC potvrđuju provedbu ove statutarne odredbe pa se tako u sporovima koje su stranci imali s građanima Zadra kao njihovi

[496] ZS, lib. II, cap. XXVI; ZS, lib. II, cap. XXVII.
[497] ZS, lib. II, cap. XXVIII; ZS, lib. II, cap. XXIX.
[498] ZS, lib. II, cap. XLI.
[499] CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 65.
[500] ZS, lib. II, cap. XXXVI.
[501] ZS, lib. II, cap. XXXIX.

punomoćnici uvijek javljaju isključivo stranci.[502] Međutim, zadarski građanin mogao je biti punomoćnik stranca u sporu protiv nekoga drugoga zadarskoga građanina ako je stranac osobno uz svoga punomoćnika također prisustvovao ročištima.[503]

Osim punomoćnika parnične su stranke mogle imenovati i odvjetnika. Prednost koju su stranke dobivale imenovanjem odvjetnika bila je u tome što su odvjetnici posjedovali kakvo takvo znanje prava i sudskih procedura te iskustvo i vještine u rješavanju sporova. Oni su bolje od pojedinih stranaka poznavali statut i kapitulare, osobito kada je riječ o nepismenima, pučanima ili seljacima iz zadarskoga kotara, što je samim strankama u konačnici omogućavalo bolju zastupljenost njihova slučaja i dokazâ pred sudom. Granice između ovlasti koje su u sporovima imali punomoćnici i odvjetnici jedne parnične stranke nisu jasno definirane, pa se naočigled može činiti da su i jedni i drugi obavljali iste poslove. Međutim, razlike su u praksi ipak postojale. Punomoćnik je na sudu nastupao u ime i umjesto parnične stranke, dok je odvjetnik nastupao isključivo u ime stranke. U praksi je to značilo da odvjetnik nije mogao djelovati samostalno, već se o svemu morao dogovoriti s parničnom strankom ili njezinim punomoćnikom. On je pravne radnje u postupku uvijek poduzimao uz suglasnost klijenta, dok punomoćniku suglasnost parnične stranke za poduzimanje pravnih radnji nije bila potrebna. Iz ovakvoga odnosa između stranke i punomoćnika s jedne te stranke i odvjetnika s druge strane proizlazi da odluke koje je sud donosio u korist ili nauštrb stranke nisu išle na štetu odvjetnika. Odvjetnik nije mogao biti osuđen niti je nakon okončanja spora preuzimao bilo kakve obveze proistekle iz odluke suda. S druge strane, presude su itekako mogle ići na teret punomoćnika jer je on faktično zamjenjivao parničnu stranku. Dakako, rješenje spora na štetu tuženika nije značilo da je tuženikov punomoćnik preuzimao na sebe obvezu isplate duga tužitelju, ali se, primjerice, u slučaju ogluhe punomoćnika pribjegavalo pljenidbi njegove imovine, a ne imovine same parnične stranke. Primjerice, 30. svibnja 1398. ljekarnik i trgovac mirodijama Ivan iz Firence, stanovnik Zadra i punomoćnik Ivana Venturinova iz Cesene, pokrenuo je sudski spor kojim je od Petra pok. Ricouera iz Firence, punomoćnika Nikole Jakovljeva iz Fana, tražio da mu isplati 70 zlatnih dukata koje je Ivan prethodno bio uzajmio Nikoli. Međutim, Nikolin punomoćnik Petar oglušio se na sudski poziv pa je u skladu s tim provedena pljenidba. U takvim okolnostima glasnik Pavao

[502] Vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 13, fol. 91-91'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 156; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 162-162'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 10-10'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2-2'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 36-36'.
[503] ZS, lib. II, cap. LVIII.

podnio je izvještaj kako pljenidbu nije proveo nad imovinom tuženika Nikole, nego nad imovinom njegova punomoćnika Petra.[504]

Dodatni uvjet koji su sve osobe morale ispunjavati kako bi mogle na sudu nastupati u svojstvu tužitelja, tuženika, punomoćnika, odvjetnika ili svjedoka bila je dob od najmanje 20 godina. Pravilo o dobi statut je propisivao samo za punomoćnike[505], ali nema sumnje da je vrijedilo i za osobe koje su pred sudom nastupale u drugim ulogama jer je to bila dob kada su pojedinci postajali punoljetni, što znači ovlašteni pristupati institucijama gradske vlasti i radu drugih tijela. Suci su se ovih pravila striktno pridržavali na što upućuje i primjer jedne djevojke koja je pred sucima CMC pokušala pokrenuti spor. Naime, 9. prosinca 1393. Jelena, kći pok. Franje de Zadulinis i udovica Frederika de Matafaris, pokrenula je spor protiv oporučnih izvršitelja njezina pokojnoga muža Frederika tražeći povrat svoga miraza u iznosu od 400 zlatnih dukata. Iako se to izravno ne spominje, tuženici su na jednom ročištu u siječnju 1394. očigledno prigovorili da je spor neutemeljen jer tužiteljica Jelena nije bila punoljetna. Sudac Antun de Ghisis u takvoj je situaciji notaru Artikuciju, odvjetniku tužiteljice, dao rok od pet dana da u vezi s tim prigovorom iznese svoj odgovor. Nedugo nakon toga, 30. siječnja 1394. Jelenina je majka Nikolota položila prisegu izjavljujući da Jelena jest punoljetna, a sam sudac se svojevrsnim "očevidom" nad Jeleninim tijelom u to i uvjerio pa je proglasio da Jelena uistinu ima više od 20 godina i da se postupak može nastaviti.[506]

Tužbeni zahtjevi i sudski pozivi

Svi građanski sporovi pred CMC zasnivali su se na temelju tužbenoga zahtjeva (*petitio*). Iznimke od toga pravila predstavljaju jedino zahtjevi za ostavštinom osoba koje su umrle bez oporuke i predmeti u vezi s dražbovnim prigovorima o čemu će još biti govora u zasebnom dijelu. Svaka osoba koja je htjela podnijeti kakav tužbeni zahtjev morala se u vezi s tim obratiti jednom od gradskih glasnika koji je onda imao zadaću budućim tuženicima uručiti sudski poziv (*citatio*). Čini se da u Zadru nije postojala praksa prema kojoj se tužitelj morao najprije obratiti sucima koji su provjeravali utemeljenost tužbenoga zahtjeva i nadležnost suda.[507] Teško je pritom odgonetnuti jesu li tužitelji svoje zahtjeve glasnicima podnosili u pismenom obliku ili samo usmeno nakon čega je sudski poziv sastavljao sam glasnik. Bilo

[504] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 39.
[505] ZS, lib. II, cap. XXXIV.
[506] CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 10': "*Die penultimo mensis Ianuarii. Suprascriptus dominus Antonius iudex ut supra pro tribunali sedens habito informatione a domina Nicolocta matre dicte domine Helene iurante ipsam dominam Helenam esse maiorem XX annis et viso aspectu sui corporis ipsius domine Helene pronunptiauit ipsam fore et esse maiorem viginti annorum.*"
[507] BEUC, Statut, str. 746.

kako bilo, izgleda da su suci u prvi doticaj s tužbenim zahtjevima dolazili tek na prvom sudbenom ročištu kada su se pred njima trebali pojaviti i tužitelj koji je dao uputiti sudski poziv i osoba koja se tom istom pozivu trebala odazvati kao tuženik.

Sadržaj i način uručenja sudskoga poziva tuženiku propisivao je i zadarski statut pa pogrešno sastavljen ili uručen sudski poziv nije imao pravnu vrijednost osim u slučaju da je tuženik dobrovoljno pristao odgovarati na optužbu.[508] Drugim riječima, tuženik u slučaju nepropisno sastavljena i uručena sudskoga poziva nije imao obvezu da se javi sudu, tj. mogao se odazvati i tražiti poništenje spora zbog nepoštivanja uobičajenoga postupka. Ista odredba statuta propisivala je i sadržaj sudskih poziva u kojima je trebalo biti naznačeno ime tužitelja, predmet spora, suci pred koje se tuženik poziva te vrijeme u koje se morao javiti kako bi odgovarao na navedene optužbe.

U jednoj drugoj odredbi statut je propisivao i vrijeme u kojem su glasnici mogli tuženicima uručivati sudske pozive te rok u kojem su se tuženici morali odazvati tim pozivima. Prema starijoj odredbi glasnik je tuženiku mogao uručiti poziv ponedjeljkom da se javi na sud u srijedu, zatim srijedom da se javi na sud u petak te petkom i subotom da se javi na sud u ponedjeljak. Takva je odredba izmijenjena odlukom Velikoga vijeća 6. lipnja 1317. pa je otad glasnik mogao tuženiku uručiti sudski poziv bilo koji dan u tjednu pri čemu je tuženik imao obvezu javiti se na sud prvoga sljedećega ponedjeljka.[509] Iz sudskih zapisnika proizlazi da je taj ponedjeljak u osnovi bio krajnji rok do kojega su se tuženici mogli javiti sucima, tj. ako su htjeli, oni su to mogli učiniti i prije. Dapače, pojedini primjeri pokazuju da su se tuženici sudu odlučili javiti isti dan kada im je uručen sudski poziv, odnosno kada je izvještaj o njihovu uručenju tuženicima pribilježen u registrima kurijalnih notara.[510] Međutim, sačuvan je i poveći broj slučajeva u kojima su se tuženici sudu javili više od mjesec dana nakon uručenja sudskoga poziva.[511] Iako se u tim slučajevima ne navode razlozi, iz pojedinih sporova može se zaključiti da je riječ o blagdanima ili da je u međuvremenu jedna od parničnih stranaka umrla.[512] U većini slučajeva ipak je teško dokučiti razloge većim kašnjenjima u početku sudskoga postupka.

Gradski glasnik tuženiku je poziv uručivao osobno ako ga je uspio naći u gradu. Ako su se tuženici koji su bili građani Zadra nalazili van grada i gradskoga kotara, bilo im je

[508] ZS, lib. II, cap. XI.
[509] ZS, lib. II, cap. XII.
[510] Vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 10; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 55; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 56-56'; CMC, kut. CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 135.
[511] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 198; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 203'; CMC, CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 5; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 133; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 140; CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 5.
[512] U CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 33-33', nalazi se primjerice jedan spor koji je započet 7. kolovoza 1396., a nastavljen tek 4. svibnja 1397. jer je prvotni tužitelj u međuvremenu umro.

potrebno uputiti pismo gradskih vlasti kojim ih se pozivalo da osobno ili po svom punomoćniku dođu pred suce u naznačenom roku.[513] Nakon Zadarskoga mira 1358. ova su pisma tuženicima umjesto kneza upućivali rektori. U zapisnicima CMC sačuvana je presuda od 19. travnja 1393. iz koje se vidi da je Cecilija, udova Šimuna de Rosa i kći pok. Ivana de Botono, prethodno pokrenula spor protiv oporučnih izvršitelja svoga djeda Stjepana pok. Ivana de Qualis i tražila od njih da joj predaju neke mlinove za ulje u predjelu Pusterla u Zadru koje joj je oporučno ostavio djed Stjepan. Cecilija je spor dobila pa je na temelju odluke sudaca donesena i odgovarajuća presuda.[514] Međutim, njezinu se izvršenju usprotivio Ludovik de Matafaris, brat i punomoćnik kraljevskoga viteza Gvida de Matafaris, uz obrazloženje da su ti mlinovi bili u posjedu Gvida i njegove žene Miheline koja je uz to bila i Cecilijina sestra. Zbog toga je Cecilija protiv Gvida i Miheline pokrenula novi spor, ali kako se oni u tom trenutku nisu nalazili u Zadru, nego u Ferrari gdje je Gvido obavljao dužnost potestata, bilo je potrebno uputiti im sudski poziv. U tom smislu zadarski su rektori Gvidu i Mihelini 31. kolovoza 1393. uputili pozivno pismo u kojem su im obrazložili Cecilijin zahtjev i zatražili od njih da se osobno ili po svom punomoćniku jave sucima CMC u Zadar kako bi odgovarali na optužbe. Uz pismo se nalazio i prijepis čitava Cecilijina tužbenoga zahtjeva, a za poslanika koji im je u Ferrari trebao uručiti poziv rektori su izabrali Ivana Ljokovića. Iz kasnijega upisa saznaje se i to da je poslanik Ivan 6. listopada 1393. notaru CMC podnio izvještaj prema kojem je 14. rujna iste godine Gvidu i Mihelini u Ferrari uručio sudski poziv i tužbeni zahtjev.[515]

Na temelju ovoga primjera jasno se uočava obrazac prema kojem su rektori na zahtjev tužitelja bili zaduženi za izdavanje naloga o sastavljanju pozivnih pisama u kojima su građane Zadra izvan grada i kotara obavještavali da je protiv njih pokrenut sudski spor i da se moraju vratiti u grad. Pritom se uz rektore ponekad javlja i knežev vikar koji je imao ovlasti zamijeniti kneza u tim poslovima.[516] Original pozivnoga pisma ovjeren pečatom komune upućivao se tuženiku, dok su se još dva prijepisa pohranjivala na različitim mjestima. Jedan prijepis unosio se u knjige procesa CMC kako bi po potrebi bio dostupan sucima i kurijalnom notaru, dok se drugi prijepis pohranjivao u kancelariji zadarske komune.[517]

U pozivnim pismima tuženicima je redovito bio određen rok u kojem su se morali odazvati sudskom pozivu. Rokovi koji su se pritom određivali tuženicima nisu uvijek bili isti i

[513] ZS, lib. II, cap. XIII.
[514] CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 36-36'.
[515] CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 1-2'.
[516] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 105'.
[517] CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 14.

ovisili su o tome u kojem se gradu tuženik nalazio. Kada bi se pozivno pismo sastavilo, rektori bi izabrali poslanika koji je na trošak tužitelja trebao otputovati i uručiti poziv tuženiku.[518] Njegova zadaća pritom nije bila samo uručiti sudski poziv pravoj osobi, nego na neki način pribilježiti i datum njegova uručenja. Po povratku u Zadar poslanik je bio obvezan javiti se kurijalnom notaru i podnijeti izvještaj o obavljenom poslu. Notar je njegov izvještaj u pisanom obliku unosio u svoje registre notirajući pritom je li poslanik uopće i kada uručio sudski poziv tuženiku. Sastavljanje pismenoga izvještaja o uspješnosti poslanikova putovanja bilo je važno zato što je u njemu bio naznačen točan datum uručenja sudskoga poziva tuženiku. Upravo od toga datuma počinjao je teći sudskim pozivom naznačeni rok u kojem se tuženik trebao javiti sucima u Zadru.

Iz prethodnoga primjera između ostaloga se razabiru i posljedice ogluhe na sudski poziv pa se tako u pismu rektora ističe da će se spor nakon isteka roka za odaziv tuženika nastaviti bez obzira na to budu li oni ili njihovi punomoćnici prisutni ročištu ili ne.[519] Slična praksa postojala je i kada su na sud bile pozvane osobe u progonstvu ili osobe koje su se skrivale kako bi izbjegle sudski spor. Jedina obveza glasnika u takvim slučajevima bila je da glasno pročitaju sudski poziv pred kućom tuženika i u njezinu susjedstvu, ističući pritom rok koji bi tuženiku odredila vrhovna izvršna vlast. Ako bi se tako pozvani tuženik oglušio na poziv, kurija je postupala kao u slučaju da je tuženiku osobno uručen sudski poziv pa njegova ogluha nije predstavljala nikakvu zapreku daljnjem sudskom postupku.[520] Primjerice, 29. listopada 1391. Juraj Firentinac pok. Budoja iz Zadra pokrenuo je spor protiv Grgura Vučetova iz Zadra tražeći da mu isplati 500 libara malih mletačkih denara u ime miraza svoje kćeri i Grgurove žene Dražice koja je prije toga umrla ne sastavivši oporuku. Kako se tuženik u zadanom roku nije pojavio na sudu, gastald zadarskih glasnika Antun 6. studenoga iste godine podnio je kurijalnom notaru izvještaj o tome da je po nalogu rektora, a na zahtjev tužitelja, pred kućom tuženika razglasio tuženikovu obvezu odaziva na sudski poziv u roku od 15 dana jer će se nakon toga postupak nastaviti bez obzira na njegovu ogluhu. Iz daljnjega tijeka postupka jasno je da se ni nakon toga roka tuženik nije odazvao pozivu te je spor nastavljen bez ikakvih zapreka.[521]

Nakon uručenja sudskoga poziva tuženiku ili njegova razglasa u slučaju da tuženika nije mogao naći, posao glasnika bio je javiti se kurijalnom notaru i podnijeti izvještaj o

[518] ZS, lib. I, cap. VII.
[519] Osim toga slučaja vidi i: CMC, kut. II, fasc. 4, fol. 14'; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 37; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 43; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 99; CMC, kut VI, fasc. 5, fol. 100'.
[520] Vidi: ZS, R 88; ZS, R 89.
[521] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15-15'.

obavljenom poslu. Notar je potom glasnikov izvještaj trebao pretočiti u pisani oblik i unijeti ga na odgovarajuće mjesto u registrima CMC. Takav postupak propisivao je i zadarski statut[522], a konkretnih primjera u sudskim zapisnicima ima puno. Iako je to već istaknuto u poglavlju o sustavu administracije, treba i ovdje pripomenuti da su notari izvještaje o sudskim pozivima upisivali u odgovarajuće sudske knjige procesa ovisno o predmetu sporova.

Nakon propisno sastavljenoga i uručenoga sudskoga poziva preostalo je samo čekati naznačeni rok za odaziv tuženika pozivu. Nakon što bi se tuženici odazvali pozivima, zadaća kurijalnoga notara bila je pismeno uobličiti tužbene zahtjeve u odgovarajuću knjigu procesa, i to na isto mjesto gdje se nalazio izvještaj o uručenju sudskoga poziva za taj dotični spor. Tako je svaki spor koji je bio pribilježen u sudskim knjigama procesa započinjao izvještajem glasnika o uspješno uručenom sudskom pozivu te pismeno uobličenim i formaliziranim tužbenim zahtjevom.

Nakon upoznavanja s tužbenim zahtjevom suci su očigledno trebali utvrditi je li njegovo rješavanje bilo pod njihovim ingerencijama. U slučaju da jest, postupak se mogao nastaviti davanjem roka za imenovanje odvjetnika. Međutim, kada bi suci došli do zaključka da rješavanje predloženoga tužbenoga zahtjeva nije bilo predviđeno djelokrugom njihovih poslova, oni su ga morali poništiti i uputiti tužitelja na neku drugu kuriju. Primjerice, u već spomenutom sporu započetom 16. lipnja 1393. pred sucima CMC Kolan de Ginano tražio je od Kreše de Nassis da mu vrati neke pokrivače koje je naručio od majstora Viktora iz Venecije. Međutim, suci CMC taj su tužbeni zahtjev poništili uz obrazloženje kako njegovo rješavanje ne spada pod njihovu nadležnost, nego *ad offitium iudicum mobilium*.[523]

Čini se da su suci u slučajevima podnošenja tužbenih zahtjeva pogrešnoj kuriji osobama koje su ih podnosile izricali i novčane kazne. Naime, u također već spomenutom sporu započetom 9. lipnja 1393. Radica, udova mornara Jurja i žena postolara Ivana, tražila je od trgovca Ivana pok. Vučka da joj preda polovicu jedne barke koja je nekad bila u vlasništvu njezina muža Jurja, a koju je Ivan nepravedno držao u svom posjedu. Tu polovicu barke Radica je htjela prodati na javnoj dražbi i od tih novaca namiriti povrat svoga miraza iz braka s Jurjem. Međutim, suci su poništili tužbeni zahtjev i 27. lipnja 1393. donijeli odluku kojom su kaznili Radicu uz obrazloženje da predloženi tužbeni zahtjev ne spada pod nadležnost CMC, već *ad offitium iudicum maris*.[524] Iz spora je vidljivo da čak ni sami suci u prvi mah nisu uspjeli primijetiti kako spor ne spada pod njihovu nadležnost jer su na prvom sudbenom

[522] ZS, lib. II, cap. XIV.
[523] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 4.
[524] CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 2.: "*Die XXVII mensis Iunii. Domini iudices mandauerunt dictum preceptum pennari pro eo quia non pertinet ad offitium ipsorum set ad offitium iudicum maris et cetera.*"

ročištu održanom 23. lipnja notaru Artikuciju iz Rivignana, odvjetniku optuženoga Ivana, odredili rok od tri dana da se upozna s tužbenim zahtjevom. Vjerojatno je sam Artikucije upozorio suce kako predloženi tužbeni zahtjev ne spada u djelokrug poslova CMC pa su suci u skladu s tim prigovorom poništili zahtjev, a tužiteljici izrekli kaznu.

Ogluha i njezine posljedice

Kada se tuženik ne bi odazvao sudskom pozivu s ciljem da odgovara na optužbe iznesene protiv njega u tužbenom zahtjevu, nastupala je ogluha (*contumatio*). U tom pogledu nije postojala razlika između onih kojima je sudski poziv uručen putem glasnika u Zadru ili poslanika van grada i kotara, te onih kojima se sudski poziv iz raznih razloga nije uspio uručiti. Naime, kada gradski glasnik ne bi mogao pronaći tuženika u gradu jer je bio u progonstvu ili se skrivao od gradskih i sudbenih vlasti, postupak oglašavanja sudskoga poziva pred kućom tuženika u Zadru bio je dostatan za nesmetan nastavak sudskoga postupka. Drugim riječima, to izvršenje glasnikova proglasa prihvaćalo se kao uručeni sudski poziv.[525]

Ogluha je za sobom nosila posljedice u vidu sudskoga založnoga prava (*districta*) nad tuženikovom imovinom kojim je sud pod određenim uvjetima davao ovlasti tužitelju da svoju tražbinu namiri iz vrijednosti založene tuženikove imovine. Dakle, kada se tuženik u propisanom roku ni nakon dodjele založnoga prava nad njegovom imovinom tužitelju ne bi odazvao sudskom pozivu, suci CMC donosili su presudu zbog ogluhe čime su priznavali tužiteljev zahtjev. Slično je bilo i u talijanskim gradovima gdje se presuda zbog tuženikove ogluhe u osnovi također shvaćala kao da je tuženik priznao istinitost tužiteljeva zahtjeva ili tužbe u nekom kaznenom predmetu.[526] Time je tužitelj ostvarivao pravo namire svoje tražbine pa je kroz uobičajeni postupak ovrhe založenu tuženikovu imovinu mogao prodati na dražbi. Dakle, da bi se tužiteljeva tražbina u okolnostima tuženikove ogluhe mogla namiriti, trebalo je od sudaca CMC kroz određeni postupak ishoditi donošenje presude zbog ogluhe, a zatim i dozvolu za provedbu ovrhe nad tuženikovom imovinom koja je tužitelju predana u zalog.

Imovina nad kojom je tužitelj dobivao založno pravo i dalje je u okolnostima ogluhe ostajala u vlasništvu tuženika sve do isteka propisanoga roka za odaziv sudskom pozivu. Međutim, nakon dodjele založnoga prava tužitelju, tuženik je gubio pravo raspolaganja tom imovinom. Primjerice, u slučaju da se zbog tuženikove ogluhe tužitelju dodijeli neka zemlja to je značilo gubitak tuženikova prava na ubiranje plodova, a u slučaju pljenidbe kuće koja je

[525] Vidi: ZS, R 88; ZS, R 89.
[526] Vidi: Massimo VALLERANI, Conflitti e modelli procedurali nel sistema giudiziario comunale. I registri di processi di Perugia nella seconda meta del XIII secolo, *Società e storia* 48 (1990.), str. 279.

bila u vlasništvu tuženika i u najmu neke treće osobe, gubitak tuženikova prava na najamninu. Glavna svrha ovoga postupka i odredbi protiv ogluhe bila je, dakle, pokazati tuženicima i njihovim punomoćnicima da se više isplati pristupiti sudskom postupku, jer je postojala veća mogućnost da se spor riješi u njihovu korist, nego zanemariti sudski poziv i istekom založnoga prava snositi sankcije u vidu gubitka vlasništva nad tako oduzetom imovinom.

Odredbe vezane uz dodjelu založnoga prava zbog ogluhe bile su uvrštene i u zadarski statut koji je uglavnom regulirao tko je i u kakvim okolnostima mogao ostvariti založno pravo zbog tuženikove ogluhe, koliko je založno pravo ovisno o vrijednosti tražbine moglo trajati te koje su bile posljedice po isteku založnoga prava. Dodjelu založnoga prava ostvarivao je tužitelj, tj. osoba koja je na temelju tužbenoga zahtjeva imala određena potraživanja. U slučaju da je tužitelj svoj zahtjev temeljio bez isprave, a potraživani iznos bio manji od 20 solada malih mletačkih denara, suci uopće nisu davali tužitelju založno pravo nad nekom tuženikovom imovinom već su mu odmah omogućavali polaganje prisege. Nakon što bi tužitelj položio prisegu priznajući time opravdanost i istinitost svoga zahtjeva suci su donosili presudu zbog ogluhe.[527] Dodjela založnoga prava tužitelju u slučaju potraživanja bez isprave ostvarivala se kada je potraživani iznos bio veći od 20 solada malih mletačkih denara, a razlike su postojale jedino u trajanju založnoga prava koje je ovisilo o procijenjenoj vrijednosti tužiteljeve tražbine. Što je vrijednost tražbine bila veća, to je i založno pravo duže trajalo. Ako je tužitelj na temelju svoga zahtjeva potraživao iznos između 20 i 100 solada malih mletačkih denara, založno pravo tužitelja nad određenom tuženikovom imovinom trajalo je osam dana. To znači da je tuženik imao osam dana da se odazove sudskom pozivu jer bi se u protivnom donijela presuda zbog ogluhe. Tužiteljevo založno pravo na temelju tuženikove ogluhe zbog dugovanja koje se kretalo između 100 solada i 10 libara malih mletačkih denara trajalo je 15 dana, ono zbog dugovanja od 10 do 20 libara trajalo je mjesec dana, od 20 do 50 libara 3 mjeseca, a ono čiji je iznos dugovanja prelazio 50 libara malih mletačkih denara određivalo se na 6 mjeseci.[528] U slučaju pak da je tužitelj svoj tužbeni zahtjev temeljio na ispravi, založno je pravo zbog tuženikove ogluhe trajalo mjesec dana bez obzira na vrijednost potraživanja.[529] Na kraju, ako tužitelj od tuženika nije imao novčanih tražbina već je predmet spora bila nekretnina, suci su bili dužni založno pravo tužitelju i mogućnost tuženika da se odazove sudskom pozivu odrediti na čitavu jednu godinu.[530]

[527] ZS, lib. II, cap. XLII.
[528] Vidi: ZS, lib. II, cap. XLIII-XLVII.
[529] ZS, lib. II, cap. LI.
[530] ZS, lib. II, cap. LIV.

Sačuvani sudski zapisnici pokazuju kako su se ove statutarne odredbe u sudskoj praksi provodile i da su suci pri donošenju presuda vodili računa o trajanju dodijeljenoga založnoga prava ovisno o vrijednosti tužiteljeve tražbine. Osim toga, iz sudskih zapisnika uočava se i praktični postupak dodjele založnoga prava tužitelju, što se iz samih statutarnih odredbi ne vidi. Primjerice, 12. prosinca 1365. zadarski glasnik Ivan Grk izvijestio je notara da je na zahtjev ribara Purđe kao nasljednika dobara Cebrula pok. Zanula pozvao na sud Vida Rubea pok. Dise tražeći od njega da mu prepusti jedan posjed od 14 gonjaja u zadarskom kotaru s nasadima vinove loze, maslina, hrasta, badema, kestena i drugih stabala. Nakon upisanoga sudskoga poziva i tužbenoga zahtjeva nastala je poduža pauza koju je teško objasniti pa je tako spor nastavljen tek 10. lipnja 1366. Toga je dana glasnik Šimun po nalogu suca tri puta s velike gradske lođe pozvao rečenoga Vida da pristupi sudu, a kako on to nije učinio, tužitelju je dodijeljeno založno pravo protiv potraživane tuženikove imovine. Sutradan, 11. lipnja, u notarski su registar za ovaj spor unesena dva zapisa. Prvi je bio izvještaj tribuna Ivana de Nassis o tome kako je po nalogu rektora uveo Purđu u posjed zemalja koje je tužbenim zahtjevom potraživao. Drugi se upis odnosio na izvještaj glasnika Radoslava o tome kako je na zahtjev tuženika Vida naredio Purđi da iziđe iz posjeda založenih zemalja jer je Vid očito izrazio spremnost da u pokrenutom sporu odgovara na optužbe iz Purđina tužbenoga zahtjeva.[531]

Iz ovoga primjera sasvim se jasno ocrtava obrazac gotovo kompletnoga postupka dodjele založnoga prava tužitelju zbog tuženikove ogluhe. Ako se tuženik nakon uručenja sudskoga poziva osobno ili po svom punomoćniku ne bi javio sudu u propisanom roku, suci su izdavali nalog gradskim glasnicima da s onoga mjesta gdje su se održavala ročišta tri puta tijekom istoga dana pozovu tuženika da stupi pred suce. Kada tuženik ni tada ne bi istupio, stvarali su se uvjeti za proglašenje ogluhe. U skladu s tim suci bi tužitelju dodijelili založno pravo nad određenom tuženikovom imovinom, a tribunima kao službenicima zaduženima za provedbu toga postupka u djelo izdavali odgovarajući nalog. Pritom treba reći da se u sačuvanim sporovima povremeno kao nalogodavci za provedbu pljenidbe zbog ogluhe javljaju i rektori, ali su ipak češći suci. Osim toga, tribuni nisu bili jedini sudski službenici koji su imali ovlasti uvoditi tužitelje u posjed tuženikove imovine na temelju dodijeljenoga im založnoga prava. U slučaju da su tribuni bili zauzeti drugim poslovima, provedbu toga postupka nadzirali su gradski glasnici.

[531] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 155-155'.

Prema jednoj odredbi statuta tužitelj je u ovoj fazi mogao sam odabrati nekretnine ili pokretnine u vlasništvu tuženika koje bi mu se mogle dodijeliti u zalog. Međutim, iz sačuvanih sudskih sporova proizlazi kako su taj dio posla obavljali tribuni, dok je tužitelj imao pravo prihvatiti ili odbiti predloženu imovinu. Primjerice, u sporu između Cecilije, kćeri Ivana de Botono i udove Šimuna de Rosa s jedne te oporučnih izvršitelja njezina oca s druge strane u vezi s isplatom miraza, suci su 28. travnja 1393. Cecilijinu odvjetniku odredili rok od pet dana da prihvati ponuđenu imovinu za dodjelu založnoga prava. U sljedećem upisu od 2. svibnja 1393. gastald zadarskih glasnika Antun podnio je izvještaj da je uz dopuštenje tribuna uveo tužiteljicu u posjed 25 gonjaja obradive zemlje u Grškovu Selcu te da je o tome obavijestio tuženike.[532]

Bilo kako bilo, odabir imovine za dodjelu založnoga prava vršio se pod određenim uvjetima. U sporovima oko nekretnina tužitelj se redovito uvodio u posjed nekretnine koja je bila predmet spora, dok je u slučaju novčanih tražbina bilo potrebno pronaći neku drugu pokretnu ili nepokretnu tuženikovu imovinu čija je procijenjena vrijednost bila za jednu trećinu veća od potraživane.[533] Iz imovine nad kojom je tužitelj mogao ostvariti založno pravo zbog ogluhe bili su izuzeti oruđe i oružje, kreveti, posteljina i odjeća, te kuća ili kuće u kojima su stanovali tuženik i njegova obitelj.[534] Isto tako, prednost u dodjeli založnoga prava tužitelju imale su tuženikove pokretnine iako se one u zapisnicima rijetko javljaju.[535] U slučaju da tuženik nije raspolagao pogodnim pokretninama, odobravalo se uvođenje tužitelja u posjed tuženikovih nekretnina. Ako tuženik nije imao na raspolaganju ni nekretnina, tužitelj je u zalog mogao dobiti tuženikove isprave na temelju kojih je on sam imao potraživanja od nekih trećih osoba. Konačno, ako nisu postojale ni takve isprave, pod zalog su mogle doći i one pokretnine i nekretnine koje su inače bile izuzete od te mogućnosti.[536]

Iako se to ne može potvrditi iz sačuvanih sudskih zapisnika iz jedne statutarne odredbe proizlazi da su se dodjele založnih prava tužiteljima zbog ogluhe odobravale nakon što bi se u 9 sati ujutro oglasilo zvono crkve sv. Petra na Trgu.[537] Samoj dodjeli prisustvovali su tužitelj te tribun ili glasnik u ime kurije, a ponekad i tuženik.[538] Ako tuženik nije bio prisutan, tribun ili glasnik koji je nadzirao uvođenje tužitelja u posjed tuženikove imovine morao je o svemu

[532] CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 58.
[533] ZS, lib. II, cap. XLIX.
[534] ZS, lib. II, cap. XLVIII.
[535] ZS, lib. II, cap. LIII. U sporovima se kao založene pokretnine zbog ogluhe navode, primjerice, kamenice, bačve s vinom ili škrinje. Vidi: CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 4'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 9; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 17; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 18.
[536] ZS, lib. II, cap. LIII.
[537] ZS, lib. II, cap. L.
[538] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 71.

obavijestiti tuženika kako bi mu se dala mogućnost da se predomisli i pristane sudjelovati u sporu. Tako je i u jednoj presudi od 16. prosinca 1398. zabilježeno da su suci pri njezinu donošenju između ostaloga razmotrili i činjenicu kako su tuženici bili obaviješteni o provedenom postupku dodjele založnoga prava zbog ogluhe, ali da se ni nakon toga nitko nije odazvao sudskom pozivu, pa su u skladu s tim suci donijeli presudu u korist tužitelja.[539] Ako tuženika ni nakon postupka dodjele založnoga prava ne bi uspjeli pronaći, glasnici su o njegovoj provedbi bili dužni obavijestiti njegovu obitelj ili o svemu obaviti proglas pred tuženikovom kućom i na glavnom trgu. Kao i u slučaju sudskih poziva takav je proglas zamjenjivao usmeno i osobno priopćenu obavijest tuženiku o provedenom postupku. Nakon čitavoga opisanoga postupka tribuni i glasnici o svemu su trebali izvijestiti kurijalnoga notara koji je onda sastavljao izvještaj u pisanom obliku i unosio ga u odgovarajuću sudsku knjigu procesa.

Izvršenjem postupka dodjele založnoga prava tužitelju, tuženiku su na raspolaganju bile dvije opcije. Prvo, on se tada mogao javiti sucima i iskazati spremnost da odgovara na tužiteljev zahtjev. Pritom je tuženik imao pravo tražiti od glasnika da tužitelju izda zapovijed na temelju koje bi morao izići iz posjeda dodijeljene mu imovine zato što je izrazio spremnost da sudjeluje u sporu. Tužitelj je tada bio obvezan postupiti po zapovijedi glasnika pa se u tom slučaju založena imovina vraćala u posjed tuženika.[540] Tuženik se tada morao odmah uključiti u sudski proces jer mu je u protivnom prijetila ponovna pljenidba. Drugo, nakon provedbe postupka dodjele založnoga prava tužitelju, tuženik je mogao i dalje odbijati sudjelovanje u sporu. U slučaju da bi to potrajalo do isteka založnoga prava, suci su prije zaključenja spora i donošenja presude tužiteljima morali omogućiti polaganje prisege na temelju koje su se tužitelji izjašnjavali o istinitosti svoga tužbenoga zahtjeva. Slijedom toga suci su donosili presudu zbog ogluhe u korist tužitelja. Donošenjem presude tužitelj je stjecao pravo da tuženikovu imovinu koja mu je predana u zalog proda na javnoj dražbi i tako namiri svoju tražbinu. Naravno, ako je sudski tražio prava nad nekom nekretninom, nije ju trebao prodavati već ju je mogao zadržati kao istinski posjednik na štetu tuženika.

U približno jednoj desetini svih sačuvanih procesa i presuda u zapisnicima CMC uočava se provedba postupka dodjele založnoga prava tužitelju zbog ogluhe tuženika. Pritom je založno pravo tužitelja u približno 60% slučajeva tijekom sudskoga postupka ukinuto zbog toga što je tuženik odlučio braniti svoja prava na sudu, dok je u 32% slučajeva tužiteljevo

[539] CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 29'.
[540] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 6; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 56'; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 5; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 36; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 14.

založno pravo trajalo sve do njegova zakonskoga isteka jer se tuženici nisu odazvali sudskom pozivu. Ostatak od nekih 8% čine sudski sporovi u kojima se ne može utvrditi ni jedno ni drugo iz razloga što postupak nije dovršen ili je bio poništen. Što se tiče društvenoga statusa parničnih stranaka vidi se da su na založna prava tužitelja zbog ogluhe u više slučajeva reagirali pučani nego patricijat. U 37% slučajeva pučani su se nakon dodjele založnoga prava tužiteljima protiv njihove imovine ipak odlučili odazvati sudskom pozivu, dok su patriciji to činili u približno 29% slučajeva. S druge strane, pučani se sudu ni nakon provedbe postupka dodjele založnoga prava tužiteljima nauštrb njihove imovine nisu odazivali u približno 15%, a patriciji u približno 19% slučajeva.

Na kraju treba reći da je ogluha nosila i druge posljedice, ali samo kada se ročištu ne bi odazvali tužitelj i njegov punomoćnik. Budući da su tužitelji bili pokretači sudskih sporova, teret dokazivanja ležao je na njima, a ne na tuženiku pa je ogluha tužitelja u tom slučaju za posljedicu imala poništenje spora i odbacivanje optužbi protiv tuženika. Tako su i u predmetu od 15. listopada 1362. između Blaža iz Like te oporučnih izvršitelja Vlade, udove Nikole de Varicassis, u vezi s jednim Blaževim srebrnim pojasom koji je predao u zalog Vladi na dug od 40 libara, suci poništili spor izričito navodeći da je razlog ogluha tužiteljeva punomoćnika.[541]

Dokazivanje parnične sposobnosti

Kada bi se tuženik odazvao sudskom pozivu, bilo nakon uručenja poziva bilo nakon dodjele založnoga prava tužitelju nad nekom tuženikovom imovinom zbog ogluhe, počinjao je sudski postupak. Međutim, prije početka parničenja o predmetu spora sud je imao obvezu utvrditi identitet osoba te provjeriti njihovu pravnu sposobnost za sudjelovanje u tom konkretnom sporu. Taj postupak nije bio rezerviran samo za tužitelje i tuženike, nego i za njihove punomoćnike i odvjetnike, a kasnije tijekom postupka i za sve svjedoke koje su stranke pozvale da svjedoče u njihovu korist.

Identitet osoba vjerojatno se nije posebno provjeravao jer za to nisu postojali uvjeti, pa je statutom bilo propisano da je svaka osoba svoj identitet i rodbinske veze utvrđivala i dokazivala na temelju javnoga glasa i poznanstava s drugim osobama.[542] Osim toga suci su pokušavali utvrditi i jesu li osobe koje su sudjelovale u postupku bile punoljetne i psihički zdrave. Što se tiče legitimiteta tužitelja i tuženika sud je provjeravao jesu li oni zaista bili osobe kojih se tiče tužbeni zahtjev te u kakvoj su vezi parnične stranke s predmetom spora.

[541] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 30'.
[542] ZS, lib. II, cap. LXX; ZS, lib. II, cap. CXVIII.

Takve veze provjeravale su se najčešće na temelju dokumenata iz kojih su proizlazila prava i obveze parničnih stranaka te isprava na temelju kojih je došlo do spora. Primjerice, ako je netko tužio druge osobe kao oporučne izvršitelje, onda je tužitelj sudu bio dužan priložiti i dokument iz kojega je bilo razvidno da su tuženici uistinu oporučni izvršitelji pokojnika. Taj dokument mogla je biti pokojnikova oporuka u kojoj je imenovao svoje oporučne izvršitelje ili dokument kojim gradske vlasti pokojniku postavljaju izvršitelje u slučaju da je to propustio učiniti oporukom ili ako su prvotni oporučni izvršitelji zamijenjeni drugima. Tako je 13. kolovoza 1386. ljekarnik i trgovac mirodijama Kolan pok. Gvida iz Zadra pokrenuo spor protiv oporučnih izvršitelja Luke Leonova iz Zadra. Naime, Kolan je 12. prosinca 1379. Luki prodao kamenu kuću u Zadru za 120 zlatnih dukata i jedan vinograd od 5 gonjaja u zadarskom kotaru za 100 zlatnih dukata o čemu su sastavljena dva zasebna kupoprodajna ugovora. S druge strane, Luka se Kolanu ugovorom od 21. prosinca 1379. obvezao te nekretnine vratiti u roku jedne godine ako mu Kolan isplati novac koji je od njega dobio za te nekretnine, što nedvojbeno ukazuje kako predmet razmjene između njih dvojice realno nije bila kupoprodaja, nego podizanje zajma. To potvrđuje i novi ugovor koji su Luka i Kolan sklopili 4. listopada 1380., a kojim je Luka iznajmio kuću i vinograd Kolanu na razdoblje od tri godine. Tim se ugovorom Kolan obvezao plaćati Luki 20 zlatnih dukata godišnje u ime najamnine, a zapravo se radilo o povratu kamata na pozajmljeni novac. Istoga dana sastavljen je još jedan ugovor kojim se Luka obvezao Kolanu vratiti kuću i vinograd ako mu u roku od tri godine vrati pozajmljenih 220 dukata. Međutim, Luka je u međuvremenu umro, a njegovi oporučni izvršitelji imali su namjeru spornu kuću i vinograd prodati trećoj osobi pa ih je Kolan tužio i tražio da ispoštuju Lukine obveze, da prihvate njegovu ponudu za otkup tih nekretnina u iznosu preostaloga duga te da mu vrate kuću i vinograd u vlasništvo. Odmah na prvom sudbenom ročištu suci su strankama dali rok da prikupe i podnesu dokaze o ovlastima za sudjelovanje u postupku, pa je tako odvjetnik tužitelja priložio testament pok. Luke u kojem su bili imenovani njegovi izvršitelji te još dva dokumenta iz sudske knjige institucija iz kojih je bilo razvidno da su dva nova izvršitelja zamijenila stare. Osim toga priložio je i instrumente iz kojih su proizlazile Lukine obveze prema Kolanu, nakon čega su suci proglasili osobe ovlaštenima za sudjelovanje u sporu.[543]

U slučaju da neka od parničnih stranaka ne bi uspjela dokazati svoj legitimitet za nastupanje u sporu, sudski se spor poništavao jer se smatralo da nisu ostvareni temeljni uvjeti za provedbu postupka, a to je prisustvo osoba kojih se tiče predmet spora. Tako su suci CMC

[543] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 48-49'.

poništili jedan spor koji je protiv Nikole de Drechia pokrenuo Krešo de Varicassis zvani Galassius predstavljajući se kao oporučni izvršitelj Belice, udove Dujma de Mengatio pri čemu su svoju odluku potkrijepili izjavom da tužitelj nije uspio dokazati svoj legitimitet za sudjelovanje u sporu.[544]

U ovoj fazi postupka suci su provjeravali i postoje li kakve rodbinske veze između sudaca i parničnih stranaka. U slučaju da je takvo srodstvo postojalo, sudac je morao biti izuzet iz spora pa mu je u skladu s tim trebala biti imenovana zamjena. Suce su u takvim situacijama zamjenjivali egzaminatori.

Postupak provjere legitimiteta punomoćnika izgledao je nešto drukčije. Svaka osoba koja je htjela postaviti punomoćnika da ga zastupa u sudskom postupku trebala je zajedno sa svojim budućim punomoćnikom o tome sastaviti ispravu kod nekoga zadarskoga bilježnika. Tom je ispravom parnična stranka davala punomoćniku ovlasti nastupati u sudskom postupku umjesto nje te činiti sve što bi i sama stranka mogla činiti da je osobno sudjelovala u postupku.[545] Bilježnici su takve isprave, kao i sve druge ugovore i instrumente, upisivali u svoje registre, a jedan primjerak koji su trebali ovjeriti egzaminatori izdavali su stranci. Punomoćnici su se na sudu mogli pojaviti isključivo s tom ispravom i na temelju nje zahtijevati da sud prihvati njihov položaj u rješavanju nekoga spora. Drugim riječima, punomoćnik je samo na temelju te isprave stjecao sva prava koja mu je u tom pogledu statut pružao. Bez takve isprave suci nisu mogli potvrditi legitimitet punomoćnika pa ih ne bi prihvaćali kao osobe s ovlastima za sudjelovanje u postupku. Praksa pismene uspostave odnosa između parnične stranke i njezina punomoćnika bila je dobro ustaljena u Zadru pa se u zapisnicima CMC rijetko nailazi na slučajeve u kojima su suci morali odbiti osobu zbog toga što nije imala legitimnu ispravu kojom je potvrđivala svoj status punomoćnika. Osim što je zadaća suda bila provjeriti ima li svaki punomoćnik dopuštenje parnične stranke za sudjelovanje u postupku, suci su provjeravali i jesu li ti punomoćnici kršili odredbu statuta prema kojoj građanin Zadra nije smio biti punomoćnik stranca u parnici protiv građanina Zadra.[546] Na kraju, punomoćnici također nisu smjeli biti u rodbinskim vezama sa sucima, ali za razliku od slučaja kada je postojalo srodstvo između suca i tužitelja odnosno suca i tuženika, zbog čega je sudac morao bio izuzet iz spora, u slučaju potvrde srodstva između suca i punomoćnika iz spora je morao biti izuzet punomoćnik, a ne sudac.[547]

[544] CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 49-50.
[545] ZS, lib. II, cap. XXXI.
[546] ZS, lib. II, cap. XXXIX.
[547] ZS, lib. II, cap. LIX.

Što se tiče odvjetnika sačuvani zapisnici CMC pokazuju da oni nisu morali raspolagati ispravom koja bi im jamčila status odvjetnika parnične stranke. Identitet i legitimitet svjedoka provjeravao se slično kao i onaj glavnih aktera sudskoga spora. Svjedoci nisu morali imati pismeno odobrenje za sudjelovanje u sporu već su trebali biti osobe dobra glasa koje je stranka imenovala svojim svjedocima, nakon čega bi im se imena zapisala u sudsku knjigu procesa. Svjedoci su također mogle biti samo punoljetne osobe bez obzira na njihov društveni položaj i spol.

Provjera identiteta i legitimiteta osoba uključenih u jedan sudski spor najčešće se nije odvijala samo na jednom sudbenom ročištu jer su suci obično strankama davali određeno vrijeme da prikupe dokaze iz kojih je proizlazio njihov legitimitet te da iznesu eventualne primjedbe u vezi s pravnom sposobnosti protivne strane. Kada bi sud utvrdio da su iznesene primjedbe stranaka utemeljene, spor bi se poništavao. To se odnosilo samo na primjedbe vezane uz legitimitet tužitelja, tuženika i njihovih punomoćnika, ali ne i svjedoka. U slučaju poništenja spora tužitelj je imao pravo ponovno pokrenuti spor u vezi s istim tužbenim zahtjevom kada bi se uklonile sve proceduralne prepreke. U slučaju pak da nije bilo nikakvih primjedbi u vezi s pravnom sposobnosti i legitimitetom stranaka, suci bi parničnim strankama dali ovlaštenje za sudjelovanje u sporu te se postupak mogao nastaviti.

Izjašnjavanje stranaka o predmetu spora

Nakon provjere svih elemenata koji su utjecali na pravnu sposobnost i legitimitet osoba početku parničenja još je predstojalo izjašnjavanje stranaka o predmetu spora (*litis contestatio*). Sud je objema strankama morao omogućiti poduzimanje svih pravnih radnji koje je mogla poduzeti i protivna strana, pa su se tako o predmetu spora izjašnjavali i tužitelji i tuženici. U skladu s tim tužitelji redovito ističu istinitost i opravdanost svojih tužbenih zahtjeva, dok su se tuženici na temelju sačuvanih zapisnika CMC mogli izjasniti na najmanje dva načina.

Prvo, tuženici su mogli priznati tužbeni zahtjev. Takvo priznanje značilo je da tvrdnje iz tužbenoga zahtjeva nije bilo potrebno dokazivati, pa se daljnji postupak prekidao, a sucima nije preostajalo drugo do donijeti presudu u korist tužitelja. Primjerice, 11. travnja 1397. notar Artikucije iz Rivignana kao punomoćnik dominikanskoga samostana iz Zadra pokrenuo je spor protiv oporučnih izvršitelja Kolice, udove Vitikora de Vitcor, tražeći od njih da mu isplate 100 zlatnih dukata koje je pok. Kolica oporučno namijenila za popravak crkve i samostana sv. Dominika. Ubrzo nakon toga tuženici su na sudbenom ročištu u postupku litiskontestacije priznali da je tužbeni zahtjev istinit te su izrazili želju da ispune pokojnikov

oporučni legat. Budući da je daljnji postupak u tom slučaju bespredmetan, suci su u razmatranje uzeli još samo oporuku pok. Kolice u kojoj su bili imenovani izvršitelji njezine oporuke, i to samo kako bi potvrdili legitimitet tuženikâ. Nakon toga su zaključili parnicu i donijeli presudu u korist tužitelja.[548]

Drugo, tuženici su mogli negirati tvrdnje iz tužbenoga zahtjeva smatrajući ih neosnovanima i neistinitima. U tom slučaju za sud je bilo relevantno postojanje dviju suprotnih tvrdnji, jedne koju je zastupao tužitelj i druge koju je branio tuženik, što je davalo osnovu za početak parničenja o predmetu spora i podnošenje dokaza. Zadaća suda tada je bila na temelju podnesenih dokaza pokušati odlučiti čija je tvrdnja vjerojatnije bila istinita i u čiju korist bi se onda trebala donijeti presuda. Primjerice, u već spomenutom sporu od 15. listopada 1362. između Blaža iz Like s jedne te oporučnih izvršitelja Vlade, udove Nikole de Varicassis, s druge strane u vezi s jednim srebrnim pojasom ukrašenim pozlatom koji je Blaž predao u zalog pok. Vladi na dug od 40 libara malih mletačkih denara, odvjetnik tuženika negirao je tužbeni zahtjev tvrdeći da pok. Vlada nikada nije od Blaža primila potraživani pojas u zalog. Proglasivši prethodno stranke ovlaštenima za sudjelovanje u sporu postupak se sada mogao nastaviti pa je sudac Antun de Marostica objema stranama dao rok za podnošenje dokaza u korist svojih tvrdnji.[549]

Iz sačuvanih zapisnika CMC moguće je pretpostaviti da je u djelovanju suda bila moguća još jedna situacija. U pojedinim sudskim sporovima uopće nema upisa iz kojih bi se moglo zaključiti na koji su se način stranke izjasnile o predmetu spora. Na takvu se situaciju, primjerice, nailazi u već spomenutom sudskom sporu od 30. svibnja 1398. putem kojega je ljekarnik i trgovac mirodijama Ivan iz Firence kao punomoćnik Ivana Venturinova iz Cesene tražio od Petra pok. Ricouera iz Firence, punomoćnika Nikole Jakovljeva iz Fana, da mu isplati 70 zlatnih dukata koje je Ivan prethodno bio uzajmio Nikoli. Nakon što su proglasili osobe ovlaštenima za sudjelovanje u sporu, suci su im dali rok za podnošenje dokaza pri čemu notar nije upisao jesu li se i na koji način stranke izjasnile o predmetu spora.[550] To je moglo značiti dvije stvari. Budući da se postupak u takvim situacijama nastavlja izvođenjem dokaza, to može značiti da je tuženik negirao tužbeni zahtjev, a notar koji je u tom trenutku vodio zapisnike jednostavno nije smatrao važnim upisati taj podatak jer se on podrazumijevao samim održavanjem daljnjega postupka. S druge strane, to je moglo značiti i da se tuženik uopće nije izjasnio o predmetu spora, tj. prihvaća li ili odbacuje tužiteljeve tvrdnje. U tom

[548] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 135.
[549] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 30'.
[550] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 39-39'.

slučaju tvrdnje tužitelja nisu se nužno smatrale ni istinitima ni neistinitima pa je tužitelj i dalje morao svoje tvrdnje dokazati u sudskom postupku.

Dokazna sredstva

Nakon što bi tuženik u postupku litiskontestacije negirao zahtjev tužitelja, odnosno kada se uopće ne bi izjasnio, započinjao je postupak u užem smislu, tj. parničenje u vezi s predmetom spora u kojem su stranke trebale iznijeti dokaze u korist svojih tvrdnji. U građanskim sporovima teret dokazivanja bio je na tužitelju, što znači da je najprije on trebao predočiti sudu dokaze za svoje navode iz tužbenoga zahtjeva, nakon čega je i tuženik mogao njegov tužbeni zahtjev pokušati osporiti. Drugim riječima, u slučaju da tužitelj ne bi mogao dokazati tvrdnje koje su proizlazile iz njegova tužbenoga zahtjeva nije se stvarala potreba da tuženik dokazuje neistinitost toga tužbenoga zahtjeva, pa je u skladu s tim sud donosio presudu u korist tuženika kojom je bio oslobođen tužiteljeve tražbine.[551] Primjerice, 8. ožujka 1393. donesena je presuda u sporu između Živka pok. Jurja iz Lukorana i zadarskoga građanina Jakova de Fera. Živko je od Jakova tražio da brani njegova prava u jednoj drugoj parnici koja se istodobno odvijala između Živka i Marije, udove Mateja de Cessamis. Prema tvrdnjama Živka Jakov mu je na otoku Ugljanu dao neke pašnjake u zakup, a Marija je od njega sudskim putem tražila da joj kao novoj vlasnici tih pašnjaka isplati ukupno 125 libara malih mletačkih denara za najam, tj. 25 libara za svaku od pet godina koliko su ti pašnjaci bili u njegovu najmu. Očito je iz nekih razloga Živko smatrao da Jakov ima obvezu pružiti jamstvo za njegova prava u sporu protiv Marije, ali su suci CMC Jakova ipak oslobodili te obveze.[552] U presudi nastaloj iz spora između Živka i Marije od 24. travnja 1393. navodi se pak kako je razlog donošenju oslobađajuće presude u korist Jakova bio taj što Živko nije uspio dokazati Jakovljevu obvezu pružanja jamstva jer osim svoga iskaza nije priložio nikakav konkretan dokaz.[553] Iz ovoga se primjera jasno ocrtava da Jakov uopće nije imao obvezu dokazivati neistinitost tužiteljeva zahtjeva jer sam tužitelj nije mogao dokazati njegovu istinitost, pa sucima i nije preostalo drugo do donijeti presudu u korist tuženika. Slično je bilo i u sporovima oko nekretnina gdje je teret dokazivanja također ležao na osobi koja je određene nekretnine potraživala u svojstvu tužitelja, a ne na onoj koja ih je posjedovala i koja je u sporu nastupala kao tuženik. Drugim riječima, ako tužitelj ne bi uspio dokazati svoje pravo na nekretninu, ona je i dalje ostajala u posjedu tuženika jer se samim

[551] ZS, lib. II, cap. LXXIII.
[552] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 104'.
[553] CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 45-45'.

time što tužitelj nije mogao dokazati pravo na nju smatralo da je tuženik u njezin posjed došao legalnim putem.[554] Međutim, ako se neki spor vodio zbog novčanoga dugovanja, pri čemu bi tuženik priznao da je dug postojao i da ga je već isplatio, on je ipak imao obvezu to i dokazati.[555]

Prije nego što bi započeo postupak podnošenja dokaza u vezi s predmetom spora stranke su o tome morale podnijeti pisanu namjeru (*intentio*).[556] Intencije su trebale sadržavati ono što je stranka u sporu imala namjeru dokazati, a svrha im je očito bila izdvojiti postupak od društvene pozadine sukoba i usmjeriti raspravu samo na ono što je bilo predmet spora. Primjerice, 28. lipnja 1404. donesena je presuda u sporu između mesara Milka, građanina Zadra, te Nikole pok. Mihovila de Sloradis. Naime, Milko je još prije pokretanja spora kupio kuću u Zadru od Stane pok. Luke iz Vrane koja se nalazila tik do kuće tuženoga Nikole te kuće Jurja Bilčića. Pritom je Milko primijetio da je Nikola obavljajući radove na fasadi kuće zauzeo jedan komad vrta koji je trebao pripadati Milku te je na tom komadu vrta podigao zid preko čitava dvorišta sve do kuće Jurja Bilčića. Isto tako, Nikola je na zauzetom komadu dvorišta koje je pripadalo Milku postavio neku bodljikavu ogradu (*spina*), a na kući je podigao i balkon koji se nadvijao nad dijelom vrta koji je pripadao Milku. Zbog svega toga Milko je protestirao tražeći od Nikole da mu u roku od osam dana vrati zauzeti dio vrta, ali kako je on to odbio, Milko je svoja prava pokušao utjerati sudskim putem. Pritom je u svom tužbenom zahtjevu tražio da mu Nikola prepusti dio vrta u sklopu kupljene kuće koji je očito neopravdano zauzeo i držao u svom posjedu. Na samom kraju suci su donijeli presudu u korist Milka, a u skladu s njom Nikola je trebao prepustiti tužitelju zauzeti dio vrta te srušiti balkon koji se nadvijao nad njim. Iz presude se pak vidi da je tijekom postupka obavljen očevid na temelju kojega su suci nastojali utvrditi stvarno stanje, a jedini dokaz koji je sudu priložen i kojega su suci razmotrili pri donošenju presude bili su iskazi svjedoka koje je imenovao tužitelj Milko i koji su svjedočili u njegovu korist.[557] Kako su u fondu CMC sačuvani intencija tužitelja i iskazi svjedoka iz ovoga spora, iz njih se može iščitati i što je konkretno tužitelj putem svjedoka imao namjeru dokazati. Intencija je uredno upisana u knjigu iskaza svjedoka, a samo ispitivanje provedeno je 4. travnja 1403. U intenciji je tako zabilježena Milkova namjera da u skladu sa svojim tužbenim zahtjevom putem svjedoka dokaže tri tvrdnje. Prvo, namjera mu je bila dokazati da je komadić vrta oko kojega se vodio spor započinjao od zida kojega je izgradio tuženik Nikola te da se prostirao sve do kuće Jurja

[554] ZS, lib. II, cap. LXXII.
[555] ZS, lib. II, cap. LXXI.
[556] ZS, lib. II, cap. LXXIV.
[557] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 161-162.

Bilčića. Drugo, htio je dokazati da je Nikola uzurpirao taj komadić vrta podizanjem ograde i balkona nad Milkovim dijelom vrta. Vezano uz to želio je pokazati i da je zid koji je podigao Nikola preko Milkova dijela vrta nov i da prije nije postojao.[558] Iz same intencije, a onda i sudskoga postupka uočava se izbjegavanje svih eventualnih sukoba i svađa između Milka i Nikole koji možda jesu utjecali na konačno podizanje tužbe, ali koji u samom sudskom postupku nisu bili relevantni. Cilj sudskoga postupka bio je upravo zanemariti tu društvenu pozadinu sukoba i orijentirati se isključivo na dokazivanje tvrdnji u vezi s predmetom spora.

Intencije nisu pisali notari CMC, već stranke ili njihovi odvjetnici što se vidi iz šarolikosti rukopisa kojima su pisane, a koji se ne mogu poistovjetiti s rukopisima kurijalnih notara. Stranke su svoje intencije u pisanom obliku podnosile na ceduljicama, tj. manjim komadima papira, i to sucima ili kurijalnim notarima na pojedinim sudbenim ročištima.[559] Notari su priložene intencije na komadićima papira trebali prepisati u sudsku knjigu iskaza svjedoka, ali to u praksi najčešće nisu radili već su ih jednostavno pohranjivali u knjigu i pritom ostavljali određeni dio stranice prazan za naknadni upis koji nikad nije uslijedio.[560] Notari su istodobno i u knjigu procesa, na mjestu gdje se vodio spor, bili dužni napraviti zapis o tome koja je stranka i kada podnijela sudu svoju intenciju.

Nakon što bi stranke priložile svoje intencije moglo je otpočeti iznošenje dokaza. Najprije je tužitelj trebao iznijeti dokaze u korist svoga tužbenoga zahtjeva, a nakon njega i tuženik koji je mogao osporiti tužiteljeve dokaze i iznijeti svoje. Zadarska sudska praksa, kao uostalom i drugdje, pokazuje da su se u građanskim sudskim postupcima koristila različita dokazna sredstva pa su stranke svoje tvrdnje mogle poduprijeti na temelju notarskih isprava, iskaza svjedoka, odredbi statuta i kapitulara, ali i običajima, zatim na temelju očevida te u krajnjoj nuždi polaganjem prisege. Nadalje, sudska praksa pokazuje kako je u ovom periodu pisana riječ gotovo u potpunosti preuzela primat nad drugim dokaznim sredstvima pa je notarska isprava imala najjaču dokaznu snagu. Ona je bila glavno dokazno sredstvo i njezino je postojanje stranci uvelike osiguravalo mogućnost da sud prizna postojanje obveza iz ugovora, pri čemu bi sporno ostajalo samo jesu li ili nisu te obveze ispunjene, a ne jesu li

[558] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 84.
[559] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 205; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 12'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 80'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 33'.
[560] Vidi primjerice: CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 6'; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 9; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 11; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 14; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 17; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 20; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 22; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 31; CMC, kut. I, b. 1, fasc. 1, fol. 45; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 21; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 30; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 33; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 36; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 39; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 42'; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 47; CMC, kut. II, fasc. 1, fol. 50. Neki notari su ipak revnije bilježili intencije prepisujući ih ponekad u vlastite registre, kao što je to povremeno radio Vannes Bernardov iz Ferma. Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 9; te CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 77-86'. Međutim, ni on nije uvijek prepisivao intencije pa one i nisu sačuvane.

uopće postojale. Dokazivanje tvrdnji na temelju notarske isprave moglo se dodatno učvrstiti iskazima svjedoka pa se u tome očituje i razlika u odnosu na ranija razdoblja kada su i sami svjedoci bili dostatni za dokazivanje tvrdnje iz predmeta građanskoga spora.

Notarskim ispravama sastavljenima u Zadru javnu su vjeru davali egzaminatori stavljanjem svoga potpisa na ispravu. Dakle, jedino su potpisi egzaminatora činili isprave vjerodostojnima i tek kad bi bio zadovoljen taj uvjet isprave su se mogle koristiti kao legitiman dokaz na bilo kojem zadarskom sudu. Osoba koja je sudu imala namjeru podnijeti neku ispravu koja nije sastavljena u Zadru morala je osim same isprave sucima priložiti i pisma visokih dužnosnika grada u kojem je isprava napravljena i izdana. Sastavljanje takvoga preporučnoga pisma u ime visokih gradskih dužnosnika popraćeno pečatom grada u kojem je isprava izdana značilo je kako je neka osoba u tom gradu očito bila zadužena za provjeru vjerodostojnosti isprave te da je ta vjerodostojnost potvrđena i zajamčena. Drugim riječima, sama notarska isprava sastavljena van Zadra bez preporučnih pisama nije se smatrala vjerodostojnim dokumentom na sudu, pa je isključivo jamstvo koje su pružale najviše izvršne vlasti određenoga grada davalo tim ispravama element javne vjere u dokazivanju određenih tvrdnji pred zadarskom CMC. Zbog toga se u sačuvanim zapisnicima CMC u slučaju podnošenja javnih isprava izdanih u drugim gradovima, primjerice u Dubrovniku, Splitu, Šibeniku, Ninu, Rabu, Rijeci, Veneciji, Ankoni, redovito uz same isprave podnose i preporučna pisma vlasti grada u kojem je isprava sastavljena.[561]

Osim notarskih isprava stranke su kao dokaze sudu mogle priložiti i privatne zapise, tj. dokumente koje su same sastavljale. Tako se u sudskim zapisnicima mogu naći i primjeri podnošenja prijepisa ovakvih pisanih dokumenata sudu, pri čemu je zajedno s njima sucima trebalo priložiti i izvornik kako bi se usporedio s tekstom prijepisa. Primjerice, 10. kolovoza 1391. Begnol pok. Nikole de Gallo pokrenuo je spor protiv Bogdola de Rubeo tražeći od njega da mu isplati 200 zlatnih dukata na temelju jednoga instrumenta kojim je Begnol od suknara Petra Andrijina iz Zadra dobio pravo naplate Bogdolovih obveza iz nekoga ugovora s Petrom. Tijekom postupka odvjetnik je tužitelja kao dokaz sudu priložio jednu privatnu zabilješku od 25. siječnja 1390. koju je potpisao Bogdol i iz koje je bilo razvidno da on Petru duguje 200 dukata. Osim toga, odvjetnik tužitelja sudu je priložio i bilježnicu koja se nalazila u Bogdolovu dućanu, a koju je po nalogu zadarskih rektora pribavio tribun kako bi se njezin

[561] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 206; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 153; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 161; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 74'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 103'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 53'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 223; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 2; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 72.

sadržaj usporedio sa sadržajem rečene zabilješke.[562] Iz ovoga se primjera tako ocrtava i praksa prema kojoj je sud na zahtjev stranaka i po odobrenju rektora imao pravo uvida u trgovačke knjige i druge dokumente ako je to bilo potrebno da se dokažu pojedine tvrdnje u sudskom postupku.

U slučaju da su stranke osim notarskim ispravama i privatnim zapisima tvrdnje iz predmeta spora namjeravale dokazivati svjedocima također je trebalo poštivati određenu proceduru. Stranka je tako u svojoj intenciji bila dužna navesti imena svjedoka, a nakon što bi predala svoju intenciju sudu kurijalni je notar njihova imena bio dužan zapisati u sudsku knjigu procesa. Pritom statut ističe da je imenovanje svjedoka bilo povjerljivo, i to vjerojatno kako protivna parnična strana u razdoblju od imenovanja svjedoka do njihova ispitivanja ne bi mogla na njih utjecati ili izvršiti kakav pritisak.[563] Osim što je imala pravo imenovati svoje svjedoke, ista ih je stranka imala pravo i opozvati ako je smatrala da bi to koristilo njezinoj poziciji u postupku.[564] Nakon imenovanja svjedoka sud je izdavao naloge gradskim glasnicima koji su trebali pozvati svjedoke da u određenom roku stupe pred suce CMC i svjedoče u konkretnom sporu za koji su imenovani.[565] Ispitivanje svjedoka provodili su suci, ali čini se i tribuni kada su suci bili spriječeni ili odsutni.[566] S druge strane, u sačuvanim zapisnicima CMC egzaminatori se ne javljaju kao osobe koje su mogle ispitivati svjedoke u građanskim sudskim postupcima, iako su oni imali ovlasti ispitivati svjedoke u određenim okolnostima van redovnoga sudskoga postupka.[567] Ispitivanju nisu morali biti prisutni svi suci, već je bio dovoljan samo jedan.[568] Prije davanja bilo kakvoga iskaza svjedoci su trebali položiti prisegu. U slučaju da se osoba ne bi odazvala pozivu da svjedoči u nekom sudskom postupku takvim su se neodgovornim svjedocima određivale kazne, i to 20 solada malih mletačkih denara ako se ne odazovu na prvi poziv, 40 solada ako ne dođu ni nakon drugoga poziva te 100 solada ako zanemare i treći poziv, pri čemu su svejedno bili prisiljeni doći i svjedočiti.[569] Svjedoci su pred suce izlazili jedan po jedan, a osobe koje su ih ispitivale smjele su to činiti samo u skladu s priloženom intencijom, pa nisu dolazila u obzir nikakva pitanja koja nisu bila navedena u intenciji. Primjerice, u već spomenutom sporu između Milka i Nikole oko komadića vrta i zida koji je nad tim vrtom podigao Nikola, Milko je tvrdnje iz

[562] CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 9-9'.
[563] ZS, lib. II, cap. LXXV.
[564] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 19'.
[565] ZS, lib. II, cap. LXXV. Vidi i: CMC, kut. I, b. 2, fasc. 2, fol. 44.
[566] ZS, lib. II, cap. LXXVI.
[567] Vidi ovdje, str. 69-70.
[568] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 78'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 80; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 164'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 174.
[569] ZS, lib. II, cap. LXXVII.

svoje intencije dokazivao putem svjedoka Franje de Sloradis, Ivana Pribinjina, Stane pok. Luke iz Vrane te Tome iz Šibenika koji je bio rođak pok. Damjana de Varicassis. Iz primjera se jasno vidi da su suci svjedoke ispitivali samo po točkama Milkove intencije. Prvi je ispitivanju pristupio Franjo de Sloradis koji je u vezi s prvom točkom intencije izjavio da se zid prostire preko čitava vrta, a kada su ga suci upitali kako to zna, izjavio je da je taj vrt prije bio u vlasništvu njega i njegovih predaka te da se osobno uvjerio kako taj zid sada ide preko čitava vrta. Vezano uz drugu točku izjavio je da ograda tu također nikad prije nije bila, tj. da je tek nedavno podignuta, kao i balkon nad vrtom. Slično je izjavio i vezano uz treću točku intencije tvrdeći da je istinita, a priupitan kako to zna odgovorio je da tu nikada prije nije postojao zid te da je on očito nov i sagrađen van međa Nikolina vlasništva. Nakon Franje ispitivanju su pristupili redom Ivan i Toma koji su potvrdili Franjine navode. Ivan je čak izjavio da je upoznat sa situacijom jer je nekoliko godina i stanovao u sadašnjoj Milkovoj kući koja je tada još uvijek bila u vlasništvu Stane te da u vrijeme kada je on tamo stanovao nije bilo ni zida ni balkona. Na kraju je ispitana i Stana koja je Milku prodala kuću. Ona je također potvrdila sve navode iz intencije tvrdeći da je upoznata sa stanjem jer je sadašnja Milkova kuća prije toga bila u njezinu vlasništvu, jer ju je upravo ona prodala Milku te zato što u vrijeme kada je kuća pripadala njoj nije bilo zida kojega je Nikola bez sumnje izgradio na dijelu Milkova posjeda. Slično je izjavila i za balkon i ogradu.[570]

Ispitivanju svjedoka obavezno je morao nazočiti i notar CMC koji je, nakon što bi ispitivanje završilo, imao obvezu da iskaz svakoga svjedoka ponaosob pismeno uobliči u odgovarajuću sudsku knjigu.[571] Iskaze svjedoka bilo je važno sastaviti u pisanom obliku jer su pojedini sporovi znali trajati godinama pa se u tom slučaju bilo nemoguće prisjetiti svjedočenja svake osobe bez pisanoga podsjetnika, osobito stoga što je u tom periodu moglo doći i do više redovitih izmjena sudaca. Isto tako, u određenim je situacijama bilo potrebno imati na raspolaganju iskaze svjedoka iz prethodnih sporova jer su se primjerice u slučaju pokretanja novih sporova ponovno mogli priložiti kao dokaz, a u slučaju podnošenja priziva njihov se prijepis smatrao sastavnim dijelom svake prizivne knjižice. Tako su, primjerice, u jednoj presudi od 9. listopada 1395. tuženici u pokušaju da dokažu svoje tvrdnje između ostaloga priložili intenciju i iskaze svjedoka iz jedne druge parnice koja se vodila pred rektorima[572], a to je bilo moguće upravo zato što su svjedočenja bila pismeno pribilježena.

[570] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 84-84'.
[571] ZS, lib. II, cap. LXXVIII.
[572] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'.: "*...item testibus cum intentione et eorum dictis et adtestationibus productis, receptis et examinatis in alia causa extraordinaria per dominos rectores...*"

Osim ovih, parnične su stranke sudu kao dokaze redovito iznosile odredbe statuta i kapitularâ iz kojih su proizlazila njihova prava u vezi s predmetom spora ili s provedbom sudskoga postupka. Stranke su odredbe statuta i kapitularâ morale sucima podnositi u pisanom obliku, što se nedvojbeno vidi i iz već spomenute prizivne knjižice s kraja 1408. u kojoj se među prijepisima svih priloženih dokaza u sporu pred prvostupanjskim sudom u cijelosti navode i dvije odredbe kapitulara sudaca CMC.[573]

Kada bi stranka kao dokazno sredstvo koristila kakav običaj, suci su zahtijevali da i njega sastavi i priloži u pisanom obliku. Takva praksa proizlazila je iz težnje da se sva dokazna sredstva podnose u pisanom obliku kako bi ih u eventualnim kasnijim sporovima ili prizivima mogli brže pronaći i iskoristiti. Primjerice, u jednom sporu između glasnika Egidija s jedne te Stojislava i njegove žene Drage s druge strane odvjetnik tužitelja na sudbenom ročištu održanom 14. siječnja 1366. pozvao na neki običaj, nakon čega mu je sudac dao rok od tri dana da ga priloži u pisanom obliku.[574]

Dokaznim se sredstvom smatrao i očevid (*mostra*), ali samo u sporovima oko nekretnina kada se na temelju isprava i svjedoka ne bi mogle točno utvrditi međe posjeda koji je bio predmet spora. Najbolje se to može vidjeti na primjeru spora koji je 3. studenoga 1365. pokrenut pri CMC i u kojem su kao tužitelji nastupili oporučni izvršitelji Katje, udove Nikole pok. Madija de Varicassis. U svom su tužbenom zahtjevu oni pred sud pozvali zadarskoga nadbiskupa Nikolu de Matafaris kao oporučnoga izvršitelja Petra de Matafaris, te Mafeja de Matafaris kao unuka i nasljednika dijela imovine pok. Petra de Matafaris jer je Petar za života posjedovao i neka dobra pok. Madija de Varicassis. Osim njih, pred suce su pozvali i Mateja de Fanfogna kao sina i posjednika imovine svoga pokojnoga oca Jakova te njegovu majku Dobru jer su bili u posjedu nekih Madijevih zemalja. Nadalje, na sud su pozvali i Ivana Galova de Gallo i njegovu majku Stanu u vezi s nekom kućom. Konačno, sudski su poziv dali uputiti i Pelegrini, udovi Franje de Grisogonis, u vezi s nekim zemljišnim posjedima. Svi posjedi i kuće koje su tužitelji potraživali bili su navedeni i sa svim međama opisani u njihovu tužbenom zahtjevu, ali kako on nažalost nije sačuvan nemoguće je detaljnije utvrditi gdje su se te nekretnine nalazile te zbog kojih razloga i u kakvim okolnostima su tuženici u ovom sporu došli u posjed tih nekretnina. Međutim, sačuvana je jedna presuda od 24. srpnja 1363. u sporu između Katjinih oporučnih izvršitelja s jedne te skrbnika imovine Katjina pokojnoga muža Madija de Varicassis s druge strane kojim su Katjini izvršitelji zahtijevali povrat njezina

[573] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 33'.
[574] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 211.

miraza u iznosu od 1000 libara malih mletačkih denara.[575] Taj je spor sudac Antun de Marostica okončao donošenjem presude u korist Katjinih izvršitelja, a budući da su se u novom sporu iz 1365. tužitelji pozvali upravo na ovu presudu, nema sumnje kako je novi spor pokrenut s ciljem da se dođe u posjed određene imovine pok. Madija de Varicassis pogodne za prodaju na dražbi i namiru Katjina miraza. Odmah po početku sudskoga postupka iz 1365. sudac Pavao de Blanchardis odredio je strankama rok od osam dana da se izvrši očevid nad svim potraživanim nekretninama. Na temelju toga naloga tribun Marin de Ginano 8. studenoga 1365. izvijestio je notara da je obavio očevide nad dvjema kućama u Zadru, jednom koju su tužitelji potraživali od nadbiskupa Nikole i Mafeja de Matafaris i drugom koju su potraživali od Ivana de Gallo. U oba slučaja notar je u registar upisao međe tih kuća te izvijestio kako su se očevidi nad obje kuće proveli u odsutnosti njezinih posjednika iako ih je tribun na zahtjev tužitelja pozvao da prisustvuju očevidima. Nakon toga je spor nakratko prekinut zbog predstojećega blagdana sv. Krševana pa je sudac Pavao tužiteljima dao rok do kraja blagdana da se provedu očevidi i nad preostalim nekretninama koje su potraživali od tuženika. Tako je tribun Marin de Ginano 28. studenoga 1365. podnio novi izvještaj da je na zahtjev tužitelja obavio očevid nad šest ždrjebova zemlje u Gladuši koju su tužitelji potraživali od Pelegrine, udove Franje de Grisogonis, te od Mateja de Fanfogna, a potom i očevid nad trećinom jednoga posjeda površine sedam ždrjebova koji su tužitelji potraživali od nadbiskupa Nikole i Mafeja de Matafaris. I ovom je prigodom notar pribilježio sve međe posjeda i naznačio da su očevidi provedeni u odsutnosti njihovih posjednika.[576]

Iz ovoga se spora nazire obrazac provedbe očevida u svakodnevnoj praksi. Kao prvo, očevidi su se uvijek obavljali na zahtjev stranaka. Stranka koja je zahtijevala provedbu očevida trebala je o tome obavijestiti suce nakon čega bi joj sud dodijelio određeni rok u kojem je taj očevid trebala obaviti. Sam očevid bio je dužan provesti tribun. Nakon što bi suci dodijelili rok za obavljanje očevida, stranka je od tribuna trebala zahtijevati provedbu očevida, a tribun ga je onda bio dužan izvršiti u roku koji je stranci odredio sud. Iako je provedba očevida bila u nadležnosti tribuna, praksa pokazuje da su ih tribuni, slično kao i u vezi s dodjelom založnoga prava tužitelju zbog ogluhe tuženika, mogli dati na izvršenje gradskim glasnicima ako su sami bili zauzeti drugim poslovima.[577] Jednom kad bi očevid u vezi s nekom spornom nekretninom bio obavljen više ga nije bilo potrebno ponovno vršiti.[578]

[575] CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 21.
[576] O svemu ovome vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 204-205'.
[577] Vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 105; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 135; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 132; CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 24; CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 42; CMC, kut. IV, fasc. 11, p. 196.
[578] ZS, lib. II, cap. LVI; ZS, R 91.

Svaki nalog koji su suci davali strankama o potrebi provedbe očevida bilo je potrebno pismeno uobličiti pa su notari CMC o tome sastavljali zapis u knjigama procesa. Isto tako, nakon provedbe očevida tribun je bio dužan o tome podnijeti izvještaj koji se također u pisanom obliku unosio u knjigu procesa, kako bi se kasnije moglo dokazati da je očevid obavljen.[579] Iz prakse se vidi da je svaki izvještaj pritom trebao sadržavati tko je i kada obavio očevid te kakvo je stanje u pogledu međa zatekao, tj. je li očevid potvrdio stanje međa navedeno u tužbenom zahtjevu ili je pokazao određena odstupanja. U slučaju kada bi se očevidom utvrdilo isto stanje kao i u tužbenom zahtjevu, notari najčešće nisu ponovno navodili međe nego bi samo napomenuli kako stanje odgovara onom u tužbenom zahtjevu, dok bi u suprotnom bili obvezni navesti sve međe na temelju tribunova izvještaja. Ono što se iz prethodno opisanoga primjera ne vidi jest da su nakon provedbe očevida i sastavljanja izvještaja suci kopiju izvještaja bili dužni dati i protivnoj strani koja je time dobivala mogućnost odgovora na provedeni očevid.[580] Isto tako, kada stranka nakon dodijeljena joj roka za provedbu očevida ne bi pristupila njegovu izvršenju, suci su sudski postupak poništavali ili donosili oslobađajuće presude u korist tuženika.[581]

Nakon što bi stranke podnijele sve svoje dokaze suci su im obično izdavali kopiju čitava procesa na temelju zapisnika iz knjige procesa, kao i kopije iskaza svjedoka u slučaju da je neka stranka svoje tvrdnje dokazivala svjedocima. Zajedno s njom stranke su dobivale i određeni rok u kojem su imale pravo proučiti dodijeljene im kopije te iznijeti prigovore ako su to smatrali potrebnim.

Osim već nabrojanih dokaznih sredstava strankama je u sporovima pred sucima CMC stajalo na raspolaganju još jedno, ali ne uvijek i u svim situacijama. Tako je ovisno o predmetu spora i određenim okolnostima kao jedno od dokaznih sredstava bilo dozvoljeno i polaganje prisege ili zakletve (*iuramentum*). Kako je već rečeno, u svim sporovima čiji je predmet bila tražbina u iznosu većem od 10 libara malih mletačkih denara kao dokazno se sredstvo prihvaćala isključivo notarska isprava iz koje je proizlazila obveza ili tražbina. Međutim, statut je propisivao kako u poslovima vrijednosti manje od 10 libara nije bilo potrebno sastavljati isprave, pa ako pogodba nije utvrđena sastavljanjem notarske isprave, naravno da nije bilo moguće koristiti to dokazno sredstvo u eventualnim sudskim sporovima. Na tu statutarnu odredbu nadovezuje se još jedna prema kojoj je pri potraživanju iznosa do 5

[579] ZS, lib. II, cap. LVII.
[580] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 17; CMC, kut. IV, fasc. 13, p. 256; CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 9; CMC, kut. IV, fasc. 3, fol. 3'; CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 24.
[581] Vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 4/3, p. 63; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 79; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 86; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 15'.

libara malih mletačkih denara tužitelju bio dostatan jedan svjedok u pokušaju dokazivanja tvrdnji iz tužbenoga zahtjeva, a pri potraživanju iznosa između 5 i 10 libara dva svjedoka. Međutim, iz oba se slučaja uočava kako sami iskazi svjedoka nisu bili dostatni za davanje pune vjere tužbenom zahtjevu pa je u skladu s tim tužitelj morao položiti i prisegu.[582]

Polaganje prisege u određenim se okolnostima odobravalo i tuženiku. Prvi takav slučaj javljao se kada bi neka osoba uzajmila drugoj novac bez ugovaranja pravnoga čina notarskom ispravom ili uz prisustvo svjedoka. Kada bi tuženik na sudu priznao postojanje zajma uz tvrdnju kako je dug već isplatio, sud je upravo njemu morao odobriti polaganje prisege, a ne tužitelju koji je imao određena potraživanja.[583] Polaganje prisege odobravalo se tuženiku u još jednom slučaju – kada bi tuženik priznao zahtjev tužitelja za isplatom duga do 10 libara malih mletačkih denara u poslu koji nije bio utanačen pisanim ugovorom, ali u manjem iznosu od onoga koji je tražio tužitelj.[584] Takvim su odredbama gradske vlasti očito nastojale potaknuti građane da ugovaranje poslova bez obzira na njihovu vrijednost potvrde notarskom ispravom ili barem pred svjedocima jer su samim time bili u boljoj početnoj poziciji pri nastanku eventualnih sporova te su raspolagali jačim dokaznim sredstvima u pokušaju dokazivanja pravnoga čina pred sudom.

Iako statutarne odredbe pokazuju da je polaganje prisege bilo nužno samo kada nije postojala notarska isprava, praksa iz sačuvanih sudskih zapisnika pokazuje da se ono odobravalo i u nekim drugim situacijama kada je potraživani iznos prelazio 10 libara malih mletačkih denara. Naime, u jednom sporu koji je započeo 7. svibnja 1397. trgovac Lipparello pok. Jurja iz Ankone tražio je od oporučnih izvršitelja Šimuna pok. Petra Ljubavca da mu isplate 10 zlatnih dukata koje je Lipparello uzajmio Šimunu za njegova života. Iako je o toj pogodbi postojala notarska isprava sastavljena 20. kolovoza 1393. koju je tužitelj i podnio sudu kao dokaz, suci su ipak u konačnici spor zaključili tako što je tužitelj morao položiti prisegu.[585] Dakle, bez obzira na to što je iznos dugovanja bio veći od 10 libara malih mletačkih denara, bez obzira na to što je postojala notarska isprava iz koje je proizlazila Šimunova obveza i bez obzira na svjedoke koje je imenovao tuženikov odvjetnik, suci su kao dokazno sredstvo iskoristili i prisegu. Razlog tomu očito je ležao u činjenici da je dužnik Šimun u jednom trenutku umro, a da njegovi nasljednici ili oporučni izvršitelji jednostavno nisu znali je li Šimun za života isplatio dug ili nije, pa su odlučili priznati tužbeni zahtjev pod uvjetom da tužitelj položi prisegu kako mu dug nije podmiren. Iz istoga se primjera uočava i

[582] ZS, lib. II, cap. LXVIII.
[583] ZS, lib. II, cap. LXXXI.
[584] ZS, lib. II, cap. LXXXIV.
[585] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 140-140'.

praksa prisutna u gotovo svim sačuvanim sudskim sporovima koji su završavali polaganjem prisege. Prema toj su praksi tužitelji polagali prisegu kako bi se utvrdile dvije stvari: prvo, da je njihov tužbeni zahtjev istinit i drugo, da do trenutka polaganja prisege od tuženika, tj. dužnika nisu primili potraživani iznos ni djelomično ni u cijelosti.[586]

Osim u navedenim slučajevima prisega se polagala i u slučaju tuženikove ogluhe te isteka dodijeljenoga založnoga prava tužitelju nad nekom tuženikovom imovinom. Kada se tuženik ni nakon isteka založnoga prava ne bi odazvao sudskom pozivu, suci su tužitelju u postupku donošenja presude zbog ogluhe omogućavali polaganje prisege koja je na taj način trebala potvrditi istinitost njegova tužbenoga zahtjeva. Primjerice, 5. lipnja 1389. suci CMC donijeli su presudu u sporu između Ivane, žene težaka Jurja pok. Ivana iz Zadra s jedne, te Marice, žene Jakova Lupšića s druge strane u vezi s vinogradom površine jednoga gonjaja koji je Ivanin stric Jakov predao Jurju u ime Ivanina miraza. Tijekom spora tuženica se nije odazvala sudskom pozivu zbog čega je protiv nje proveden postupak dodjele založnoga prava tužiteljici zbog ogluhe i to najvjerojatnije nad potraživanim vinogradom, jer je takva bila praksa u svim sporovima oko nekretnina. Kako se tuženica ni nakon isteka dodijeljenoga založnoga prava tužiteljici nije odazvala pozivu, suci su presudu donijeli u korist tužiteljice, pri čemu su ipak odredili da će se ona dati na izvršenje tek kada i ako Ivana položi prisegu o istinitosti njezina tužbenoga zahtjeva.[587] Iz ovoga se primjera isto tako vidi da su presude iz sporova koji su završavali polaganjem prisege postajale pravovaljane tek kada bi dotična osoba prisegu i položila. Drugim riječima, u slučaju da osoba odbije položiti prisegu, presuda se nije smjela dati na izvršenje.

Prisega se polagala pred sucima s položenom rukom na Sveto pismo. Ako je tužitelj to htio, suci su mu morali dati i rok od tri dana da odluči želi li ili ne želi pristupiti polaganju prisege.[588] Kada bi tužitelj odbio položiti prisegu, tuženik je sudskom presudom trebao biti oslobođen potraživanja bez obzira na eventualne iskaze svjedoka u korist tužitelja.

Rokovi

Za odvijanja sudskoga postupka suci su strankama davali različite rokove za izvršenje određenih radnji. Zadarski statut nije bio detaljan u određivanju rokova strankama u sudskom postupku i propisivao je samo da se tuženiku koji je prvi put pozvan na sud ne može odobriti

[586] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 197; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 140; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 15'; CMC, kut. V, fasc. 3 fol. 32'; CMC, kut. V, fasc. 3 fol. 33'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 73'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 164; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 63'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 88'.
[587] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 88-88'.
[588] ZS, lib. II, cap. LXXXIII.

odgoda kraća od tri i duža od pet dana, osim po naredbi sudaca.[589] Isto tako, tuženiku koji je pozvan na sud mogla se zbog bolesti odobriti odgoda od 40 dana. Pritom je netko u ime tuženika trebao doći pred suce i izložiti kako je tuženik zatražio odgodu zbog bolesti pa mu se tek nakon toga ona mogla i odobriti. Istekom roka od 40 dana tuženik je bio obvezan stupiti pred sud jer su inače nastupali uvjeti za proglašenje ogluhe.[590] Odredbu o odgodi zbog bolesti tuženici su znali iskorištavati kako bi što duže izbjegli sudski spor pa su suci vjerojatno na neki način morali provjeriti istinitost tih tvrdnji. U fondu CMC sačuvan je tako jedan spor započet 25. listopada 1365. između oporučnih izvršitelja Krševana pok. Nikole de Grubogna i Jurja de Soppe oko jedne kuće koja je tada po mišljenju tužitelja neosnovano bila u posjedu Jurja. Već dva dana nakon zasnivanja spora, 27. listopada, na sudu se umjesto tuženika Jurja pojavio njegov odvjetnik Ivan Kožin izjavljujući da je Juraj bolestan pa se nije mogao osobno odazvati pozivu suda. Zbog toga se pozvao na spomenutu odredbu statuta i zatražio odgodu zbog bolesti. Ipak, sudac Pavao de Blanchardis nije automatski odobrio odgodu, već je istoga dana kurijalnom notaru izdao nalog da od Jurja priskrbi prisegu prema kojoj bi Juraj trebao izjaviti da je bolestan te da ne može osobno doći pred suca. U slučaju da Juraj položi prisegu, sudac mu je trebao odobriti odgodu od 40 dana, a ako ju odbije položiti, proces se trebao nastaviti bez obzira na odredbu statuta. Iz daljnjega zapisnika proizlazi da je Juraj zaista 29. listopada iz svoje bolesničke postelje u prisutnosti tužitelja i kurijalnoga notara položio prisegu tvrdeći da je toliko teško bolestan da ne bi mogao ustati iz kreveta ni da treba dobiti 1000 zlatnih dukata ni da mu o tome ovisi spas duše. Međutim, spor je nastavljen već 7. studenoga, a na ročištu od 12. studenoga zatiče se osobno i tuženik Juraj, pa je moguće da je do tada ozdravio ili da mu sudac očito nije povjerovao da je bolestan.[591] Bilo kako bilo, bitno je da sudac nije samo na riječ tuženikova odvjetnika odobrio odgodu zbog bolesti već je tu tvrdnju pokušao i provjeriti.

Većina rokova vezanih uz sudski postupak ipak nije bila uređena statutom. Međutim, analiza zapisnika CMC pokazuje da se rokovi strankama nisu davali proizvoljno, već da je u vezi s tim postojao svojevrsni obrazac, tj. pravila koja su određivala kolike se odgode mogu odobriti strankama u određenim situacijama. Ta pravila smatrala su se običajima, a neka od njih bila su uključena i u kapitular sudaca CMC.

Rokovi u sporovima pred CMC u najvećem su se broju slučajeva određivali po danima, s tim da su suci mogli dodijeliti i duže rokove od uobičajenih, osobito ako je to jedna

[589] *ZS*, lib. II, cap. LXI.
[590] *ZS*, lib. II, cap. LX.
[591] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 192'-195'.

parnična stranka zatražila, a druga se s tim složila. Primjerice, 17. kolovoza 1394. Damjan de Nassis je pokrenuo spor protiv tri prokuratora i tri odvjetnika zadarske komune tražeći od njih da mu iz gradske blagajne isplate 400 libara malih mletačkih denara kao odštetu za 100 dasaka i 150 modija vina koje su mu otuđili paški pobunjenici iz skladišta za vrijeme pobune. Nakon što je osobe proglasio ovlaštenima za sudjelovanje u sporu sudac Antun de Ghisis objema je stranama uz njihov pristanak odredio rok od 16 dana da prikupe dokaze u svoju korist.[592] Isto tako, odgode koje su se poklapale s blagdanima suci su znali produžiti do završetka blagdana ili prazničnih dana. Primjerice, u jednom sporu između skrbnikâ Šimuna de Sgano i oporučnih izvršitelja udovice Tadeja de Sgano suci su najprije 11. travnja 1375. strankama dali rok od osam dana da podnesu dokaze u svoju korist pri čemu su istaknuli da im je to posljednja odgoda, a nakon toga 2. svibnja 1375. zbog netom proteklih uskršnjih blagdana ponovno dali rok od osam dana za istu stvar.[593]

Suci su parničnim strankama davali rokove za različite stvari. Najprije su tuženicima nakon njihova odaziva sudskom pozivu bili dužni dati odgodu da angažiraju odvjetnika koji će im pružati pomoć tijekom postupka. Rok koji su suci pritom odobravali tuženicima povezan je s već spomenutom statutarnom odredbom prema kojoj se tuženicima koji se prvi put odazovu sudskom pozivu ne može odobriti odgoda kraća od tri ni duža od pet dana, osim po nekom posebnom nalogu sudaca.[594] Primjerice, Frederik de Georgiis, opat samostana sv. Kuzme i Damjana, pokrenuo je 8. prosinca 1393. spor protiv Tomaša Rusijevića i njegove žene Radoslave tražeći da mu prepuste 4 i pol gonjaja vinograda na otoku Pašmanu koja su bila u vlasništvu samostana ili da mu ustupe jednu četvrtinu vina dobivena te godine. Pritom su suci na samom početku postupka tuženicima dali rok od tri dana da imenuju svoga odvjetnika i da ga upoznaju s predmetom spora.[595] Ovakvih primjera u zapisnicima CMC ima uistinu mnogo, a iz njih se vidi kako su suci redovito za to strankama davali rok od tri dana, i nikada više. Iz sporova sačuvanih u fondu CMC također proizlazi da su suci taj rok od tri dana morali odobriti čak i ako tuženici uopće nisu imali namjeru imenovati odvjetnika ili ako su ga već imali, pa im je u tom slučaju rok služio da razmotre predmet spora. Primjerice, u sporu koji je 20. listopada 1370. pokrenut između Krševana pok. Nikole de Nassis, punomoćnika zadarskoga nadbiskupa Dominika, te Ivana Kožinoga u vezi 6 gonjaja zemlje s nasadima maslina u Cerodolu, suci su tuženom Ivanu dali tri dana samo da se upozna sa

[592] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 87-87'.
[593] CMC, kut. IV, fasc. 4/2, fol. 189'.
[594] ZS, lib. II, cap. LXI.
[595] CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 7.

slučajem.[596] Naime, Ivanu nije bio potreban odvjetnik jer je i sam u raznim sudskim sporovima nastupao kao odvjetnik drugih stranaka. Slično, 7. ožujka 1366. Krešo Mali pok. Ivana podnio je tužbeni zahtjev protiv krznara Tomana koji je živio u stanu iznad Kreše tražeći od njega da ukloni i ponovno napravi gurlu na toj kući jer u tom trenutku nije bila dobro izgrađena pa je Kreši curila voda u stanu. Kako je Pavao de Paulo tada već bio Krešin odvjetnik, sudac Pavao de Blanchardis na prvom mu je ročištu dao tri dana da se upozna sa slučajem i konzultira sa svojom strankom.[597]

Osim ovoga suci su strankama redovito određivali i rokove za prikupljanje dokumenata o njihovu legitimitetu za nastup u postupku, odnosno dokumenata koji su mogli osporiti legitimitet protivne strane. Strankama i njihovim punomoćnicima suci su s tim u vezi najčešće određivali rok od tri do pet dana.[598]

Nakon što bi se stranke izjasnile o predmetu spora, suci su im davali rokove za prikupljanje dokaza kojima su nastojali dokazati istinitost njihovih tvrdnji. U praksi su suci strankama za prikupljanje tih materijala najčešće davali rokove od tri do osam dana.[599] Na temelju analize cijeloga arhivskoga fonda CMC može se zaključiti da su približno do kraja 80-ih godina 14. stoljeća suci u ovom slučaju strankama najčešće davali rokove od osam dana, a od početka 90-ih godina 14. stoljeća pet dana, tj. da je generalni trend bio skraćivanje rokova za prikupljanje dokaza o predmetu spora.

Sljedeća odgoda odnosila se na sporove u kojima su stranke, između ostaloga, imale namjeru svoje tvrdnje dokazivati putem svjedoka. Nakon što bi imenovali svoje svjedoke suci su strankama davali određeni rok da se njihovi svjedoci ispitaju, a svjedočenja dostave pismeno u obliku brevijara. Praksa koja izranja iz zapisnika CMC pokazuje da su suci strankama za to najčešće određivali rok od pet dana, a potom i rok od osam dana. Rijetko se pak javljaju i rokovi od osam i 15 dana.[600]

Osim za prikupljanje dokaza u svoju korist suci su parničnim strankama davali i rokove za pripremu iznošenja odgovora kojima su nastojali pobiti dokaze protivne strane.

[596] CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 127.
[597] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 166.
[598] Vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 4/1, p. 28-29; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 17-17'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 147-147'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 143-143'; CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 61-61'; CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 14-14'; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 20; CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 3.
[599] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 212; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 27-27'; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 33'; CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 159; CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 103-104; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 125-126; CMC, kut. IV, fasc. 13, p. 244-245; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 76-77; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 150-150'.
[600] Za rok od osam dana vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 102. Za rok od 15 dana vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 163'; CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 83; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 19.

Rokovi koje su suci strankama davali u vezi s tim nisu odstupali od rokova koje su im davali u drugim stvarima, pa se oni najčešće kreću između tri, pet i osam dana.[601]

Posebne rokove suci su strankama određivali i kada su se stranke sporile oko nekretnina pa je s ciljem utvrđivanja međa i pravoga stanja na terenu trebalo obaviti očevid. Za obavljanje očevida suci su strankama u ranijim razdobljima najčešće određivali rok od osam dana, a prema kraju 14. stoljeća ustalilo se u tu svrhu strankama davati rok od tri do pet dana.[602]

Iz zapisnika CMC proizlazi da su navedeni rokovi vrijedili za sve vrste sporova bez iznimke te da se tokom vremena u praktičnom djelovanju suda može uočiti tendencija skraćivanja rokova. Isto tako, iako su postojale različite oscilacije u davanju rokova za pojedine slučajeve, može se reći da su suci strankama bez obzira na razloge najčešće davali rokove od pet dana. Svi opisani rokovi i odgode smatrali su se dijelovima ustaljene sudske prakse u vođenju postupka. U skladu s tim suci su pri donošenju svake presude između raznih drugih stvari razmatrali i jesu li u potpunosti poštivani rokovi koji su se davali strankama tijekom rješavanja spora.

Svi navedeni rokovi koji su se primjenjivali u svakodnevnoj praksi zadarske CMC nisu se strankama odobravali samo jednom tijekom sudskoga postupka nego i više puta ako su za to postojali opravdani razlozi. Pritom su produljenje rokova mogle zahtijevati same parnične stranke, ali su im ih suci mogli i samoinicijativno odobriti ako u prvom propisanom roku nisu uspjeli privesti kraju određenu radnju. Stranke su ovisno o svojoj poziciji i interesima to pravo na produljenje rokova uvelike iskorištavale kako bi što više odugovlačile s rješavanjem spora. Ipak, sudu generalno nije bilo u interesu dopuštati beskrajne odgode jer je to bitno doprinosilo razvlačenju postupka. U praksi je to značilo da su se iste pravne radnje tijekom jednoga sudskoga postupka mogle ponavljati najviše tri puta pa je treća odgoda u pravilu bila i posljednja koja se mogla odobriti strankama. Primjerice, u sporu koji je 17. travnja 1383. pokrenuo Grgur pok. Damjana de Nassis tražeći od Šimuna pok. Nikole de Begna da mu vrati jedan gonjaj zemlje u zadarskom kotaru suci su najprije tuženiku dali rok od tri dana da angažira odvjetnika i upozna ga sa slučajem, zatim čak četiri odgode tužitelju da se nad spornom zemljom napravi očevid kako bi se utvrdilo pravo stanje stvari na terenu,

[601] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 203'-204; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46; CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 27-27'; CMC, kut. II, fasc. 4, fol. 12-12'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46'; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 117-118; CMC, kut. IV, fasc. 4/2, p. 52-56; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 7-7'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 74-74'.
[602] Vidi primjerice: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 198'; CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 105-106; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 113-114; CMC, kut. IV, fasc. 6, p. 127-128; CMC, kut. IV, fasc. 3, fol. 10-10'; CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 23-23'; CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 15-15'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 4-4'.

te četiri odgode da stranke u svoju korist prilože dokaze.[603] Kada stranke ni nakon posljednje odgode ne bi uspjele okončati radnju koja je bila razlog odgode, proces se ili nastavljao na štetu stranke koja nije uspjela u dodijeljenom roku izvršiti pravnu radnju ili zaključivao, ovisno o tome u kojoj je fazi bio. Suci su se, naime, uvelike trudili poštovati odredbe o rokovima, ali su ih istodobno u određenoj mjeri nastojali i ograničiti. Drugim riječima, nastojali su pronaći ravnotežu između prava koja su parnične stranke u rješavanju spora imale te pokušaja beskrajnih odgađanja kojima su nastojalo zavlačiti sud i odgađati donošenje presude.

Pravo na razne odgode parnične su stranke imale u gotovo svim vrstama sporova izuzev dvije. Naime, u sporovima oko prigovora na javne dražbe te sporovima u kojima je trebalo utvrditi je li prodavatelj neke nekretnine imao obvezu pružiti jamstva za tu istu nekretninu kupcu koji je bio u sporu s nekom trećom osobom, odgoda se u načelu odobravala jednom, i to samo zbog očevida ili prikupljanja dokaza. Tomu svakako treba pridodati i sve vrste sporova u kojima su jedna ili obje stranke bile stranci na proputovanju kroz Zadar.[604] Razlog takvoj praksi u slučaju ovih sporova leži u činjenici da su o njihovom promptnom rješavanju ovisile i daljnje akcije koje su zbog njih privremeno bile obustavljene. Kada je riječ o prigovorima na javne dražbe brže rješavanje tih sporova značilo je i što skoriji nastavak privremeno prekinute javne dražbe, pa je čak i statut određivao da se takvi sporovi trebaju rješavati po kratkom postupku bez postavljanja rokova i raznih odgoda.[605] U sporovima oko utvrđivanja obveze pružanja jamstva za nekretnine promptnije rješavanje značilo je i brži povratak glavnom sporu između kupca nekretnine i neke treće osobe koja je spornu nekretninu potraživala za sebe.

Donošenje i izdavanje presuda

Nakon podnošenja dokaza suci bi parnice zaključili (*conclusio causae*), što znači da stranke nakon toga više nisu mogle provoditi pravne radnje u svoju korist ili protiv druge parnične stranke pa je uslijedilo donošenje presuda. Presuda (*sententia*) je najznačajniji dokument koji proizlazi iz rješavanja spora dviju strana. Temeljem presuda u građanskim sporovima stvarala se određena obveza okrivljenika prema tužitelju, najčešće ona prema kojoj je okrivljenik tužitelju morao isplatiti određenu novčanu tražbinu ili prepustiti neku nekretninu. Presude su se u CMC donosile jednoglasno ili većinom glasova. Za presude u

[603] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16-16'.
[604] ZS, R 78.
[605] ZS, R 69.

CMC vrijedilo je pravilo prema kojem su za njezino donošenje morala biti prisutna barem dva od tri suca CMC, tj. presuda nije bila pravovaljana ako ju je donio samo jedan sudac. Međutim, takvi su se slučajevi u praksi vrlo rijetko događali jer je u slučaju izuzeća jednoga ili više sudaca bilo predviđeno da ih ždrijebom zamijene egzaminatori, o čemu je već bilo riječi. Iznimka od ovoga pravila bile su već spomenute situacije kada su sudbena vijeća zadarske CMC sastavljena od trojice domaćih sudaca zamjenjivali strani školovani pravnici koji su u okviru CMC kao suci delegirani od Velikoga vijeća djelovali samostalno.[606]

Za razliku od drugih uobičajenih procedura u rješavanju zadarskih građanskih sporova postupak donošenja presuda nije ni približno toliko jasan jer se u osnovi odvijao iza javne pozornice i ostajao je u sferi usmene komunikacije pa se njezini obrisi iz izvora mogu samo naslutiti. Iz sačuvanih sudskih spisa vidi se da su suci nakon zaključenja sudskoga postupka strankama određivali završno ročište na kojem su im trebali iznijeti svoju konačnu odluku u vidu presude. Primjerice, u jednom sporu koji je 19. kolovoza 1365. započeo između Mihe de Pechiaro i suknara Magiola u vezi s dražbom polovice jednoga dućana u Zadru sudac Pavao de Blanchardis je nakon zaključenja parnice 21. listopada 1365. strankama naložio da pred njega ponovno dođu sljedeći dan kada će iznijeti svoju presudu u njihovu sporu.[607]

Suci su se u sklopu svoje sudbene djelatnosti vjerojatno redovito sastajali i u tim prilikama donosili presude, ali kada su se i koliko često sastajali nije moguće utvrditi. Ipak, tijek rasprava i postupak koji je prethodio konačnom donošenju presude može se generalno rekonstruirati na temelju sačuvanih presuda u okviru fonda CMC. Primjerice, u već spomenutom sporu započetom 13. ožujka 1385. gradski glasnik Tomaš podnio je notaru izvještaj iz kojega se vidi da je Bartol pok. Martina de Milano pri zadarskoj CMC pokrenuo spor kojim je od suknara Nikole pok. Mihovila iz Zadra tražio da mu prepusti jednu zemlju s 38 mladica maslina u predjelu Puntamika, a koju je prema Bartolovu mišljenju Nikola neosnovano držao u svom posjedu. Sudski je postupak nakon toga vođen sve do 23. lipnja 1386. kada su suci zaključili parnicu.[608] U fondu CMC sačuvana je i presuda proistekla iz ovoga spora, a donesena je u korist tužitelja Bartola 25. listopada 1386. Iako je nepoznat razlog zbog kojega presuda nije donesena ranije (može se pretpostaviti da su razlog ferije), iz nje je razvidno da su suci Ivan de Calcina, Madije de Fanfogna i Andrija de Cessamis u razmatranju spora i pokušaju donošenja odluke najprije razmotrili tužbeni zahtjev i iskaz tuženika Nikole prema kojem je rečenu zemlju kupio od Jakova pok. Krševana de Georgiis,

[606] Vidi ovdje, str. 64-66.
[607] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 30.
[608] CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 37-37'.

zatim jesu li stranke imale ovlaštenje sudjelovati u sporu te rokove koje su strankama u više navrata dali kako bi u svoju korist iznijeli određene dokaze. Nakon toga su razmotrili dokaze koje je u svoju korist priložio tužitelj, i to jedan protest koji je sastavio zadarski bilježnik Ivan de Casulis 27. veljače 1385. u kojem je zasigurno zabilježen čin otuđenja sporne zemlje[609], zatim pet odredbi zadarskoga statuta te iskaze svjedoka koji su potvrdili da je Bartol potraživanu zemlju, prije nego je s nje izbačen, posjedovao više godina. Potom su razmotrili i dokaze koje je u svoju korist priložio tuženik Nikola: kupoprodajni ugovor koji je 16. veljače 1385. sastavio zadarski bilježnik Artikucije iz Rivignana, a u kojem se navodi da je spornu zemlju Jakov de Georgiis prodao suknaru Nikoli, zatim dvije odredbe statuta te iskaze svjedoka koji su potvrdili da je Jakov kao prodavatelj uveo novoga vlasnika Nikolu u posjed sporne zemlje, i to na temelju kupoprodajnoga ugovora. Na samom kraju suci su razmotrili i zaključak parnice. Nakon što su razmotrili sve bitne elemente koji su utjecali na legitimnost postupka suci su donijeli i samu presudu prema kojoj je Nikola bio dužan spornu zemlju s maslinama vratiti Bartolu.[610]

Iz čitave ove presude nazire se obrazac praktičnoga djelovanja sudaca prilikom donošenja presuda u građanskim sporovima. Suci su se nakon zaključenja sudskoga postupka sastali na vijećanje i dogovorno odlučili ishod spora. Pri donošenju konačne presude svaki je sudac trebao glasovati, tj. ni jedan sudac nije mogao biti izuzet od obveze glasanja, a jedino što mu se moglo odobriti jest rok od osam dana da donese svoj sud. Ako ni nakon toga roka ne bi glasao o rješenju nekoga spora, sudac je gubio svoju funkciju i više nikada nije mogao biti izabran za suca.[611] U pretresanju spora i načina na koji bi se on mogao riješiti suci su razmatrali nekoliko bitnih stvari. Prvo su u razmatranje uzimali je li prilikom uručenja sudskih poziva tuženicima, tijekom vođenja sudskoga postupka, zatim u slučaju ogluhe, očevida i sl., u potpunosti ispoštovana uobičajena sudska praksa, što je predstavljalo značajnu kariku za provedbu daljnjih koraka. Naime, ako bi zaključili da iz nekoga razloga u vođenju postupka nije ispoštovana procedura, suci su spor poništavali, a tužitelju zadržavali pravo da ponovno pokrene spor. S druge strane, kada bi utvrdili da se postupak odvijao po svim uobičajenim regulama, suci su počeli s razmatranjem dokaza koje su im podnijele parnične stranke, tražeći odgovor na pitanje tko je prema zadarskm pravnom sustavu vjerojatnije bio u pravu. Na kraju bi ponovno sve preispitali i donosili svoj konačni sud.

[609] Takav postupak predviđao je sam statut. Vidi: ZS, lib. II, cap. CIV.
[610] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 66'-67.
[611] ZS, lib. II, cap. IV.

Prema dvjema odredbama zadarskoga statuta proizlazi da su suci nakon donošenja svoje odluke presude u vezi s nekretninama morali dati formulirati u pisanom obliku, dok su presude iz sporova oko pokretnina mogli ili pismeno sastaviti ili proglasiti usmeno.[612] Kasnije, za mletačke uprave, te su odredbe izmijenjene pa je otad vrijedilo pravilo prema kojem su sve presude u vrijednosti iznad 10 libara malih mletačkih denara trebale biti sastavljene pismeno, dok su se ostale mogle iznositi usmeno.[613] Iz ovoga posredno proizlazi da su suci nakon vijećanja svoj sud najprije priopćavali kurijalnim notarima koji su ih onda u propisanom obliku upisivali u sudsku knjigu presuda. Na primjeru nekoliko presuda ova se pretpostavka može i potvrditi. Naime, sve presude u sudskoj knjizi presuda koje su se donosile u prisutnosti notara započinju invokacijom i imenima sudaca nakon čega slijedi prijepis sudskoga poziva i tužbenoga zahtjeva, popis razmotrenih dokaza te konačno sama presuda u užem smislu. No, u nekoliko slučajeva presude upisane u sudsku knjigu započinju izvještajem kojega kurijalnom notaru podnosi tribun o tome da su suci donijeli neku presudu, a tek iza toga slijedi i upis presude.[614] Očito u takvim situacijama kurijalni notari nisu bili prisutni donošenju presuda pa su umjesto njih to obavili tribuni i potom presude priopćili notaru kako bi ih upisao u registar. Isto tako, u jednom sporu iz 1365. stranka se između ostaloga pozvala na neku odluku (*consilium*) iz čijega se naslova može izvući upravo zaključak da su presude prije izricanja morale biti upisane u sudsku knjigu presuda.[615] Ovakvu praksu potvrđuje i već spomenuta presuda na čijoj se margini nalazi bilješka notara o tome kako ona nije pročitana strankama zbog toga što se jedna od tih stranaka pozvala na neki običaj. Sama bilješka na tom mjestu ne bi imala puno smisla da prethodno u sudsku knjigu nije bila upisana i sama presuda.[616] Isto tako, kurijalni notar Isnard pok. Romanata de Romanato iz Padove imao je nešto drukčiju praksu ubilježbe datuma u sudskoj knjizi presuda pa za razliku od drugih notara nije bilježio kompletan datum s godinom i indikcijom, nego samo da je neka presuda određenoga dana objavljena, koristeći pritom termin *Publicata*. Datum koji se spominje uz taj pojam ne može značiti da je toga dana presuda izdana strankama u obliku javne isprave jer u pogledu cjelokupnoga sudbenoga djelovanja taj datum i nije bio relevantan za daljnji postupak, ali je zato bio itekako važan datum izricanja presude jer je upravo od toga dana počinjao teći rok koji je strankama omogućavao eventualni priziv na presudu. Stoga se može donijeti zaključak kako bi Isnard najprije u sudsku knjigu upisao

[612] Vidi: ZS, lib. II, cap. CXXVII; ZS, lib. II, cap. CXXVIII.
[613] ZS, R 92.
[614] Vidi primjerice dvije presude u: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 108.
[615] Vidi: CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 226': "*...item quatuor consilia in carta bombicina quorum primum incipit: Quod sententia scribatur in quaterno per notarium actorum antequam publicetur...*"
[616] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117'.

presude, a tek kad su one bile objavljene strankama na margini bi dopisao i datum objave. Takav postupak osnažuje i podatak da je ponekad uz sam datum upisivao i ime tribuna koji je presudu trebao izvršiti te imena dvojice svjedoka koji su prisustvovali izricanju presude, a ne dogovaranju sudaca oko konačne presude.[617]

Na ročištima koja su već prethodno bila zakazana presude su se javno izricale strankama, neovisno o tome jesu li na ročištu bile obje parnične strane ili samo jedna. Presude su se redovito izricale pod lođom na glavnom gradskom trgu, a njihovu je izricanju uz suce prisustvovao i barem jedan tribun kao osoba kojoj se tom prigodom dodjeljivala zadaća izvršenja proglašene presude. Presude su se u najvećem broju sačuvanih slučajeva izricale potpuno u korist tužitelja, čime su suci potvrđivali njihove tužbene zahtjeve, ili u korist tuženika čime su ih oslobađali potraživanja iz tužbenih zahtjeva. U nekim sporovima suci su znali donijeti i presude koje su samo djelomično išle u korist tužitelja, tj. kojima su tužitelju priznali valjanost samo jednoga dijela njegovih tražbina. Isto tako, ponekad su presude donosili na način koji je tužitelju ili tuženiku davao određenu mogućnost izbora između dviju ili više opcija. Primjerice, suci su 11. svibnja 1395. donijeli presudu u sporu između Margite, udove Marina de Matafaris, i Kože pok. Mateja de Begna u vezi s jednim skladištem s okolnim zemljištem i svim pripadnostima na otoku Pagu koje je Margita donijela u miraz udajom za Marina, a koje se u trenutku spora nalazilo u posjedu tuženika Kože. Naime, on je tijekom postupka pokušavao dokazati da je to skladište još 1387. kupio od pok. Marina za 300 zlatnih dukata te da je od tada u njega za razne dogradnje, popravke i pokrivanje kupama uložio još 300 zlatnih dukata pa je prema njegovoj procjeni ono u trenutku donošenja presude vrijedilo ukupno 600 zlatnih dukata. U skladu s tim suci su donijeli presudu u korist Margite pri čemu je ona imala dvije mogućnosti. Prvo, Margita je mogla Koži predati 300 zlatnih dukata za troškove koje je on imao zbog dogradnji i popravaka na skladištu nakon čega joj je Koža trebao prepustiti skladište jer je bilo dijelom njezina miraza. Drugo, Koža je Margiti mogao isplatiti 300 zlatnih dukata kao vrijednost koju je skladište imalo u vrijeme kada ga je on kupio od Margitina muža i kada nije bilo pokriveno kupama, nakon čega je ono trebalo ostati u Kožinu posjedu. Koju je opciju Margita prihvatila nije moguće utvrditi jer se to nigdje ne spominje. Ono što je razvidno jest da je Koža 18. svibnja 1395. na ovakvu presudu uložio priziv, te da je tek krajem ožujka 1418. presuda poništena na zahtjev tužiteljice.[618]

Kako je već istaknuto, notari su presude u sudsku knjigu unosili u punom obliku, i to u ime sudaca, tj. kao da su ih sastavili suci osobno, što je zapravo bilo regulirano i jednom

[617] Vidi: CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 1-41'; CMC, kut. II, fasc. 2, fol. 1-6', 8-12'.
[618] O svemu vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 211-211'.

statutarnom odredbom.[619] Nakon toga je slijedio prijepis sudskoga poziva i tužbenoga zahtjeva, spomen svih dokaznih sredstava iskorištenih u rješavanju spora te konačno sama presuda sudaca kojom se rješava spor. Nakon javnoga izricanja i proglašenja presuda u istu se sudsku knjigu upisivalo i ime tribuna kojem je presuda bila povjerena na izvršenje, mjesto s kojega je presuda proglašena te imena dvojice svjedoka koji su se u trenutku izricanja presude našli u blizini. Sudac Antun de Ghisis imao je i praksu stavljanja vlastitoga potpisa na svaku presudu koju bi donio i koja je bila upisana u sudsku knjigu presuda.[620] Osim samih presuda u knjigu su se odmah ispod njih unosili i zapisi o eventualnim prizivima na te presude s naznakom datuma žalbe. Svi ovi podaci sačinjavali su tekst presude što je svakako moglo biti važno u kasnijim prizivnim postupcima kako bi suci viših instanci lakše i u kraćem roku mogli procijeniti što je bio predmet dotičnoga spora i je li priziv utemeljen.

Iz primjera koji je već spomenut[621], ali i jedne odredbe u reformacijama statuta koja se prije toga nalazila u sklopu kapitulara sudaca CMC, proizlazi da su stranke imale pravo poziva na neki običaj nakon što je presuda bila upisana u knjigu presuda, ali još nije bila objavljena strankama.[622] Međutim, koji je to običaj bio i kakva je bila njegova svrha teško je razaznati jer izvori o tome ne govore ništa.

Ako bi stranke nakon izricanja presuda izrazile zahtjev da ih osobno posjeduju, one su se mogle pretočiti u oblik javne isprave i predati strankama koje su to tražile. U vezi s tim stranke su se bile dužne obratiti tribunima koji su onda prema slovu statuta u roku od osam dana nekom zadarskom bilježniku trebali izdati nalog da sastave presudu u obliku javne isprave.[623] Međutim, nekoliko sačuvanih presuda iz samostana sv. Marije u Zadru koje su izdane u obliku javne isprave pokazuje da ih nisu sastavljali bilo koji bilježnici, nego tada aktualni notari CMC koji su vjerojatno istodobno s tom obavljali i svoje bilježničke poslove. Tako je notar Bartolomej Paganinov iz Bologne u oblik javne isprave pretočio jednu presudu sudaca CMC od 16. kolovoza 1364.[624], a notar Ivan de Polis presudu koju su suci CMC donijeli 10. studenoga 1365.[625] Obojica su u vrijeme donošenja ovih presuda obavljala dužnost notara CMC.[626] S praktične strane to je svakako funkcioniralo vrlo dobro jer se čitav postupak izdavanja presude u obliku isprave mogao obaviti znatno brže nego u slučaju da

[619] ZS, lib. II, cap. CXXXI.
[620] Vidi: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 222'-227'.
[621] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117'.
[622] ZS, R 101.
[623] ZS, lib. II, cap. CXXVII; ZS, lib. II, cap. CXXVIII.
[624] Arhiv samostana sv. Marije, Pergamene, sv. 4, br. 239.
[625] Arhiv samostana sv. Marije, Pergamene, sv. 4, br. 241.
[626] Vidi Prilog 1 na kraju ovoga rada.

tribun na temelju zahtjeva stranke traži bilježnike po Zadru i prenosi informacije o presudama. Međutim, teško je utvrditi radi li se o pravilu.

Presude koje su se izdavale strankama bile su istovjetne onima u sudskoj knjizi presuda, uz jedinu razliku što su javne isprave sadržavale i potpis notara koji je sastavio presudu u obliku isprave te potpise svih sudaca koji su ju donijeli. U slučaju da je trebalo sastaviti kopiju već izdane presude, to se onda navodilo na samom početku, nakon čega bi uslijedio i sam prijepis. Pravnu vrijednost takve kopije dobivale su tek nakon što bi njihovu autentičnost, tj. usklađenost s izvornikom (bilo originalno izdanom presudom bilo presudom upisanom u sudsku knjigu presuda) ovjerili egzaminatori svojim potpisom na kopiji. Primjerice, zadarski bilježnik Artikucije iz Rivignana 6. srpnja 1387. u obliku isprave sastavio je kopiju jedne presude koju su suci CMC donijeli 31. listopada 1368. Pritom je na samom početku izričito istaknuo da se radi o prijepisu presude izdane strankama, a ne o prijepisu iz sudske knjige presuda. Isto tako, nakon kompletnoga prijepisa svoj su potpis na kopiju stavili egzaminatori Grgur pok. Grgura de Zadulinis i Nikola pok. Jakova de Matafaris potvrđujući da je kopija autentična izvorniku. Osim njih, svoj su potpis na prijepis stavili i bilježnici Petar de Serzana i Rajmund de Modiis, a na samom kraju i Artikucije iz Rivignana kao osoba koja je napravila kopiju.[627] Kako Artikucije iz Rivignana nije nikada bio notar CMC razvidno je da su takve kopije mogli sastavljati bilo koji gradski bilježnici jer su im ionako pravnu vrijednost davali egzaminatori.

Stranke su presude u obliku javnih isprava tražile zato što su upravo na temelju njih mogli u određenim okolnostima dokazati svoja prava, ali ih i unovčiti. Sačuvani bilježnički spisi tako pokazuju da su posjednici presuda imali praksu te iste presude prodavati ili ih ustupati drugim osobama i na taj način podmirivati svoje vlastite dugove ili prije doći do namire svojih tražbina nego putem postupka ovrhe. Tako je 19. siječnja 1402. stanovnik Zadra Nigrobon Henrikov iz Padove sklopio ugovor s gradskim liječnikom Antunom Vannesovim iz Ferma kojim mu je ustupio prava na izvršenje presude sudaca CMC od 12. siječnja 1394., a koju su suci CMC donijeli u sporu između Nigrobona s jedne i Bartola pok. Vida de Rubeo s druge strane na iznos od 100 zlatnih dukata.[628]

Izvršenja presuda

Donošenjem i objavom presuda još uvijek se nisu stjecali uvjeti za njihovo izvršenje. Naime, da bi se presuda mogla izvršiti, od njezina je proglašenja trebao proći rok od deset

[627] Arhiv samostana sv. Marije, Pergamene, sv. 4, br. 255.
[628] DAZd, SZB, Vannes Bernardi de Firmo, b. 1, fasc. 2, fol. 266.

dana u kojem je stranka nezadovoljna presudom imala mogućnost uložiti priziv. Tek kada se presuda objavi strankama i kada na nju u propisanom roku nitko ne bi uložio priziv, stjecali su se uvjeti za izvršenje presude (*executio sententiae*), tj. mogućnost da osoba u čiju je korist presuda donesena svoja potraživanja namiri od okrivljenika. Iako se to ne može izravno potvrditi izvorima, može se pretpostaviti da su dužnici u određenom broju slučajeva nakon donošenja presude svoja dugovanja podmirivali izravno isplatom duga u novcu vjerovnicima. Ponekad se kod presuda javljaju upisi iz kojih se vidi da su presude poništene na zahtjev vjerovnika, i to nakon što bi izjavili da im je potraživani dug u cijelosti podmiren.[629] Međutim, iz tih je upisa teško precizno utvrditi je li dug podmiren na temelju isplate dužnika vjerovniku ili na neki drugi način zato što se to nikada izričito ne navodi. Primjerice, 1. veljače 1393. donesena je jedna presuda u sporu kojim je Klara, udova Andrije pok. Ivana de Grisogonis, tražila od oporučnih izvršitelja svoga pokojnoga muža da joj vrate miraz u iznosu od 400 zlatnih dukata. Iz bilješke na margini proizlazi da je presuda 20. kolovoza 1394. poništena po nalogu tužiteljice Klare koja je izjavila kako je dug prema njoj podmiren u cijelosti, pri čemu se ipak ne navodi način na koji je on isplaćen.[630] Čak i ako se pretpostavi da je u ovim slučajevima dug podmiren izravnom isplatom, treba istaknuti kako oni nisu česti što bi moglo značiti da su se okrivljenici rijetko nakon donošenja presuda u korist vjerovnika odlučivali svoje dugove podmiriti izravno isplatom duga vjerovnicima. Tako su u najvećem broju slučajeva vjerovnici do svojih tražbina nastojali doći kroz postupak ovrhe.

Ovrha je u osnovi pljenidba dužnikove imovine u korist vjerovnika koja se provodi s ciljem prodaje te imovine i namirenja vjerovnikove tražbine. Međutim, presude su se osim prodajom ovršene imovine mogle izvršiti i samo uvođenjem tužitelja u posjed neke nekretnine ili pokretnine ako su sporovi vođeni upravo zbog neke pokretne ili nepokretne stvari, a ne u vezi s određenim novčanim tražbinama. Postupak provedbe ovrhe bio je u rukama izvršnih sudskih organa, tribuna, za koje se može reći da im je u drugoj polovici 14. stoljeća to bila primarna zadaća. Naime, uvijek se i isključivo tribuni javljaju kao organ koji provodi postupak izvršenja svih presuda te se u tom svojstvu ne mogu naći drugi sudski organi. Prilikom izricanja presude ona se uvijek daje na izvršenje jednom tribunu, i to konkretno onomu koji je u tom trenutku bio prisutan njezinu proglašenju.[631] Primjerice, jedna presuda od 18. siječnja 1393. u sporu između mornara Kreše pok. Ivana iz Zadra i skrbnika dobara Franje

[629] Vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 69; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 73; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 117; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 96; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 109'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 48'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 221'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 223'; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 17; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 18; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 31; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 167.
[630] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 95.
[631] ZS, lib. II, cap. CXXVII.

pok. Lovre de Civalelis predana je na izvršenje tribunu Kreši de Grubogna za kojega se izričito navodi da je bio prisutan izricanju presude.[632] Ipak, treba istaknuti kako se rijetko u registrima presuda CMC mogu naći i slučajevi u kojima se ne navodi ime tribuna koji bi trebao izvršiti presudu, a kako je u takvim upisima ostavljena praznina za naknadni upis može se zaključiti da u takvim situacijama niti jedan tribun nije bio prisutan izricanju presude.[633]

Tribune su za izvršitelje pojedinih presuda postavljali suci. Međutim, proglašenje presude i dodjela njezina izvršenja jednom od tribuna još uvijek nisu bili dovoljni za pokretanje postupka ovrhe jer je izvršenje presuda morala odobriti zadarska izvršna vlast. Primjerice, 25. veljače 1394. tribun Šimun de Gallo podnosi izvještaj da je po nalogu rektora izvršio presudu sudaca CMC od 23. listopada 1391. donesenu u sporu kojim je notar Artikucije iz Rivignana kao punomoćnik samostana sv. Franje iz Zadra zahtijevao od nasljednika i oporučnih izvršitelja pok. Luke Leonova isplatu 500 zlatnih dukata koje je Luka oporučno namijenio franjevačkom samostanu za gradnju jedne kapelice u crkvi sv. Franje. Presuda je izvršena uvođenjem tužitelja u posjed jedne kuće i 18 solana s pripadajućim skladištem na Pagu.[634]

U skladu s ovlastima koje su rektori imali u odobravanju presuda proizlazi da su mogli postupiti i suprotno, tj. ne odobriti izvršenje presude zbog određenih razloga koji se, nažalost, u zapisnicima CMC rijetko spominju. Primjerice, u jednom izvještaju od 22. travnja 1395. o izvršenju presude CCM donesene 18. kolovoza 1394. notar je na margini dopisao kako se postupak ovrhe privremeno prekida po nalogu rektora.[635] Sama ovrha nije poništena i u međuvremenu je čitav postupak ponovno pokrenut pa je 15. kolovoza 1395. napravljen i zapis o ponudi za otkup ovršene nekretnine. Ipak, razlog rektorske odluke o privremenom zaustavljanju postupka ovrhe nije naveden. Nešto se jasnija slika ocrtava na primjeru ovrhe od 29. listopada 1390. Toga je dana tribun Krešo de Grubogna podnio izvještaj o provedbi ovrhe na temelju presude sudaca CMC od 15. listopada 1390. kojom je Radica, žena brijača Šimuna iz Zadra, uvedena u posjed nasljednih dobara Tihe, žene mornara Viktuara iz Zadra. Iz ovoga se da zaključiti da je Radica, smatrajući se najbližom Tihinom rodbinom, zatražila Tihinu ostavštinu jer je umrla bez oporuke. Neovisno o tome je li presuda donesena na temelju određenih prigovora ili ne, pokazuje se da je Radica službeno proglašena Tihinom nasljednicom, nakon čega je mogao započeti postupak izvršenja presude i prijenosa vlasništva

[632] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 119.
[633] Vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 104'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 105'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 40; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 181'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 189'; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 21; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 158; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 161; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 166'.
[634] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 247'.
[635] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 243': "*Suspensum fuit dictum possessum de mandato dominorum rectorum.*"

Tihine ostavštine na Radicu. Iz sačuvanoga izvještaja jasno je da je čitav postupak okončan 29. listopada 1390., ali je znakovito da je istim danom datiran i upis na margini vezan uz ovaj izvještaj iz kojega proizlazi da je isti tribun po nalogu rektora naredio poništavanje izvještaja, a prema tome i samoga postupka izvršenja presude sve dok se ne razmotri oporuka pok. Tihe.[636] Očito je da se tom prigodom javila neka osoba tvrdeći da je čitav postupak, od zahtjeva za nasljedstvom do presude i njezina izvršenja, obavljen pod lažnom premisom da Tiha nije sastavila svoju oporuku. U takvim okolnostima rektorima nije preostalo drugo do poništiti postupak izvršenja presude dok se u potpunosti ne razjasni je li Tiha prije smrti sastavila oporuku i ako jest je li ona bila sastavljena po regulama zadarskoga statuta, što je bio osnovni preduvjet da se oporuka smatra važećom.

Izvršna gradska vlast, u praksi najčešće rektori, bila je ovlaštena odobravati izvršavanje presuda svih gradskih kurija, a ne samo CMC. To se vidi već iz činjenice što je sudska knjiga izvršenja presuda bila jedinstvena za sve zadarske kurije, a vodio ju je notar CMC u sklopu administracije CDR. Iz knjige ovrha proizlazi da su rektori u svojstvu najviše izvršne vlasti imali obvezu odobriti izvršavanje čak i onih presuda čiji sporovi nisu vođeni u okviru gradske sudbene vlasti. Radi se o sporovima koje su rješavali mirovni suci ili nadbiskupska kurija u sporovima iz svoje nadležnosti, a razlog tomu treba tražiti u činjenici što je izvršavanje presuda bilo u nadležnosti tribuna kao gradskoga izvršnoga organa. Tako je 13. listopada 1384. po nalogu rektora provedena jedna ovrha temeljem presude mirovnih sudaca od 23. ožujka 1383.[637], a 18. studenoga 1390. ovrha na temelju presude nadbiskupske kurije od 27. kolovoza 1390.[638]

Nakon što bi rektori odobrili izvršenje presude zadaća tribuna bila je da pokuša pronaći određenu dužnikovu imovinu nad kojom bi se mogla provesti ovrha. Praksa iz sačuvanih zapisnika CMC pritom pokazuje da tribuni koji izvršavaju pojedine presude najčešće nisu oni isti koji su bili prisutni izricanju tih istih presuda i čija su imena ostala zabilježena u presudama, što je u potpunosti razumljivo. U takvim je slučajevima riječ o presudama koje se izvršavaju nakon što je istekao mandat tribuna određenoga za provedbu ovrhe u nekoj presudi pa ga je u međuvremenu zamijenio drugi tribun.

Što se tiče imovine pogodne za provedbu ovrhe statut je regulirao kako to mogu biti sve pokretnine i nekretnine izuzev postelja, namještaja i odjeće koja je bila na raspolaganju

[636] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 70-70'.
[637] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 25'.
[638] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 72.

dužniku i njegovoj obitelji te kuće u kojoj je dužnik stanovao sa svojom obitelji.[639] Prednost u provedbi ovrha imale su nekretnine, a imovina koja je dolazila pod ovrhu mogla je vrijediti maksimalno dva puta više od iznosa duga. Tek kada bi se tribunovom istragom ispostavilo kako dužnik nije raspolagao nekretninama pogodnima za ovrhu, vjerovnika se moglo uvesti u posjed pokretnina, također do iznosa dvostruke vrijednosti duga. Ako bi prilikom postupka ovrhe tribun došao do zaključka kako ovršenik na raspolaganju nije imao ni prikladnih pokretnina, procedura je nalagala da se vjerovnika uvede u posjed isprava u vlasništvu dužnika iz kojih su proizlazile određene obveze i dugovanja trećih osoba prema ovršeniku. Nadalje, ako dužnik nije posjedovao ni takve isprave, vjerovnika se moglo uvesti i u posjed nekretnina i pokretnina koje su inače bile izuzete od ovrhe, i to opet do dvostrukoga iznosa tražbine. Konačno, ako nije raspolagao čak ni takvim pokretninama i nekretninama, dužnik bi po slovu statuta i nalogu kneza ili rektorâ bio uhićen i utamničen sve dok ne bi isplatio svoj dug i nastale troškove. Međutim, sačuvani sudski zapisnici ne omogućuju odgovor na pitanje je li u takvim situacijama netko doista i znao biti utamničen.

U potragu za imovinom koja bi se mogla staviti pod ovrhu mogli su se osim tribuna uključiti i sami vjerovnici. Tako je 28. veljače 1403. tribun Vitol de Zadulinis podnio notaru izvještaj da je po nalogu rektora izvršio presudu sudaca CCM od 8. veljače 1403. prema kojoj su Dobra, udova protomajstora Andrije, te njegovi sinovi Jakov i Ivan tražili od skrbnika imovine pok. Jurja Mihovilova da im isplate 500 zlatnih dukata. Presuda je izvršena uvođenjem tužitelja u posjed jedne drvene kućice s mlinom za masline u blizini Zadra, zatim 63 gonjaja zemlje u okolici Zadra te 193 perpera i 3 groša kotorskoga novca koji su na zahtjev Jurjevih vjerovnika bili ostavljeni kao polog kod prokuratora zadarske komune Mihovila de Soppe. Kako to očito nije bilo dostatno za namiru cjelokupnoga duga, tribun Vitol istodobno je izvijestio i da je istražio postoje li kakve druge raspoložive pokretnine, nekretnine i zadužnice koje bi se mogle staviti pod ovrhu, ali ih nije uspio pronaći. Upisujući tribunov izvještaj, notar CMC tome je dodao da Andrijin sin Jakov može i sam istražiti postoji li eventualno neka prikladna imovina nad kojom bi se provela ovrha do potpunoga namirenja duga.[640] Iz ovoga slučaja vidi se da je nakon tribunova izvještaja o nemogućnosti pronalaska pogodne imovine za ovrhu vjerovnik mogao i sam nastaviti potragu za takvom imovinom. Kada bi ju uspio naći, trebao se javiti nadležnim organima, tj. rektorima, nakon čega se uz njihovo dopuštenje pokretao novi postupak ovrhe do cjelokupne namire duga.

[639] Vidi: ZS, lib. II, cap. CXXXIII; ZS, lib. II, cap. CXXXVII.
[640] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 122'-123.

Kada bi vjerovnici uspjeli pronaći imovinu pogodnu za provedbu ovrhe, mogao je nastati i novi spor između tih vjerovnika i osoba koje su se tada nalazile u posjedu sporne imovine. Sporovi su u tim slučajevima najčešće nastajali zato što su osobe u posjedu te imovine smatrale kako imaju preče pravo njezina uživanja pa nisu htjele izaći iz njezina posjeda. Primjerice, 9. prosinca 1394. pokrenut je u CMC jedan spor između trgovca Stjepana pok. Vučine de Bosco iz Zadra s jedne strane te mornara Stjepana pok. vrtlara Bogdana iz Zadra i njegove žene Mire s druge strane u naočigled zamršenoj situaciji. Naime, 13. listopada 1393. zadarski bilježnik Vannes Dominikov iz Ferma sastavio je instrument kojim je Kolan pok. Šimuna Stanislavića, sin i nasljednik svoje majke Matije koja je bila udova jednoga drugoga i pokojnoga trgovca Stjepana de Bosco, prepustio pravo izvršenja jedne presude već spomenutom i živućem Stjepanu de Bosco. Spor na temelju kojega je donesena ta presuda vodio se oko miraza Kolanove majke Matije u iznosu od 70 zlatnih dukata. Nakon što je umro Matijin muž Stjepan, njegovu je imovinu naslijedio sin mu Martin, a kad je umro i on sva su dobra prešla u ruke Martinovih oporučnih izvršitelja. U takvim okolnostima je Kolan, Matijin sin iz njezina prvoga braka sa Šimunom Stanislavićem, pokrenuo spor protiv Martinovih oporučnih izvršitelja i dobio presudu o povratu majčina miraza. Prava na izvršenje te presude Kolan je zatim putem već spomenutoga instrumenta prenio na trgovca Stjepana pok. Vučine de Bosco, pa je u skladu s tim Stjepan uveden u posjed polovice jednoga zemljišnoga posjeda iz ostavštine pokojnoga Martina. Čitav posjed površine 30 gonjaja obuhvaćao je obradive zemlje, pašnjake, livade, šume, gajeve i potoke, a nalazio se na ukupno 24 čestice u pet sela zadarskoga kotara. Polovica toga posjeda, dakle, koja je ovrhom pripala Stjepanu, prodana je putem dražbe trgovcu Jakovu Vodaniću iz Zadra za 160 libara malih mletačkih denara, ali kako time Stjepan nije uspio namiriti čitavi potraživani iznos miraza u iznosu od 70 zlatnih dukata, zatražio je od rektora da se presuda izvrši do kraja. Rektori su u skladu s uobičajenom procedurom izdali nalog tribunu da provede novi postupak ovrhe i privede izvršenje presude kraju, ali je tribun notara CMC izvijestio kako jednostavno nije mogao ući u trag imovine pokojnoga Martina na temelju koje bi Stjepana uveo u njezin posjed. Stjepan de Bosco tada se očito dosjetio kako je prilikom prvoga postupka ovrhe uspio doći samo do polovice zemljišnoga posjeda pokojnoga Martina, pa je pokrenuo spor protiv već spomenutoga mornara Stjepana i njegove žene Mire koji su se u tom trenutku nalazili u posjedu druge polovice spornoga zemljišnoga posjeda. Dakako, od njih je tražio da mu prepuste drugu polovicu posjeda kako bi i nju mogao prodati te namiriti ostatak potraživanoga

miraza.[641] Budući da je u fondu CMC sačuvana i presuda ovom sporu, donesena 27. kolovoza 1395., vidi se da su Stjepan i njegova žena Mira, slično kao Stjepan de Bosco, u posjed druge polovice sporne Martinove zemlje došli na temelju izvršenja neke druge presude. Međutim, u opisanom sporu suci su presudu ipak donijeli u korist Stjepana de Bosco, obrazlažući ju tvrdnjom da je Stjepan de Bosco temeljem prava koja su mu prepuštena u vezi s Matijinim mirazom imao preče pravo namirenja od mornara Stjepana i žene mu Mire.[642] Nažalost, sudski proces i presuda na temelju koje su mornar Stjepan i Mira došli u posjed polovice zemljišnoga posjeda pok. Martina nisu sačuvani pa se ne mogu utvrditi ni razlozi sporu iz kojih bi bilo razvidno zbog čega je trgovac Stjepan de Bosco imao prvenstvo u namirenju iz ostavštine pokojnoga Martina. Ipak, suci su prilikom donošenja presude u korist trgovca Stjepana de Bosco mornaru Stjepanu i Miri zadržali pravo da budu prvi u redu pri svim daljnjim pokušajima namire iz ostavštine pokojnoga Martina.

U trenutku kada bi tribun ustanovio kojom je sve imovinom prikladnom za ovrhu dužnik raspolagao, vjerovniku je pripadao izbor imovine ili jednoga njezina dijela nad kojom će se provesti ovrha.[643] Sam postupak ovrhe koji je obavljao tribun odvijao se u prisutnosti vjerovnika, dok okrivljenik ovrsi nije trebao prisustvovati. Nakon ovrhe tribun je o provedbi postupka trebao podnijeti izvještaj notaru CMC koji je o tome onda sastavljao upis u knjigu izvršenja presuda. U samom izvještaju notar je bilježio datum provođenja ovrhe, ime tribuna koji je vodio postupak, imena vjerovnika i okrivljenika, osnovne podatke o presudi na temelju koje je odobrena ovrha (datum presude, sud koji ju je donio, visina tražbine) te konačno imovinu dužnika nad kojom se provodi ovrha.

Tribuni su u svakodnevnom radu na izvršenju raznih presuda mogli dobro procijeniti vrijednost imovine koja je na zahtjev vjerovnika dolazila pod ovrhu jer se u najvećem broju slučajeva nakon provedbe ovršnoga postupka, izvršenja tih istih presuda više ne spominju u sudskoj knjizi. Ipak, u malom broju slučajeva kao što je bio i ovaj prethodni, znalo se događati da se nakon izvršenja presude ta ista presuda ponovno nađe u redu za ovrhu pa se u skladu s tim u sudskoj knjizi izvršenja presuda ponovno sastavlja izvještaj o provedbi ovrhe, s tom razlikom što se u drugom slučaju pod ovršenom imovinom nalaze neke druge stvari. Ovakvi slučajevi nastajali su kada vjerovnik nakon prvoga postupka ovrhe i prodaje na javnoj dražbi ne bi uspio u potpunosti namiriti svoja potraživanja od okrivljenika pa se postupak ovrhe provodio ponovno nad nekom drugom dužnikovom imovinom bez obzira na to je li ju

[641] CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 2-2'.
[642] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 201-202.
[643] ZS, lib. II, cap. CXXXIII.

našao tribun ili sam vjerovnik. Takav se postupak mogao ponavljati i više puta sve dok vjerovnik ne bi namirio svoja potraživanja u cijelosti. U jednom izvršenju presude od 21. studenoga 1390. čak je i izravno zabilježen podatak iz kojega se vidi kako je vjerovnik u slučaju da ne uspije prodati nekretnine na javnoj dražbi ili ako ostvareni prihod od prodaje ne bude dostatan za namirenje cjelokupnoga duga, imao pravo ponovno zatražiti pokretanje ovrhe na temelju iste presude i na teret okrivljenikove imovine, sve dok potraživani dug ne bi bio u potpunosti namiren. Konkretna ovrha provedena je na temelju jedne presude CCM od 27. listopada 1390. prema kojoj je Koža de Begna potraživao od oporučnih izvršitelja novčara Petra pok. Ivana iz Firence ukupno 2170 zlatnih dukata.[644] Budući da je u ovim situacijama moglo doći do zbrke u smislu koliki je iznos duga podmiren, a koliki nije, tribuni su u praksi na poleđini izdanih presuda znali upisivati iznos koji je podmiren. Tako tribun Pelegrin de Pomo u izvještaju od 28. veljače 1404. ističe da je proveo ovrhu na temelju jedne presude sudaca CCM od 18. studenoga 1394. prema kojoj je Koža de Begna tražio od Kreše Maloga pok. Ivana iz Zadra da mu isplati 80 zlatnih dukata. Međutim, izvršenje presude nije obavljeno na iznos koji je Koža potraživao presudom, već je taj iznos umanjen za 26 dukata koje je Krešo već ranije isplatio Koži, o čemu je, kako stoji u izvještaju, postojao i upis rukom tribuna Pelegrina na poleđini izdane presude.[645]

U vezi s postupkom ovrhe može se istaknuti još jedan zanimljiv primjer. Naime, 21. veljače 1398. tribun Šimun de Zadulinis podnio je izvještaj notaru CMC kako je po nalogu rektora želio provesti postupak ovrhe u vezi s presudom koju su 1. ožujka 1391. na iznos od 450 zlatnih dukata donijeli suci CMC u korist Elizabete, udove Franje de Civalelis, a protiv skrbnika imovine njezina pokojnoga muža, i to u vezi s povratom miraza. Šimun je tom prilikom istaknuo kako nije mogao pronaći nikakvu Franjinu imovinu pogodnu za izvršenje presude. Isto je tako izvijestio da se kod nekoliko posjednika imovine pok. Franje raspitao znaju li oni za kakvu Franjinu imovinu koja bi se mogla prepustiti tužiteljici, na što su oni odgovorili da ne znaju.[646] Iz ovoga je slučaja vidljivo da se tribun na raznim mjestima raspitivao o mogućnosti pronalaska određene imovine pok. Franje koja bi se mogla ovrhom dodijeliti Franjinoj udovici s ciljem namire njezina miraza, ali kako nije uspio naći takvu imovinu jedino što mu je preostalo bilo je da o svemu obavijesti notara CMC. Isto tako, primjetno je da je od donošenja presude do izvještaja o pokušaju provedbe ovrhe prošlo sedam godina. Budući da izvršenja presuda iz razdoblja donošenja ove presude nisu sačuvana

[644] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 71-71'.
[645] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 62.
[646] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 50.

teško je precizno utvrditi razvoj događaja, ali se realno može pretpostaviti da je ubrzo nakon donošenja presude 1391. uslijedio i pokušaj njezina izvršenja. Pitanje ostaje je li tom prigodom Elizabeta uspjela namiriti barem dio svojih potraživanja ili je i tada zbog nemogućnosti pronalaska odgovarajuće imovine ostala bez ičega. Činjenica ipak jest da tražbina nije namirena u cijelosti, pa je presuda kroz čitav taj period ostala pravomoćna sve dok se nisu ponovno stvorili uvjeti za njezino izvršenje i namiru vjerovnika. U kakvim je okolnostima i zbog kojih razloga 1398. ponovno došlo do pokušaja provedbe ovrhe teško je utvrditi, ali iz sačuvanoga izvještaja vidi se da Elizabeta čak ni tada nije uspjela u namjeri da potpuno namiri svoja potraživanja. Međutim, izvršenje te iste presude od 1. ožujka 1391. na temelju spora kojim je Elizabeta od skrbnika imovine svoga muža Franje tražila povrat miraza od 450 zlatnih dukata u knjizi ovrha ponovno se javlja 21. lipnja 1404. Za razliku od prošloga upisa iz 1398. tribun Begnol de Gallo sada je podnio izvještaj prema kojem je Elizabetu ipak uspio uvesti u posjed jedne Franjine kamene kuće u Zadru s vrtom, stubištem, balkonima, dućanima, konobama, kuhinjama i svim pripadnostima.[647] Iz svega ovoga vidi se da je presuda i 13 godina nakon njezina izricanja još uvijek bila pravomoćna te da je izvršena kada su za to stvoreni odgovarajući uvjeti, tj. kada je određena imovina Elizabetina pokojnoga muža bila na raspolaganju da se takvo nešto provede.

Svakako treba istaknuti da postupkom ovrhe vjerovnik nije postajao vlasnik ovršene imovine već je samo ulazio u njezin posjed, pa je ona i dalje ostajala u vlasništvu okrivljenika. Međutim, ulaskom u posjed ovršene imovine vjerovnik je stjecao određene mogućnosti u daljnjem postupku, tj. pravo da ovršenu imovinu proda i na taj način namiri svoju tražbinu. Prodaja ovršene imovine mogla se ostvariti na dva načina. Prvo, nakon provedbe postupka ovrhe vjerovnik je imao obvezu okrivljeniku, tj. vlasniku ovršene imovine ponuditi otkup te imovine, i to za isti iznos koji je od njega prethodno potraživao sudskim putem. Primjerice, 31. kolovoza 1403. sastavljen je izvještaj o provedbi ovrhe na temelju presude CMC od 2. listopada 1402. u korist Donata pok. suknara Mihovila iz Zadra, a na iznos od 100 zlatnih dukata. Presuda je izvršena uvođenjem Donata u posjed 9 gonjaja vinograda koji su bili u vlasništvu okrivljenoga trgovca Jurja pok. Miroslava iz Zadra. Odmah ispod toga upisa uslijedio je izvještaj gradskoga glasnika Pavla od 7. rujna 1403. prema kojem je on na zahtjev Donata ponudio Jurju otkup rečenoga vinograda za iznos duga od 100 zlatnih dukata istaknuvši pritom i da je rok za prihvaćanje ponude propisan statutom.[648] Iz ovoga se primjera isto tako vidi da su ponude za otkup ovršene imovine okrivljenicima izravno podnosili

[647] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 71'.
[648] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 127.

gradski glasnici na zahtjev vjerovnika te da se ponuda morala obaviti u prisutnosti okrivljenika ili njegovih punomoćnika. Iz jedne statutarne odredbe proizlazi da se ponuda za otkup vršila pred kućom u kojoj je okrivljenik stanovao, a ako je bio odsutan, bilo je dovoljno ponudu oglasiti izvikivanjem pred vratima kuće u kojoj je stanovala obitelj okrivljenika.[649] Jesu li i u kojem omjeru okrivljenici u svakodnevnom životu prihvaćali ovakve ponude za otkup ovršene imovine teško je reći jer zapisnici CMC o tome ne govore ništa. Zadaća gradskoga glasnika nakon ponude za otkup sastojala se jedino u tome da o svemu obavijesti notara CMC koji je onda sastavljao odgovarajući izvještaj. Nažalost, iz tih izvještaja razvidna je samo propisana forma, a ne i ishod u smislu je li okrivljenik prihvatio ponudu ili ne. U svakom slučaju, okrivljeniku se kroz ovakve ponude nudilo svojevrsno pravo prvokupa, tj. mogućnost da ovršenu imovinu zadrži u svom vlasništvu isplatom duga, a vjerovniku mogućnost da što prije dođe do svojih potraživanja. Rok u kojem je okrivljenik mogao prihvatiti ponudu trajao je tri dana tijekom kojih vjerovnik nije smio poduzimati nikakve daljnje akcije.[650] Tek istekom toga roka i samo u slučaju da okrivljenik ne bi prihvatio ponudu za otkup, ostvarivali su se uvjeti za drugi način prodaje ovršene imovine, a to je provedba javne dražbe o kojoj će detaljnije biti govora u zasebnom dijelu.

Sačuvani zapisnici CMC također pokazuju da su tribuni i notari provedbi ovrha i ubilježbi izvještaja u knjigu izvršenja presuda pokušavali pristupiti što praktičnije. Tako se u toj sudskoj knjizi nerijetko znaju javiti slučajevi u kojima tribuni izvještavaju o istodobnom izvršavanju više presuda u kojima su stranke bile iste, dok su notari takve izvještaje svrstavali u jedan zapis, a ne po jedan za svaku presudu. Primjerice, 10. lipnja 1382. tribun Grgur de Botono podnio je izvještaj o tome da je po nalogu rektora izvršio dvije presude u korist Mateja de Carbono iz Zadra, a protiv Petra pok. Ivana Venturina iz Zadra. Prvu presudu 28. svibnja 1382. donijeli su suci CCM na iznos od 9 zlatnih dukata, a drugu su istoga dana donijeli suci CMb na iznos od 34 libre malih mletačkih denara.[651] Slično, u jednom se upisu o provedbi ovrhe od 7. listopada 1394. može naći izvještaj tribuna Ivana de Nassis o tome da je po nalogu rektora izvršio čak četiri presude koje su suci CMC donijeli 25. kolovoza 1394. u korist Margite, udove Marina de Matafaris, a protiv Marinovih oporučnih izvršitelja.[652] Slične situacije događale su se i prilikom izvršavanja presuda u kojima tužitelji nisu bili isti, ali koje je povezivala osoba tuženika. Primjerice, 30. srpnja 1385. tribun Ivan de Botono podnosi izvještaj da je po nalogu rektora izvršio dvije presude sudaca CCM protiv skrbnika imovine

[649] ZS, lib. II, cap. CXXXV.
[650] ZS, lib. II, cap. CXXXIV.
[651] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 11'.
[652] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 234-234'.

pok. Mateja de Sloradis, pri čemu su suci prvu presudu donijeli 5. srpnja 1385. u korist Nikole Mihinoga Matijevića na iznos od 120 zlatnih dukata, a drugu 8. srpnja 1385. u korist Petra de Gallo na iznos od 95 libara malih mletačkih denara.[653]

Sporovi oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke

Sudski postupci generalno su započinjali uručenjem sudskoga poziva tuženiku i podnošenjem tužbenih zahtjeva. Svojevrsne iznimke od toga pravila predstavljaju sporovi u vezi s ostavštinama osoba koje su umrle bez prethodno sastavljene oporuke te sporovi u kojima se odlučivalo o utemeljenosti održavanja javnih dražbi. Do eventualnih razmirica i sudskih sporova dolazilo je samo kada bi neka osoba na proglase gradskih glasnika o zahtjevima za ostavštinama ili o zahtjevima za održavanjem dražbi uložila prigovor, pa se to može smatrati i glavnim razlogom zbog kojega su u administrativnom pogledu ovi sporovi vođeni u zasebnim sudskim knjigama.

Zadarski statut propisivao je četiri u kojima se držalo da je neka osoba umrla bez oporuke. Prvo, to je bila osoba koja prije smrti uopće nije sastavila oporuku. Drugo, osobama koje su umrle bez oporuke smatrale su se one koje su oporuku sastavile protivno odredbama statuta. Treće, bez oporuke se smatrala osoba koja je sastavila svoju posljednju volju prema regulama zadarskoga statuta, ali kojoj se nakon njezina sastavljanja rodilo dijete koje nije bilo uključeno u oporuku. Na kraju, za nekoga se moglo reći da je umro bez oporuke i u slučaju da je nasljednik naveden u oporuci sastavljenoj prema svim propisima odbio preuzeti ostavštinu pokojnika.[654] Za situacije u kojima se smatralo da je netko umro bez oporuke, statut je kroz više odredbi propisivao liniju nasljeđivanja pokojnikove ostavštine.[655] Oni u bližem krvnom srodstvu s pokojnikom imali su preče pravo nasljeđivanja od daljnjih rođaka. Međutim, iz statuta nije vidljivo kako je izgledao praktični postupak u vezi s ovim zahtjevima, pa se kompletna praksa koja je vodila sudskom sporu može rekonstruirati na primjeru jednoga procesa i jedne presude iz sačuvanoga fonda CMC.

Naime, 25. studenoga 1367. gastald zadarskih glasnika Egidije izvijestio je notara CMC da je po želji Marije, žene Šimuna de Botono, a na temelju naloga zadarskih rektora, izvršio proglas njezina zahtjeva za preuzimanjem ostavštine Mateja Andrijina de Georgiis koji je umro maloljetan bez sastavljene oporuke. Marija je pritom tu ostavštinu potraživala kao sestra Matejeve majke Dobre odnosno kao Matejeva tetka. U proglasu je isto tako

[653] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 33.
[654] ZS, lib. III, cap. CXXVI.
[655] Vidi: ZS, lib. III, cap. CXXVII-CXXXIX.

istaknuto da se sve osobe koje bi imale što reći protiv Marijina zahtjeva moraju u roku od osam dana javiti sucima CMC i uložiti svoj prigovor. Na temelju ovoga zahtjeva i proglasa Krešo de Georgiis je 1. prosinca 1367. uložio prigovor ne navodeći razlog. Nakon toga je glasnik Egidije 3. prosinca 1367. po nalogu rektora ponovno izvršio isti proglas uz novi rok od osam dana za ulaganje prigovora. Na temelju toga drugoga proglasa Nadalin de Zadulinis je sljedećega dana također uložio prigovor protiv Marijina zahtjeva. Egidije je konačno isti proglas izvršio i treći put 12. prosinca 1367., a 9. siječnja 1368. sudu je prigovor na taj proglas uputio Krešo Rajnerijev de Varicassis kao punomoćnik oporučnih izvršitelja Pavla de Georgiis. Razlog zbog kojega Krešo svoj prigovor nije uputio u roku od osam dana nakon proglasa zasigurno treba tražiti u tome što su nastupili božićni blagdani pa je kurija sa svojim poslovima nastavila tek u siječnju. Nakon toga je glasnik Tomaš 10. siječnja 1368. podnio izvještaj prema kojem je na zahtjev Marije pozvao pred sud prigovaratelje Krešu de Georgiis, Nadalina de Zadulinis i Krešu de Varicassis. Istoga dana prigovor na Marijin zahtjev uputio je još i Dominik de Nassis u svoje ime te kao punomoćnik svoje braće Petra i Mateja pa je sljedećega dana, tj. 11. siječnja 1368. Tomaš pozvao na sud i Dominika.[656] Nakon ovoga se tijek sudskoga postupka nastavio u skladu s već opisanom praksom rješavanja građanskih sporova.

S druge strane, jedna presuda od 22. travnja 1387. pokazuje da je prije njezina donošenja gastald zadarskih glasnika Antun temeljem rektorskoga naloga i po želji Grgura pok. Kuzme s otoka Ugljana izvršio proglas njegova zahtjeva za preuzimanjem ostavštine pok. Mile koja je umrla bez oporuke. Kako na proglas nitko nije uložio prigovor, suci su pri donošenju presude razmotrili može li se postupak izvršenja proglasa za ostavštinom smatrati regularnim, zatim iskaze svjedoka koji su posvjedočili da je Mila bila Kuzmina sestra i Grgurova tetka te odredbu statuta koja propisuje nasljednu liniju u slučaju bezoporučnoga nasljeđivanja.[657]

Oba primjera pokazuju kako su osobe koje su smatrale da im po pravu zadarskoga statuta pripada pokojnikova ostavština imale obvezu svoj zahtjev o potraživanju nasljedstva izložiti pred rektorima. U takvim prigodama rektori su saslušavali zahtjeve u kojima je trebalo precizno biti istaknuto tko je umro i u kojem svojstvu podnositelj zahtjeva potražuje nasljedstvo. Nakon toga su rektori izdavali nalog gradskim glasnicima da predložene zahtjeve razglase po gradu, najčešće na glavnom gradskom trgu i drugim javnim mjestima. Svrha tih

[656] CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 6-6'.
[657] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 97-97'. Za odredbu statuta koju su suci razmotrili pri donošenju presude vidi: ZS, lib. III, cap. CXXIX.

proglasa bila je upoznati stanovnike grada sa zahtjevima o nasljeđivanju ostavštine onih osoba koje su umrle bez oporuke. Stoga su proglasi osim samoga zahtjeva sadržavali i podatke o daljnjem postupku pa su glasnici redovito isticali da svi koji na proglašene zahtjeve imaju kakav prigovor moraju u roku od osam dana isti podnijeti sucima CMC. Nakon provedbe proglasa o bezoporučnom nasljeđivanju glasnici su o tome morali podnijeti izvještaj notaru CMC koji je potom o izvršenom proglasu sastavljao zapis u posebnu sudsku knjigu namijenjenu isključivo vođenju ovih zahtjeva (*Liber successionum*). Osim toga notari su u istu knjigu bilježili sve eventualne prigovore na izvršene proglase, upisujući pritom tko je i kada uložio prigovor.

Proglasi u vezi s ostavštinama osoba koje su umrle bez oporuke trebali su se provesti ukupno tri puta, i to svaki u razmaku od osam dana. Drugim riječima, osam dana nakon prvoga proglasa glasnik je ponovno morao izvršiti isti proglas, a osam dana nakon drugoga proglasa morao ga je izvršiti po treći i posljednji put. U oba navrata osim samoga zahtjeva navodio je i imena osoba koje su uložile prigovor na konkretni zahtjev ako ih je bilo. Nakon svakoga proglasa glasnici su bili dužni o tome izvijestiti kurijalnoga notara pa su tako oni u knjigu sukcesija bilježili sve obavljene izvještaje i sve prigovore.

U slučaju da je na proglašeni zahtjev bilo prigovora, započinjao bi spor pred sucima CMC i to tako što je glasnik na zahtjev osobe koja je potraživala nasljedstvo bio dužan pozvati pred suce sve osobe koje su vezano uz konkretni zahtjev prethodno uložile prigovor. U tom smislu podnositelji zahtjeva nastupali su u sporovima kao tužitelji, a prigovaratelji kao tuženici. Nakon davanja zahtjeva za uručenje sudskoga poziva sudski su se postupci odvijali po uobičajenoj i već opisanoj proceduri ovisno o tome jesu li se stranke odazvale sudskom pozivu ili ne. Pritom se u tim postupcima čitava priča vrti oko toga jesu li potraživatelji ostavštine uistinu i bili najbliži srodnici pokojnika ili je to bio netko drugi, odnosno oko toga je li pokojnik ipak prije smrti sastavio oporuku u kojoj su bili određeni njegovi nasljednici, iz čega je proizlazila neutemeljenost čitavoga zahtjeva. Kada bi se utvrdilo tko je imao preče pravo nasljeđivanja na temelju najbližega krvnoga srodstva, suci su u korist tih osoba donosili i odgovarajuću presudu dodjeljujući im čitavu pokojnikovu ostavštinu. Ako bi se utvrdilo da je pokojnik čija je ostavština bila predmetom razmatranja prije smrti ipak sastavio pravovaljanu oporuku, suci su spor poništavali. Pravo najbližega krvnoga srodstva u takvim situacijama nije bilo od značaja jer je trebalo postupiti prema pokojnikovoj posljednjoj volji.

S druge strane, kada tijekom postupka objave zahtjeva ove vrste ne bi bilo prigovora, postupak je zahtijevao da se nasljednicima sve pokojnikove imovine proglase podnositelji zahtjeva pri čemu su suci putem svjedoka, tj. javnoga glasa provjeravali identitet

potraživatelja i njegovo srodstvo s pokojnikom. Uz to su provjeravali i je li postupak u potpunosti proveden po propisanoj proceduri tj. je li glasnik tri puta i uvijek u razmaku od osam dana izvršio proglas zahtjeva o nasljeđivanju.

Osoba kojoj bi na ovaj način i na temelju presude CMC bilo dodijeljeno nasljedstvo imala je obvezu u roku od 60 dana sastaviti inventar pokretne i nepokretne imovine te prava i obveza iz pokojnikove ostavštine. Osim toga, iz jedne reformacije zadarskoga statuta proizlazi da su predstavnici izvršne vlasti nakon što bi im neka osoba iznijela zahtjev za preuzimanjem ostavštine osoba koje su umrle bez oporuke trebali dati popisati pokojnikove pokretnine kako ih njihovi posjednici ne bi mogli otuđiti, ali o takvoj praksi u sačuvanim zapisnicima CMC nema spomena.[658]

Sporovi u vezi s prigovorima na javne dražbe

Slično kao kod zahtjeva za ostavštinama osoba koje su umrle bez oporuke, i kod zahtjeva za pokretanjem javnih dražbi sporovi su nastajali samo kada bi netko na oglašenu dražbu uložio prigovor. Postupak provedbe javne dražbe nešto je detaljnije zastupljen u zadarskom statutu[659], a sudski zapisnici pokazuju da su određene odredbe vezane uz njih bile uklopljene i u kapitular sudaca CMC, o čemu je već bilo govora.[660] Podaci iz odredbi statuta i kapitulara sudaca CMC nadopunjeni onima iz sudske prakse omogućuju rekonstrukciju gotovo čitavoga praktičnoga postupka provedbe javnih dražbi, a onda i eventualnih sporova koji su u vezi s njima nastajali.

Sudski zapisnici otkrivaju da se postupak javne dražbe najčešće pokretao zbog presude jedne od zadarskih kurija na temelju koje je vlasnik presude bio uveden u posjed određene imovine s ciljem namirenja svoje tražbine iz tužbenoga zahtjeva. Nakon provedbe ovrhe vlasnik presude bio je dužan vlasniku ovršene imovine ponuditi njezin otkup, a kada bi on to nakon isteka roka od tri dana propustio učiniti, stvarali su se uvjeti za pokretanje javne dražbe.[661]

Postupak javne dražbe pokretao se sastavljanjem dražbovnoga brevijara (*breviarium incantus, cedula incantus*). Te su brevijare na zahtjev dražbovatelja sastavljali zadarski notari upisujući ih u svoje redovne bilježničke registre ili u zasebne registre dražbi. Takav brevijar morao je sadržavati sve informacije važne za regularnu provedbu postupka kao što su ime osobe koja pokreće dražbu, razlog zbog kojega se ona pokreće, imovina koja je bila predmet

[658] ZS, R 83.
[659] Vidi: ZS, lib. III, cap. XXXI-XL; ZS, R 31, 67, 69, 70, 73, 74, 75, 76, 86, 93.
[660] Vidi ovdje, str. 104.
[661] ZS, lib. II, cap. CXXXIV.

dražbe te precizno određenje međa posjeda u odnosu na susjedne zemlje ako se radilo o dražbovanju nekretnina. Primjerice, u jednom dražbovnom brevijaru koji je u sklop fonda CMC dospio vjerojatno kao prilog nekom sudskom sporu stoji da se dražba pokreće na zahtjev Ivana Kršave. Na dražbu je tom prigodom stavljeno 18 gonjaja zemlje u okolici Zadra koja je djelomično bila zasađena vinovom lozom, a djelomično maslinama i drugim stablima pri čemu su detaljno navedene i posjedovne međe. Osim toga, u brevijaru se navodi da je Ivan u posjed rečene zemlje dospio izvršenjem presude koju su suci CCM 26. lipnja 1404. donijeli u njegovu korist, a protiv Tomaša de Petriço zbog duga od 80 zlatnih dukata, te da je Ivan u propisanom roku Tomašu ponudio otkup te zemlje za iznos koji mu je dugovao.[662]

Nakon sastavljanja brevijara dražbovatelj je, slično kao i u slučaju ostavština osoba koje su umrle bez oporuke, morao svoj zahtjev podastrijeti zadarskim rektorima. U tim prigodama rektori su provjeravali osnovanost pokretanja javne dražbe, istinitost tvrdnji iz brevijara, osobito one vezane uz posjedovne međe, te je li dražbovatelj u tom trenutku stvarno bio u posjedu imovine koja je trebala doći na dražbu.[663] U vezi međa kojima su bili razgraničeni posjedi stavljeni na dražbu i koje su bile navedene u brevijaru, rektori su ispitivali susjede međaše, a kada bi oni izbjegavali osobno doći pred rektore, dobivali su sudske pozive i rok od pet dana da se odazovu i svjedoče o međama. Kada se ni tada ne bi odazvali pozivu jer nisu htjeli ili ih se nije moglo naći, smatralo se da su navedene međe točno opisane pa se postupak dražbovanja mogao neometano nastaviti.[664]

Kada bi utvrdili da ne postoje prepreke dražbi, rektori bi odobrili njezino održavanje te u skladu s tim izdali nalog jednom od gradskih glasnika koji je održavanje dražbe trebao objaviti. Glasnici su dražbe oglašavali u skladu s priloženim brevijarom ističući ime dražbovatelja, razloge pokretanja dražbe i pokretnine ili nekretnine koje su išle na dražbu. U slučaju da su na dražbu išle nekretnine, oglašavanje dražbe provodilo se mjesec dana, i to dva puta dnevno pred glavnom gradskom lođom, a nedjeljama ujutro pred crkvama franjevačkoga i dominikanskoga samostana, te crkvama sv. Krševana, sv. Nikole, sv. Stošije i sv. Petra na Trgu.[665] Ako se radilo o pokretninama postupak oglašavanja bio je isti s jedinom razlikom što je trajao 15 dana.[666] Ovako dugo i intenzivno oglašavanje javne dražbe označavalo je ne samo period u kojem su pojedinci mogli podnositi svoje dražbovne ponude već je predstavljalo i krajnje rokove unutar kojih su pojedinci mogli uložiti prigovore na održavanje dražbi.

[662] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 6.
[663] Vidi: ZS, lib. III, cap. XXXII; ZS, lib. III, cap. XXXV.
[664] Vidi: ZS, R 75; R 76.
[665] ZS, lib. III, cap. XXXII.
[666] ZS, lib. III, cap. XXXVIII.

Svakodnevno oglašavanje dražbi kroz jedan duži period nosilo je manju vjerojatnost da zainteresirane osobe za njih ne bi mogle čuti te, ako bi se smatrale oštećenima, postupiti u skladu s uobičajenom procedurom podnošenja prigovora.

Pojedinci koji bi se za vrijeme održavanja dražbe smatrali oštećenima zbog toga što su već bili u posjedu imovine stavljene na dražbu ili su na temelju neke isprave ili presude smatrali da imaju preče pravo namirenja svojih tražbina od istoga onoga dužnika od kojega je svoja potraživanja pokušavao namiriti dražbovatelj, morali su u već naznačenom propisanom roku (15 dana ako se radilo o pokretninama odnosno 30 dana ako je bila riječ o nekretninama), uložiti prigovor na održavanje dražbe. Svoje prigovore takvi su pojedinci ulagali kancelaru zadarske komune koji bi ih onda u pisanom obliku zabilježio u dražbovnom brevijaru. Primjerice, u jednom sporu oko javne dražbe od 3. prosinca 1408. gastald zadarskih glasnika Luka podnosi izvještaj da je pred suce CMC pozvao kraljevskoga viteza Krešu de Zadulinis kao osobu koja je uložila prigovor protiv jedne javne dražbe, pri čemu se izričito navodi kako je ime prigovaratelja zapisano na poleđini dražbovnoga brevijara te da ga je 30. studenoga 1408. zapisao kancelar Ivan de Casulis.[667] Slično, u već spomenutom dražbovnom brevijaru sačuvanom u fondu CMC na dnu se stranice nalazi upis od 28. rujna 1404. iz kojega proizlazi da je na oglašenu dražbu prigovor uložio Jeronim de Zigalis.[668] Ulaganjem prigovora postupak dražbe privremeno se obustavljao sve dok sud ne bi razmotrio novonastali spor i utvrdio utemeljenost prigovora. Iz jedne reformacije proizlazi da je prigovaratelj nakon što bi se njegov prigovor zapisao mogao od njega odustati jedino plaćanjem kazne u visini troškova parnice.[669] Iako ova odredba potječe iz mletačkoga perioda izgleda da se primjenjivala i tijekom druge polovice 14. stoljeća jer se u sačuvanim zapisnicima CMC ne može naći primjer koji bi ukazivao na to da je prigovaratelj tijekom spora odustao od svoga prigovora.

Nadležnost u rješavanju prigovora na dražbe pripadala je CMC bez obzira na to jesu li se dražbe pokretale temeljem presuda CMC ili neke druge zadarske kurije. Daljnji postupak slijedio je pritom onaj u vezi sa sporovima oko ostavština osoba koje su umrle bez oporuke. Glasnik je na zahtjev dražbovatelja (tužitelja) morao prigovaratelju dražbe (tuženiku) uručiti sudski poziv nakon čega je on imao obvezu da se javi sudu i iznese razloge zbog kojih bi dražbu trebalo prekinuti. Nakon početka sudskoga postupka on se odvijao po već opisanoj proceduri s tom razlikom što se u sporovima ove vrste strankama nisu odobravale brojne

[667] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 14.
[668] CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 6.
[669] ZS, R 74.

odgode, već su se sporovi rješavali po brzom postupku kako bi se dražba u slučaju pozitivnoga rješenja po dražbovatelja mogla što prije nastaviti i okončati namirenjem tražbine.[670]

Završetkom sudskih sporova ove vrste suci su donosili presude iz kojih je trebalo biti razvidno prihvaćaju li ili odbacuju prigovor na dražbu pa se u skladu s tim dražba obustavljala ili nastavljala. Često se u tim presudama ističu i obrazloženja sudaca iz kojih se vide razlozi prihvaćanja odnosno odbacivanja određenih prigovora na dražbe. Tako su 12. lipnja 1395. suci donijeli jednu presudu iz koje se vidi da su prigovor Filipa pok. Vučine de Matafaris protiv stavljanja sedam ždrjebova zemlje u selu Grusi na javnu dražbu koju je htjela provesti Margita, udova Marina de Matafaris, smatrali pravovaljanim jer iz dražbovnoga brevijara nije bilo u potpunosti jasno koji je dio sela za života posjedovao Marin de Matafaris. Zbog toga su suci obustavili provedbu javne dražbe dok se nesporazum u potpunosti ne razjasni.[671] S druge strane, suci su jednom presudom od 28. lipnja 1404. odbacili prigovor Vida de Zadulinis protiv javne dražbe koju su pokrenula braća Ivan i Donat pok. suknara Mihovila iz Zadra, a putem koje su htjeli prodati neku tkaninu za pokrivač. Pritom su suci istaknuli da je razlog odbacivanja Vidova prigovora ležao u proceduralnoj pogrešci jer Vid u gradsku blagajnu nije uplatio određeni iznos novca na temelju neke odredbe.[672]

Nakon okončanja sudskoga postupka i donošenja presude u korist dražbovatelja dražba se mogla nastaviti. Tada, i onda kada na oglašene javne dražbe ne bi bilo prigovora, dražbovanje je završavalo istekom propisanoga roka od 15 dana za pokretnine odnosno 30 dana za nekretnine nakon čega su se dražbovane stvari dosuđivale onoj osobi koja je za njih ponudila najveću cijenu. Međutim, prije toga glasnik je dotadašnjega vlasnika dražbovane stvari, tj. dužnika, morao obavijestiti da će se određenoga dana dražbovana stvar prodati. Ako glasnik nije mogao pronaći dužnika, o svemu bi tome opet morao izvršiti proglas pred kućom u kojoj je dužnik stanovao pa se takav postupak uzimao kao da ga je osobno obavijestio.[673] Dosudbe i prodaje dražbovnih stvari odvijale su se javno na glavnom trgu ili gradskoj lođi, i to samo nedjeljom, blagdanima i prazničnim danima.[674] Nakon ovako provedenoga postupka gradske izvršne vlasti trebale su naložiti da se o svemu sastavi javna isprava u kojoj je osim imena dražbovatelja, kupca i imovine koja je bila na dražbi trebalo navesti imena sudaca koji

[670] Vidi: ZS, R 31; R 69.
[671] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214-214'.
[672] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 161.: *"...dicimus et sententiamus male fuisse et esse contradictum dicto incantui per dictum ser Vitulum et maxime quia non deposuit capita soldorum in camera communis secundum ordinem supradictum..."*
[673] ZS, lib. III, cap. XXXII; ZS, lib. III, cap. XXXVIII.
[674] ZS, lib. III, cap. XXXII; ZS, lib. III, cap. XXXVII.

su dražbovnu stvar dosudili u nečiju korist. S druge strane, kupac kojem je dosuđena dražbovna stvar morao je u roku od tri dana platiti cijenu kupljene stvari jer je u protivnom dražbovatelju plaćao kaznu u visini od 2 odnosno 5 solada po jednoj libri ovisno o tome je li kasnio s plaćanjem manje ili više od 15 dana.[675]

Kompletno opisani postupak provedbe javne dražbe i rješavanja sporova na temelju uloženih prigovora bili su glavni preduvjeti da se dražbovna dosudba smatra pravovaljanom. Zbog toga su gradske vlasti u potpunosti kontrolirale svaki korak provedbe javne dražbe i na kraju imale odlučujuću ulogu u dosudbi dražbovne stvari nekom kupcu. Dražbovatelj u tim odlukama nije imao udjela pa je mogao jedino prihvatiti odluku gradskih vlasti o dražbovnoj dosudbi. Ipak, u slučaju da prodajom na dražbi nije uspio namiriti sva svoja potraživanja dražbovatelj je mogao podnijeti zahtjev za provedbom ovrhe nad još nekom imovinom u vlasništvu dužnika nakon čega bi se ponovno pokretala ovrha i javna dražba.

Prizivni postupak

Kako je već istaknuto, donošenjem presuda pokretao se postupak njihova izvršenja putem ovrhe. Međutim, u slučaju da okrivljenik nije prihvaćao odluku prvostupanjskoga suda, imao je pravo priziva (*appellatio*), tj. pravo da se na prvostupanjsku presudu žali nekoj višoj sudbenoj instanci te da traži njezino poništenje ili preinaku. Pri tome se izvršenje prvostupanjske presude odgađalo do donošenja odluke višega suda, tj. do trenutka kada bi, današnjim rječnikom, presuda postajala pravomoćna ili bi bila odbačena.

Kao i kod sudskoga postupka na prvostupanjskim sudovima, legitimnost prizivnoga postupka osiguravala se poštivanjem određene procedure. Stranke su u roku od deset dana nakon proglašenja presude imale mogućnost uložiti priziv na prvostupanjsku presudu. Rok od deset dana za ulaganje priziva na presude iz građanskih sporova bio je propisan u reformacijama zadarskoga statuta, što znači da su te odredbe prerađene za vrijeme mletačke uprave nad gradom poslije 1409.[676] Međutim, rad zadarske CMC pokazuje kako je slična praksa postojala i tijekom druge polovice 14. stoljeća. U svim sačuvanim presudama CMC stranke koje su se smatrale oštećenima svoj su priziv redovito podnosile u roku od 1 do 9 dana nakon proglašenja prvostupanjskih presuda i nikad više od toga.[677] Iz jednoga prizivnoga

[675] ZS, lib. III, cap. XXXIV.
[676] ZS, R 81; R 97.
[677] Vidi primjerice: CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 1'-2; CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 5-5'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 65-66; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 68-68'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 97'-98; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 104-105; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 116'-117; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 97; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 111-111'; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 39'-40; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 180-180'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 195'-196'; CMC, kut.

postupka kojega su tijekom 1398. rješavali rektori proizlazi da su propisi o rokovima za podnošenje priziva bili uređeni posebnim odredbama, i to najvjerojatnije u kapitularu rektora.[678]

Prizivi na prvostupanjske presude podnosili su se sucima odnosno kuriji koja je te presude donijela. Podnošenju priziva pritom nisu morali prisustvovati svi suci, već je bio dovoljan samo jedan.[679] Stranka koja je imala namjeru uložiti priziv trebala je stupiti pred suce te usmeno glasnim izvikivanjem izjaviti u kojem se svojstvu i na koju presudu žali. Nakon što bi proklamirao svoje pravo na priziv kurijalni je notar o tome bio dužan sastaviti upis u knjigu presuda, i to na onom mjestu gdje je bila upisana presuda na koju se ulaže priziv. Primjerice, 27. lipnja 1398. suci CMC donijeli su presudu u sporu između zlatara Franje pok. Antuna iz Milana i zlatara Bartola pok. Bogdana iz Zadra prema kojoj je Bartol bio dužan Franji isplatiti 14 zlatnih dukata. Budući da Bartol nije bio zadovoljan donesenom presudom, on je 5. srpnja 1398. uložio priziv, a tadašnji notar CMC je ispod presude o tome sastavio zapis, navodeći datum, podnositelja priziva i sudbenu instancu kojoj će uputiti priziv na razmatranje.[680] Da je kurijalni notar zaista imao obvezu usmeno proklamirani priziv nezadovoljne stranke sastaviti u pisanom obliku, pokazuje i jedan prizivni postupak od 12. rujna 1362. Iako na temelju zapisnika iz toga postupka nije moguće rekonstruirati čitavu priču, vidi se da je on pokrenut na zahtjev Markezine, udove Bogde de Lemessis, i to zbog presude koju su u korist kovača Bogdola donijeli suci CCM. Kako se može dokučiti iz samoga prizivnoga postupka, Markezinin odvjetnik Vučina de Ginano u zakonskom je roku nakon izricanja presude uložio priziv. Međutim, u tom je pogledu prilikom rješavanja priziva nastao problem jer o tome nije postojao pismeni trag pa je sud to mogao shvatiti kao da priziv uopće nije uložen ili kao da je bilo pokušaja njegova podnošenja, ali van zakonskoga roka. U postupku rješavanja priziva pred sud je stoga stupio i tadašnji notar CCM Bartolomej Andrijin iz Padove te posvjedočio da je Vučina zaista usmeno uložio priziv, i to tri dana nakon izricanja presude, ali da on priziv nije sveo u pisani oblik jer nije bio upoznat s tim običajem.[681]

V, fasc. 10, fol. 198'-200'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28-29; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 20-20'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 32'-33'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 158-159'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 160-160'.

[678] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168-168'.

[679] Vidi: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 106.

[680] CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 20-20'.

[681] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46': "*Die III Decembris. Bartholameus de Padua officialis curie consulum iuratus et interogatus per dominum Anthonium iudicem supradictum se videlicet ser Volcina de Ginano ut aduocatus done Marchexine appelauit infra terciam diem a sententia de qua mencio sit in precepto supradicto suo sacramento dixit quod sit appelauit viua voce, sed ipse notarius appelationem non scripsit quia ignorans erat de tali consuetudine.*"

U ovoj fazi prizivnoga postupka nije bilo relevantno ulaziti u razloge zbog kojih su stranke podnosile žalbe pa se oni ni ne bilježe. Međutim, bilo je važno pribilježiti datum kada je stranka uložila priziv jer je to ukazivalo da je priziv upućen u za to predviđenom roku, tj. da su i stranka i sud pritom ispoštovali propisanu proceduru. U približno 11,5% slučajeva u sačuvanim knjigama presuda CMC nalaze se nakon presude upisi o prizivima na te presude. To ne znači da pokušaja priziva na presude CMC nije bilo i više, ali kako su oni vjerojatno uslijedili nakon propisanoga roka od deset dana, u knjige presuda uopće nisu bili zabilježeni. Drugim riječima, notari su u knjige presuda upisivali samo one prizive koji su se sudu podnosili u za to predviđenom roku od deset dana, dok su druge jednostavno zanemarivali uz obrazloženje strankama da im je rok za podnošenje priziva istekao.

Osim što su podnošenjem priziva imali pravo tražiti poništenje prvostupanjskih presuda, stranke su se mogle žaliti i samo na dijelove presuda pa u takvim slučajevima ulaganjem priziva nisu tražili njihovo poništenje nego preinaku onoga dijela presude koji im nije išao u prilog. Primjerice, 22. ožujka 1393. suci CMC donijeli su presudu u sporu između oporučnih izvršitelja Jelene, udove Lovre de Zambonino s jedne te oporučnih izvršitelja Luke Leonova s druge strane. Jelenini oporučni izvršitelji tražili su od Lukinih da im isplate 53 zlatna dukata koje je Luka još 1374. primio iz imovine pok. Jelene kao izvršitelj njezine oporuke, o čemu je postojala i zadužnica napisana Lukinom rukom, a koju su tužitelji podnijeli sudu kao dokaz. Međutim, iz te zadužnice očito je proizlazilo da su i druga dvojica Jeleninih izvršitelja, Nikola de Spingarolo te ljekarnik i trgovac mirodijama Kolan pok. Gvida iz Zadra, koji su u ovom sporu nastupali kao tužitelji, također dobili isti iznos kao Luka, pa su suci na kraju donijeli presudu prema kojoj su sva trojica među nasljednu imovinu pok. Jelene trebala vratiti po 53 dukata, tj. ukupno 159 zlatnih dukata. S obzirom na to da tužitelji nisu bili zadovoljni takvom presudom, 31. ožujka 1393. uložili su priziv izjavljujući pritom da ga podnose samo na onaj dio presude prema kojem i njih dvojica moraju platiti po 53 dukata, dok dio presude koji je donesen protiv Lukinih izvršitelja odobravaju.[682]

Nakon što bi se priziv uložio, stranka je imala obvezu sastaviti svoju prizivnu knjižicu (*libellus appelatorius*) i podastrijeti ju sudskoj instanci koja je trebala riješiti priziv. Iako tu vjerojatno ne pripada jer to nije bila zadaća CMC, u arhivskom je fondu sačuvana upravo jedna takva prizivna knjižica s početka 15. stoljeća. Točan datum podnošenja priziva nije moguće utvrditi, ali kako ju je Krešul pok. Marka de Pomo kao skrbnik imovine svoga pokojnoga oca podnio protiv Franje de Gusco iz Zadra u vezi s presudom CMC od 15.

[682] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 111-111'.

studenoga 1408., priziv je nedvojbeno uslijedio ubrzo nakon toga. Iz čitava priziva mogu se donijeti određeni zaključci o tome što je sve prizivna knjižica trebala sadržavati i zašto. Tako se iz nje razaznaje da su upravo u ovoj fazi postajali relevantni razlozi ulaganja priziva pa se nakon uvoda, iz kojega se doznaje na koju presudu Krešul ulaže priziv, navode i sami razlozi podnošenja priziva, i to na punih sedam stranica kroz devet točaka. Osim toga, u okviru prizivne knjižice napravljen je i prijepis tužbenoga zahtjeva i čitava procesa iz prvostupanjskoga postupka, prijepisi svih instrumenata, presuda, iskaza svjedoka, odredbi kapitulara i sl. koje je u sporu pred prvostupanjskim sudom podnositelj priziva priložio kao dokaze te prijepis čitave presude prvostupanjskoga suda na koju je uložen priziv.[683] Sve su to, dakle, bili sastavni dijelovi jedne prizivne knjižice koji su prizivnim sucima omogućavali da u potpunosti prouče spor i razmotre može li se prvostupanjska presuda smatrati valjanom.

Nakon što bi stranka podnijela svoju žalbenu knjižicu prizivnom tijelu njezina je kopija trebala biti uručena i protivnoj strani iz prvostupanjskoga postupka. Proučivši prizivnu knjižicu ona je potom imala pravo sastaviti svoj odgovor (*libellus responsionis*) s ciljem obrane svojih prava koja su joj bila zajamčena prvostupanjskom presudom. U sklopu fonda CMC sačuvan je sasvim slučajno i jedan takav *libellus responsionis* od 19. travnja 1402. koji je sadržavao odgovore protivne strane i kojima su se nastojali osporiti razlozi za pokretanje priziva, zatim ponovni prijepis tužbenoga zahtjeva i procesa, dokumenata koje je tijekom postupka kao dokaze podnio sastavljač odgovora te na kraju presudu prvostupanjskoga suda.[684]

Rokovi za podnošenje prizivnih knjižica i odgovora na prizive vjerojatno su također bili uređeni, ali se o njima ne može reći ništa. Već spomenuti odgovor na prizivnu knjižicu od 19. travnja 1402. otkriva jedino da je prvostupanjska presuda sudaca CMC donesena 16. ožujka 1402., da je priziv na presudu upućen 24. ožujka 1402., da je žalbena knjižica podnesena prizivnom tijelu 7. travnja 1402., dakle 14 dana nakon priziva, te da su odgovori na priziv uslijedili 19. travnja 1402., odnosno 12 dana nakon same prizivne knjižice.[685]

U pokušaju davanja odgovora na pitanje tko je bio nadležan rješavati prizive na prvostupanjske presude zadarskih sudova može se reći kako je to ovisilo o tome tko je nad gradom imao vrhovnu vlast. Tijekom prve polovice 14. stoljeća građani su svoje prizive mogli upućivati na kolegije sudaca u Padovi koji su općenito predstavljali svojevrsnu organizaciju pravnih stručnjaka i koji su se okupljali pri raznim sveučilištima u talijanskim

[683] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 25-45'.
[684] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 1-20'. O čemu se radi u odgovoru vidi ovdje, str. 32.
[685] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 1, 3'.

komunama.[686] Mlečani su nastojali dokinuti praksu Zadrana da svoje prizive podnose kolegiju u Padovi i prisiliti ih da svoje prizive upućuju u Veneciju određenom vijeću ili kolegiju koje ih je onda ili rješavalo ili vraćalo na rješavanje zadarskom knezu.[687] Isti je postupak u zadarskoj praksi funkcionirao i nakon 1409. kada je grad prodajom Dalmacije ponovno došao u mletačke ruke, što potvrđuju već spomenute reformacije zadarskoga statuta prema kojima su Zadrani u svim građanskim sporovima svoje prizive bili dužni podnositi u Veneciji.[688] To se zasigurno odnosilo na presude koje su donosili knez i njegova kurija, dok je za presude nižih kurija, koje nisu ukinute odmah nakon 1409., upravo kneževa kurija djelovala i kao prizivna instanca. Primjerice, zbog jedne je presude CCM od 3. prosinca 1437. okrivljeni Grgur de Nassis priziv namjeravao rješavati pred knezom i njegovom kurijom.[689]

U razdoblju između Zadarskoga mira 1358. i prodaje Dalmacije Mlečanima 1409. grad se neprekidno nalazio pod vrhovništvom ugarsko-hrvatskoga kralja što je Zadranima omogućilo više izbora u podnošenju i rješavanju priziva na presude gradskih sudova. Kao prvo, treba istaknuti da su iako rijetko i tijekom druge polovice 14. stoljeća Zadrani nastavili s ranijom praksom ulaganja priziva na kolegije pravnih stručnjaka iz talijanskih gradova, pa se u zapisnicima CMC može naći nekoliko primjera koji to potvrđuju. Tako je tribun Šimun de Zadulinis 2. kolovoza 1398. notaru CMC podnio izvještaj o provedbi ovrhe na temelju presude koju su donijeli suci CMC 28. lipnja 1393., a koju je potom u nekoj mjeri promijenio kolegij pravnika iz Perugie.[690] Slično, u CMC je 4. kolovoza 1394. pokrenut spor između Ivana pok. Jurja de Soppe, punomoćnika franjevačkoga samostana iz Zadra, te Filipa pok. Vučine de Matafaris kao nasljednika i posjednika polovice dobara pok. Mafeja de Matafaris koji mu je bio bratić. Ivan je tom prigodom u ime samostana tražio od Filipa isplatu 250 libara malih mletačkih denara kao polovicu od ukupno 500 libara koje je Mafej oporučno ostavio franjevačkom samostanu za radove na kapelici u crkvi sv. Franje u kojoj je nakon smrti i pokopan. Prilikom podnošenja dokaza odvjetnik tužitelja sudu je priložio i kopiju nekoga procesa koji se vodio između Jurja de Matafaris i Filipa de Matafaris zajedno s Filipovom

[686] BEUC, Statut, str. 737.
[687] U tom pogledu mletačka je vlast 1332. odbacila odluku zadarskoga Velikoga vijeća prema kojoj su gradski suci bili dužni izmijeniti presudu koju su donijeli ako se s njom ne bi složili školovani pravnici kojima su se presude ponekad upućivale na razmatranje u svojstvu prizivnoga tijela. Vidi: LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 571, str. 387-388. Praksa prema kojoj su Mlečani nastojali prizive na presude zadarskih sudaca rješavati u Veneciji ili ih vraćati na rješavanje zadarskom knezu zrcali se u nalogu iz 1332. kojim su mletačke vlasti vratile zadarskom knezu rješavanje prizivnoga postupka u vezi s presudom koju su prije toga donijeli zadarski suci. Vidi: LJUBIĆ, *Listine* 1, doc. 574, str. 389-390. Vidi i: BEUC, Statut, str. 737-738.
[688] ZS, R 81; R 97.
[689] CMC, kut. VII, fasc. 1/10, fol. 8-9.
[690] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 55'. O kolegiju iz Perugie vidi još primjerice: CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168-168'; CMC, kut. VI, fasc. II, fol. 1-1'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 170-170'.

prizivnom knjižicom koja je očito bila upućena bolonjskom kolegiju pravnika, jer je nakon toga priložio i odluku bolonjskoga kolegija u vezi s dotičnim sporom.[691]

U drugoj polovici 14. stoljeća Zadrani su svoje prizive mogli podnositi i ugarsko-hrvatskom kralju kao vrhovnom gospodaru grada. Nekoliko dana prije sklapanja Zadarskoga mira, 10. veljače 1358. kada je vojska bana Ivana Ćuza već zauzela grad, izuzev gradskoga kaštela koji je još uvijek bio u mletačkim rukama, kralj Ludovik I. Zadranima je izdao povelju kojom im je potvrdio razne privilegije. Tom je poveljom kralj Zadranima ustupio i pravo da svoje prizive na presude gradskih sudaca mogu podnositi izravno kraljevu veličanstvu, tj. njegovu sudu.[692] Da to nije bilo samo mrtvo slovo na papiru, potvrđuje i nekoliko primjera iz zapisnika CMC u kojima su se stranke nezadovoljne presudama CMC žalile izravno *ad regiam maiestatem*. Svakako pritom treba reći da kraljevski sud nije osobno rješavao te prizive, već ih je delegirao drugima. Isto tako, iz jednoga prizivnoga postupka vidi se da ga ni ban nije rješavao osobno, već ga je i on prepustio drugima. Taj je predmet već spomenut u poglavlju o izvornim cjelinama zadarske CMC i dovoljno je ovdje samo ponoviti da započinje prijepisom pisma bana Konje od 22. siječnja 1367. kojim je delegirao trojicu zadarskih patricija da riješe prizivni postupak između nasljednika Marina Sičića iz Šibenika s jedne te nasljednika Vitula pok. Jakova iz Šibenika s druge strane.[693] Postavka prema kojoj kralj nije osobno rješavao prizive izvrsno se zrcali i u jednom sačuvanom kaptolskom dokumentu od 3. svibnja 1384. Toga se dana pred Zadarskim kaptolom pojavio knez Pavao pok. Jakova iz Ugarske tražeći da se zapiše njegovo svjedočanstvo o događajima koji su se zbili prije četiri godine kada je Pavao u ime viteza Ivana Bisena bio knez Bužana. Tada su, naime, knez Novak i njegov sin Petar opljačkali neke Ivanove stvari i osam konja čija je vrijednost bila procijenjena na 300 zlatnih dukata. U sklopu te priče Pavao je kaptolski zapis tražio za slučaj da Ivan odluči otete mu stvari potraživati nazad, i to, kako se navodi u dokumentu, bilo pred osobom kralja bilo pred nekim drugim sucem ili gospodinom kojega bi kralj za to ovlastio.[694] Koje su to pak osobe mogle biti dokument ne otkriva.

Na svu sreću, u fondu CMC sačuvan je dio prizivnoga postupka i presuda koja je iz njega proistekla pa se iz njih zrcali ne samo odgovor na pitanje koje je osobe kralj mogao

[691] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 78-78'. Bolonjski se kolegij pravnika spominje i u: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 189-189'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214-214'.
[692] CD 12, dok. 346, str. 451-452.
[693] CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 1-13'.
[694] Damir KARBIĆ – Maja KATUŠIĆ – Iva PISAČIĆ, *Velika bilježnica zadarskoga kaptola. Srednjovjekovni registri Zadarskoga i Splitskoga kaptola 2* – Posebni otisak iz *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 13 (2007.). doc. 23, str. 58: "*...ad petendum ius suum de dicto suo damno sibi per eos iniuste et inique dato contra eos et eorum quemlibet, tam coram regia maiestate Hungarie, quam coram quocumque alio iudice, domino uel auditore per eandem regiam maiestatem in premissis deputando…*"

delegirati za rješavanje priziva na presude zadarske CMC nego i gotovo kompletan praktični postupak koji se razvijao nakon ulaganja priziva kralju. Naime, prije 1375. tesar Blaž i suknar Luka Leonov, obojica iz Zadra, zasnovali su trgovačko društvo s ciljem stvaranja dobiti kupnjom i preprodajom svile. Iako nije moguće utvrditi koliki su kapital kao partneri u tom trgovačkom pothvatu uložili u društvo, iz kasnije se presude razaznaje da su pri zasnivanju društva ostvarenu dobit, koja je iznosila 453 zlatna dukata, odlučili podijeliti popola te da je Luka Blažu u vezi s tim isplatio samo 50 zlatnih dukata. Zbog toga je Blaž tijekom prve polovice 70-ih godina 14. stoljeća, najvjerojatnije 1374. ili početkom 1375., protiv Luke podnio tužbeni zahtjev sucima CCM tražeći od njih da prisile Luku na isplatu čitava dogovorena iznosa dobiti koja je proizišla iz toga trgovačkoga društva te svih troškova spora. Pojedinosti sudskoga postupka koji se vezano uz ovo vodio pri CCM nažalost nisu poznate, ali se iz kasnije presude prizivnoga sudišta može zaključiti da je Luka u tom sporu svoju obranu temeljio na postavci prema kojoj on s Blažem nije sklopio nikakvo trgovačko društvo. Iako nije moguće utvrditi razloge, iz te se presude prizivne instance vidi i to da su suci CCM odbacili Blažev tužbeni zahtjev te 2. lipnja 1375. donijeli presudu u korist Luke koji je time oslobođen Blaževih potraživanja. Daljnji postupak Blaža nije moguće precizno pratiti sve do početka 1382. kada se pokreće prizivni postupak u vezi sa spomenutom presudom CCM, pa se može samo nagađati da se Blaž nije mirio s odlukom CCM te da je svoj priziv uložio kralju. Pitanje pritom ostaje zbog čega je toliko čekao i na kojim je osnovama nakon toliko vremena uspio pokrenuti priziv na presudu CCM. Bilo kako bilo, kralj nije imao namjeru osobno rješavati priziv, pa je Blaž iz kraljevske kancelarije dobio dva pisma, jedno od kralja Ludovika I. datirano 7. siječnja 1382., te jedno od kraljice Elizabete koje je napisano drugoga dana blagdana blažene Agate, tj. 6. veljače 1382. Nakon primitka tih pisama Blaž se 6. ožujka 1382. obratio zadarskim rektorima Franji de Zadulinis, Mavru pok. Petra de Grisogonis i Ivanu de Petriço te im uručio kraljevska pisma. Iz prijepisa kraljeva pisma saznaje se da je kralj od zadarskih rektora tražio imenovanje tri trgovca dobra glasa koji će saslušati konkretni spor između Blaža i Luke te donijeti konačnu odluku. Osim toga kralj je rektorima izdao nalog da presudu koju donesu ti trgovci obavezno daju na izvršenje bez obzira na eventualne prigovore stranke protiv koje bude donesena presuda. U skladu s kraljevim naredbama rektori su istoga dana za rješavanje spora imenovali trgovce i stanovnike Zadra Alberta Matejeva iz Firence, Andriju Nucijeva iz Ankone i Angela Galganova iz San Gimignana za koje se držalo da su bili ljudi koje je pratio dobar glas. Nakon imenovanja delegiranih sudaca otpočeo je postupak pa je pred njima Blaž izložio predmet spora, a Luka priznao kako s Blažem ipak jest sklopio trgovačko društvo za stjecanje dobiti. Međutim, nedugo nakon toga pojavili su se novi

problemi koji su ubrzo i riješeni kako se čitava stvar ne bi dodatno odužila. Naime, sudac Albert Matejev u jednom je trenutku bio odsutan iz grada pa su rektori Pavao de Paulo i Marin de Matafaris te egzaminator Ivan de Vitcor, u odsutnosti trećega rektora Damjana de Nassis, 25. travnja 1382. za novoga suca imenovali trgovca i stanovnika Zadra Pavla pok. Barte Gracijanova iz Firence. Ubrzo je nastao problem i s drugim sucem Andrijom Nucijevim iz Ankone koji se razbolio te nije bio u mogućnosti prisustvovati ročištima. Zbog toga su rektori 27. travnja 1382. i njemu imenovali zamjenu te za suca postavili trgovca i stanovnika Zadra Bartolomeja Gerardova iz Firence. Budući da više nije bilo nikakvih zapreka odvijanju procesa, on je 28. travnja 1382. i nastavljen. Tada su pred delegirane suce došli Blaž i Lukin punomoćnik trgovac Kolan te zatražili kopije dokumenata o zamjeni dvojice sudaca. Nakon što im je taj zahtjev odobren suci su strankama dali rok u kojem ponovno trebaju doći i podnijeti svoje dokaze iz kojih su proizlazila njihova prava. Dana 30. travnja 1382. održano je novo ročište na kojem su stranke iznijele svoje dokaze, a suci im naložili da za nekoliko dana ponovno dođu pred njih kada će im obznaniti svoju konačnu presudu. Ta presuda delegiranih sudaca donesena je 5. svibnja 1382., i to u korist Blaža. Na temelju te presude Blažu je iz Lukine imovine trebalo biti isplaćeno ukupno 195 zlatnih dukata što je zapravo iznosilo više od polovice ostvarene dobiti od 453 zlatna dukata ako se uzme u obzir da je Blažu već isplaćeno 50 zlatnih dukata, pa su u iznos očito bili uračunati i razni Blaževi troškovi parničenja. Suci su svoju odluku obrazložili time što je na temelju Lukina priznanja i priloženih iskaza svjedoka bilo razvidno da je između Blaža i Luke ipak bilo sklopljeno trgovačko društvo, zatim da je Luka svu ostvarenu dobit iz toga društva od 453 zlatna dukata zadržao za sebe izuzev 50 dukata koje je isplatio Blažu, te da je Blaž tijekom godina imao puno troškova dok je predmet priveo kraju, a izuzev 50 dukata do toga trenutka nije dobio ništa. Izricanju presude prisustvovao je i rektor Marin de Matafaris jer je na temelju kraljeva pisma trebao presudu dati na izvršenje. Osim toga, izricanju je presude bio prisutan i tribun Franjo de Gusco koji ju je po nalogu rektora trebao izvršiti.[695] Ovrha na temelju te presude provedena je 6. svibnja 1382., dakle dan nakon donošenja presude, i to uvođenjem Blaža u posjed 14 gonjaja Lukinih vinograda u Petrčanima.[696]

Iz ovoga izvanrednoga predmeta zrcali se, dakle, postupak koji se provodio u slučaju kada se stranka nezadovoljna presudom CMC odlučila žaliti kralju. Pojedinci su u praksi itekako znali svoje prizive upućivati kralju, nakon čega je kralj svoje pravo rješavanja priziva prepuštao drugima. U ovom je slučaju kralj rektorima kao najvišoj izvršnoj vlasti u Zadru

[695] CMC, kut. II, fasc. 8, fol. 1-4.
[696] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 10.

izdao pismeni nalog da imenuju trojicu trgovaca koji će onda riješiti priziv. Važno je istaknuti da su ti delegirani suci priziv u osnovi rješavali u ime kralja jer im je on to pravo prepustio preko rektora. Isto tako, rektori su presudu delegiranih sudaca također izvršavali u ime kralja jer ih je on za to u ovom konkretnom sporu ovlastio. Osim toga, primjer izvrsno pokazuje da je kralj svoje pravo rješavanja priziva mogao ustupiti raznim osobama ovisno o tome odakle je dolazio priziv, o predmetu spora, osobama koje su u njega uključene i sl. Drugim riječima, kralj je osobe koje su rješavale prizive umjesto njega imenovao prema okolnostima i potrebi, a ne nužno prema društvenom položaju pa zbog toga uopće nije čudno kako je ovaj priziv u vezi s trgovačkim sporom povjeren na rješavanje trgovcima dobra glasa koji su tada bili privremeno nastanjeni u Zadru.

Osim ovoga, sačuvana je i jedna prizivna presuda od 3. srpnja, čiju godinu nije moguće točno utvrditi, ali se po notaru Lovri de Alessandrinis iz Reggija može zaključiti da je riječ o periodu između 1370. i 1374. Iz presude je razvidno da se prizivni postupak vodio između Nikole de Drechia s jedne te Marina de Canaruto, njegova sina Krševana i Krševanove žene Markezine s druge strane u vezi s ostavštinom Salbe de Drechia, pri čemu je kralj za rješavanje sukoba delegirao zadarske građane Kožu i Saladina de Saladinis, ali i priora hospitalaca Ugarske i Slavonije Baudona Cornuta koji je u skladu sa svojom funkcijom tada obavljao i onu priora samostana u Vrani.[697]

Na kraju, iako nije moguće utvrditi je li tako bilo tijekom čitave druge polovice 14. stoljeća, barem u jednom periodu kralj je na području vladanja Dalmacijom imao posebno delegiranoga suca za rješavanje priziva. Već spominjani Galeazzo de Surdis iz Piacenze koji je između 1372. i 1374. u Zadru obavljao funkciju suca za građanske sporove, istodobno se javlja i kao osoba od kraljeva povjerenja s funkcijom suca za prizive, o čemu je već bilo govora.[698] Ono što je vrlo indikativno i upućuje na zaključak da se funkcija kraljeva suca za prizive u Dalmaciji nije dugo održala jest to što se nedugo prije i nakon Galeazzove službe u Zadru javljaju dva prizivna postupka koja nije rješavao sudac s tom funkcijom. Već spomenuti prizivni postupak u sporu između nekih Šibenčana iz 1367. rješavaju tako po zapovijedi bana Konje tri zadarska patricija, od kojih je jedan bio i kraljevski vitez.[699] S druge strane, maloprije spomenuti prizivni postupak u sporu između Luke Leonova i tesara Blaža oko dobiti iz trgovačkoga društva rješavala su 1382. tri strana trgovca u gradu Zadru. Njih

[697] CMC, kut. IV, fasc. 10, p. 167-168.
[698] Vidi ovdje, str. 65.
[699] Vidi ovdje, str. 31.

trojicu za taj su posao imenovali zadarski rektori na temelju obveze koje su dobili kraljevim nalogom.[700]

Građani Zadra svoje pravo podnošenja priziva kralju iskoristili su u ukupno šest sačuvanih primjera što čini oko 11,5% svih sačuvanih zapisa o prizivima na presude CMC.[701] Nasuprot tomu, apsolutnu većinu sačuvanih zapisa o prizivima u fondu CMC od približno 88,5% predstavljaju oni u kojima su se stranke nezadovoljne presudama CMC žalile kolegiju kojega su za to trebale imenovale vlasti zadarske komune. Naime, od ukupno 52 sačuvana zapisa o prizivima Zadrana na presude CMC čak njih 46 upućeno je tom kolegiju koji nije bio stalna institucija zadužena za rješavanje priziva gradskih kurija niti je uvijek bio sastavljen od istih ljudi. To tijelo bilo je privremenoga karaktera i u praksi je nastajalo imenovanjem osoba koje su imale zadatak riješiti određeni priziv. Nakon što bi riješio određeni prizivni spor za čije je razmatranje bio imenovan, kolegij se raspuštao sam od sebe jer je ostvarenje njegove zadaće poništavalo svrhu njegova postojanja.

Pravo i obveza biranja osoba u kolegije za rješavanje priziva na presude CMC pripadali su najvišoj izvršnoj gradskoj vlasti koja se u zapisnicima CMC često označava pojmovima *dominium Iadre* ili *regimen Iadre*.[702] To su, dakle, bili ban, tada ujedno i zadarski knez, te zadarski rektori. Primjerice, 18. siječnja 1393. suci CMC donijeli su presudu u sporu kojim su Marija, žena Martinca Berislavića iz Like, odnosno njezina kći i nasljednica Katarina nakon što je Marija umrla, tražile od Franje de Gusco iz Zadra da im vrati neke Marijine zemlje, vinograde i pašnjake u zadarskom kotaru koje je Franjo držao u svom posjedu. Budući da je presuda donesena na štetu tuženika Franje, on je u propisanom roku 27. siječnja 1393. osobno došao pred suce CMC i uložio priziv na presudu koji će potom rješavati kolegij kojega izaberu ban i rektori.[703] Kako je ban nakon Zadarskoga mira gotovo uvijek obavljao i funkciju zadarskoga kneza, on se u *regimen Iadre* uklapao kao knez, a ne ban, pa je i poslove vezane uz izbor kolegija obavljao upravo kao knez.

---

[700] Vidi ovdje, str. 188-190.

[701] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 53'; CMC, kut. II, fasc. 10, fol. 8; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 114'-115; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 20-20'; CMC, kut. V, fasc. 2, fol. 21-21'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 28-29.

[702] Za *dominium Iadre* vidi primjerice: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 136; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 180'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 211'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 30'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 32'; CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 159'. Za *regimen Iadre* vidi primjerice: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 90'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 91'; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 33'.

[703] CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 117: "*Die XXVII*^{o} *mensis Ianuarii. Suprascriptus ser Franciscus de Gusco constitutus personaliter coram supradictis dominis iudicibus appelauit viua uoce a sententia suprascripta ad colegium quod domini banus et rectores Iadre duxerint eligendum.*" Vidi još primjerice u: CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 206'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 207'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 97; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 200'; CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 111; CMC, kut. V, fasc. 3, fol. 26; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 102; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 105; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 108'; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 116'.

Iako izvori nude mogućnost donošenja barem okvirnih zaključaka o djelovanju i načinu imenovanja osoba u kolegije za rješavanje priziva, teško je utvrditi tko su u svakodnevnom životu bili ljudi koji su ulazili u te kolegije. Iz već spominjanih odgovora na priziv iz 1402. može se zaključiti da je stranka svoj priziv podnijela kolegiju kojega će imenovati zadarska vlast te da je prizivni postupak već u tijeku. Budući da protivna strana svoje odgovore na priziv tom prigodom podnosi rektorima Blažu de Soppe i Antunu de Grisogonis, lako je zaključiti da su u tom sporu kolegij činili upravo rektori.[704] To potvrđuje i jedan drugi već spomenuti prizivni postupak koji je započet baš pred rektorima 1398. i u kojem se navodi odredba nekoga kapitulara, najvjerojatnije onoga rektorskoga, prema kojoj se odluka kolegija u prizivnim postupcima trebala smatrati konačnom.[705] Međutim, u slučaju kada rektori nisu htjeli ili bili u mogućnosti rješavati prizive u svojstvu kolegija zadarske komune, može se opravdano pretpostaviti da je način imenovanja osoba u kolegij bio sličan onome u kojem su delegirane suce rektori postavljali po nalogu i u ime kralja, s tom razlikom da su u kolegijima ti ljudi nastupali u ime zadarske vlasti, a ne u ime kralja.

Cijelo dosadašnje izlaganje o prizivima odvijalo se između CMC kao prvostupanjskoga suda i raznih instanci koje su rješavale prizive na presude CMC. Međutim, CMC je i sama, između ostaloga, djelovala kao jedna prizivna instanca u gradu, tj. sud koji je rješavao prizive na presude nižih gradskih sudova, u prvom redu CCM i CMb.[706] Nadalje, u registru priziva koje je rješavala CMC sačuvana su i tri prizivna postupka u vezi s presudama koje su u prvostupanjskim postupcima donijeli egzaminatori.[707] U istom registru zabilježen je i slučaj u kojem je CMC 10. ožujka 1361. započela s rješavanjem priziva na presudu koju je tri dana prije toga donio Žuve Sergijev de Cessamis kao vikar svoga brata i kraljevskoga admirala Jakova de Cessamis te mirovni sudac u sporu između nekoga Stojislava s Paga i mesara Priboja iz Šibenika koji je bio stanovnik Zadra, a oko 5 florena koje je Priboj kao

[704] CMC, kut. II, fasc. 9, fol. 3'.
[705] CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 168-168'.
[706] Za rješavanje priziva na presude sudaca CMb vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 36; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 37'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 39'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 40'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 41; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 41'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 42; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46. Za rješavanje priziva na presude sudaca CCM vidi primjerice: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 45; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 45'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 46'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 47'; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 51; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 103'-104; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 120', 82; CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 51'-52. Za prizive na presude CCM koji su upućivani na CMC vidi i upise o prizivima na presude CCM koji se povremeno mogu pronaći u arhivskom fondu CCM, primjerice: CCM, sv. 2, fasc. 3, fol. 1'; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 5'; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 20; CCM, sv. 2, fasc. 5, fol. 38; CCM, sv. 2, fasc. 6, fol. 8.
[707] Vidi: CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 40; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 48; CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 49. Osim toga, sačuvana je i jedna presuda CMC u prizivnom postupku na presudu sudaca egzaminatora. O tome vidi: CMC, kut. IV, fasc. 1, fol. 8'-9.

jamac Božana iz Šibenika isplatio Stojislavu.[708] Na kraju, sačuvan je i jedan prizivni postupak započet pri CMC 11. veljače 1363. u vezi s presudom koju su donijeli stanoviti *iudices iusticiarii* Matej Damjanov de Begna i Franjo Antunov de Gusco u sporu između težaka Andrije i kožara Stjepana zvanoga Mulja oko nekoga kožuha.[709] Sve to pokazuje da CMC nije rješavala samo građanske sporove u prvom stupnju, već i prizive na presude nižih sudbenih instanci i pojedinaca koji su presude donosili kao mirovni suci.

U sačuvanom registru prizivnih postupaka najčešće se spominju prizivi na presude CMb, a upola rjeđe prizivi na presude CCM. Razloge tomu treba tražiti u činjenici da su stranke nezadovoljne presudama CCM osim prava priziva na CMC imale i pravo izravne žalbe zadarskom kolegiju i kralju.[710] Je li postojao kakav obrazac prema kojem su se presude CCM u vezi s određenim sporovima mogle i smjele upućivati na CMC, zadarski kolegij ili kralja pitanje je koje nadilazi okvire ovoga rada i zahtjeva nešto detaljniji uvid u zapisnike CCM pa je dovoljno ovdje zaključiti da je zadarska CMC nesumnjivo između svojih ostalih poslova djelovala i kao prizivni sud za presude nižih sudova u gradu.

Iako su sačuvana samo dva fragmenta prizivnih postupaka, jedan iz 1358.-1360. u kojem prizive rješava *Curia maior*, i drugi iz 1361.-1363. u kojem prizive rješava CMC, dvije sačuvane presude iz 1387. i 1388. pokazuju da su pravo priziva na CMC pripadnici zadarske komune imali i tada, tj. tijekom čitava razmatranoga razdoblja.[711] Zanimljivost prizivnih postupaka koji su se odvijali pred sucima CMC i iz koje se zrcali razlika u odnosu na prizive koji su se rješavali u ime kralja ili pred kolegijem zadarske komune jest ta što u prizivima pred CMC nisu nastupale obje parnične stranke iz prvostupanjskoga postupka, nego samo ona stranka koja je na prvostupanjsku presudu podnijela priziv. Umjesto da se u rješenje prizivnoga postupka pred CMC uključi i druga stranka, glasnici su na zahtjev podnositelja priziva pred CMC pozivali suce koji su donijeli prvostupanjske presude, bilo da se radi o sucima CCM, CMb, egzaminatorima ili mirovnim sucima. U takvim su prizivnim postupcima suci CMC razmatrali je li prvostupanjski proces vođen prema svim uobičajenim pravilima, jesu li poštovani svi rokovi te je li strankama omogućeno ravnopravno sudjelovanje u sporu. Suci koji su donijeli prvostupanjske presude zasigurno su u takvim okolnostima odgovarali na pitanja sudaca CMC i pokušavali razjasniti eventualne nejasnoće koje su mogle proisteći iz manjkavosti pisane dokumentacije. Kada bi zaključili da je prvostupanjski postupak vođen u

[708] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 38.
[709] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 50'.
[710] Za zadarski kolegij vidi: KREKICH, La "Curia consulum et maris" doc. 4, str. 159; doc. 5, str. 161. Za upućivanje priziva kralju vidi: CCM, sv. 2, fasc. 2, fol. 7; CCM, sv. 2, fasc. 7, fol. 11.
[711] Te dvije presude nalaze se u: CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 103'-104; CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 120', 82.

skladu s uobičajenim propisima, suci CMC donosili su odluku o valjanosti prvostupanjske presude i neutemeljenosti priziva. Primjerice, 31. kolovoza 1388. donesena je presuda sudaca CMC u prizivnom postupku koji je pokrenuo notar Ivan de Casulis kao punomoćnik kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis. Naime, zadarska CCM 25. siječnja 1388. u sporu između rečenoga Mateja i Bernola de Drechia donijela je presudu prema kojoj je Matej kao jamac Pavla de Cessamis trebao Bernolu isplatiti 100 zlatnih dukata, 56 solada i 4 parvula. Na tu je presudu Ivan de Casulis uložio priziv, ali je CMC ipak presudila da su suci CCM dobro vodili parnicu, da su donijeli pravovaljanu presudu te da žalba Ivana de Casulis nije utemeljena.[712] U slučaju kada bi suci CMC zaključili da je priziv iz nekoga razloga utemeljen, poništavali su prvostupanjsku presudu. Primjerice, 14. siječnja 1363. pokrenut je pri CMC prizivni postupak na zahtjev Žuvice pok. Damjana Kršave i Damjanovih oporučnih izvršitelja koji nisu bili zadovoljni presudom sudaca CMb u vezi s nekim kovčežićem vrijednosti 6 zlatnih dukata. Iako tijek čitava postupka nije zabilježen, notar je na kraju pribilježio krajnji ishod iz kojega proizlazi da su suci CMC 28. siječnja 1363. proglasili žalbu utemeljenom zbog čega je prvostupanjska presuda poništena.[713]

Iz ono malo sačuvanih podataka o prizivnim postupcima koji su se odvijali pred CMC u prvoj polovici 60-ih godina 14. stoljeća te dvije spomenute presude s kraja 80-ih godina istoga stoljeća nije moguće donijeti siguran zaključak o tome jesu li se stranke i nakon što bi CMC odbacila njihove prizive mogli žaliti na više instance. Nešto svjetla u smjeru zaključka da su presude CMC u prizivnim postupcima ipak bile konačne daje izvještaj o provedbi ovrhe na temelju već spomenute presude u prizivnom postupku od 31. kolovoza 1388. kojom je CMC odbacila žalbu notara Ivana de Casulis, punomoćnika kraljevskoga admirala Mateja de Cessamis, i tako priznala prvostupanjsku presudu na temelju koje je bio obvezan podmiriti tražbinu Bernola de Drechia. Izvještaj pritom izričito navodi da se ovrha provodi na temelju presude CMC, a ne nekoga višega prizivnoga tijela, pa je tako Bernol uveden u posjed 39 gonjaja vinograda koji su se nalazili na tri različita mjesta.[714] Budući da je presuda dana na izvršenje, to znači da je presuda CMC u ovom slučaju bila konačna te da nije postojala mogućnost priziva na neku višu instancu.

[712] CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 120', 82.
[713] CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 49'.
[714] CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 51'-52.

ZAKLJUČAK

Od vremena kada se počinje oblikovati profesionalna hrvatska historiografija u 19. stoljeću puno je studija i rasprava napisano o povijesti srednjovjekovnoga Zadra, a da su pritom sačuvani zadarski sudski spisi iz druge polovice 14. stoljeća svejedno do danas ostali zanemareni. Teško je reći zašto je tomu tako, ali jedan od razloga zasigurno treba tražiti i u tome što su zadarski sudski spisi tijekom vremena u potpunosti izgubili izvornu strukturu i kronološki slijed. Za očekivati je i nadati se da će rekonstrukcija izvornih cjelina u arhivskom fondu CMC, napravljena u ovom radu, u budućnosti to promijeniti i omogućiti istraživačima lakši pristup tom izvoru.

Rekonstrukcija izvornih cjelina zadarskih sudskih spisa sačuvanih u arhivskom fondu CMC pokazuje da je više materijala iz druge polovice 14. stoljeća izgubljeno no što je sačuvano. Ipak, za razliku od spisa zadarskoga kaznenoga suda u srednjem vijeku, koji izuzev dva fragmenta iz 1411.-1412., uopće nisu sačuvani, spisi proizišli iz građanskih sporova u arhivskom fondu CMC sačuvani su u uzorku koji omogućuje različita istraživanja. Stupanj očuvanosti ove građe pokazuje da je izvorno ona bila golema te da je u drugoj polovici 14. stoljeća postojala razgranata djelatnost zadarske CMC i drugih gradskih sudova koja se razvijala kao rezultat porasta trgovačke djelatnosti i potrebe da se pojedinci pisanim ugovorima osiguraju od mogućih prevara pri sklapanju trgovačkih ili drugih privatno-pravnih odnosa. Takva praksa rezultirala je pak potpunim učvršćenjem svijesti o vrijednosti pisanoga dokumenta u srednjovjekovnim društvima. U tom kontekstu spisi građanskih sudova čuvali su se duže od spisa kaznenih sudova jer su imali veću uporabnu vrijednost kroz generacije. Na temelju prava svojih predaka i njihovi potomci mogli su potraživati prava koja su proistjecala iz presuda u građanskim sporovima ako nisu bila ostvarena. Možda najbolje o tome svjedoči već spomenuti sudski spor iz 1401. kojim je Radica, majka zlatara Grgura zvanoga Batrada tražila od Svile, oporučne izvršiteljice Vlatka Vukoslavića iz Zadra da joj isplati 130 libara malih mletačkih denara na osnovi ugovora kojim se rečeni Vlatko još davne 1362. obvezao splitskom kanoniku i zadarskom notaru Iliji isplatiti taj iznos kao polovicu zakupljene crkvene desetine s otoka Ugljana za jednu godinu. Put koji je od 1362. do 1401. prešao taj ugovor zaista je zapanjujući, a slična prava mogla su se ostvariti i na temelju građanskih presuda.[715] Kazneni spisi nisu imali takvu uporabnu vrijednost pa bi ona rijetko nadživjela protagoniste u kaznenim predmetima.

[715] Opširnije o ovom sudskom sporu vidi ovdje, str. 87-88.

Rekonstrukcija izvornih cjelina zadarske CMC i CDR pokazuje isto tako da je sustav sudske administracije bio osmišljen kako bi omogućio lakše snalaženje i pretraživanje notarima i zainteresiranim strankama te odgovorio potrebama društva u situaciji kada je pisana riječ u potpunosti preuzela prvenstvo nad usmenim oblicima poslovne komunikacije i uređenja privatno-pravnih odnosa. Najveću ulogu u oblikovanju toga sustava administracije imali su notari i školovani pravnici koji se povremeno susreću u Zadru na čelu CMC, jer su oni kroz iskustvo stjecali i iskorištavali određene vještine te pokušavali prilagoditi sustav sudske administracije suvremenim potrebama. Promjene u sustavu administracije tako nisu nastajale kao rezultat nekoga planski razrađenoga i unaprijed određenoga nacrta, već su se oblikovale kroz praksu i reprodukciju sustava. U skladu s novonastajućim potrebama neke sudske knjige prestale su postojati (primjerice sudska knjiga založnih prava tužitelja zbog ogluhe tuženika čiji su zapisi uklopljeni u knjige procesa), druge su se izdvajale iz postojećih u nove sudske knjige (primjerice knjiga izvršenja presuda), dok su neke nastajale iz privremenih potreba pa su se ispunjenjem svrhe opet ukidale (primjerice ostavinske rasprave iz 1351.-1353.). Razgranatost sudskih knjiga opet svjedoči o razgranatoj sudskoj djelatnosti, povećanju njezina obima te pokušajima da se implementacijom određenih promjena u administraciji sustav zadrži pod kontrolom. U takvim novonastajućim okolnostima Zadrani se nisu ustručavali potražiti pomoć i od stranih, školovanih pravnih stručnjaka, pa se tako većina promjena u sustavu administracije može dovesti u vezu s doktorom prava Antunom de Marostica koji je u Zadru kao sudac za građanske sporove djelovao između 1361. i 1364.

Notare zadarske CMC biralo je Veliko vijeće, a u pravilu je tu funkciju obavljao samo jedan notar. U ranijim razdobljima na mjestu notara CMC susreću se i dvojica notara istodobno, a slični slučajevi javljaju se i kada je dolazilo zamjene staroga notara CMC novim pa je postojalo svojevrsno prijelazno razdoblje u kojem su tu funkciju obavljali i stari i novi notar.

Dosadašnje spoznaje o organizaciji zadarskoga sudbenoga sustava temeljile su se uglavnom na podacima koje pružaju gradski statut i objavljene isprave. Manjak izvora tako nije dopuštao da se u potpunosti ocrta način na koji je zadarski sudbeni sustav u drugoj polovici 14. stoljeća zaista funkcionirao. Korištenjem sudskih spisa kao izvora koji su u raspravama oko toga do danas ostali zanemareni bilo je moguće detaljnije rekonstruirati sliku sudbenoga sustava i konsolidacije vlasti u Zadru nakon Zadarskoga mira 1358. Tako se nakon potpisivanja Zadarskoga mira u gradu na poziciji izvršne vlasti nalaze samo rektori kao pripadnici lokalne elite. Budući da kneza kojega je postavljao kralj još uvijek nema, rektori su samostalno predstavljali *regimen Iadre*. Kako su konkretno tekle rasprave u vezi s praktičnom

uspostavom i ulogom kraljevske vlasti u gradu nije moguće izravno reći zbog toga što takvi razgovori uvijek pripadaju domeni pregovaranja koja ne ulazi u pisanu formu, ali sudski spisi koji u osnovi zrcale rezultat tih pregovora otkrivaju da su u jednom trenutku, od travnja 1359., rektore na poziciji najviše izvršne vlasti zamijenili knez i zadarski suci, pri čemu se rektori jednostavno prestaju javljati, što znači da je ta funkcija tada privremeno ukinuta. U tome svakako treba gledati težnju ugarsko-hrvatskoga kralja da uspostavi čvršću kontrolu nad gradom. Zadarska elita s tim se očito nije mogla pomiriti, osobito nakon teškoga mletačkoga razdoblja koje je trajalo od 1346. pa sve do Zadarskoga mira 1358. Nezavisnost gradske sudske vlasti označavala je pritom jednu od važnih sastavnica u shvaćanju gradske autonomije pa nije čudno uporno nastojanje lokalne elite za samostalnim vršenjem sudske vlasti. U takav sklop razmišljanja uklapa se i akcija kralja Ludovika koji se 1360. uputio prema jugu svoga kraljevstva, ali je stigao samo do Zagreba. U Zagrebu je, međutim, svojim poslanikom imenovao majku Elizabetu i uputio ju u Zadar s ciljem da uredi stanje u kraljevinama Dalmacije i Hrvatske, da osigura kraljeva prava te sudi u prizivnim sporovima za Dalmaciju. Jesu li predstavnici zadarske elite krajem 1360. razgovarali s kraljicom majkom i o pitanju uređenja vlasti u Zadru nije moguće sigurno tvrditi, ali se ne čini slučajnim da se već u siječnju 1361. u gradskoj vlasti zapažaju promjene koje se nalaze na tragu kompromisnoga rješenja između interesa kralja i lokalne elite. Tada je u Zadru revitalizirana funkcija gradskih rektora koji će od tada zajedno s knezom predstavljati najvišu izvršnu gradsku vlast zaduženu i za rješavanje kaznenih predmeta. Istodobno je sudbenost u građanskim sporovima u potpunosti prepuštena novim sucima za građanske sporove, najprije stranom školovanom pravniku, doktoru prava Antunu de Marostica, a nakon što je on napustio Zadar 1364. lokalnoj eliti. Izuzev još nekoliko prigoda kada su na čelu zadarske CMC bili stranci, od toga su se perioda kao suci CMC svakih šest mjeseci izmjenjivala tri zadarska patricija.

Svaki gradski sud imao je svoje suce, ali ne i druge službenike jer su oni svoje poslove obavljali pod okriljem opće organizacije gradske vlasti. Tako su tribuni, egzaminatori i gradski glasnici određene poslove obavljali istodobno za sve gradske sudove, a ne samo CMC. U sklopu sudbenoga sustava djelovala je Velika kurija (*Curia maior*), a unutar nje CMC i CDR, svaka sa svojim ingerencijama. CMC je imala nadležnost rješavati građanske sporove, a CDR rješavati kaznene predmete i donositi razne naloge i odluke vezane uz građanske stvari (primjerice izdavati naloge za izvršenje presuda). I CMC i CDR imale su svoga notara pri čemu je notar CMC vodio i one spise CDR vezane uz građanske stvari. Osim ova dva, u Zadru su tijekom druge polovice 14. stoljeća djelovali i niži gradski sudovi: CCM i

CMb, pri čemu se realno može pretpostaviti kako su oni ulazili u sklop onoga tijela koje se u izvorima prve polovice 14. stoljeća susreće kao *Curia minor*. Sačuvani sudski zapisnici otkrivaju da je CMb 1396. ukinuta te da su njezine dotadašnje poslove preuzeli suci CMC. Naravno, za crkvene sporove i one koji su se rješavali po kanonskom pravu djelovala je nadbiskupska kurija (*Curia archiepiscopalis*).

Većina sudaca koji su vodili CMC i koje je Veliko vijeće biralo iz redova zadarskoga patricijata nisu bili školovani pravnici pa je sudbeni sustav počivao na pripadnosti jakoj i utjecajnoj gradskoj plemićkoj obitelji. Zbog toga se u ovom periodu još uvijek rijetko susreću patriciji koji su završili studij prava na nekom stranom sveučilištu. Titula koju su dobivali završetkom studija nije im donosila prednost u gradskoj vlasti, već je uvećavala njihov društveni status u zajednici. U zapisnicima CMC spominju se tako samo tri zadarska patricija sa sveučilišnom titulom (Jakov de Raduchis, Teobald de Nassis i Juraj de Georgiis). S druge strane, u nekoliko su navrata tijekom druge polovice 14. stoljeća na čelu CMC bili strani školovani pravnici koji su u Zadar dolazili na poziv gradskih vlasti ili kralja kako bi doprinijeli razvoju sustava ili pokušali riješiti probleme koji su nastajali. Tako se u razmatranom razdoblju na mjestu zadarske CMC mogu susresti pravnici Antun de Marostica, Pavao de Blanchardis iz Parme, Galeazzo de Surdis iz Piacenze te Antun de Ghisis iz Ferma.

Zadarska CMC imala je nadležnost rješavati građanske sporove vezano uz nekretnine, nasljedstva, dražbovne prigovore, razne novčane tražbine (zajmovi, mirazi, oporučni legati) pokretnine i sl. Rješavanje svih sporova iz svoje nadležnosti temeljila je na zadarskom statutu, ali i kapitularima koji danas nisu sačuvani. U tom pogledu sačuvani sudski zapisnici omogućili su rekonstrukciju niza odredbi nekoliko zadarskih kapitulara, u prvom redu kapitulara sudaca CMC, jer je Venecija nakon preuzimanja vlasti 1409. pojedine odredbe iz tih kapitulara uključivala u reformacije statuta. Pritom bi uglavnom zadržavala njihov sadržaj, a mijenjala formu koja je u skladu s novim mletačkim vrhovništvom trebala odražavati kneževe ovlasti nauštrb onih koje su do tada imali suci CMC ili rektori.

Istraživanje sudskih spisa u arhivskom fondu CMC omogućilo je i potpunu rekonstrukciju djelovanja zadarske CMC u svakodnevnoj praksi, od tužbenih zahtjeva i sudskih poziva, sudbenih dana, pravne sposobnosti pojedinih osoba za sudjelovanje u parnicama, ogluhe i njezinih posljedica, dokaznih sredstava i rokova, pa sve do donošenja i izvršavanja presuda te prizivnoga postupka. Procedure koje su vodile rješavanje građanskih sporova pritom nisu samo one pravne, jer se mogu uklopiti u širi društveni okvir primjenom teorijskoga modela koji je razvio N. Luhmann. Njegov sociološki koncept procedure ili proceduralnih društvenih sustava u kojima izdvajanje, autonomija i javnost sudskoga

postupka, društveni mehanizmi putem kojih se oblikuju premise i očekivanja sudionika u postupku i čitave zajednice, taktike nastupa na sudu i obrasci ponašanja parničnih stranaka utječu na razvoj sudskoga postupka u određenom smjeru i tako proizvode efekt prihvaćanja sudske presude kao legitimne i obvezujuće za sve sudionike u sporu, pruža kontekst u kojem svoje mjesto pronalaze i uobičajena pravila postupovnoga prava koje je bilo u primjeni na teritoriju zadarske komune i koje je jedino raspoznatljivo iz zapisnika CMC. Na taj su se način legitimirale pojedinačne presude i kompletan gradski sudbeni sustav u okviru gradske vlasti.

Djelovanje zadarske CMC bilo je organizirano po danima i vrstama sporova pa su se određeni tipovi sporova rješavali u određene dane ili dijelove dana. Primjerice, sporovi oko dražbovnih prigovora rješavali su se utorkom, a sporovi oko nekretnina vjerojatno svaki dan, ali u popodnevnim satima. Od dokaznih sredstava jasno se uočava prevaga pisanih dokumenata nad drugim sredstvima u čemu se zrcali promjena u odnosu na prijašnja razdoblja kada su svjedoci i prisega još uvijek bili važnija dokazna sredstva od isprava. Ipak, i u drugoj polovici 14. stoljeća zapaža se uporaba prisege kao dokaznoga sredstva u određenim okolnostima, primjerice kada je tražbina manja od 10 libara malih mletačkih denara, a ne postoji isprava kojim bi se ta tražbina mogla dokazati, ili pri donošenju presude zbog ogluhe.

Nakon što bi suci CMC donijeli neku presudu njezino je izvršenje trebala odobriti izvršna vlast, konkretno rektori. Pritom je bilo potrebno poštovati rokove za podnošenje priziva (deset dana) pa je tek istekom toga roka, i u slučaju da nitko nije uložio priziv na prvostupanjsku presudu, ona postajala pravomoćna. U suprotnom je najprije trebalo riješiti priziv. Zanimljivo je pritom da su čak i za presude nadbiskupske kurije odluku o izvršenju donosili rektori, očito zato što nadbiskupska kurija nije imala svoje izvršne organe pa se morala osloniti na one gradske, tj. tribune kojima su nadležni bili rektori. Stoga u tome ne treba gledati svojevrsnu primjenu kontrole svjetovnih nad crkvenim vlastima već naprosto praksu dodjele izvršenja presuda tribunima kao gradskom organu kojem crkvene vlasti nisu imale ovlasti naređivati.

Kada bi netko na kakvu presudu zadarskih sudova htio uložiti priziv, u drugoj polovici 14. stoljeća pod vrhovništvom ugarsko-hrvatskoga kralja imao je na raspolaganju više opcija. Tako su pojedinci prizive na prvostupanjske presude gradskih sudova mogli uputiti izravno kralju, ali su ih u praksi najčešće upućivali na zadarski kolegij, instituciju koja nije bila stalna i čije su članove po potrebi imenovali knez i rektori kako bi riješili određene prizive. U jednom trenutku kralj je u Dalmaciji imao i posebnoga suca za prizive pa se tako od 1372. do 1374. na toj funkciji javlja Galeazzo de Surdis iz Piacenze koji je istodobno s tom obavljao i

funkciju suca zadarske CMC. Osim što je djelovao kao prvostupanjski sud, zadarska CMC djelovala je i kao sud koji je mogao rješavati prizive na presude nižih gradskih sudova (CCM i CMb) te na presude koje su donosili mirovni suci ili egzaminatori.

Istraživanje sačuvanih zapisnika u arhivskom fondu CMC omogućilo je rekonstrukciju zadarskoga sudbenoga sustava nakon Zadarskoga mira 1358. te djelovanja zadarske CMC u drugoj polovici 14. stoljeća. Pritom se iz ovoga istraživanja otvaraju i neka nova pitanja na koje tek predstoji dati argumentirane odgovore, primjerice u kojoj je mjeri konsolidacija vlasti u Zadru nakon 1358. korespondirala sa zbivanjima u drugim dalmatinskim gradovima, može li se i u kojoj mjeri djelovanje zadarskih sudova u to vrijeme usporediti s djelovanjem sudova u drugim dalmatinskim gradovima te koje su se promjene u organizaciji zadarskoga sudstva u Zadru dogodile nakon što je Venecija 1409. ponovno ovladala gradom.

Na kraju, treba još jednom istaknuti kako ovi sudski zapisnici omogućuju razmatranje hrvatske i zadarske srednjovjekovne povijesti iz novoga kuta pri čemu je analiza djelovanja zadarske CMC samo jedan od tih aspekata i glavni predmet ovoga rada. Taj izvor, primjerice, otkriva potpuno novu realnost društvenih odnosa koju sami bilježnički spisi ne zrcale, pokazuje da su brojni društveni i trgovački odnosi uređeni bilježničkim ugovorima znali propadati, da su u privatno-pravnim i trgovačkim odnosima nastajali veći ili manji sukobi koje je potom sudskim putem trebalo na neki način riješiti. Pokazuje isto tako domišljatost ljudi koji u poslovanju rade fiktivne bilježničke ugovore iza kojih često leže složeni procesi dogovaranja koje sami ugovori ne bilježe, ali ih zato reflektiraju sudski sporovi. To su samo neki primjeri koji već na prvi pogled izranjaju iz sudskih zapisnika, a ima ih i puno više koji tek čekaju detaljnija istraživanja. Ostaje tako za nadati se da će rekonstrukcija izvornih cjelina sudske administracije te djelovanja zadarske CMC doprinijeti razumijevanju načina na koji je taj zadarski srednjovjekovni sud funkcionirao te kakve je sve sporove rješavao, a na taj način i drugim povjesničarima olakšati pristup ovom do sada zapostavljenom izvornom materijalu jer pruža mogućnosti da se određene spoznaje o jednom minulom društvu nadopune ili u neku ruku izmijene.

POPIS KORIŠTENIH IZVORA I LITERATURE

Neobjavljeni izvori

Arhiv samostana sv. Franje u Zadru, Pergamene, br. 86.

Arhiv samostana sv. Marije, *Pergamene*, mapa 4, br. 221, 239, 241, 255, 343.

Državni arhiv u Zadru, *Curia maior ciuilium*, kut. I-VII.

Državni arhiv u Zadru, *Curia consulum et maris*, kut. I.

Državni arhiv u Zadru, Samostan sv. Krševana u Zadru, Pergamene, kapsula 16, br. 15.

Objavljeni izvori

Damir KARBIĆ – Maja KATUŠIĆ – Iva PISAČIĆ, *Velika bilježnica zadarskoga kaptola. Srednjovjekovni registri Zadarskoga i Splitskoga kaptola 2* – Posebni otisak iz *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 13 (2007.).

Josip KOLANOVIĆ – Mate KRIŽMAN, *Statuta Iadertina – Zadarski statut*, Zadar 1997.

Robert LELJAK – Josip KOLANOVIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 4, Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355.*, sv. 1, Zadar 2001.

Robert LELJAK – Josip KOLANOVIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 5, Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1355-1356.*, sv. 2, Zadar 2003.

Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 1 od godine 960 do 1335*, Zagreb 1868.

Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i Mletačke republike: knjiga 2 od godine 1336 do 1347*, Zagreb 1870.

Jakov STIPIŠIĆ – Mirko ZJAČIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 2, Spisi zadarskog bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296-1337.*, Zadar 1969.

Jakov STIPIŠIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 3, Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349-1350.*, Zadar 1977.

Ferdo ŠIŠIĆ, Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga, *Vjestnik kraljevskog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arkiva* VI (1904.) str. 1-59.

Tadija SMIČIKLAS i ostali, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije), sv. 5, 6, 8, 9, 10, 12-18, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1907.-1990.

Antun ŠOLJIĆ – Zdravko ŠUNDRICA – Ivo VESELIĆ, *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik 2002.

Mirko ZJAČIĆ, *Spisi zadarskih bilježnika 1, Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279.-1308.*, Zadar 1959.

Literatura

David ABULAFIA, The Italian south, u: *The New Cambridge Medieval History*, sv. 6, Cambridge 2000., str. 488-514.

Anna ADAMSKA – Marco MOSTERT (ur.), *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*, Turnhout 2004.

Mladen ANČIĆ, Od tradicije "sedam pobuna" do dragovoljnih mletačkih podanika. Razvojna putanja Zadra u prvome desetljeću 15. stoljeća, *Povijesni prilozi* 37 (2009.), str. 43-96.

Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, *Iz pravne povijesti Zagreba*, Zagreb 1998.

Franz J. ARLINGHAUS – Marcus OSTERMANN – Oliver PLESSOW – Gudrun TSCHERPEL (ur.), *Transforming the Medieval World: Uses of Pragmatic Literacy in the Middle Ages*, Turnhout 2006.

Mario ASCHERI, *I diritti del Medioevo italiano: Secoli XI-XV*, Rim 2003.

Rodney BARKER, *Legitimating Identities: The Self-Presentations of Rulers and Subjects*, Cambridge 2004.

Manlio BELLOMO, *The Common Legal Past of Europe 1000-1800*, The Catholic University of America Press, Washington 1995.

Peter L. BERGER, Thomas LUCKMANN, *Socijalna konstrukcija zbilje*, Zagreb 1992.

Harold J. BERMAN, *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Cambridge (Massachusetts) – London 1983.

Ivan BEUC, Statut zadarske komune iz 1305. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 2 (1954.), str. 491-781.

Sarah R. BLANSHEI, Criminal Justice in Medieval Perugia and Bologna, *Law and History Review* 1 (1983.), br. 2, str. 251-275.

Sarah R. BLANSHEI, *Politics and Justice in Late Medieval Bologna*, Leiden – Boston 2010.

James A. BRUNDAGE, *The Medieval Origins of the Legal Profession: Canonists, Civilians and Courts*, Chicago – London 2008.

Vitaliano BRUNELLI, Gli "Statuta Jadertina", *Programma dell'I. R. Ginnasio superiore di Zara* XLIX (1906.), str. 3-35.

Vitaliano BRUNELLI, I Libri Consiliorum della Città di Zara, *Bulletino di archeologia e storia Dalmata*, god. 5, Split 1882., str. 44-46, 59-61, 91-94.

Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al 1409 compilata sulle fonti e integrata da tre capitoli sugli usi e costumi*, Venecija 1913. (pretisak Trst, 1974.).

Mario CARAVALE, *Ordinamenti giuridici dell'Europa medievale*, Bologna 1994.

Michael T. CLANCHY, *From Memory to Written Record: England 1066-1307*, Oxford 1993.

Paul CONNERTON, *Kako se društva sjećaju*, Zagreb 2004.

Ennio CORTESE, *Il diritto nella storia medievale*, vol. 2, Rim 1996.

Patricia CRONE, *Pre-Industrial Societies*, Oxford – Cambridge 1989.

Gregor ČREMOŠNIK, Odnos Dubrovnika prema Mlecima do godine 1358., *Narodna starina* 12 (1933.), str. 3-12.

Trevor DEAN, *Crime and Justice in Late Medieval Italy*, Cambridge 2007.

Sabine Florence FABIJANEC, Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 22 (2004.), str. 55-120.

Sabine Florence FABIJANEC, Pojava profesije mercator i podrijetlo trgovaca u Zadru u XIV. i početkom XV. stoljeća, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 19 (2001.), str. 83-125.

Sabine Florence FABIJANEC, Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 17 (1999.), str. 31-60.

Vinko FORETIĆ, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7 (1959.), str. 315-335.

Giuseppe FRANCHI, Giurisdizione civile: Diritto processuale civile, *Enciclopedia giuridica*, Istituto della enciclopedia italiana, sv. 17, Rim 1991.

Jacques Le GOFF, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb 1982.

Branka GRBAVAC, *Zadarski notari u 13. i 14. stoljeću*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb 2006.

Branka GRBAVAC, Zadarski plemići kao kraljevski vitezovi u doba Ludovika I. Anžuvinca, *Acta Histriae* 16 (2008.), br. 1-2, str. 89-116.

Paolo GROSSI, *A History of European Law*, Oxford 2010.

Paolo GROSSI, *L'ordine giuridico medievale*, Rim – Bari 1999.

Dane GRUBER, Borba Ludovika I. s Mlečanima za Dalmaciju (1348-1358), *Rad JAZU* 152 (1903.), str. 32-161.

Dane GRUBER, Dalmacija za Ludovika I. (1358-1382), *Rad JAZU* 166 (1906.), str. 164-215., 168 (1907.), str. 163-240.

Geoffrey HOSKING, Trust and distrust: a suitable theme for historians?, *Transactions of the Royal Historical Society* 16 (2006.), str. 95-115.

Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, *Višegradski ugovor temelj Dubrovačke Republike*, Zagreb 2003.

Damir KARBIĆ, Defining the Position of Croatia During the Restoration of Royal Power (1345-1361). An Outline, u: Balázs NAGY – Marcell SEBŐK (ur.), *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, Budimpešta 1999., str. 520-526.

Damir KARBIĆ, Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića. Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna, *Povijesni prilozi* 35 (2008.), str. 43-60.

Derek KEENE, Towns and the growth of trade, u: *The New Cambridge Medieval History*, vol. 4, part. 1, Cambridge 2008., str. 47-85.

Nada KLAIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976.

Nada KLAIĆ, Tribuni i consules zadarskih isprava X. i XI. stoljeća, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 11 (1968.), str. 67-92.

Nada KLAIĆ – Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976.

Vjekoslav KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, knjiga 2, Zagreb 1975.

Antonio KREKICH, La "Curia consulum et maris" del comune medioevale Zaratino e alcuni suoi atti, *Atti e memorie della società Dalmata di storia patria*, vol. 1, Zadar 1926., str. 148-171.

Miroslav KURELAC – Damir KARBIĆ , Ljetopis "Obsidionis Iadrensis libri duo", njegovo historiografsko i povijesno značenje, u: *Obsidio Iadrensis – Opsada Zadra, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 54, Zagreb 2007., str. 3-20.

Nella LONZA, Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće), *Acta Histriae* 16 (2008.), 1-2, str. 117-136.

Nella LONZA, *Pod plaštem pravde: Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Dubrovnik 1997.

Nella LONZA, "Pred gosparom knezom i njegovim sucima...": dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 30 (1992.), str. 25-54.

Nella LONZA, Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 41 (2003.), str. 45-74.

Nella LONZA, Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40 (2002.), str. 57-104.

Nella LONZA, Uvod, u: *Statut grada Dubrovnika*, Dubrovnik 2002., str. 11-46.

Nella LONZA – Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, Dubrovački "Liber de maleficiis" iz 1312-1313. godine, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 25 (1992.), str. 173-228.

Roberto S. LOPEZ, *Commercial Revolution in the Middle Ages*, Cambridge 1976.

Niklas LUHMANN, *Law as a Social System*, Oxford 2004.

Niklas LUHMANN, *Legitimacija kroz proceduru*, Zagreb 1992.

Niklas LUHMANN, *Teorija sistema: svrhovitost i racionalnost*, Zagreb 1981.

Lujo MARGETIĆ, Funkcija i porijeklo službe egzaminatora u srednjovjekovnim komunama Hrvatskog primorja i Dalmacije, *Starine* 55 (1971.), str. 191-210.

Lujo MARGETIĆ, O sudskom postupku u zagrebačkom Gradecu u XIII. i XIV. stoljeću, *Rad HAZU, Razred za društvene znanosti* 33 (1995.), str. 23-52.

Lujo MARGETIĆ, Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 16 (1975.), str. 25-53.

Zrinka NIKOLIĆ, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetom i jedanaestom stoljeću, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* 23 (2005.), str. 1-24.

Zrinka NIKOLIĆ, *Rođaci i bližnji: Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 2003.

Šime PERIČIĆ, *Razvitak gospodarstva Zadra i okolice u prošlosti*, Zagreb – Zadar 1999.

Vladimir PEZO (ur.), *Pravni leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2007.

Henri PIRENNE, *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade*, Princeton 1946.

Tomislav RAUKAR, Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću, *Historijski zbornik* 33-34 (1980.-1981.), str. 139-209.

Tomislav RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split 2007.

Tomislav RAUKAR, *Zadar u XV stoljeću: ekonomski razvoj i društveni odnosi*, Zagreb 1977.

Tomislav RAUKAR, Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta Zagreb* 7-8 (1969.-1970.), str. 19-79.

Gordan RAVANČIĆ, *Curia maior ciuilium* – najstariji sačuvani registar građanskih parnica srednjovjekovnog Zadra (1351.-1353.), *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001.), str. 85-160.

Gordan RAVANČIĆ, *Vrijeme umiranja: crna smrt u Dubrovniku 1348.-1349.*, Zagreb 2010.

Hilde de RIDDER-SYMOENS (ur.), *A History of the University in Europe, vol. 1, Universities in the Middle Ages*, Cambridge 1994.

Bernd SCHNEIDMÜLLER, Constructing the Past by Means of the Present: Historiographical Foundations of Medieval Institutions, Dynasties, Peoples and Communities, u: Gerd ALTHOFF (ur.), *Medieval Concepts of the Past: Ritual, Memory, Historiography*, Cambridge 2003., str. 167-192.

Teodora SHEK BRNARDIĆ, Tavernik, tavernikalni sud i tavernikalno pravo, *Arhivski vjesnik* 40 (1997.), str. 179-198.

Daniel L. SMAIL, *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity, and Legal Culture in Marseille*, Ithaca – London 2003.

Gabrielle M. SPIEGEL, Political Utility in Medieval Historiography: A Sketch, u: ISTA, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore – London 1999., str. 83-98.

Peter STEIN, *Rimsko pravo i Europa. Povijest jedne pravne kulture*, Zagreb 2007.

Laura I. STERN, *The Criminal Law System of Medieval and Renaissance Florence*, Baltimore – London 1994.

Ante STRGAČIĆ, Zadarsko-mletački rat godine 1311-1313. i pogiblja mletačkog admirala pod Zadrom, u: *Pomorski zbornik*, sv. 2, Zagreb 1962., str. 1597-1614.

Ferdo ŠIŠIĆ, Pad Mladena Šubića, bana hrvatskoga i bosanskoga. Istorička studija, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 14 (1902.), str. 335-366.

Ferdo ŠIŠIĆ, *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350.-1416.)*, Zagreb 2004. (pretisak iz 1902.).

Ferdo ŠIŠIĆ, Zadar i Venecija od godine 1159. do 1247., *Rad JAZU* 142 (1902.), str. 219-274.

Antonio TEJA, *Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409*, Zadar 1936.

Massimo VALLERANI, Conflitti e modelli procedurali nel sistema giudiziario comunale. I registri di processi di Perugia nella seconda meta del XIII secolo, *Società e storia* 48 (1990.), str. 267-299.

Massimo VALLERANI, *La giustizia pubblica medievale*, Bologna 2005.

Kosta VOJNOVIĆ, Sudbeno ustrojstvo republike Dubrovačke, *Rad JAZU* 105 (1891.), str. 1-48.

Kosta VOJNOVIĆ, Sudbeni ustroj republike dubrovačke, *Rad JAZU* 108 (1892.), str. 99-181.

PRILOZI

Prilog 1: Notari zadarske CMC[716]

Konrad pok. Rangerija, građanin Padove
(*Coradus condam Rangerii ciuis Paduanus*)

3.1.1349.	(CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 109)
14.3.1363.	(CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 47')

Damjan pok. Andrije de Zandequilis iz Parme
(*Damianus condam Andree de Zandequilis de Parma*)

24.4.1351.	(CMC, kut. IV, fasc. 14, fol. 3')
13.2.1353.	(CMC, kut. IV, fasc. 14, fol. 39')

Rangerije, sin notara Konrada iz Padove
(*Rangerius filius ser Coradi de Padua*)

7.10.1361.	(CMC, kut. II, fasc. 5, fol. 41)
7.3.1362.	(CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 223')

Isnard pok. Romanata de Romanato iz Padove
(*Isnardus condam Romanati de Romanato de Padua*)

17.11.1362.	(CMC, kut. VI, fasc. 7, fol. 37')
19.2.1364.	(CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 222)

Bartolomej pok. Paganina iz Bologne
(*Bartholomeus condam ser Paganini de Bononia*)

19.2.1364.	(CMC, kut. II, fasc. 4, fol. 19)
7.6.1365.	(CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 40)

Ivan de Polis iz Parme
(*Iohannes de Polis de Parma*)

19.8.1365.	(CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 226)
30.4.1367.	(CD 14, doc. 10, str. 22)

Petar zvan Perencan pok. gospodina Açona de Lemicetis iz Padove
(*Petrus dictus Perençanus condam domini Açonis de Lemicetis de Padua*)

22.4.1366.	(CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 46)
23.9.1366.[717]	(CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 167)

Bartolomej pok. Paganina iz Bologne
(*Bartholomeus condam ser Paganini de Bononia*)

7.5.1367.	(CMC, kut. II, fasc. 4, fol. 1')
7.7.1367.	(CMC, kut. II, fasc. 4, fol. 2)

[716] Prvi datum kod svakoga notara odnosi se na prvi zabilježeni spomen, a drugi datum na posljednji zabilježeni spomen njegove djelatnosti kao notara zadarske CMC. Osobe koje nisu djelovale kao stalni notari CMC, nego samo kao privremene zamjene, uvučene su prema sredini stranice.

[717] Ovo je zadnji spomen Petra Perencana, ali je on najvjerojatnije mijenjao Ivana de Polis sve to travnja 1367.

Klerik Broniktov Franje iz Ferma
(*Clericus Bronicti Francisci de Firmo*)

14.8.1367. (CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 163')
18.6.1369. (CMC, kut. IV, fasc. 12, p. 224)

Vannes pok. Bernarda iz Ferma
(*Vannes condam Bernardi de Firmo*)

31.8.1368. (CMC, kut. IV, fasc. 5, p. 106)
31.10.1368. (Arh. sam. sv. Marije, Pergamene, mapa 4, br. 255.)

Lovro pok. gospodina Gerardina de Alessandrinis iz Reggija
(*Laurencius condam domini Gerardini de Alessandrinis de Regio*)

7.8.1369. (CMC, kut. III, fasc. 1, fol. 59)
22.3.1375. (CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 90)

Vannes pok. Bernarda iz Ferma
(*Vannes condam Bernardi de Firmo*)

10.1375.[718] (CMC, kut. IV, fasc. 4/4, p. 83)
31.3.1379. (CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 16')

Bartolomej pok. Paganina iz Bologne
(*Bartholomeus condam ser Paganini de Bononia*)

25.10.1381. (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 7, 9)

Ivan pok. Baldinota de Baldinoctis de Casulis
(*Iohannes quondam Baldinocti de Baldinoctis de Casulis*)

25.10.1381. (CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 27)
10.5.1386. (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 40)

Rajmund sin ser Komina de Modiis iz Asule
(*Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula*)

16.5.1386.[719] (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 37')
28.6.1389. (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 59')

Vannes Dominika Ivanova iz Ferma
(*Vannes Dominici Iohannis de Firmo*)

5.8.1389. (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 58')
14.9.1390. (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 68')

[718] Točan se datum ne vidi zbog oštećenja lista. Iako se na ovom mjestu Vannes Bernardov iz Ferma ne spominje izravno, nedvojbeno se radi o njegovu rukopisu.
[719] Rajmund se prije toga javlja i u jednom dokumentu o postavljanju oporučnih izvršitelja od 20. travnja 1385., ali je tada još uvijek bio samo zamjena Ivanu de Casulis. O tome vidi: CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 44'. Prvi put se samostalno u svojstvu notara CMC javlja 16. svibnja 1386.

Vannes pok. Bernarda iz Ferma
(*Vannes condam Bernardi de Firmo*)

7.10.1390.[720] (CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 69)
30.8.1404. (CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 165)

Petar pokojnog Bartolomeja de Annobonis iz Sarzane
(*Petrus condam Bartholomei de Annobonis de Sarçana*)

6.8.1391. (CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 125)

Petar pokojnog Bartolomeja de Annobonis iz Sarzane
(*Petrus condam Bartholomei de Annobonis de Sarçana*)

27.8.1392. (CMC, kut. V, fasc. 7, fol. 15')

Petar pokojnog Bartolomeja de Annobonis iz Sarzane
(*Petrus condam Bartholomei de Annobonis de Sarçana*)

2.8.1400. (CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 7)

Teodor de Prandino iz Vincenze
(*Theodorus de Prandino de Vincencia*)

19.9.1404. (CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 55')
26.10.1413.[721] (CMC, kut. VII, fasc. 2, fol. 80')

[720] Prvi upis Vannesa Bernardova iz Ferma datiran je na ovom mjestu 7. rujna 1390., ali je taj datum netočan i trebao bi biti 7. listopada 1390. Opširnije o tome vidi ovdje, str. 16.
[721] Sporadično se susreće i u svibnju 1427. te od listopada 1437. do veljače 1439. godine.

Prilog 2: Izvorne cjeline spisa u arhivskom fondu CMC

ZADARSKA *CURIA MAIOR CIUILIUM*

Knjige procesa

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
29.5.1358. - 6.11.1358.	kut. I, b. 1, fasc. 3	fol. 1-39'	Coradus condam Rangerii de Padua	*petitiones ciuiles mobilium*
27.6.1358. - 29.4.1360.	kut. III, fasc. 2	fol. 181-194'	Coradus condam Rangerii de Padua	*appelationes*
7.1.1359. - 14.11.1363.	kut. VI, fasc. 6/3	fol. 1'-20	Coradus condam Rangerii de Padua (do 4.12.1362.) Rangerius filius ser Coradi de Padua (od studenoga 1361. do kraja veljače 1362.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (od 1.3.1363.)	*Liber de contradictis* listovi su okrenuti naopako pa *verso* stranice idu prije *recto* stranica
15.6.1359. - 2.5.1360.	kut. II, fasc. 5	fol. 70, 87, 71-86'	Coradus condam Rangerii de Padua	*petitiones ciuiles mobilium*
7.1.1361. - 21.2.1363.	kut. II, fasc. 5	fol. 36-51'	Coradus condam Rangerii de Padua (kroz cijeli dio) Rangerius filius ser Coradi de Padua (zajedno s Konradom od 7.10.1361. do 5.3.1362.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (u naknadnim upisima od 6.5.1363.)	*Quaternus appelationum* (oznaka na registru)
22.1.1361. - 11.3.1362.[722]	kut. III, fasc. 2	fol. 195-209', 212-223', 210-211', 224-225'	Coradus condam Rangerii de Padua (kroz cijeli dio) Rangerius filius ser Coradi de Padua (zajedno s Konradom od 5.11.1361. do 7.3.1362.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (u naknadnim upisima od 5.5.1363.)	*petitiones ciuiles mobilium*
< 05.1362. - 7.6.1363.	kut. VI, fasc. 7	fol. 19-60'	Coradus condam Rangerii de Padua (do 14.3.1363.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (od 17.11.1362. s Konradom, a od 20.3.1363. sam) Bartholomeus ser Paganini de Bononia (u naknadnim upisima od ožujka 1364.)	*petitiones ciuiles mobilium*

[722] Budući da u svesku nema oznake godine, datiranje se može provesti posredno. Naime, na fol. 214 sudac je strankama u upisu od 6. travnja odobrio rok za provedbu određenih pravnih radnji do završetka uskršnjih blagdana. Kako je Uskrs 1362. bio 17. travnja, to znači da ne može biti govora ni o jednoj drugoj okolnoj godini jer jer Uskrs 1361. bio 28. ožujka, 1363. bio je 2. travnja, a 1364. bio je 24. ožujka.

17.10.1362. - 24.1.1363.	kut. II, fasc. 2 kut. II, fasc. 4 kut. VII, fasc. 2	fol. 37 fol. 6-19' fol. 19'-19	Coradus condam Rangerii de Padua (do 18.2.1363.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (zajedno s Konradom od 9.1.1363.) Bartholomeus ser Paganini de Bononia (u naknadnim upisima od 19.2.1364.)	*petitiones de stabilibus* list iz kut. VII, fasc. 2 je okrenut naopako
početak 1364.	kut. I, b. 1, fasc. 2	fol. 20	Isnardus Romanati de Romanato de Padua	
<22.8.1365. - 12.1365. 12.1365. - 18.8.1366.	kut. III, fasc. 1 kut. III, fasc. 1	fol. 189-202', 217, 203-209', 211, 210, 212-216', 218-225', 227 fol. 62, 61, 63, 155-156', 159-170', 157-158', 64-65', 154	Iohannes de Polis de Parma	*petitiones de stabilibus*
19.8.1365. - 17.3.1366.	kut. III, fasc. 1	fol. 226, 27-45'	Iohannes de Polis de Parma (kroz cijeli dio) Clericus Bronicti Francisci de Firmo (u naknadnim upisima od 9.11.1367.)	*Liber de contradictis*
22.4.1366.	kut. III, fasc. 1	fol. 46	Petrus Perençanus de Padua	*Liber successionum*
12.8.1367. - 18.6.1369.	kut. IV, fasc. 9 kut. IV, fasc. 11 kut. IV, fasc. 12	p. 154-160 p. 194-197 p. 198-237	Clericus Bronicti Francisci de Firmo (kroz cijeli dio) Laurencius de Alessandrinis de Regio (u naknadnim upisima od 9.8.1369.)	*petitiones de stabilibus*
4.9.1367. - 25.2.1369.	kut. III, fasc. 1	fol. 25, 1-22'	Clericus Bronicti Francisci de Firmo (kroz cijeli dio) Laurencius de Alessandrinis de Regio (u naknadnim upisima od 9.10.1369.)	*Liber successionum* (oznaka na registru)
9.7.1368. - 30.5.1369.	kut. III, fasc. 1	fol. 26, 53-60'	Clericus Bronicti Francisci de Firmo (kroz cijeli dio) Laurencius de Alessandrinis de Regio (u naknadnim upisima od 7.8.1369.)	*Liber de contradictis* (oznaka na registru)
21.8.1369.	kut. IV, fasc. 8	p. 150-151	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
8.10.1369. - 27.10.1369.	kut. IV, fasc. 5	p. 95-102	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
10.11.1369. - 20.1.1370. 25.1.1370. - 10.2.1370.	kut. IV, fasc. 4/3 kut. IV, fasc. 5	p. 63-74 p. 103-110	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
5.3.1370.	kut. IV, fasc. 8	p. 152-153	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
29.8.1370. - 20.10.1370. 2.10.1370. - 12.1.1371.	kut. IV, fasc. 6	p. 125-128 p. 113-124	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
17.6.1371. - 13.8.1371. 9.10.1371. - 16.10.1371.	kut. IV, fasc. 6	p. 133-145 p. 129-132	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
<30.1.1372.	kut. IV, fasc. 7	p. 146-149	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
29.1.1372. - 16.4.1372.	kut. IV, fasc. 13	p. 238-239, 242-267	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
7.5.1372. - 2.8.1372. 10.8.1372. - 17.2.1373. 17.2.1373. - 18.2.1373.	kut. IV, fasc. 4/1 kut. IV, fasc. 3 kut. IV, fasc. 4/1	p. 1-18 fol. 1, 3-12', 2 p. 19-24	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
7.3.1373. - 23.4.1373.	kut. IV, fasc. 4/1	p. 26-25, 27-36	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
5.8.1374. - 22.8.1374.	kut. IV, fasc. 4/2	p. 37-62	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*
13.11.1374. - 22.3.1375.	kut. IV, fasc. 4/4	p. 75-82, 83-90	Laurencius de Alessandrinis de Regio	*petitiones de stabilibus*

5.11.1381. - 13.8.1386.	kut. II, fasc. 7	fol. 1-50'	Iohannes condam Baldinocti de Casulis	*petitiones de stabilibus*
19.3.1386. - 2.3.1387.	kut. V, fasc. 11	fol. 12'-12, 1, 4'-4, 5'-5, 6-7', 8'-8, 9'-9, 10'-10, 11'-11, 17-19', 16, 15'-15, 13'-13, 27, 26, 25, 23, 24, 22, 21, 20, 2, 3	Iohannes condam Baldinocti de Casulis (19.3.1386.) Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula (6.6.1386. - 2.3.1387.)	*petitiones ciuiles mobilium* svi listovi su vertikalno pokidani napola, a sačuvana je samo jedna polovica svakoga lista pojedini listovi su okrenuti naopako, pa tada *verso* stranice idu prije *recto* stranica fol. 14 pripada fondu CCM
31.5.1391. - 8.12.1391.	kut. V, fasc. 8 kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 8	fol. 1-19' fol. 147 fol. 20	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
28.10.1392. - 12.1.1394.	kut. V, fasc. 10 kut. V, fasc. 5 kut. V, fasc. 6 kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 7	fol. 143-162' fol. 55-74' fol. 1-18' fol. 90-95' fol. 1-20'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
6.3.1394. - 03.1394.	kut. V, fasc. 10	fol. 22-23'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
16.6.1394. - 26.8.1394.	kut. III, fasc. 2	fol. 70-89'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
29.9.1394. - 6.10.1394.	kut. V, fasc. 10	fol. 74-76'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium* fol. 74 i 75 nije prava sredina, tj. neki listovi nedostaju
9.12.1394. - 28.2.1395.	kut. V, fasc. 1	fol. 1-10'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
11.3.1395. 6.5.1395	kut. III, fasc. 2	fol. 119 fol. 108	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
6.8.1396. - 16.8.1396.	kut. V, fasc. 10	fol. 29-36'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
11.3.1397. - 19.6.1397.	kut. III, fasc. 2	fol. 133-137', 139-142', 138, 143-146'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
6.8.1397. - 11.11.1397.	kut. III, fasc. 2	fol. 1, 5-12', 19, 2-3', 13, 4, 16, 14, 17-18'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
<15.4.1398. - 30.6.1398.	kut. V, fasc. 10 kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 10	fol. 228 fol. 36-41', 44-45' fol. 163	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
2.11.1398.	kut. V, fasc. 10	fol. 88	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
>16.11.1398.	kut. V, fasc. 10	fol. 229	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
9.12.1398.	kut. V, fasc. 10	fol. 120	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
21.2.1399. - 24.4.1399.	kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 10	fol. 20, 130-131', 21, 132 fol. 25, 89-90', 26	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
17.3.1400. - 8.4.1400. 28.10.1400.	kut. III, fasc. 2	fol. 180, 170-174' fol. 175	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
03.1401.	kut. III, fasc. 2	fol. 62-69'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium* Točni datumi se ne vide zbog oštećenja listova.
7.1.1402. - 2.3.1402.	kut. III, fasc. 2	fol. 30-32', 129, 33-35'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
1.12.1402. - 22.2.1403.	kut. III, fasc. 2	fol. 148-157'	Vannes condam Bernardi de Firmo	*petitiones ciuiles mobilium*
prije 29.2.1403.	kut. III, fasc. 2	fol. 29	Vannes condam Bernardi de Firmo Theodorus de Prandino de Vincencia (u naknadnom upisu na kraju)	*petitiones ciuiles mobilium*

20.4.1403. - 8.6.1403.	kut. III, fasc. 2	fol. 114-118', 109-113'	Vannes condam Bernardi de Firmo Theodorus de Prandino de Vincencia (u naknadnim upisima)	*petitiones ciuiles mobilium*
1.10.1403. - 13.12.1403.	kut. V, fasc. 10	fol. 121, 123-131', 122, 132', 37-38'	Vannes condam Bernardi de Firmo Theodorus de Prandino de Vincencia (u naknadnim upisima)	*petitiones ciuiles mobilium*
< 9.1.1404. - 22.5.1404.	kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 10 kut. III, fasc. 2 kut. V, fasc. 10	fol. 58-61' fol. 192-193' fol. 128 fol. 24	Vannes condam Bernardi de Firmo Theodorus de Prandino de Vincencia (u naknadnim upisima)	*petitiones ciuiles mobilium*
2.10.1404. - 10.4.1405.	kut. VII, fasc. 2	fol. 1, 82-107', 2	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Petitiones et actus ciuiles mobilium* (oznaka na registru)
23.10.1404. - 11.3.1410.	kut. VII, fasc. 2	fol. 3, 45, 4-5', 8-18'	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Liber de contradictis* fol. 6-7' je dražbovni brevijar
23.11.1404. - 8.2.1406. <20.3.1406.	kut. VII, fasc. 2 kut. VI, fasc. 5	fol. 20-44', 52 fol. 58'-58	Theodorus de Prandino de Vincencia	*petitiones de stabilibus*
4.2.1407.	kut. VII, fasc. 1/11	fol. 1	Theodorus de Prandino de Vincencia	*petitiones ciuiles mobilium*
23.1.1408. - 12.9.1413.	kut. VII, fasc. 2	fol. 60-81'	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Liber successionum*
8.11.1411. - 22.11.1411.	kut. VI, fasc. 2	fol. 2	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Liber de contradictis*
7.5., 27.6., 14.10.	kut. I, b. 1, fasc. 2	fol. 16, 15'-15	Coradus condam Rangerii de Padua	po notaru prije 1363.
?	kut. IV, fasc. 11	p. 190-191	Laurencius de Alessandrinis de Regio	po notaru između 1369. i 1375.
4.6. - 15.6.	kut. III, fasc. 2	fol. 176-179'	Bartholomeus ser Paganini de Bononia Vannes condam Bernardi de Firmo (u naknadnim upisima)	po notarima iza 1375.

Iskazi svjedoka

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
26.2.1359. - 6.10.1359.	kut. IV, fasc. 16	fol. 2, 4, 4(!), 5-12', 14-21', 23-33'	Coradus condam Rangerii de Padua	prva dva lista koja nisu numerirana pripadaju knjizi presuda
1.2.1362. - 7.6.1362.	kut. II, fasc. 1	fol. 1, 3-6', 9, 8, 10, 11, 13, 15-18', 20, 21, 23, 25, 27, 28, 30-33', 35, 36, 38, 39, 37, 40, 42, 34, 43-47', 29, 48, 26, 49, 24, 50, 51, 22, 19, 52, 41, 53, 54, 14, 55, 12, 56, 57, 7, 58, 59, 2	Coradus condam Rangerii de Padua Rangerius filius ser Coradi de Padua (zajedno s Konradom od 1.2. do 6.3.1362.)	
2.5.1363. - 23.7.1363.	kut. II, fasc. 4 kut. I, b. 1, fasc. 1	fol. 20 fol. 1-3', 5, 6, 4, 7-11', 13, 14, 16, 15, 17, 19, 18, 20-27', 30, 29, 31, 33, 34, 28, 35, 37, 39, 40, 45, 46, 42, 48, 38, 44, 49-51', 47, 52, 43, 41, 53, 36, 54, 55, 32, 56-63', 12, 64-73'	Isnardus Romanati de Romanato de Padua	
23.8.1365. - 21.6.1366.	kut. III, fasc. 1	fol. 74-111', 112-153'	Iohannes de Polis de Parma	
25.7.1366. - 25.8.1366.	kut. III, fasc. 1	66-72'	Iohannes de Polis de Parma	*Tertius quaternus testificationum* (oznaka na registru)

29.4.1367.	kut. III, fasc. 1	fol. 73	Iohannes de Polis de Parma	
10.2.1392. - 20.6.1392.	kut. V, fasc. 9	14 listova, nisu numerirani	Vannes condam Bernardi de Firmo	*Testium liber* (oznaka na registru)
3.11.1393. - 23.1.1394. 28.6.1394.	kut. III, fasc. 2	fol. 22-27'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
>12.11.1394. - <10.12.[1394.]	kut. V, fasc. 10	fol. 164-179'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
1.11.1398.	kut. III, fasc. 2	fol. 42-43'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
12.2.1402. 9.12.1402. 4.4.1403. 6.4.1403. 20.4.[1403.] 26.6.1403.	kut. V, fasc. 10	fol. 77, 78-85', 87, 86	Vannes condam Bernardi de Firmo	*Quaternus testium et intentionum* (oznaka na fol. 77)
2.11.1405. - 15.1.1408.	kut. VII, fasc. 1/11	fol. 2-14, 14a, 14'-21'	Theodorus de Prandino de Vincencia	
27.3.1408.	kut. VII, fasc. 2	fol. 59		
?	kut. III, fasc. 2	fol. 96-107'	Vannes condam Bernardi de Firmo	po notaru 90-e godine 14. ili početak 15. stoljeća
?	kut. V, fasc. 10	fol. 20-21'	Vannes condam Bernardi de Firmo	po notaru 90-e godine 14. ili početak 15. stoljeća
?	kut. V, fasc. 10	fol. 230-233'	Vannes condam Bernardi de Firmo	po notaru 90-e godine 14. ili početak 15. stoljeća
?	kut. V, fasc. 11	fol. 28		intencija napisana nepoznatom rukom, s nadopunama notara Teodora de Prandino
?	kut. II, fasc. 8	fol. 21, 22		intencija napisana nepoznatom rukom

Presude

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
< 18.3.1359. - 20.8.1359.	kut. VI, fasc. 6/1 kut. IV, fasc. 16	fol. 1-22' sine fol. (prva 2 lista)	Coradus condam Rangerii de Padua	
11.10.1359. - 26.6.1360.	kut. II, fasc. 5	fol. 4, 2, 6-8, 3, 5, 9-18', 20-32', 19, 33, 34, 35, 52, 53	Coradus condam Rangerii de Padua	
14.1.1363. - 14.12.1363.	kut. IV, fasc. 1 kut. II, fasc. 5	fol. 1-41' fol. 56	Coradus condam Rangerii de Padua Isnardus Romanati de Romanato de Padua (od 24.5.1363.)	
< 16.2.1364. - 20.4.1364.	kut. II, fasc. 2	fol. 1-6', 8-19', 7, 20-25'	Isnardus Romanati de Romanato de Padua (do fol. 12') Bartholomeus ser Paganini de Bononia (od fol. 13)	
15.7.1386. - 31.8.1388.	kut. VI, fasc. 5	fol. 62-81', 96-120'	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	
< 5.2.1389. - 28.6.1389.	kut. VI, fasc. 5	fol. 82-95'	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	
kraj 1389. ili početak 1390. - 02.1390.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 68-80'	Vannes condam Dominici de Firmo	
04.1390. - 06.1390.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 30-33'	Vannes condam Dominici de Firmo	
16.12.1392. - 27.1.1393.	kut. V, fasc. 10	fol. 219, 114-119'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
1.2.1393. - 22.3.1393.	kut. V, fasc. 10	fol. 94-113'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
22.3.1393. - 30.8.1393.	kut. V, fasc. 4	fol. 35-54'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
30.8.1393. - 9.12.1393.	kut. V, fasc. 10	fol. 220-227'	Vannes condam Bernardi de Firmo	

02.1395. - 13.2.1395.	kut. V, fasc. 10	fol. 180-191'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
11.5.1395. - 27.8.1395.	kut. V, fasc. 10	fol. 209, 210-217', 218	Vannes condam Bernardi de Firmo	
27.8.1395. - 9.10.1395.	kut. V, fasc. 10	fol. 194-207'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
1397./1398., indictione VI	kut. V, fasc. 10	fol. 139-142'	Vannes condam Bernardi de Firmo	indikcija je VI, što znači da je između 24.9.1397. i 23.9.1398.
<13.3.1398. - 27.6.1398.	kut. V, fasc. 2	fol. 11-22'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
27.6.1398. - 26.10.1398. 30. i 31.8.1398.	kut. V, fasc. 3 kut. V, fasc. 10	fol. 23-34' fol. 133-134'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
16.12.1398.	kut. V, fasc. 10	fol. 73	Vannes condam Bernardi de Firmo	
19.2.1404. - 20.3.1404.	kut. V, fasc. 10	fol. 137, 135-136', 138, 208	Vannes condam Bernardi de Firmo	fol. 137 je okrenut naopako
28.6.1404. - 30.8.1404.	kut. III, fasc. 2	fol. 158-167'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
?	kut. II, fasc. 8	fol. 25	Coradus condam Rangerii de Padua	po notaru prije 1363.
?	kut. V, fasc. 10	fol. 91-92'	Vannes condam Bernardi de Firmo	po notaru 90-e godine 14. ili početak 15. stoljeća

Izvještaji o dodjeli založnoga prava zbog ogluhe tuženika (*districtae*)

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
12.6.1359. - 5.3.1363.	kut. II, fasc. 5	fol. 57-69'	Coradus condam Rangerii de Padua (do 18.2.1363.) Rangerius filius ser Coradi de Padua (umjesto Konrada od 15.11.1361. do 14.2.1362.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (od 5.3.1363.)	

Ostavinske rasprave

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
1.4.1351. - 22.2.1353.	kut. IV, fasc. 14	fol. 1-40'	Coradus condam Rangerii de Padua Damianus condam Andree de Zandequilis de Parma	notari se izmjenjuju kroz čitav fascikl objavio G. Ravančić

ZADARSKA *CURIA DOMINORUM RECTORUM*

Knjiga izvršenja presuda (*Liber possessorum*)

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
27.4.1366. - 13.5.1366.	kut. III, fasc. 1	fol. 47-52'	Petrus Perençanus de Padua	
8.11.1381. - 20.2.1391.	kut. II, fasc. 3	fol. 1-79'	Iohannes condam Baldinocti de Casulis (fol. 1-37: 8.11.1382. - 17.4.1386.) Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula (fol. 37-58: 6.6.1386. - 24.6.1389.) Vannes condam Dominici de Firmo (fol. 58'-68': 5.8.1389. - 14.9.1390.) Vannes condam Bernardi de Firmo (fol. 69-79': 7.10.1390.[723] - 20.2.1391.)	
8.2.1394. - 21.9.1394.	kut. V, fasc. 10	fol. 246-255'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
7.10.1394. - 16.5.1395.	kut. V, fasc. 10	fol. 234-240', 243-245'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
26.8.1396. - 10.9.1397.	kut. V, fasc. 10	fol. 39-48'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
8.11.1397. - 20.9.1398.	kut. V, fasc. 10	fol. 49-58'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
21.3.1399.	kut. V, fasc. 10	fol. 28	Vannes condam Bernardi de Firmo	
20.1.1400. - 5.2.1401.	kut. V, fasc. 10	fol. 2-11'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
2.5.1402. - 10.10.1403.	kut. III, fasc. 2	fol. 120-127'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
16.1.1404. - 4.8.1404.	kut. V, fasc. 10	fol. 59-72'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
?	kut. III, fasc. 2	fol. 46-47'	Vannes condam Bernardi de Firmo	vjerojatno početak 15. stoljeća

Knjiga ponuda za otkup zaloga (*Liber presentationum pignorum*)

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
1.6.1386. - 7.2.1388.	kut. VI, fasc. 5	fol. 34-49'	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	
7.9.1392. - 17.4.1393.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 37-48'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
26.6.1395. - 13.12.1395.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 69-76'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
10.3.1396. - 7.3.1397.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 6-15'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
12.6.1397. - 6.8.1397.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 27	Vannes condam Bernardi de Firmo	
30.1.1398. - 11.6.1399.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 28, 29-35', 36, 16-26'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
11.8.1399. - 28.8.1399.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 77	Vannes condam Bernardi de Firmo	

[723] Na fol. 69 prvi datum je 7. rujna 1390., ali je očito pogrešan i trebao bi biti 7. listopada 1390. Opširnije o tome vidi ovdje, str. 16.

9.4.1400. - 16.2.1401.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 60-68'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
< 7.4.1401. - 9.9.1401.	kut. V, fasc. 10	fol. 12-19'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
21.8.1402. - 19.4.1403.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 49-59'	Vannes condam Bernardi de Firmo	

Knjiga institucija i supstitucija (*Liber institutionum et substitutionum*)

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
29.4.1403. - 9.3.1405.	kut. III, fasc. 2	fol. 48-57'	Vannes condam Bernardi de Firmo (do 26.8.1404.) Theodorus de Prandino de Vincencia (od 19.9.1404.)	

Acta civilia extraordinaria

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
9.5.1358. - 4.11.1359.	kut. IV, fasc. 15 kut. VI, fasc. 4 kut. VI, fasc. 6/2	fol. 1-40' fol. 1 fol. 1-36'	Coradus condam Rangerii de Padua	kut. IV, fasc. 15, fol. 39'-40 su pisani rukom nekoga drugoga notara.
20.3.1362. - 6.8.1363.	kut. I, b. 1, fasc. 2	fol. 1-12', 14, 13, 17-19'	Coradus condam Rangerii de Padua (do 28.2.1363.) Isnardus Romanati de Romanato de Padua (od 15.3.1363.)	
7.9.1365. - 22.3.1366.	kut. III, fasc. 1	fol. 171-188'	Iohannes de Polis de Parma	
29.4.1367. - 4.7.1367.	kut. II, fasc. 4	fol. 1, 5, 2, 3, 4	Iohannes de Polis de Parma (fol. 1, 1' - 29.4.1367.) Bartholomeus ser Paganini de Bononia (fol. 1'-5: 7.5.1367. - 4.7.1367.)	na fol. 3 je jedan upis nekoga trećega notara
27.8.1369. - 6.3.1370.	kut. IV, fasc. 2	fol. V-XVIII'	Laurencius de Alessandrinis de Regio	na kraju se nalazi jedna nepaginirana ceduljica
19.6.1371. - 3.3.1372.	kut. IV, fasc. 10 kut. IV, fasc. 9	p. 163-189 p. 161-162	Laurencius de Alessandrinis de Regio	
11.1371.	kut. IV, fasc. 13	p. 240-241	Laurencius de Alessandrinis de Regio	
25.10.1381. - 22.1.1382. 25.4.1382. - 31.10.1382. 9.3.[1385.] - 16.3.[1385.] 5.4.1385. - 5.10.1386. 9.12.1386. - 31.1.1387. 20.2.1387. - 10.6.1389.	kut. VI, fasc. 5 kut. II, fasc. 8 kut. II, fasc. 8 kut. II, fasc. 8 kut. VI, fasc. 5 kut. VI, fasc. 5	fol. 27, 29 fol. 1-10' fol. 26 fol. 11-20' fol. 28, 30 fol. 50-53', 1-25', 54-57'	Iohannes condam Baldinocti de Casulis (do 14.4.1386.) Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula (od 5.7.1386.)	u kut. II, fasc. 8, fol. 10'-11 je sredina u kojoj nedostaje veći komad jer je na fol. 10' 1382., a na fol. 11. 1385. godina kut. II, fasc. 8, fol. 26 je datiran po sucima
[Između 1381. i 1386.]	kut. II, fasc. 8	fol. 23, 24	Iohannes condam Baldinocti de Casulis	Ide negdje u prethodni registar, ali je nemoguće utvrditi godinu
09.1389. - 6.3.1391.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 38-67'	Vannes condam Dominici de Firmo (do 10.9.1390.) Vannes condam Bernardi de Firmo (od 19.10.1390.)	
1398.	kut. III, fasc. 2	fol. 168-169'	Vannes condam Bernardi de Firmo	
22.6.1399.	kut. V, fasc. 10	fol. 1	Vannes condam Bernardi de Firmo	
20.9.1404. - 13.12.1407.	kut. VII, fasc. 1/1 kut. VII, fasc. 1/4 kut. VII, fasc. 1/1	fol. 1-7', 14 fol. 1-4', 6-7', 8'-8, fol. 8-12', s. fol., 13, 15-33'	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Acta civilia extraordinaria* (oznaka na registru u kut. VII, fasc. 1/1, fol. 1)
3.9.1407.	kut. VI, fasc. 2	fol. 1	Theodorus de Prandino de Vincencia	

28.9. - 3.10.	kut. IV, fasc. 5	p. 93-94	Laurencius de Alessandrinis de Regio	po notaru između 1369. i 1375.
12.10. - 3.11.	kut. IV, fasc. 11	p. 192-193	Laurencius de Alessandrinis de Regio	po notaru između 1369. i 1375.
?	kut. VII, fasc. 1/4	fol 5	Theodorus de Prandino de Vincencia	po notaru 1404. ili poslije

ZADARSKA *CURIA CONSULUM ET MARIS*

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
23.10.[1385.] 13.11.1385.	kut. V, fasc. 11	fol. 14', 14	Iohannes condam Baldinocti de Casulis	jedan poništeni proces
<17.6.[1388.]	kut. II, fasc. 5	fol. 54	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	datirano po rektorima vjerojatno CCM po vrsti spora
1.10.1388. - 3.10.1388.	kut. VI, fasc. 5	fol. 31-32'	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	dva procesa
1388. - 17.2.1393.	kut. VI, fasc. 4	fol. 2-16'	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula Vannes condam Dominici de Firmo (od 4.11.1390.)	intencije i iskazi svjedoka
29.12.1389. - 9.1.1391. 15.2.1392. - 23.1.1393. 11.6.1393. - 13.2.1394. 16.11.1394.	kut. II, fasc. 6	fol. 23, 6-9', 10, 11-22', 24-26', 27-29', 4-5' fol. 30, 32, 31, 33-42', 44, 43, 45-52' fol. 53-63', 3, 1, 2 fol. 65	Vannes condam Dominici de Firmo	procesi, ima dosta većih praznina
6.9.1389. 4.12.1389. - 16.2.1390. 29.7.1390. - 27.10.1390. 21.11.1390. 6.9.1391. 1.4.1393.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 3, 8 fol. 4-7' fol. 9-13' fol. 1 fol. 15 fol. 2	Vannes condam Dominici de Firmo	presude fol. 14 nije moguće datirati
16.9.1391. - 22.6.1392.	kut. I, b. 2, fasc. 1	fol. 27-42'	Vannes condam Dominici de Firmo	presude
9.10.1392. - 13.1.1394.	kut. I, b. 2, fasc. 1	fol. 43-59'	Vannes condam Dominici de Firmo	presude fol. 60 su korice
<15.5.1394. - 2.10.1395.	kut. I, b. 2, fasc. 1	fol. 2-26'	Vannes condam Dominici de Firmo	iskazi svjedoka fol. 1 su korice
8.3.1395. - 15.5.1395.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 16, 18, 20-29', 17	Vannes condam Dominici de Firmo	procesi fol. 19 nema u registru
8.2.1409. - 4.8.1410.	kut. VII, fasc. 2	fol. 108-115'	Theodorus de Prandino de Vincencia	*Liber sententiarum consulum* (oznaka na registru)
19.1.?	kut. VI, fasc. 5	fol. 33	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	iskazi svjedoka
?	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 37	Vannes condam Dominici de Firmo	iskazi svjedoka

DRUGE VRSTE SPISA

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
5.3.1367. - 10.7.1367.	kut. VI, fasc. 7	fol. 1-14'	Petrus Perençanus de Padua	prizivni postupak koji po nalogu bana Konje rješavaju Zadrani
2.3.1378.	kut. IV, fasc. 5	p. 112, 111		instrumenti
25.3.1378.	kut. III, fasc. 2	fol. 28		dražbovni brevijar
< 8.12.1383. - 27.2.1385.	kut. II, fasc. 10	fol. 4-8', 3	Raymundus filius ser Comini de Modiis de Asula	*libellus appelatorius*
1389.	kut. II, fasc. 10	fol. 2		
16.4.1390.	kut. II, fasc. 10	fol. 1		instrument
8.8.1391. - 8.6.1393.	kut. VI, fasc. 1	fol. 1-41', 43-46', 42	Baudinus quondam Angeli notarii de Baudino de Brazzis	instrumenti
3.8.1392.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 34-35'		inventar
1392.	kut. II, fasc. 5	fol. 55		
21.11.1393.	kut. III, fasc. 2	fol. 15		priziv na presudu u crkvenom sporu
8.1.1395.	kut. I, b. 2, fasc. 2	fol. 36		inventar
19.4.1402.	kut. II, fasc. 9	fol. 1-20'	dijelom Theodorus de Prandino de Vincencia, a dijelom neki drugi notar	*libellus responsionis*
3.8.1404.	kut. V, fasc. 10	fol. 93		instrumenti
prije 28.9.1404.	kut. VII, fasc. 2	fol. 6-7'		dražbovni brevijar
nakon 15.11.1408.	kut. II, fasc. 9	fol. 25-45'		*libellus appelatorius*
20.4., indictione sexta	kut. V, fasc. 10	fol. 27	Vannes condam Bernardi de Firmo	1368. ili 1398.
23.3., subota	kut. III, fasc. 1	fol. 23-24'		instrument, nema godine
23.11., 24.11., 19.2.	kut. II, fasc. 9	fol. 21-22'		instrumenti, nema godine
?	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 2		
?	kut. VI, fasc. 7	fol. 15-15'	Petrus Perençanus de Padua	
?	kut. VI, fasc. 5	fol. 26, 59, 60, 61		

SPISI NASTALI NAKON 1409. GODINE

Sudski spisi

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
6.5.1410. 14.3.1411.	kut. VII, fasc. 2	fol. 56 fol. 54		intencija i iskazi svjedoka
16.11.1411. - 3.5.1412.	kut. V, fasc. 12	fol. 1-41'	Christophorus Zeno	kazneni predmeti
27.7.1412. - 30.9.1412.	kut. II, fasc. 5	fol. 88, 90, 89, 91-95'		kazneni predmeti
22.10.1412. - 27.10.1412.	kut. VI, fasc. 8	6 listova, nisu numerirani	Martinus notarius et cancelarius Iadre	presude
nakon 26.8.1415.	kut. VII, fasc. 1/2	fol. 5		ostaci neke presude
4.6.1422. 20.10.1422. 16.4.1423.	kut. VII, fasc. 1/5	fol. 1-6'		presude mirovnih sudaca i CCM u građanskim sporovima
16.9.1423. - 9.12.1430.	kut. VII, fasc. 1/6	fol. 1-25'		presude kneza i mirovnih sudaca u građanskim sporovima
14.4.1431. - 25.6.1431.	kut. II, fasc. 4	fol. 21		proces
4.10.1437. - 3.2.1439.	kut. VII, fasc. 1/10	fol. 1-20'		presude u građanskim sporovima
?	kut. VII, fasc. 2	fol. 46-51', 53, 55, 57-58'		intencije i iskazi svjedoka

Ostalo

Razdoblje	Položaj u fondu	Poredak listova	Notar	Napomene
28.6.1412. - 19.10.1412.	kut. II, fasc. 2	fol. 26-36'	Martinus notarius et cancelarius Iadre	
29.6.1414. - 22.7.1415.	kut. VII, fasc. 1/2	1-4', 6-10'		instrumenti, raspareni listovi
8.9.1420. 17.10.1420.	kut. VII, fasc. 1/3	fol. 1		
13.1.1421.	kut. I, b. 2, fasc. 3	fol. 3-5'		inventar
5.7.1424. 23.9.1425. 20.2.1426.	kut. VII, fasc. 1/7	fol. 1-5'	Theodorus de Prandino de Vincencia	instrumenti
20.2.1427.	kut. II, fasc. 5	fol. 1		list je prazan i krivo laminiran s fol. 2 gdje su presude iz 1359.
18.12.1428. - 2.2.1431.	kut. VII, fasc. 1/8	fol. 1-3', 5, 4, 6-9'		instrumenti, fragmentarno
18.8.1436.	kut. VII, fasc. 1/9	fol. 1		
2.10.1437. - 19.10.1437.	kut. VII, fasc. 1/9	fol. 2		
30.10.1437. 8.2.1438. - 16.2.1438.	kut. VII, fasc. 1/9	fol. 3-5'		instrumenti
7.5.1464.	kut. II, fasc. 6	fol. 64		testament
3.9.1480.	kut. V, fasc. 10	fol. 241-242'		kopija iskaza svjedoka
?	kut. VI, fasc. 3	fol. 1		sačuvan samo gornji dio lista rukopis je iz 15. stoljeća

ŽIVOTOPIS AUTORA

Tomislav Popić rođen je 1981. Osnovno i srednjoškolsko obrazovanje završio je u Opuzenu, Metkoviću i Zagrebu. Godine 1999. upisao je studij povijesti na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu gdje je i diplomirao akademske godine 2004./2005. Tijekom studija bio je predsjednik Društva studenata povijesti "Ivan Lučić – Lucius" te glavni i odgovorni urednik časopisa *Lucius* i biblioteke *Dies Historiae*. Dobitnik je Rektorove nagrade za akademsku godinu 2001./2002. Sudjelovao je u organizaciji nekoliko znanstvenih skupova povijesne tematike i konferencija o visokom obrazovanju. Od 2006. zaposlen je na Odjelu za povijest Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu kao asistent, a iste godine upisao je i doktorski studij povijesti na Hrvatskim studijima. Sudjelovao je na više međunarodnih znanstvenih konferencija u inozemstvu i zemlji.

Objavljeni radovi:

Tomislav POPIĆ, Kristijanizacija Hrvata i ninska biskupija, *Lucius* 1 (2002.), str. 73-99.

Tomislav POPIĆ, Oblikovanje srednjovjekovne stvarnosti – sociologija znanja i povijest, *Povijesni prilozi* 33 (2007.), str. 239-248.